

YIL: 5

e-ISSN: 2717-8706

SAYI: 11

EKİM 2020

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzurum Technical University Journal of Social Sciences
Institute

ERZURUM 2020

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ERZURUM TECHNICAL UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 5

Sayı: 11

Ekim 2020

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR

Yabancı Dil Editörü | Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Yavuz DAŞDEMİR

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ali UTKU
Prof. Dr. Erdiñ ŞIKTAR
Prof. Dr. Göksal ALVER
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜÇURLU
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ
Prof. Dr. Tefvik Şükrü YAPRAKLI
Prof. Dr. Yunus BERKLİ

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Furgani TAŞ

e-ISSN

2717-8706

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED) yılda iki kez yayımlanan Ulusal Hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları ETÜSBED'e aittir. Dergide yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar(lar)a aittir. Dergimiz ACAR İndeks, SOBİAD Atıf Dizini, İdealonline Veri Tabanı, CiteFactor Academic Scientific Journals, Internation Scientific Indexing (ISI) indekslerinde taranmaktadır.

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Ortadoğu Teknik Üniversitesi – Emekli)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Besimi ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Dimitri VASİLYEV (Rusya Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülhan ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmek ÖKSÖZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer YAYLALI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KOÇ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ümit KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Melike GÖKCAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ogün ÇOŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Şakir DIZMAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa BEKMEZCİ (Toros Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan ABA (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa YAKAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurhayat Çalışkan AKÇETİN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Zafer YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Berfu İLTER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Berrin Arzu EREN (Ufuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Büşra ASLAN (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Funda ER ÜLKER (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi H. Hilal ŞAHİN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker YİĞİT (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÜZÜLMEZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI (Erciyes Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 11. sayısı 31.10.2020 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır. Erzurum Teknik Üniversitesi'nin kuruluşunun 10. yılı olması hasebiyle kapakta üniversitemizin 10. yıl logosunu kullandık.

11. sayımızda, hakem süreçleri tamamlanan 7 araştırma makalesinin bilim dünyasına ve ilgililerine faydalı olmasını arzu ediyoruz. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (ETÜSBED)'nin 11. sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlere, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda görev yapan bütün arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİNGÖL

Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

MARKA DENEYİMİNİN YENİDEN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF BRAND EXPERIENCE ON REPURCHASE INTENTION

CANAN YILMAZ UZ & HANİFİ MURAT MUTLU

1-27

ROMANTİK İLİŞKİLERDE GÜÇ DENGESİ THE BALANCE OF POWER IN CLOSE RELATIONSHIPS

BURÇAK SÖNMEZ

28-42

POLİTİKALARI BAĞLAMINDA İNDİRA GANDHI IN THE CONTEXT OF HER POLICIES: İNDİRA GANDHI

CANER ASAL

43-71

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR EDERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FARŞÇA YAZMALAR PERSIAN MANUSCRIPTS IN İSTANBUL UNIVERSITY RARE BOOKS LIBRARY

ÇETİN KASKA

72-99

F. M. DOSTOYEVSKİ'NİN "İNSANCIKLAR" ROMANI ÜZERİNDEN YOKSULLUK OLGUSUNA BİR BAKIŞ AN OUTLOOK ON THE PHENOMENON OF POVERTY THROUGH THE NOVEL "POOR FOLK" BY F. M. DOSTOEVSKY

ZEYNEP KANTARCI BİNGÖL

100-129

**ÇAĞDAŞ SOSYAL HİZMET ÇALIŞMALARININ FELSEFİ VE TARİHSEL
UĞRAĞI: MICHEL FOUCAULT**
**THE PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL HAUNT OF CURRENT
SOCIAL WORK STUDIES: MICHEL FOUCAULT**

UĞUR DAŞTAN
130-158

**KIRSAL KALKINMADA KADIN KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ: AHATLI
KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ**
**THE ROLE OF THE WOMEN CO-OPERATIVES IN RURAL
DEVELOPMENT: CASE STUDY FOR AHATLI WOMEN CO- OPERATIVE**

PELİN DEMİRCAN YILDIRIM
159-170

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES

171-179

MARKA DENEYİMİNİN YENİDEN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF BRAND EXPERIENCE ON REPURCHASE INTENTION

CANAN YILMAZ UZ

Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık
Yönetimi

Canan.yilmazuz@iste.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4798-2262>

HANİFİ MURAT MUTLU

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

mmutlu@gantep.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9757-6708>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.11, Ekim | October 2020, Erzurum

e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 18.06.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 01.07.2020

Sayfa | Pages : 1-27

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.52>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

MARKA DENEYİMİNİN YENİDEN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Canan YILMAZ UZ, Hanifi Murat MUTLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 01-27

ÖZ

Tüketici tercihlerinin sürekli değiştiği bir ortamda, markaların tüketici elde tutma stratejileri de değişmekte ve çeşitlenmektedir. Tüketicinin tercih edilen bir ürünü yeniden satın almasını sağlamak, marka sadakati yaratma ile yakından ilişkili bir süreçtir. Ancak, marka sadakati yaratmak, birden çok bileşenin bir araya gelmesiyle sağlanabilir. Bu açıdan, elde edilen kalitenin algılanma biçimi ve markaların satın alma ile birlikte tüketicilerine yaşattıkları deneyimin önemi dikkat çekmektedir. Kendisini ifade etme aracı olarak markaları kullanmaya başlayan tüketicinin, kendini özdeşleştirdiği markalara karşı sadakat duygusu geliştirip geliştirmediği ve bu sadakatin satın alma üzerindeki etkisinin bilinmesi önemlidir. Bu çalışmada, algılanan kalite ile tüketici-marka özdeşleşmesinin marka deneyimi üzerine etkisinin olup olmadığı araştırılmış, algılanan kalite, tüketici-marka özdeşleşmesi ve marka deneyiminin marka sadakati üzerinde ne gibi bir etkisinin ortaya konmaya çalışılarak marka deneyimi ve marka sadakatının yeniden satın alma niyeti üzerine etkisinin olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu faktörlerin birbirleri üzerinde pozitif birer etkileri olduğu, marka deneyiminin algılanan kalite ve tüketici-marka özdeşleşmesinden etkilendiği; algılanan kalite, tüketici-marka özdeşleşmesi ve marka deneyiminin marka sadakati yarattığı ve marka sadakati ile marka deneyiminin yeniden satın alma niyeti yarattığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka deneyimi, Marka özdeşleşme, Marka sadakati, Yeniden satın alma niyeti.

THE EFFECT OF BRAND EXPERIENCE ON REPURCHASE INTENTION ABSTRACT

In an area where consumer preferences are constantly changing, consumer retention strategies of brands are changing and diverse. Make consumer re-purchases a preferred product is a process closely related to creating brand loyalty. However, creating brand loyalty can be achieved by combining multiple components. In this respect, the way the quality is perceived and the importance of the experience that brands provide to their consumers with the purchase is remarkable. It is important to know whether the consumer, who started to use brands as a means of expressing himself, has developed a sense of loyalty towards the brands he identifies with, and the effect of this loyalty on purchasing. In this study, it has been investigated whether the perception of quality and consumer-brand identification has an impact on brand experience, and the effect of perceived quality, consumer-brand identification and brand experience on brand loyalty and it has been tried to investigate whether the brand experience and brand loyalty have an effect on the intention to repurchase. These factors have positive effects on each other, brand experience is affected by perceived quality and consumer-brand identification and it has been demonstrated that perceived quality, consumer-brand identification and brand experience create brand loyalty and brand loyalty and brand experience create intention to repurchase.

Keywords: Brand experience, Brand identification, Brand loyalty, Repurchase intention.

Giriş

Post modernizm, toplumları, sadece ussal kararların alındığı ve duyguların göz ardı edildiği tüketim kültürü yaklaşımından uzaklaştırarak, insanı ve insanlığı odak noktasına koyan bir tüketimi ve bu tüketimin üretime de nasıl katkı sunacağına kafa yoran bir yaklaşımı oluşturmaya zemin hazırlamaktadır. Bu yaklaşım sayesinde toplum içindeki bireyler, pasif ya da eylemsiz tüketici konumundan tüketim içerisinde aktif rol oynayan, sadece kendisine sunulanı sunulduğu biçimde benimsemekten ziyade o mal ya da hizmeti deneyimleyerek satın alma fırsatını talep etmektedir. Satın alınan bir üründen elde edilecek fayda, artık deneyimsel bazda talep edilmekte ve işletmeler bunu sunmaya yöneltilmektedir. Dolayısıyla, hedef kitlesine bu fırsatı sunan işletmelere ait ürün ve hizmetler, tüketiciler tarafından daha kolay benimsenmekte ve tercih edilmektedir. Rekabetin en üst düzeyde yaşandığı ve birbiri yerine geçebilen mal, hizmet veya marka sayısının çok fazla olduğu günümüzde, tüketiciler, ne istediklerini bilen ve bunu kendilerine en uygun yoldan sunan işletmeleri tercih etmektedirler. Dolayısıyla, tüketiciler tarafından istenilen kalite düzeyini doğru anlayan ve sunan markalar daha tercih edilebilir olmaktadır. Çünkü satın alınan bir ürün veya markadan beklenen ve karşılanması arzu edilen ihtiyaçlar, tüketicilerin yansımaları olarak görülür ve bu tüketicilerin kendilerini ifade etmelerine yardımcı olur. Üstelik bu sayede, satın alma karar süreci aşamalarından biri olan “alternatif değerlendirme aşaması” atlanarak her zaman satın alınan ürün alınacak, bu da marka sadakati ile noktalanacaktır. Bu şekilde tatmin olmuş tüketici de ihtiyacının doğması ile birlikte aynı ürünü veya aynı markayı tercih edebilecektir.

Çalışmanın amacı, tüketicilerin herhangi bir marka ya da hizmete yönelik, algıladıkları kalite düzeylerinin marka sadakati ve deneyimi oluşumunu nasıl etkilediği ve marka özdeşleşme düzeyi ile yine marka sadakati ve deneyimi düzeyleri arasında nasıl bir bağ oluşturduğunu açığa çıkarmaktır. Ayrıca, marka deneyimi ile sadakati arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve varsa yönünün tespit edilmesi de amaçlanmaktadır. Çalışma, bütüncül bir bakış açısıyla, marka deneyimi, algılanan kalite, marka sadakati, marka özdeşleşmesi ile yeniden satın alma niyeti değişkenleri arasındaki etkileşimleri anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Marka Deneyimi

Herhangi bir satın alma kararının verilmesiyle birlikte olası alternatifleri değerlendiren tüketici, karar verme sürecini, öncelikle, markanın sahip olduğu faydacı özelliklere yoğunlaşarak yönetirdi. Ancak, Holbrook vd. (1982) tarafından pazarlama literatürüne kazandırılan deneyim kavramı, tüketicilerin mal ve hizmetlere, işletme ve markalara bakış açıları üzerinde ciddi değişimler meydana getirdi. Satın alınacak ürün ile ilgili sahip olunan deneyim bilgisi, alternatiflerin değerlendirilmesi noktasında oldukça belirleyici bir kıstas haline geldi. Olumlu

müşteri deneyimi, bir firmanın marka ile müşterileri arasında duygusal bir bağ kurmasında önemli bir etkidir (Gentile vd., 2007: 3). Tüketiciler, kendilerine duyuşsal ve bilişsel açıdan deneyim yaşatacak, onların duygu ve düşüncelerini etkileyecek çeşitli fiziksel eylemler sunan markalara yönelik arayışlar içerisine girmektedir. Bu durum, markaları, hedef kitleye yönelik en doğru deneyimi nasıl geliştirebileceği sorununa yöneltti. Doğru biçimde geliştirilen deneyimlerin, marka tercihi, müşteri memnuniyeti, sadakat oluşumu, rekabetçi avantaj elde etme gibi birçok olumlu tüketici çıktısı elde etmede ciddi bir avantaj kaynağı olduğu görüldü. Brakus vd. (2009) marka deneyimini, markayla ilgili uyarıcıların ortaya çıkardığı ve bir markanın tasarım ve kimliğinin, ambalajının, iletişiminin ve çevresinin bir parçası olan duyuşlar, duygular, biliş (entelektüel) ve davranışsal tepkiler çerçevesinde ele almaktadır. Duyusal deneyimler, temel olarak dokunma, koklama gibi tüketicinin beş duyu hissini ifade ederken, duygusal deneyimler ise çerçevesi oldukça geniş olup pek çok duyguya atıfta bulunabilir. Entelektüel deneyimler, analitik ve yaratıcı düşünceyi ifade ederken, davranışsal deneyimler, marka uyarılarının sonuçları olarak ortaya çıkan fiziksel eylemleri anlatmaktadır (Merrilees, 2016). Marka deneyiminin yaşatılmasında, tüketicinin algı düzeyinin de etkili olduğu görülmektedir. Tüketicilerin marka deneyimlerini algılama şekillerinin ve bu deneyimleri içselleştirip yorumlamalarının da önemli olması, markaların deneyim yaratırken bu süreçleri doğru yönetmelerini de zorunlu kılmıştır.

Müşteri deneyimi, bir müşteri ve bir kurum arasındaki doğrudan veya dolaylı etkileşim yoluyla uyarılan, kişisel veya akılda kalıcı bir iletişim yoluyla teşvik edilen bir dizi etkileşimin fonksiyonu olarak tanımlanır (Nysveen vd., 2013). Başarılı bir deneyim yaşayan tüketicilerin kendilerini benzersiz hissettiği, unutulmaz şeyler yaşadıkları, bu deneyimlerini zaman içinde tekrarlamak, devam ettirmek istediklerini ve bu deneyimlerinin tanıtımlarını da coşkuyla yaptıkları bilinmektedir (Pine II ve Gilmore, 2011). Dolayısıyla marka tercihi yapılırken, sadece rasyonel kararların hâkim olmadığı, duyu ve duyguların da etkileme güçlerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta marka deneyiminin sadece alternatiflerin değerlendirilmesi aşamasında değil, bilgi arayışı, satın alma, mal ya da hizmetlerin tüketimi de dâhil olmak üzere karar sürecinin tamamında ortaya çıktığı belirtilmektedir (Risitano, 2017). Marka deneyiminin artan önemi ile birlikte, Apple, Body Shop, Harley-Davidson, Disney gibi markalar, tüketim süreçlerini kendi unutulmaz deneyimlerini yaratmak için yeniden tasarlamışlardır (Huang, 2017); çünkü bir markanın yaşattığı deneyim, o markanın veya ürünlerinin özelliklerinden ya da faydalarından daha kalıcı ve daha etkili olabilmektedir.

Marka deneyimini kavramının, müşterilerin memnuniyet ve sadakat düzeyleri üzerindeki olumlu etkisi, müşteri ile marka arasındaki bağı güçlendirmesi ve marka değerini katkı sağlaması nedeniyle işletmeler, pazarlama çabalarının

merkezine deneyim kavramını yerleştirmek ve deneyimsel pazarlama odaklı olmak zorundadırlar (Lin, 2015). Son dönemlerde yapılan deneysel çalışma sonuçları, marka deneyiminin marka kişiliği, marka memnuniyeti ve marka sadakati üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Brakus vd., 2009; Iglesias vd., 2011). Marka deneyimini, tüketicilerin zihninde iyi bir imaj oluşturmak için kullanmak, müşterilerin sadakati üzerinde ve işletmelerin stratejik politikalarını uygulanmalarında rekabet avantajı kazanmaları açısından önemli bir yoldur (Yao vd., 2013). Tüketicinin yaşadığı marka deneyimi, marka kimliğini güçlendirmekte ve marka değerine katkıda bulunmaktadır (Rahman, 2014). Bu, yaşatılan marka deneyiminin çift yönlü bir faydası olduğunu, markanın, tüketicilerini memnun ederken aynı zamanda kendi gücünü de arttırdığını göstermektedir. Bu şekilde bireyler markaları daha anlamlandırarak, onları diğer markalardan farklılaştırıp daha çok hatırlayacaklardır. Bu nedenle markanın dikkatleri işlevselliğinden çok deneyim yönüne çekmeleri önerilmektedir.

1.2. Algılanan Kalite

Satın alınmak istenen mal veya hizmetlerde aranan temel özelliklerden biri olan kalite, işletmelerin olmazsa olmaz özelliklerinden biri sayılmaktadır. Kalite anlayışını benimsememiş işletmelerin rekabet gücü elde etmeleri bir yana, pazarda tutunabilmeleri bile mümkün olmamaktadır. Tüketicinin bir ürünün "mükemmelliği veya üstünlüğü" hakkındaki değerlendirmesi (Zeithaml, 1988) olarak tanımlanan kalite, Bitner ve Hubbert (1994) tarafından da tüketicinin bir işletme veya onun hizmetlerinin göreceli üstünlüğü veya zayıflığı üzerine küresel bir izlenimi olarak tanımlanmıştır (Huang, 2009: 7). Tüketicinin satın aldığı mal ya da hizmeti algılama şekli onun kalite anlayışını ortaya çıkarmakta, bu anlayış kişiden kişiye değişerek kavramın sübjektif yapısını gözler önüne sermektedir. Parasuraman vd. (1985)'nin "tüketici beklentilerinin gerçek performansla karşılaştırılmasından kaynaklanan bir tutumdur" şeklinde yaptıkları tanım, kalitenin bu sübjektif yönüne dikkat çekmekte, kişilerin algısına bağlı olarak değişebilecek bir kavram olduğunu gözler önüne sermektedir. Her tüketicinin yaşamış olduğu deneyim ve buna paralel olarak bir üründen beklentisi farklılaşacağı için, satın alınan bir ürünün kalitesinin algılanma şekli de farklı olacaktır (Erdoğan ve Turan, 2012). Kotler (2000), belirli ya da örtük ihtiyaçları karşılama yeteneğine dayanan bir mal ya da hizmetin özelliklerinin ve niteliklerinin toplamı olarak tanımladığı kalite kavramının hem nesnel hem öznel şekilde temsil edilebileceğini de ifade etmiştir. Nesnellik ile gerçek kalite ifade edilirken, öznellik tüketicinin kaliteyi algılama şeklini ifade eder.

Marka sadakati yaratmanın öneminin artması, markaların kalite konusuna yoğunlaşmalarını sağlamış, kaliteye sadakat oluşturmanın öncülleri arasında yer verilmiştir. Tüketici talebinin, kalitedeki artışla birlikte arttığını ortaya çıkaran çalışmaların bu sonucu ortaya koymuş olmaları (Tirole, 1993), kalitenin satın alma

niyeti üzerindeki etkisini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Müşterinin kalite algısının, fiili satın alma davranışları ile, özellikle marka sadakati ile ilişkili olması (Jacoby, 1971), algılanan kalitenin deneysel bir ilgi yaratması ile sonuçlanmış, bu da marka deneyimi ile kalite arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Müşterilerin değer algılarında kalitenin rolünü inceleyen çalışmalar (Chen ve Chen, 2010; Yoon vd., 2010), müşterinin elde ettiği değeri, satın aldığı mal ve hizmetlerin kalitesi ile eş değer tuttuğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, bazı araştırmalarda kalitenin, algılanan değerın bir öncülü olduğu belirtilmiş (Baker vd., 2002; Petrick ve Backman, 2002) ve kalitenin davranışsal niyetler üzerinde etkili olduğu yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır (Allameh vd., 2015). Satın alacağı üründen beklediği kaliteyi elde eden bir müşterinin sonraki satın alım sürecinde alternatifleri değerlendirme aşamasının üzerinde çok durmadığı gibi beklediği kaliteyi elde ettikten sonra satın alma davranışı sergilediği bilinmektedir. Gotlieb vd. (1994), algılanan kaliteyi, aynı zamanda davranışsal niyetleri açıklayan bir değerlendirme kriteri olarak da tanımlayarak (Sanyal ve Datta, 2011) satın alma sürecindeki rolüne dikkat çekmişlerdir.

1.3. Marka Özdeşleşme

Günümüzün karmaşık dünyası, bireyleri yalnızlaştırmakta, kendilerini ifade etmede yetersiz kılmaktadır. Kendini tam olarak anlatamama, bireylerde gerginliğe neden olur ve birey, bu gerginlikle baş etmenin yollarını araştırılmaya başlar. Kendini dış dünyaya kanıtlama zorunluluğu hisseden birey, kendisini en iyi şekilde temsil edecek, kendi dünyasını yansıtabilecek ürünler satın alıp tüketmeye başlar. Malların ve markaların, tüketicilerin özgünlüklerini vurgulamalarında ve kimliklerini ifade etmelerindeki rolü, Belk (1988) tarafından ortaya konmuştur (Tuskej vd., 2013). Kişiler, kişilik yapılarını, duygu ve düşüncelerini, hayata bakış açılarını yansıtan, kendileri ile aynı görüşe sahip olduklarına inandıkları markaları tüketme eğilimi göstermektedirler. Markaların, sembolik anlam kaynağı olarak, tüketicilerin kimliklerini oluşturmalarına ve bu kimliklerini korumalarına yardımcı olabileceği yapılan çalışmalarla da kanıtlanmıştır (Fournier, 1998). Yapılan araştırmalar (Bhattacharya ve Sen, 2003: 77), tüketici-marka özdeşleşmesini, tüketicilerin bir markanın kendi benliklerini temsil ettiğini düşündüklerini ve o markayı "bilişsel bir kendini kategorileştirme hali" şeklinde yorumladıklarını ortaya koymuştur (Wolter, vd., 2016). Özdeşleşme, bireylerin kendilerini ve başkalarını sosyal kategorilere ayırarak sosyal kimliklerini geliştiren kişiler ile uyum ve karşılaştırma anlamına gelen algısal bir yapı (Mael ve Ashforth, 1992) olarak tanımlanmıştır. Bireyin özdeşleşme olgusunu yaşamasının, kendisini herhangi bir grubun özellikleriyle iç içe geçmiş olarak değerlendirmesi neticesinde gerçekleştiği belirtilmektedir (Fung So vd., 2017). Bu nedenle, kişiler, kendilerine en yakın hissettikleri markaları satın almaya eğilim göstermekte, diğer tüketicilerden bu

şekilde ayrışıp tercih ettikleri markayı tüketenler ile daha yakın ve özdeş hissetmektedirler.

Sosyal kimlik oluşturmada ve ifade etmede kolaylaştırıcı (Stokburger-Sauer vd., 2012) bir rolü olan markalar, bir ilişki ortağı olarak kabul edilebilir ve tüketicilerin kim olduklarını tanımlamaları için kullanılabilirler (Albert vd., 2013). Üstelik bireyler kendilerini aynı marka ile özdeşleşen bir grup müşterinin parçası olarak düşünebilecekleri için, markalar sosyal bir benliğin oluşmasına yardımcı olabilirler (Lam vd., 2010). Tüketici-marka özdeşleşmesi, “tüketicinin bir markaya ait olma seviyesini algılaması, hissetmesi ve değer vermesinin psikolojik durumu” olarak tanımlanabilir (Lam vd., 2013: 235) ve bir kuruluşla ya da şirketle özdeşleşme, “derin, kararlı ve anlamlı ilişkilerin” temeli olarak kabul edilir (Bhattacharya ve Sen, 2003: 76) ve bireyin belirli bir marka ile benzerliği olarak ele alınır (Tuskej, vd., 2013). Tüketiciler, benlik kavramlarına uygun olduğunu düşündükleri markalarla özdeşleşme eğiliminde (Loureiro vd., 2014) oldukları için, markaların kendilerini ifade ettiğini düşünmekte, bu nedenle de uyum içinde olduklarını düşündükleri markaları tercih etmektedirler. Markanın kendilerini ifade etme gücünün artmasıyla, özdeşleşme düzeyi de benzer şekilde bir artış gösterecektir.

Tüketici kültürü ve toplum teorisyenleriyle benzer şekilde (Douglas ve Isherwood, 2005; Ekstrom ve Brembeck, 2004; Warde, 2008), pazarlama alanındaki araştırmacılar da markaların tüketici kimliği yaratma ve iletişimde önemli olduğunu belirtmişlerdir (Kuenzel ve Halliday, 2008; Rodhain, 2006). Bir markanın kişiselleştirilmesi, tüketicilerin marka ile etkileşime girmesini ve marka ile ilişki kurmasını sağlar (Fournier, 1998 akt. Yeh vd., 2016). Tüketici ve marka arasındaki yüksek kimlik benzerliği, güçlü tüketici aidiyetini kolaylaştırır ve marka özdeşleşmesini oluşturur (Lam, vd., 2013, akt. Yeh vd., 2016). Kendisini belirli markalarla tanıtan bir tüketici, o markaya yakın kalmak konusunda daha istekli olacak ve markayı tanıtmaktan gurur duyacak ve böylece algılanan marka değeri artacaktır (Loureiro vd., 2014). Bu da marka sadakati ile sonuçlanacak, tüketici ihtiyacı doğduğu zaman, aynı markayı satın alma eğilimi gösterecektir.

Tüketici, kendini en iyi ifade eden marka ya da ürünleri tüketmeye başlayarak belirli bir kimliği dış dünyaya aktardığını düşünecek, bu da onda psikolojik bir rahatlama sağlayacaktır. Tüketicilerin marka ile özdeşleşmesinin çoğu tanımı, sosyal psikolojiye dayalı sosyal kimlik teorisinden kaynaklanmaktadır. Bu teoriye göre, Kim vd. (2001: 196), tüketici-marka özdeşleşme düzeyini, markanın tüketicilerin kimliğini ifade etme ve geliştirme derecesi olarak tanımlamaktadır (Tuskej, vd., 2012). Yani o marka tüketiciyi ya da olmak istediği kişiyi ne kadar iyi yansıtırsa, tüketici markayı o kadar özümseyecek ve sahiplenecektir. He vd. (2012), tüketicilerin, kendilerine özgü bir marka satın alarak, ideal kimliklerini ve kendi imajlarını oluşturmaya yardımcı olabileceklerini ifade etmişlerdir. Tüketiciler, ideal

benliklerine ne kadar yakınlaşırlarsa, kendilerini o kadar iyi hissedecek, bu da benlik saygılarını arttıracaktır (Kressmann vd., 2006). Bu nedenle tüketicinin ideal benliğine uyan bir marka, kendi aidiyetini kazanacak (Yeh vd., 2016) ve tüketicilerinde kendine dair bir sadakat oluşturabilecektir.

Tüketici-marka özdeşleşmesi, tüketicilerin otobiyografik hatıralarındaki ve kendileriyle ilgili deneyimlerindeki merkezi rolleri nedeniyle tüketicilere sıcaklık hissi uyandıran markalar tarafından elde edilmektedir (Stokburger-Sauer vd., 2012). Tüketici-marka özdeşleşmesi, önemli birçok marka avantajının öncülü sayılır. Tüketiciler, güçlü bir şekilde özdeşleştikleri markalar ile ilgili olumlu sözler yaymaya daha meyilli olup bu markalara karşı daha güçlü bir sadakat geliştirmektedirler (Stokburger-Sauer vd., 2012; Tuskej vd., 2013, Elbedweihy vd., 2016). Tüketici-marka özdeşleşmesinin, tüketici satın alma ile ilgili kararlar (Ahearne vd., 2005), marka tercihi (Tildesley ve Coote, 2009), tüketici sadakati (Bhattacharya vd., 1995; Kim vd., 2001), marka topluluğunun psikolojik algısı (Casalo vd., 2008), müşteri memnuniyeti ve daha yüksek yeniden satın alma olasılığı (Kuenzel ve Halliday, 2008), pozitif WOM (Del Rio vd., 2001; Kim vd., 2001; Kuenzel ve Halliday, 2008) ve tüketicilerin yüksek fiyat ödemeye istekli olmaları (Del Rio vd., 2001) gibi konular üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir (Tuskej, vd., 2012). Tüketicileri ile güçlü ilişkileri olan markaların, tüketicileri ile daha güçlü duygusal bağa sahip oldukları, bu tüketicilerin kalplerinde ve zihinlerinde daha büyük bir yer edindikleri, tüketicilerinin yaptıkları harcamalarda daha büyük bir paya sahip oldukları ve bu tüketicilerin yüksek ödeme istekliliğinden yararlanabildikleri bilinmektedir (Davvetas ve Diamantopoulos, 2017). Tüketici-marka özdeşleşmesinin hem rasyonel hem duygusal açıdan avantajlar sağladığı, bu avantajların da her iki tarafa büyük oranda katkıda bulunduğu görülmektedir.

1.4. Marka Sadakati

Uzun süreli, kalıcı ilişki kurmanın hem müşterilere hem işletmelere olumlu katkılar sağladığı, tüketicilere bildik bir marka almanın rahatlığını yaşatırken, markalara daha az maliyetle daha yüksek kar etme imkânı sağladığı bilinmektedir. Bilinen bu temel avantajların yanında daha birçok noktada avantaj sağlaması, kurulan ilişkilerin sürdürülmesini gerekli ve zorunlu kılmıştır. Oliver (1999) tarafından “tercih edilen bir mal ya da hizmeti gelecekte de sürekli olarak yeniden satın alma veya yeniden kullanma konusunda hissedilen derin bağlılık” olarak tanımlanan (Pappu ve Quester, 2016) sadakat, tüketicinin aynı ürünü satın alacağına ya da ihtiyacı doğduğunda, aynı markayı tercih edeceğinin garantisini vermektedir. Markayı öncelikli olarak satın alma niyeti şeklinde yapılan tanımlamada da (Yoo ve Donthu, 2001: 3) benzer noktaya değinilmiş, tüketicinin tercihini sadık olduğu markadan yana kullanacağı öne sürülmüştür. Tutarlı olarak tercih edilen bir ürünü, sürekli olarak yeniden satın alan tüketiciler, aynı marka veya aynı marka setinin tekrarlı satın alımlarını yaparak (Luarn ve Lin, 2003) marka

sadakatine giden yolda önemli adımlar atarlar. Burada, aynı ürünün satın alınmasını etkileyen nokta markaya duyulan sadakattir (Sasmita ve Suki, 2015). Dolayısıyla herhangi bir mal ya da hizmete veya bunların markasına bağlılık duyan tüketicilerin, alternatifleri göz ardı edeceği ve aynı ürünü almaya devam etme davranışı sergileyeceği beklenir.

Müşteri bağlılığının yaratılması ve sürdürülmesi, markaların müşterileriyle uzun vadeli, karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler geliştirmelerine yardımcı olur (Pan vd., 2012). Sadık müşteriler, markaya ilgi ve bağlılık gösterirler ve rakiplerin tekliflerinden etkilenmezler; ayrıca daha fazla ödemeye razıdırlar. Ayrıca marka sadakatinin, rakiplere engel oluşturmak, daha fazla satış ve gelir elde etmek, müşteri satın alma maliyetlerini azaltmak ve müşterilerin, rakiplerin pazarlama çabalarına duyarlılığını engellemek gibi sayısız faydaları da söz konusudur (Rundle-Thiele ve Mackay, 2001). Piyasadaki potansiyel çabalara ve durumsal etkilere rağmen aynı markanın tercih edilmesini sağlayan marka sadakati, pazarlamacılar tarafından sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamak için stratejik güçlü bir silah olarak kullanılmıştır (Keller ve Lehmann, 2006; Runyan ve Droge, 2008, akt. Chinomona, 2016) ve bir markanın en önemli varlıkları arasındadır (Menidjel vd., 2017). Mevcut literatür, marka sadakatinin daha az pazarlama maliyetleri, daha yeni müşteriler ve daha güçlü bir ticari koz gibi bazı pazarlama avantajlarına yol açtığını göstermektedir (Algesheimer vd., 2005). Buna ek olarak, marka sadakati, bir firmanın rekabet edebilirliği ve karlılığı için ön şart olarak görülmektedir (Chaudhuri ve Holbrook, 2001), çünkü marka sadakati, pazarlama literatüründe, tüketicinin satın aldığı ürün veya hizmetin performansından duyulan memnuniyetini ifade etme yollarından biri olarak kabul edilir (Ballester ve Aleman, 2001; Coulter vd., 2003, akt. Chinomona, 2016). Bütün bu avantajlar, marka sadakatini firmalar açısından önemli hale getirmekte, firmaları bu sadakati oluşturma yollarını bulmaları konusunda teşvik etmektedir.

Tüketicinin bir ürün sınıfında tek bir marka satın alma tercihinde fiyatın değil, algılanan kalitenin bir sonucu olduğu ve bunun da marka sadakati ile sonuçlandığı düşünülmektedir (Chinomona, 2016). Bu da tüketici beklentilerini karşılayan bir markanın, tüketicisine sunduğu kalitenin diğer birçok özelliğinden daha güçlü bir ölçüt olduğu anlamına gelir. Bu nedenle markalar, müşterilerinin sadakatlerini arttıracak özel ve rekabetçi avantajlar sağlayarak, müşteri ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Marka sadakati, birçok araştırmacı tarafından tutumsal ve davranışsal sadakat olmak üzere 2 perspektiften incelenmektedir (Hemsley-Brown ve Alnawas, 2016). Davranışsal sadakat, aynı markanın tekrar eden alımlarına karşılık gelirken, tutumsal sadakat, aynı markayı satın alma konusunda tüketici niyetini ifade eder (Pappu vd., 2005). Davranışsal marka sadakati, durumsal etkilere ve davranış değişikliğine neden olan pazarlama çabalarına rağmen, tercih edilen bir mal ya da hizmeti yeniden satın alma veya o mal veya hizmetin yeniden müşterisi olmak için

derinlemesine duyulan bir bağlılık olarak tanımlanır (Morrison ve Crane, 2007). Tutumsal marka deneyimi, satın alma niyetinin tekrarlanması, yüksek bir fiyat ödeme istekliliği veya sadık tüketicinin markayı elde etmek için daha fazla parasal kaynak harcama konusunda istekli olması ve marka hakkında olumlu konuşma eğilimi sağlayan WOM olarak tanımlanmıştır (Algesheimer vd., 2005). Tutumsal olarak sadık olan müşterilerin, yeniden satın almaya devam edebilecekleri marka hakkında olumlu WOM yaymaya daha istekli olmaları beklenir.

1.5. Yeniden Satın Alma Niyeti

Yeniden satın alma niyeti, bireyin aynı firma içinde, yinelenen satın alma işlemine ilişkin yargılarını ifade eder (Ariffin vd., 2016). Tüketici, deneyimlediği bir mal ya da hizmet sonucu elde ettiği değerden memnun kalmış, bu değer kendisinde belirli bir tatmin sağlamışsa, o mal ya da hizmeti yeniden satın alma eğilimi gösterecektir. Dolayısıyla, önceden yaşanan deneyimler ve bu deneyimler sonucu elde edilenler, aynı hizmet sağlayıcıyı seçip seçmeme konusunda önemli bir ölçüt sayılır. Gelecekteki satın alma niyeti, bu değerlendirmeler sonucu şekillenir.

Bireyin ihtiyaçlarını karşılayan aynı firma hakkındaki kararını ve mevcut hizmet durumunun değerlendirilmesini içeren yeniden satın alma niyeti (Fungai, 2017), bu değerlendirmenin tatmin edici olması sonucu ortaya çıkar. Tüketici, ihtiyacı olan hizmeti aynı yerden satın almaya karar vermişse, kurmuş olduğu ilişkiden elde ettiği faydaların memnuniyet sağladığı sonucuna ulaşılabilir. Aksine, hizmeti başka bir yerden satın alma kararı vermesi, fayda beklentilerinin karşılanmadığını ortaya koyar.

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, önemi ve problemlerinin yanı sıra kavramsal modelde kullanılan değişkenler, bu değişkenlerin ölçümünde kullanılan ölçekler, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri ile örneklem ve veri toplama yöntemine ilişkin bilgiler verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Bu çalışma marka deneyimi, algılanan kalite, marka sadakati, marka özdeşleşmesi ile yeniden satın alma niyeti değişkenleri arasında oluşan ilişkilere yönelik kavramsal bir modeli alışveriş merkezleri bağlamında test etmeyi amaçlamaktadır.

- Dolayısıyla bu çalışma şu problemlere odaklanmaktadır:
- AVM'ye yönelik olarak tüketicinin algılanan kalite ve marka özdeşleşme düzeyleri, marka sadakatini ve marka deneyimini nasıl etkilemektedir?
- Marka deneyimi, marka sadakatini nasıl etkilemektedir?
- Araştırma modeli içerisinde yer alan değişkenler tüketicinin yeniden satın alma niyetini nasıl etkilemektedir?

2.2. Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışma için tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Form, Gaziantep ilinde, kolayda örnekleme metodu kullanılarak 199 kişiye uygulanmıştır. Veriler, yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır.

2.3. Ölçekler ve Ölçüm Modeli

Araştırma değişkenlerinin ölçümünde, literatür taraması yapılmış ve daha önce güvenilirlikleri ve geçerlilikleri test edilmiş olan ölçeklerden istifade edilmiştir. Anket formunun oluşturulması sırasında, soruların kısa ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiş, ölçekler ise uygun bir şekilde gruplandırılarak cevaplayanların aradaki ayrımın farkına kolaylıkla varması sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma değişkenlerini ölçmeye yönelik derecelendirmede kullanılan ifadeler "1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum" şeklindedir. Ölçeklere ait kaynak bilgisi Tablo 1'de yer almaktadır.

Çalışmada ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik testleri ve kavramsal modele ilişkin hipotez testleri Smart PLS paket programı yardımı ile analiz edilmiştir. Ölçeklere ilişkin faktör yükleri, geçerlilik ve güvenilirlik katsayıları Tablo 1'de verilmektedir. Her bir faktör için hesaplanan içsel tutarlılık (Cronbach α) ve bileşik güvenilirlik (Composite Reliability-CR) katsayıları kritik eşik olan 0,70'in (Hair vd., 2009:124) üzerinde ve Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) değeri ise 0,50 kritik eşikinin üzerinde olup, kabul edilebilir seviyededir. AVE değerlerinin belirtilen kritik eşikten yüksek olması, ölçeklerin yakınsaklık geçerliliğine sahip olduğuna işaret etmektedir.

Gizil Değişken	İndikatör	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha $\alpha > 0,70$	Bileşik Güvenilirlik CR>0,70	AVE AVE>0,50
Algılanan Kalite (Ding ve Tseng, 2015)	Aklt1	0,739	0,739	0,850	0,656
	Aklt2	0,878			
	Aklt3	0,807			
Marka Deneyimi (Ding ve Tseng, 2015)	Den1	0,705	0,810	0,868	0,569
	Den2	0,720			
	Den3	0,773			
	Den4	0,784			
	Den5	0,784			
Marka Özdeşleşme	Mozd1	0,905	0,809	0,885	0,721

(Lam vd., 2011)	Mozd2	0,857			
	Mozd3	0,781			
Marka Sadakati (Ding ve Tseng, 2015)	Msdk1	0,879	0,706	0,872	0,772
	Msdk2	0,879			
Satın alma Niyeti (Chiu ve Won, 2016)	Nyt1	0,818	0,799	0,882	0,713
	Nyt2	0,886			
	Nyt3	0,830			

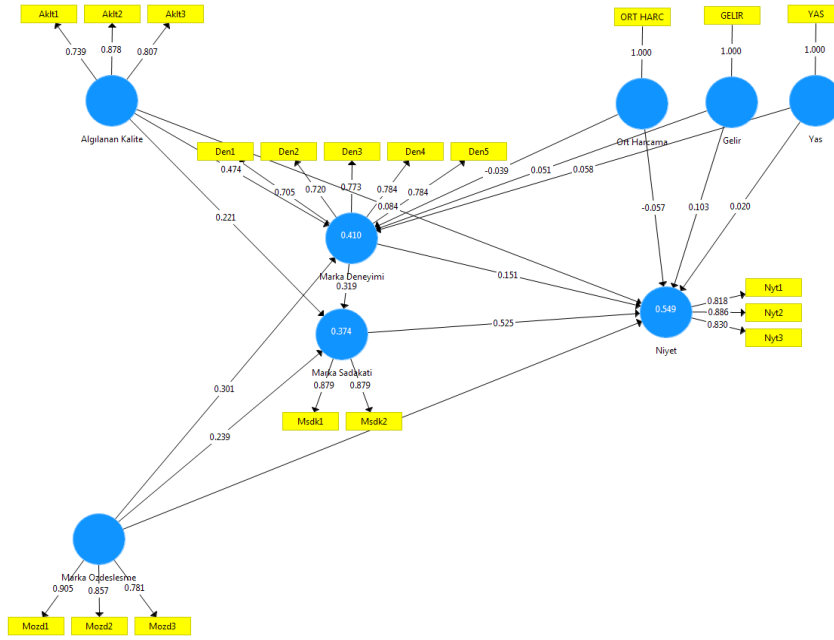
Tablo 1: Ölçeklere İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçeklerin ayırışma geçerliliğinin değerlendirilmesinde, Fornell-Larcker ölçütünden yararlanılmıştır. Fornell-Larcker ölçüm modelinde, her bir gizil değişkendeki AVE değerinin karekökü ayırışma geçerliliğini belirlemek amacıyla kullanılmakta ve bu değer diğer gizil değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarından büyük olması ayırışma geçerliliğinin göstergesi olarak sayılmaktadır (Fornell ve Larcker, 1981). Buna göre hesaplanan ayırışma geçerliliği sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeklerin ayırışma geçerliliğine sahip oldukları görülmektedir.

	1	2	3	4	5	6	7	8
1-Algılanan Kalite	0.810							
2-Gelir	0.060	1.000						
3-Marka Deneyimi	0.558	0.100	0.754					
4-Marka Özdeşleşme	0.229	0.011	0.418	0.849				
5-Marka Sadakati	0.454	0.096	0.542	0.422	0.879			
6-Niyet	0.442	0.171	0.538	0.401	0.701	0.845		
7-Ort Harcama	-0.105	0.231	-0.122	-0.148	-0.108	-0.130	1.000	
8-Yas	0.134	0.455	0.156	0.034	0.060	0.138	-0.015	1.000

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Korelasyon Analizi ve Ayırışma Geçerliliği Sonuçları

Araştırma değişkenlerine ait ölçüm modeli, doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ve faktör yüklenme katsayılarına ilişkin şematik gösterim Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2: Değişkenlere Ait Ölçüm Modeli

3. Analizler

Katılımcılardan ilk olarak en son ziyaret ettikleri alışveriş merkezini belirtmeleri istenmiş ve soru formunda yer alan ifadeleri bu alışveriş merkezini dikkate alarak değerlendirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. AVM dağılımları incelendiğinde, Gaziantep ilinde yerleşik, X-AVM 96, Y-AVM 72 ve Z-AVM 31 katılımcı tarafından en son ziyaret edilen AVM olarak belirtilmiştir. Katılımcıların yaş dağılımı 19 ile 49 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması yaklaşık 22 civarındadır. Çalışmaya 99 kadın ve 100 erkek olmak üzere toplam 199 kişi katılmıştır. Aylık ortalama gelir 500 TL ile 6500 TL aralığındadır. Aylık gelir ortalamasınının 1230 TL civarında ve AVM harcama ortalamasınının yaklaşık 95 TL olduğu görülmüştür. Ziyaret esnasında en fazla zaman geçirilen alanlar sırasıyla, genel mağaza alanları, cafe, sinema gibi dinlenme ve eğlence alanları, yiyecek içecek hizmetlerinin sunulduğu kat ve en son sırada market alanlarıdır.

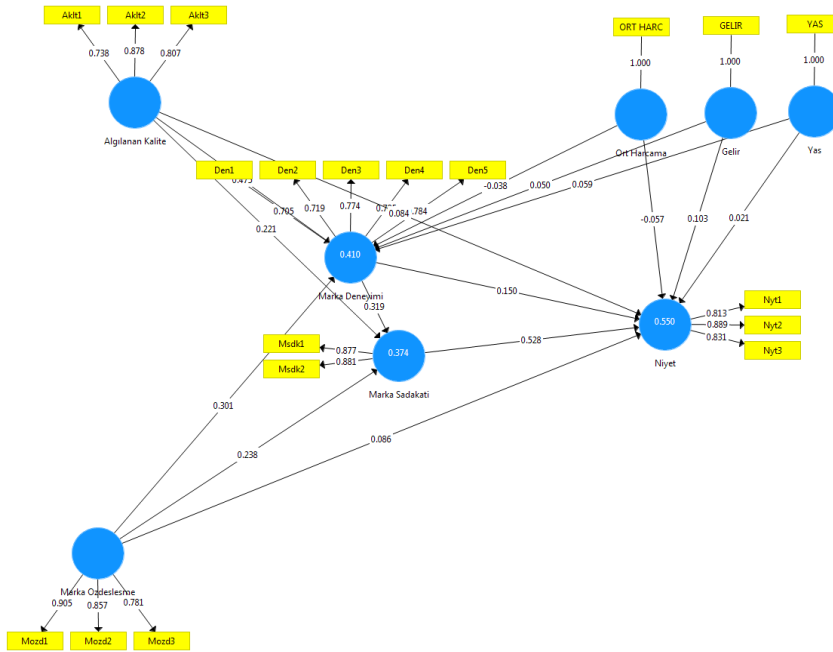
Ölçüm modelinin uygunluğunun belirlenmesinden sonra, yapısal modelin değerlendirilmesi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesi amacıyla yapısal eşitlik modellemesine dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerin yapılmasında PLS 3.2.9 programından yararlanılmıştır. PLS yapısal modelleri, R2 değerleri ve uyum iyiliği katsayıları değerlendirilmekte ve özellikle hesaplanan R2 değeri, yapısal

modelin açıklayıcı gücünü temsil eden en temel değer olarak kabul edilmektedir (Chin, 1998). Dolayısıyla, R2 büyüklüğünün ne olması gerektiğinin tanımlanması bu noktada son derece önemlidir. Literatürde hesaplanan R2 değerlerinin güçlü, orta ve zayıf olarak nitelendirilmesine yönelik farklı değerler yer almakta (Hair vd., 2014: küçük $0,25 \leq R2$ - orta $0,50 \leq R2$ -büyük $0,75 \leq R2$); Chin, 1998: küçük $0,19 \leq R2$ - orta $0,33 \leq R2$ - büyük $0,67 \leq R2$) ve hatta Cohen, (1988) çok daha düşük değerleri eşik değeri olarak kabul etmekte olup, ilgili değerleri araştırma değişkenlerin özellikleri, ölçüm biçimleri ve değişkenler arası ilişkiler bağlamında ele almakta yarar olduğunu ifade etmiştir. Tablo 3’de yer alan R2 değerleri dikkate alındığında, tüketicinin marka deneyimindeki değişiminin %41’inin araştırma değişkenleri tarafından açıklanabildiği görülmektedir.

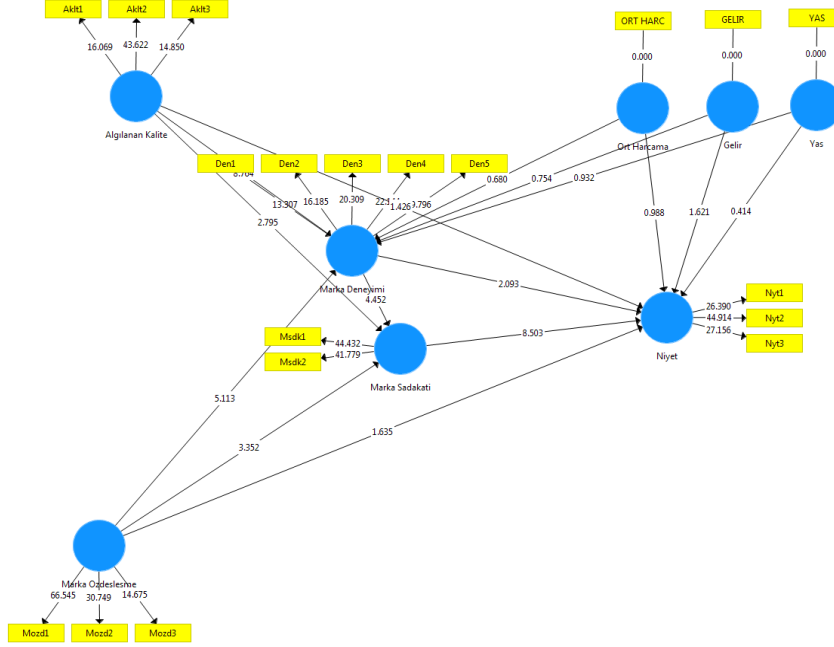
	β	t	p	R ²
Algılanan Kalite -> Marka Deneyimi	0.475	8.734***	0.000	0.410
Marka Özdeşleşme -> Marka Deneyimi	0.3017	5.113***	0.000	
Gelir -> Marka Deneyimi	0.050	0.754	0.451	
Ort Harcama -> Marka Deneyimi	-0.038	0.680	0.497	
Yas -> Marka Deneyimi	0.059	0.932	0.352	
Algılanan Kalite -> Marka Sadakati	0.221	2.795***	0.005	0.374
Marka Deneyimi -> Marka Sadakati	0.319	4.452***	0.000	
Marka Özdeşleşme -> Marka Sadakati	0.238	3.352***	0.001	
Algılanan Kalite -> Niyet	0.084	1.246	0.155	0.550
Marka Sadakati -> Niyet	0.528	8.503***	0.000	
Marka Deneyimi-> Niyet	0.150	2,093**	0.037	
Marka Özdeşleşme-> Niyet	0.086	1.635	0.103	
Gelir -> Niyet	0.103	1.621	0.106	
Ort Harcama -> Niyet	-0.057	0.988	0.324	
Yas -> Niyet	0.021	0.414	0.679	

Tablo 3: Yapısal Modele Ait Test Sonuçları

Marka deneyimi üzerine araştırma değişkenlerinin etkileri incelendiğinde, “Algılanan Kalite -> Marka Deneyimi” ile “Marka Özdeşleşme -> Marka Deneyimi” arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki görülmektedir. Marka sadakati, algılanan kalite, marka deneyimi ve marka özdeşleşme değişkenleri tarafından anlamlı ve pozitif bir biçimde etkilenmektedir. Satın alma niyeti değişkeni ise marka sadakati ve marka deneyimi değişkenleri tarafından anlamlı ve pozitif bir biçimde yordalanmaktadır. Yapısal modele ilişkin şematik gösterim Şekil 3a ve 3b’de yer almaktadır.

Şekil 3a: Yapısal Model- Yol Analizi Sonuçları

Şekil 3b: Yapısal Model- Yol Analizi Sonuçları

4. Tartışma ve Sonuç

Uzun dönemli ilişkiler kurmak ve tüketicilerin satın aldıkları ürünleri tutarlı bir şekilde yeniden almalarını sağlamak, markaların yoğunlaştıkları noktalardan biridir. Bu nedenle markalar, tüketicileri için özel avantajlar sağlayarak marka ile aralarında sadakati geliştirmeye çalışırlar. Bu amaç doğrultusunda hareket eden markalar, sadakatın oluşum sürecini iyi analiz edip sadakat yaratacak faktörleri tüketiciye sunma zorunluluğu hissederler. Satın alım sonrası ortaya çıkan algılanan kalitenin müşteri sadakati üzerinde pozitif bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkaran çalışmaların (Sanyal ve Datta, 2011) olması, tüketici beklentilerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bu çalışma ile benzer bir sonuç elde edilmiş; algılanan kalitenin diğer faktörler ile birlikte, müşteri sadakatine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Günümüz dünyasında giderek kendini izole eden ve yalnızlaştıran birey, kimliğini, kişiliğini tam olarak açıklayamamakta, kendini ifade etme konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Bu nedenle, var olan enstrümanların en uygununu kullanarak var olmaya çalışmaktadır. Bu amaçla, kullandığı ürünlerden veya bu ürünlerin markalarından faydalanmaktadır. Tüketici, kendisini en iyi ifade ettiğine inandığı markayı tüketerek veya kullanarak topluma bir mesaj vermekte, kendini kullandığı marka üzerinden ifade etmeye çalışmaktadır. Bunu başarmasına katkı sağladığına inandığı markaları sürekli kullanma suretiyle onlarla arasında bir sadakat ilişkisi geliştirmektedir. Tüketicilerin, yaşamlarında önemli bir rol oynayan kimliklerini ifade edip geliştirmeleri nedeniyle markalarla güçlü ilişkiler kurmaya meyilli

oldukları önceki çalışmalarla (Mc Even, 2005) kanıtlanmıştır. Yapılan bu çalışma ile ortaya çıkan tüketici-marka özdeşleşmesi ve marka sadakati arasındaki pozitif ilişki, literatürü destekleyen bir kanıt niteliği taşır.

Markanın tüketiciye yaşattığı deneyimin, marka sadakati yaratıp yaratmadığı çalışmanın problemlerinden birini oluşturmaktadır. Yapılan analizler sonucunda, marka deneyimi ile marka sadakati arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Literatür ile benzerlik gösteren bu sonuç, markaların, tüketicilerinin faydacı beklentileri kadar deneyimsel beklentilerini de göz önünde bulundurma gerekliliğini ortaya koymuştur. Tüketicilerin yeniden satın alma fikirlerini etkileme gücü olduğu iddia edilen marka deneyimi ve marka sadakati, bu çalışmada da literatür ile benzer bir sonuç vermiş ve yeniden satın alma niyetini pozitif şekilde etkilemiştir. Tüketici, beklediği ve benzersiz deneyim yaşatan markalara karşı sadakat duygusu geliştirecek, bu duygu da tüketicilerin başka bir markaya yönelmelerini engelleyecektir. Bir markadan beklediğini almış, tatmin olmuş bir tüketicinin marka tercihinin değişmemesi beklenen bir sonuçtur.

Kaynakça

Ahearne, M., Bhattacharya, C. B., & Gruen, T. (2005). *Antecedents and consequences of customer-company identification: Expanding the role of relationship marketing*. *Journal of applied psychology*, 90 (3), 574.

Albert, N., Merunka, D., & Valette-Florence, P. (2013). "Brand passion: Antecedents and consequences." *Journal of Business Research*, 66 (7), 904-909.

Algesheimer, R., Dholakia, U. M., & Herrmann, A. (2005). *The social influence of brand community: Evidence from European car clubs*. *Journal of marketing*, 69 (3), 19-34.

Allameh, S.M., Pool, J.K., Jaberi, A., Salehzadeh, R. Ve Asadi, H. (2015). Factors influencing sport tourists' revisit intentions: The role and effect of destination image, perceived quality, perceived value and satisfaction", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 27 (2), 191-207.

Ariffin, S., Yusof, J. M., Putit, L., & Shah, M. I. A. (2016). *Factors influencing perceived quality and repurchase intention towards green products*. *Procedia Economics and Finance*, 37 (16), 391-396.

Baker, J., Parasuraman, A., Grewal, D., & Voss, G. B. (2002). *The influence of multiple store environment cues on perceived merchandise value and patronage intentions*. *Journal of marketing*, 66 (2), 120-141.

Ballester-Delgado, E., & Aleman-Munuera, J. (2001). *Brand Trust in the context of consumer loyalty*. *European Journal of Marketing*, 35 (11/12), 1238-1258.

Belk WR. (1988). "Possessions and the extended self". *Journal of Consumer Research*, (15), 139-66.

Bhattacharya, C. B., and Sen, S. (2003). "Consumer-company identification: a framework for understanding consumers' relationships with companies". *Journal of Marketing*, 67 (2), 76-88.

Bhattacharya, C.B., Rao, H., Glynn, M.A. (1995). "Understanding the bond of identification: an investigation of its correlates among art museum members", *The Journal of Marketing*, 59 (4), 46-57.

Bitner, M.J. and Hubbert, A.R. (1994), "Encounter satisfaction versus overall satisfaction versus quality", in Rust, R.T. and Oliver, R.L. (eds), *Service Quality: New Directions in Theory and Practice*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 72-94.

Brakus, J. J., Schmitt, B. H., & Zarantonello, L. (2009). *Brand experience: what is it? How is it measured? Does it affect loyalty?*. *Journal of marketing*, 73 (3), 52-68.

Casaló LV, Flavian C, Guinaliu M. (2008). "The role of satisfaction and website usability in developing customer loyalty and positive word-of-mouth in the e-banking services". *The International Journal of Bank Marketing*, 26, 399-417.

Chaudhuri Arjun, Holbrook B. Moris, (2001), "The Chain of Effects From Brand Trust and Brand Affects to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty", *Journal of Marketing*, 65, 81-93.

Chen, C.F. and Chen, F.S. (2010). "Experience quality, perceived value, satisfaction and behavioral intentions for heritage tourists", *Tourism Management*, 31 (1), 29-35.

Chin, W. W. (1998). *The partial least squares approach to structural equation modeling*. *Modern methods for business research*, 295 (2), 295-336.

Chinomona, R. (2016). "Brand communication, brand image and brand trust as antecedents of brand loyalty in Gauteng Province of South Africa". *African Journal of Economic and Management Studies*

Chiu, W., & Won, D. (2016). *Consumer-brand relationships in sports products and repurchase intention*. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*.

Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.

Coulter, R. A., Price, L. L., & Feick, L. (2003). *Rethinking the origins of involvement and brand commitment: Insights from postsocialist central Europe*. *Journal of consumer research*, 30 (2), 151-169.

Davvetas, V. ve Diamantopoulos, A. (2017). "Regretting your brand-self?" The moderating role of consumer-brand identification on consumer responses to purchase regret", *Journal of Business Research*, 80, 218-227.

Del Rio, AB, Vazquez R, Iglesias V. (2001). *The effects of brand associations on consumer response*. *Marketing Science*, 25, 740-59.

Ding, C.G ve Tseng, T.H. (2015). "On the relationships among brand experience, hedonic emotions, and brand equity, *European Journal of Marketing*, 49 (7/8): 994-1015.

Douglas M. ve Isherwood B. (2005). *The world of goods: towards anthropology of consumption*. London: Routledge.

Ekstrom KM, Brembeck H. (2004). *Elusive consumption*. Oxford: Berg.

Elbedweihy, A. M., Jayawardhena, C., Elsharnouby, M. H., & Elsharnouby, T. H. (2016). *Customer relationship building: The role of brand attractiveness and consumer-brand identification*. *Journal of Business Research*, 69 (8), 2901-2910.

Erdoğan, İ., & Büdeyri-Turan, I. (2012). *The role of personality congruence, perceived quality and prestige on ready to wear brand loyalty*. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*.

Fournier S. (1998). *Consumers and their brands: developing relationship theory in consumer research*. *Journal of Consumer Research*, 24, 343-73.

Fung So, K.K., King, C., Hudson, S. ve Meng, F. (2017). "The missing link in building customer brand identification: The role of brand attractiveness" *Tourism Management*, 59, 640-651.

Fungai, M. (2017). *Factors influencing customer repurchase intention in the fast food industry: a case study of Innscor-Mutare, Zimbabwe*. *Business & Social Sciences Journal*, 2 (1), 113-133.

Gentile, C., Spiller, N. and Noci, G. (2007) *How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer*. *European Management Journal* 25 (5): 395-410.

Gotlieb, J. B., Grewal, D., & Brown, S. W. (1994). *Consumer satisfaction and perceived quality: complementary or divergent constructs?*. *Journal of applied psychology*, 79 (6), 875.

Hair J. F, Sarstedt, M., Hopkins, L., & G. Kuppelwieser, V. (2014). *Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) An emerging tool in business research*. *European Business Review*, 26 (2), 106-121.

He, H., Li, Y., & Harris, L. (2012). *Social identity perspective on brand loyalty*. *Journal of Business Research*, 65 (5), 648-657.

Hemsley-Brown, J. and Alnawas, I. (2016), "Service quality and brand loyalty: the mediation effect of brand passion, brand affection and self-brand connection", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (12), 2771-2794.

Holbrook, M.B. and Hirschman, E.C. (1982). "The experiential aspects of consumption: consumer fantasies, feelings, and fun", *Journal of Consumer Research*, 9 (2), 132-139.

Huang, C.C. (2017). "The impacts of brand experiences on brand loyalty: mediators of brand love and trust". *Management Decision*, 55 (5), 915-934.

Huang, M. H. (2009). *Using service quality to enhance the perceived quality of store brands*. *Total Quality Management*, 20 (2), 241-252.

Iglesias, O., Singh, J.J., & Batista-Foguet, J.M. (2011). *The role of innovated brand experience and affective commitment in determining brand loyalty*. *Journal of Brand Management*, 18 (8), 570-582.

Jacoby, J. (1971). *Brand loyalty: A conceptual definition*. *Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association*, 6 (Pt. 2), 655-656.

Keller, K. L., & Lehmann, D. R. (2006). *Brands and branding: Research findings and future priorities*. *Marketing science*, 25 (6), 740-759.

Kim, C. K., Han, D., & Park, S. B. (2001). *The effect of brand personality and brand identification on brand loyalty: Applying the theory of social identification*. *Japanese psychological research*, 43 (4), 195-206.

Kotler, P. (2000). *Marketing management: Analysis, planning, implementation, and control*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Kressmann, F., Sirgy, M. J., Herrmann, A., Huber, F., Huber, S., & Lee, D. J. (2006). *Direct and indirect effects of self-image congruence on brand loyalty*. *Journal of Business research*, 59 (9), 955-964.

Kuenzel, S., ve Halliday, S. V. (2008). *Investigating antecedents and consequences of brand identification*. *Journal of Product & Brand Management*, 17 (5), 293-304.

Lam, S. K., Ahearne, M., Hu, Y., & Schillewaert, N. (2010). *Resistance to brand switching when a radically new brand is introduced: A social identity theory perspective*. *Journal of Marketing*, 74 (6), 128-146.

Lam, S. K., Ahearne, M., Mullins, R., Hayati, B., & Schillewaert, N. (2013). *Exploring the dynamics of antecedents to consumer-brand identification with a new brand*. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 41 (2), 234-252.

Lam, S. K., Ahearne, M., & Schillewaert, N. (2012). *A multinational examination of the symbolic-instrumental framework of consumer-brand identification*. *Journal of International Business Studies*, 43 (3), 306-331.

Lin, Y. H. (2015). *Innovative brand experience's influence on brand equity and brand satisfaction*. *Journal of Business Research*, 68 (11), 2254-2259.

Loureiro, S. M. C., Lopes, R., & Kaufmann, H. R. (2014). *How brand personality, brand identification and service quality influence service brand equity*. *Cogent Business & Management*, 1 (1), 981329.

Luarn, P., Lin, T. and Lo, P. (2003), "An exploratory study of advancing mobilization in the life insurance industry: the case of Taiwan's Nan Shan Life Insurance Corporation", *Internet Research*, 13 (4),297-310.

Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). "Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification". *Journal of Organizational Behavior*, 13 (2), 103-123.

McEwen JW. (2005). *Married to the brand. Why consumers bond with some brands for life*. New York: Gallup Press; 2005.

Menidjel, C., Benhabib, A., & Bilgihan, A. (2017). "Examining the moderating role of personality traits in the relationship between brand trust and brand loyalty". *Journal of Product & Brand Management*. 26 (6), 631-649.

Merrilees, B. (2016). "Interactive brand experience pathways to customer-brand engagement and value co-creation", *Journal of Product & Brand Management*, 25 (5), 402-408.

Morrison, S. and Crane, F. G. (2007) *Building the service brand by creating and managing an emotional brand experience*. *Journal of Brand Management*, 14 (5): 410 - 421.

Nysveen, H., Pedersen, P.E., & Skard, S. (2013). *Brand experiences in service organizations: Exploring the individual effects of brand experience dimensions*, *Journal of Brand Management*, 20 (5), 404–423.

Oliver, R.L. (1999), "Whence consumer loyalty?", *Journal of Marketing*, 63, 33-44.

Pan, Y., Sheng, S., & Xie, F. T. (2012). *Antecedents of customer loyalty: An empirical synthesis and reexamination*. *Journal of retailing and consumer services*, 19 (1), 150-158.

Pappu, R. ve Quester, P.G. (2016). "How does brand innovativeness affect brand loyalty?" *European Journal of Marketing*, 50 (1/2), 2-28.

Pappu, R., Quester, P.G. and Cooksey, R.W. (2005), "Consumer-based brand equity: improving the measurement - empirical evidence", *Journal of Product & Brand Management*, 14 (3), 143-154.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). *A conceptual model of service quality and its implications for future research*. *Journal of marketing*, 49 (4), 41-50.

Petrick, J. F., & Backman, S. J. (2002). *An examination of the construct of perceived value for the prediction of golf travelers' intentions to revisit*. *Journal of Travel Research*, 41 (1), 38-45.

Pine, B.J. II and Gilmore, J.H. (2011), *The Experience Economy*, Harvard Business Press, Boston, MA.

Rahman, M. (2014). *Differentiated brand experience in brand parity through branded branding strategy*, *Journal of Strategic Marketing*, 22 (7), 603–615.

Risitano, M., Romano, R., Sorrentino, A., Quintano, M. (2017). "The impact of consumer-brand engagement on brand experience and behavioural intentions: An Italian empirical study". *British Food Journal*, 119 (8), 1884-1896.

Rodhain, A. (2006). *Brands and the Identification Process of Children*. *Advances in Consumer Research*, 33 (1).

Rundle-Thiele, S. and Mackay, M.M. (2001), "Assessing the performance of brand loyalty measures". *Journal of Services Marketing*, 15 (7), 529-546.

Runyan, R.C. and Droge, C. (2008), "Small store research streams: what does it portend for the future?". *Journal of Retailing*, 84 (1), 77-94.

Sanyal, S.N. ve Datta, S.K. (2011). "The effect of perceived quality on brand equity: an empirical study on generic drugs". *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23 (5), 604-625.

Sasmita, J. ve Suki, N.M. (2015). "Young consumers' insights on brand equity: Effects of brand association, brand loyalty, brand awareness, and brand image". *International Journal of Retail & Distribution Management*, 43 (3), 276-292.

Stokburger-Sauer, N., Ratneshwar, S., & Sen, S. (2012). "Drivers of consumer-brand identification", *International Journal of Research in Marketing*, 29 (4), 406-418.

Tildesley, A. E., & Coote, L. V. (2009). *This brand is me: a social identity based measure of brand identification*. *ACR North American Advances*. 36, 627-8.

Tirole, J. (1993), *The Theory of Industrial Organization*, 6th ed., MIT Press, Cambridge, MA.

Tuškej, U., Golob, U. ve Podnar, K. (2013). "The role of consumer-brand identification in building brand relationships". *Journal of Business Research*, 66, 53-59.

Warde A. (2008). *Consumption, identity – formation and uncertainty*. In: Miller D, editor. *Consumption: Critical concepts in the social sciences*. *Disciplinary Approaches to Consumption* London: Routledge, 9-33.

Wolter, J. S., Brach, S., Cronin Jr, J. J., & Bonn, M. (2016). *Symbolic drivers of consumer-brand identification and disidentification*. *Journal of Business Research*, 69 (2), 785-793.

Yao, J., Wang, X., & Liu, Z. (2013). *Brandmanagement innovation: A construction of brand experience identification system*. *Journal of Applied Sciences*, 13 (21), 4477-4482.

Yeh, C. H., Wang, Y. S., & Yieh, K. (2016). *Predicting smartphone brand loyalty: Consumer value and consumer-brand identification perspectives*. *International Journal of Information Management*, 36 (3), 245-257.

Yoo, B. and Donthu, N. (2001), "Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale." *Journal of Business Research*, 52 (1), 1-14.

Yoon, Y. S., Lee, J. S., & Lee, C. K. (2010). *Measuring festival quality and value affecting visitors' satisfaction and loyalty using a structural approach*. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (2), 335-342.

Zeithaml, V. A. (1988). *Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence*. *Journal of marketing*, 52 (3), 2-22.

ROMANTİK İLİŞKİLERDE GÜÇ DENGESİ THE BALANCE OF POWER IN CLOSE RELATIONSHIPS

Burçak SÖNMEZ

Arş. Gör. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

burcak.sonmez@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6278-3117>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.11, Ekim | October 2020, Erzurum

e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 01.11.2019

Kabul Tarihi | Accepted Date : 22.08.2020

Sayfa | Pages : 28-42

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.53>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

ROMANTİK İLİŞKİLERDE GÜÇ DENGESİ

Burçak SÖNMEZ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 28-42

ÖZ

Bu çalışmada, yakın ilişkilerde güç dağılımını inceleyen çalışmaların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. İlişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için partnerler arasındaki güç dengesinin de göz önünde bulundurulması önemlidir. İlgili yazında farklı güç tanımlamaları yapılmıştır. Bazı araştırmacılar, gücün de farklı türlerine ayrılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Böylece gücün farklı etkilerinin de incelenebileceği belirtilmiştir. Yazın gözden geçirildiğinde, gücün birçok değişkenle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. İlişkilerde partnerlerin algıladıkları güç düzeylerinin düşük ya da yüksek olması, ilişkilerini sürdürmelerine ya da sonlandırmalarına neden olabilmektedir. Çalışmalara göre sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan partnerlerin ilişkilerinde daha fazla güce sahip oldukları görülmektedir. Güç, cinsiyet açısından incelendiğinde ise erkeklerin kadınlardan daha fazla güce sahip oldukları vurgulanmaktadır. Bu bulgulara ek olarak, partnerlerin eğitim düzeyi, sosyalleşme süreçleri gibi değişkenler de ilişkilerinde elde ettikleri güç dağılımıyla ilişkilidir. Ayrıca güç düzeyi yüksek olan partnerlerin, ilişkilerinin gidişatına yön verdiği de ilgili yazında tartışılmaktadır. Örneğin, çalışmalarda gücü daha fazla elinde bulunduran erkek partnerlerin eşlerine şiddet uyguladıkları bulunmuştur. Partnerlerin ilişkilerini eşitlikçi/eşitlikçi olmayan şekillerde değerlendirmeleri de güç dağılımlarını olumlu ya da olumsuz olarak algılamalarına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yakın ilişkiler, Güç, Güç dengesi, Algılanan güç.

THE BALANCE OF POWER IN CLOSE RELATIONSHIPS

ABSTRACT

The main objective of this study is to review the studies focusing on the power in close relationships. There are various definitions of power in the literature. Researchers have emphasized that power should have classified into different types. Hence, the different effects of power could have examined accordingly. It is known that power is associated with several variables. Low or high levels of perceived power in relationships have a role in the decision of maintaining or ending relationships. According to studies, males and partners who have a high socio-economic level tend to have more power in their relationships. Additionally, research showed that there are relationships between the balance of power and variables such as the educational level of partners and socialization processes. The research also explained that the partners with high power shape the way of their relationship. For instance, male partners who have more power use violence against their spouses. Partners' evaluation of their relationships as egalitarian or non-egalitarian also causes them to perceive power balance as positive or negative.

Keywords: Close relationships, Power, Balance of power, Perceived power.

Giriş

Hem kişilerarası (Senn, Carey, Vanable ve Seward, 2009) hem gruplar arası ilişkilerde (Emerson, 1962) gücün önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu ilişkilerde gözlenebilecek çatışmaların anlaşılabilmesi için güç dengesinin önemli etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Nitekim, ilişkilerinde güç düzeyi düşük olan erkeklerin eşlerine daha fazla şiddet uyguladıkları bilinmektedir (Babcock, Waltz, Jacobson ve Gottman, 1993; Sagrestano, Heavey, Christensen, 1999). Diğer bir ifadeyle, ilişkilerde algılanan güç düzeyi partnerler arasındaki şiddet ile ilişkilidir. Kişilerin hayatlarındaki önemli noktalardaki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ilişkilerde gücün ne anlama geldiği, hangi değişkenlerle ilişkili olabileceği merak uyandırmaktadır.

İlgili yazında güç dağılımını etkileyen birçok faktör olduğu görülmektedir. Örneğin, ilişkiye daha fazla kaynak getiren partnerlerin elde ettikleri güç düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir (Sprecher, 1985). Güç dengesi cinsiyet temelinde incelendiğinde ise erkeklerin kadınlardan daha fazla güce sahip oldukları görülmektedir (Sprecher ve Felmlee, 1997). Erkeklerin çalışma hayatında kadınlardan daha fazla yer aldıkları göz önünde bulundurulduğunda iki bulgunun ilişkili olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlara ek olarak, güç dengesi partnerlerin eğitim düzeyleriyle de ilişkilidir (Caldwell ve Peplau, 1984).

Yukarıda değinildiği gibi ekonomik kaynaklar, cinsiyet ya da eğitim düzeyi güç dağılımıyla ilişkili olan önemli değişkenlerdir. Ancak gücün ele alındığı çalışmalar bu değişkenlerle sınırlı değildir. Gücün anlaşılabilmesi için diğer değişkenlerle olan ilişkisi de incelenmelidir. Bu çalışmada, yazındaki güç çalışmalarının gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, mevcut derlemede öncelikle güç kavramına getirilen tanımlamalara yer verilmiş; ardından ilişkisel gücü ele alan çalışmalar aktarılmıştır.

1.İlişkisel Güç: Tanım ve Özellikleri

İlgili yazında, ilişkisel gücün kapsamlı bir tanımının geliştirilemediği görülmektedir. Konuyla ilgilenen araştırmacılar, çalışmalarına uygun olacak yeni tanımlar geliştirmişlerdir. Emerson (1962), güç tanımının oluşturulması sürecinde, güç (*power*), otorite (*authority*), meşruluk (*legitimacy*) kavramlarındaki belirsizliğin giderilmesi çabasına dikkat çekmiştir. Ona göre bu çabaya karşın güç (*power*), etki (*influence*), baskınlık (*dominance*) ve boyun eğme (*submission*), statü (*status*) ve otorite (*authority*) kavramlarında da bir karmaşa bulunmaktadır. Kavramlardaki bu karmaşanın da etkisiyle, "güç" konusunu ele alan deneysel ve teorik çalışmalar olsa da "birikimli bir tanım"a ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra güç, yeterlik (*capacity*), yetenek (*skill*) ve kabiliyet (*talent*) kelimeleriyle de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Wrong, 1979). Bilgin'e (2003) göre ise güç, özelliği bakımından etki ve otoriteden farklıdır. Ona göre etki, diğer kişinin davranışlarını değiştirme

süreciyken güç, bu süreci araç olarak kullanmaktır. Gücün otoriteden farkı ise yetki konusunda oluşmaktadır. Otorite, diğer kişinin davranışını değiştirme yetkisine sahip meşru güç olarak tanımlanırken, ilişkisel güç, sadece bir kişinin diğer bir kişiyi etkileme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 2003). Tawney'e (1931) göre güç, kişi ya da grupların arzu edilen biçimde diğer grup ya da kişilerin davranışını değiştirebilmesidir. Simon (1957) ise gücün, "A'nın B üzerinde sahip olduğu güç" olduğunu belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle güç, A'nın davranışının B'nin davranışına neden olmasıdır. Emerson'a (1962) göre de güç, aktör A'nın, B üzerindeki gücüdür.

French ve Raven (1959), gücün farklı türlerinin açıklanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yazarlara göre, sadece bu şekilde gücün farklı etkileri anlaşılabilir. Onlara göre, beş farklı güç türü bulunmaktadır: çekicilik ve sevgiyle ilişkili olarak simgesel güç (*referent power*), ödüllendirme yeteneği ile ilgili olan ödüllendirme gücü (*reward power*), yaptırım yeteneği ile ilgili olarak zorlayıcı güç (*coercive power*), yetkeye dayalı olarak meşru güç (*legitimate power*) ve bilgiye dayalı güç olarak uzmanlık gücü (*expert power*). Güç, bir ilişkide potansiyel bir davranışın oluşumudur. Bir kişinin üzerinde güce sahip olabilmek için, o kişiden doyum alınacak bir amaç olmalı ya da kişinin, diğer kişiyi kaynak sahibi olarak görmesi gerekmektedir (Wolfe, 1959). Safilios-Rothschild'a (1976) göre, kişinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu, duygusal durumu, dışavurumu, arkadaşlığı, cinsiyeti ve ilişkideki hizmetleri ilişkiye getirebilecekleri kaynaklarıdır. Ona göre para, sosyal hareketlilik, prestij sosyo-ekonomik durumu; yakınlık, aşk, diğerine ihtiyaç duyma duygusal durumu; diğerini anlama, duygusal destek dışavurumu; sosyal ve entelektüel arkadaşlık, arkadaşlık çeşitlerini; çocuk bakımı, kıyafetlerin yıkanması gibi kişisel hizmetler ve sosyal sistem (bürokrasi, politik sistem vs.) ile ilgili olabilecek bağımlılık hizmetleri, ilişkideki hizmet çeşitlerini oluşturmaktadır.

Emerson'a (1962) göre ilişkideki güç, bağımlılık (*dependence*) ile beraber bulunur ve $P = D \cdot B$ şeklinde formüleleştirilmektedir. Bu formüle göre partnerlerden biri olan A'nın, diğer partner B üzerindeki gücü, B'nin A'ya bağımlılığına eşittir. Diğer bir ifadeyle, bir kişinin elde etmiş olduğu güç, partnerinin ona olan bağımlılığı ile ilişkilidir.

Emerson'a (1962) göre ilişkideki partnerlerden birinin (a), diğeri (b) üzerindeki gücü, b'nin a üzerindeki gücüne ve b'nin a'ya bağımlılığına eşit olabilir. Aynı zamanda, b'nin gücü, a'nın b'ye bağımlılığına eşit ve a'nın b'ye bağımlılığı, b'nin a'ya bağımlılığına eşit olabilmektedir. Başka bir ilişkide, a'nın b üzerindeki gücü, b'nin a'ya olan bağımlılığına eşit ve b'nin gücünden yüksek; b'nin gücü a'nın bağımlılığına eşit ve b'nin bağımlılığı a'nın bağımlılığından yüksek olabilmektedir. Bu iki ilişki türünde de güç dengesinin olduğu, ancak partnerlerin birbirlerine olan bağımlılık düzeylerinin farklı olduğu belirtilmektedir. Böylece bir ilişkideki tutarlılık, a'nın b'ye, b'nin a'ya bağımlılığının ortalaması olarak tanımlanabilmektedir (Emerson, 1962).

Kişi, diğer bir kişi üzerindeki güç çabasında başarısız olduğunda, gücün yokluğuyla da yüzleşmektedir. Böylece ilişkideki gücün denge konusu önemli bir hal almaktadır. Örneğin güç dengesi, ilişkilerin kalitesinde önemli bir yordayıcıdır (Gray-Little, 1982). Ayrıca bir ilişkide gücün dengesiz dağılımı, partnerlere huzursuzluk vermektedir ve bu huzursuzluğu gidermek için ilişkide eşitliği dengeleme çabaları öne çıkmaktadır (Emerson, 1962). Emerson'a (1962) göre ilişkideki denge durumunun sağlanması, güç düzeyi daha düşük olan partnerin diğerine olan motivasyonel yatırımı azaltması ya da güç düzeyi daha yüksek olan partnerin diğerine olan motivasyonel yatırımı arttırması durumunda mümkün olabilir. Buna ek olarak, ilişkinin var olan alternatiflerinin reddedilmesi de denge durumunun sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Emerson, 1962).

2. İlişkisel Güç Konusunda Yapılan Araştırmalar

Güç konusunun tartışıldığı ilişki türleri birey-birey, grup-birey ya da grup-grup ilişkisi olabilmektedir (Emerson, 1962). Bu derlemede ise yalnızca romantik ilişkileri kapsayan güç araştırmaları incelenmiştir. Kadın ve erkeklerin farklı sosyalleşme süreçleri, eğitim düzeyleri, partnerlerin fiziksel şiddet tehdidi, ırkları ve yaşam döngülerindeki değişimler gibi etkenler ilişkilerindeki güç dağılımını etkileyebilmektedir (Gillespie, 1971). Sprecher ve Felmlee (1997) partnerlerin güç puanları arasında arasında negatif ve anlamlı bir korelasyon olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, partnerlerden birinin ilişkideki gücü artarken diğer partnerin gücü azalmaktadır.

Grauerholz (1987), heteroseksüel flört ilişkilerini araştırdığı çalışmasında, karar almada algılanan eşitlik, sadakat, güven, diğer yönelimli olma, ilişki alternatifleri ve karşılaştırma kaynaklarının ilişkisini incelemiştir. Bu araştırmada, sadakat ve güven gibi kişilerarası değerlerin algılanan eşitlik ile olumlu olarak ilişkili olduğu ve bir ilişkinin alternatiflerinin olmasının, ilişkisel güçte eşitsizliği yordadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, partnere güven, sadakat ve bağlanım yüksek olduğunda, partnerlerin ilişkilerini daha eşitlikçi algılama eğiliminde oldukları ve ilişkide eşitsizlik olsa dahi kişilerin bu eşitsizliği göz ardı ettikleri belirtilmiştir.

Bir ilişkide kişi, kendisini ilişkisinden az yarar elde eden taraf olarak hissediyorsa, partnerinin aşırı yarar elde ettiğini düşünme eğiliminde olduğu gözlenmektedir (Sprecher, 1988). Eşit davranışlarda bulunulan bir ilişkide olduğunu düşünen çiftler ise evliliklerine hem aşırı yarar elde eden hem de az yarar elde eden bireylerden daha fazla güven duymaktadırlar (Utne, Hatfield, Traupmann, Greenberger, 1984). Hatfield, Walster ve Traupmann'a göre (1979), ilişkilerinden az ya da aşırı yarar elde eden partnerler, ilişkilerinin dengesi konusunda huzursuzluk duyacaklardır. Eşitlikçi bir ilişkide olanlar ise çok az ya da aşırı yarar elde eden partnerlere göre, daha mutlu ve memnundurlar.

Partnerlerden birinin az yarar elde etmesi ile çok yarar elde etmesi ilişkilerdeki eşitsizliğin algılanmasında farklılık gösterir. İlişkilerde az yarar elde edilen eşitsizlikler, aşırı yarar elde edilen eşitsizliklerden daha güçlü algılanmaktadır (Sprecher, 1986). Nitekim, Sprecher'ın (1992) bir çalışmasında katılımcılar, az yarar elde ettikleri bir eşitsizlik durumunda ilişkilerinde huzursuz olacaklarını belirtmişlerdir. Yüksek yarar elde eden katılımcılar ise suçluluk hislerinin artacağını bildirmişlerdir. Çalışmada ayrıca, az yarar elde edilen bir durumda kadınların, erkeklerden daha fazla huzursuz olacağı sonucuna ulaşılmıştır. İlişkilerinden az yarar elde eden bireyler, aşırı yarar elde ettiğini düşünen bireylerden daha fazla stres yaşamaktadırlar (Hatfield ve ark., 1978). Farklı duygulara neden olduğu göz önünde bulundurulduğunda, partnerlerin ilişkilerinden az ya da aşırı yarar elde etmeleriyle ilişkilerindeki güç dağılımı arasında bir ilişkinin olabileceğini beklemek yanlış olmayacaktır. Sprecher'a (1992) göre az yarar elde edilen bir eşitsizlik durumunda, partnerler ilişkilerinden ayrılmakta ya da bu eşitsizliği düzenlemeye çalışmaktadırlar. Bir ilişkiden az yarar elde edenler, aşırı yarar elde edenlerle karşılaştırıldıklarında, bu eşitsizliği daha fazla düzenleme çabasında bulunmaktadırlar. Ayrıca kadınların ilişkilerindeki eşitsizliği dengelemek için erkeklerden daha fazla çaba harcadıkları da bu çalışmanın sonuçlarındandır. Diğer araştırmaların (Felmlee, 1994; Sprecher ve Felmlee, 1997) da desteklediği gibi, güç dağılımının dengesiz olduğu ilişkilerde erkekler, partnerlerinden daha güçlü olduklarını belirtmektedirler. Bu bilgi de kadınların neden eşitsizlik durumunu erkeklerden daha fazla dengelemeye çalıştıklarının bir açıklaması olabilir.

İlişkilerdeki güç dağılımı, partnerlerin ilişkiye getirdikleri kaynaklar açısından da farklılaşabilmektedir. Örneğin, sosyo-ekonomik olarak daha fazla kaynağa sahip olan partnerlerin, ilişkilerinde daha güçlü oldukları görülmektedir (Sprecher, 1985). Bununla beraber, cinsiyet, fiziksel şiddet tehdidi, çekicilik gibi özellikler de güç dağılımını etkilemektedir. Böylece, ilişkide alınacak kararları ilişkiye daha fazla kaynak sağlayan kişinin yönettiği söylenebilir (Sprecher, 1985). Yapılan bir çalışmada (Senn ve ark., 2009), ilişkide hem kadın hem de erkek partner ekonomik güce sahip olduğunda, daha fazla ekonomik kaynağa sahip olan ve faturaları ödeyen kişinin ilişkisel güce sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak, araştırmadaki katılımcıların bir kısmı, kadınların ilişkiye daha fazla ekonomik kaynak getirmiş olduğu durumlarda dahi partnerinden daha fazla güce sahip olma olasılıklarının az olduğunu bildirmişlerdir.

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü gibi erkekler, ilişkilerde kadınlardan daha güçlü olarak algılanmaktadırlar (Mack, 1974; Sprecher, 1985; Peplau ve Campbell, 1989; Sprecher ve Felmlee, 1997; Diekman, Goodfriend ve Goodwin, 2004; Senn, Carey, Venable ve Seward, 2009). Bununla beraber düşük statülü erkeklerle karşılaştırıldıklarında, yüksek statülü erkeklerin ilişkilerinde daha fazla otorite

sahibi olma eğiliminde oldukları görülmektedir (Wolfe, 1959). Diekman ve arkadaşları (2004) da kadınlarla karşılaştırıldıklarında erkeklerin mesleki ve ekonomik güce daha fazla sahip olmaları nedeniyle partnerlerinden daha fazla güce sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Zaman içinde bireylerin ait oldukları kültür de değişmektedir. Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bireyler, partnerlerini daha özgür seçebilmekte, bir sorunla karşılaştıkları durumlarda partnerlerinden daha kolay ayrılabilirler (Gillespie, 1971). Bu değişimlerin yanı sıra kadınların ev dışında daha fazla rol aldıkları görülmektedir. Böylece kadınların ilişkilerinde de güçlerini artırdıkları söylenebilir. Ayrıca kadınlar elde ettikleri yeni kaynaklarla beraber, ihtiyaçlarının doyumu konusunda eşlerine daha az bağımlı hale gelmişlerdir (Wolfe, 1959). Bu değişimlere karşın yine de kadınların bu kaynaklara tamamen ulaşamadıklarını veya iş hayatında yeterli konuma erişemediklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Cinsiyet ve ekonomik kaynakların yanı sıra, bireylerin sahip oldukları eğitim düzeylerinin de ilişkilerinde elde ettikleri güç düzeyi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Caldwell ve Peplau (1984), eğitim düzeyleri partnerlerinden daha yüksek olan kişilerin daha fazla güce sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ancak kadınlarının eğitim düzeylerindeki ve iş gücüne katılımlarındaki artış ilişkideki gücü erkeklerle paylaşabilecekleri bir durum oluşturmaktadır (Gillespie, 1971). Diğer bir ifadeyle, çalışan bir kadın ya da partnerinden daha yüksek eğitim düzeyine sahip bir kadın, ilişkisinde, çalışmayan ya da partnerinden daha düşük eğitim düzeyine sahip kadınlardan daha yüksek güce sahip olabilmektedirler. Bunların yanında, Diekman ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında katılımcılar, kadınların elde edecekleri güç ve statünün zaman içinde artmasına karşın erkeklerin ilişkilerindeki güçlerinin etkili olmaya devam edeceğini belirtmişlerdir.

Yaşamlarında dönemsel olarak değişim yaşayan partnerlerin güç ve denge algısı da değişebilmektedir. Örneğin evliliklerde çocuk sahibi olmanın da güç dağılımında yeni bir düzen gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Gillespie'e (1971) göre çocuğun doğumuyla birlikte çoğu kadının çalışmaya ara vermesi sosyo-ekonomik yaşamdan ayrılmasına neden olmaktadır. Bu durum ise erkeğin ilişkideki gücünün maksimum düzeye ulaşmasını beraberinde getirir. Diğer bir ifadeyle, çocuk sahibi olmadan önce kadınlar partnerlerinden daha düşük ücretli ve düşük statülü işlerde yer almalarına karşın ilişkilerinde var olan güç dağılımına ortak olabilmektedirler. Ancak çocuk sahibi olmayla beraber bu dağılım yeniden düzenlenmektedir. Çocuk sahibi olan kadınlar sorumluluklarının da artmasıyla, duygusal destek ve yardım için eşlerine bağımlıdır. Ancak erkeklerin kaynaklarını eşlerine yeteri kadar sunmamaları durumunda, kadınlar çocuklarına yönelmektedirler ve çocuklarından aldıkları sevgi, zamanla partnerlerinden aldıkları sevgiyle yer değiştirmektedir. Böylece belli bir zaman için kadının, eşine duygusal kaynak açısından ihtiyacı azalmaktadır (Wolfe, 1959). Bu durum ise bir

ilişkide güç dağılımında değişimi gösteren bir başka unsur olmaktadır. Bunlara ek olarak, çocukların büyümesiyle de güç dengelerinde yeniden farklılaşmalar gözlenmektedir (Gillespie, 1971).

Partnerlerden biri ilişkisiyle diğerinden daha fazla ilgiliyse bu durumda güç dağılımında bir dengesizlik gözlenebilmektedir. Böyle bir ilişkide daha az ilgili olan partner, ilişkide daha güçlü olmaktadır (Taylor, 2010; Caldwell ve Peplau, 1984; Peplau ve Campbell, 1989). Safilios-Rothschild'a (1976) göre örneğin, bir ilişkide erkek, ilişkiye kadından daha fazla ilgi göstermekteyse ve özellikle de kadın bu durumun farkındaysa, ilişkide yer alan kaynaklar ve dolayısıyla ilişki üzerindeki kontrole kadın sahip olmaktadır. Kadınların daha baskın olduğu ilişkilerde ise hem kadınların hem de erkeklerin daha az doyum belirttikleri görülmüştür (Gray-Litte, 1982; Sprecher, 1988; Peplau ve Campbell, 1989). Buna ek olarak, ilişkilerinde gücü paylaşmakta olan çiftlerin, bir tarafın daha baskın olduğu çiftlere oranla ilişkilerinden daha fazla doyum aldıkları gözlenmektedir (Gray-Little ve Burks, 1983)

İlişkisel güç dağılımının farklı etnik gruplar arasında da benzer özelliklerde olduğu görülmektedir. Mack'in (1974) siyahi ve beyaz ailelerle yürüttüğü çalışmasında, orta sınıf erkeklerle karşılaştırıldığında, işçi sınıfı erkeklerin ilişkilerinde daha fazla güce sahip olduklarını gözlemlemiştir. Güç dağılımı kadınlar arasında değerlendirildiğinde, siyahi işçi sınıfı kadınların, siyahi ve beyaz orta sınıf ile beyaz işçi sınıfındaki kadınlara oranla, ilişkilerinde daha baskın oldukları görülmüştür. Buna karşın çalışmadaki tüm kadınlar, partnerlerini daha güçlü görme eğilimindedirler. Gray-Litte (1982) siyahi çiftlerle yürüttüğü araştırmasında, güç dağılımını karar alma, taviz verme, konuşma, söz kesme, girişkenlik, kontrol gibi değişkenlerle birlikte incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda, kadınların yalnızca taviz vermede, erkeklerin ise sıklıkla karar alma ve girişkenlik açısından baskın oldukları görülmüştür.

Güç dağılımının daha dengeli olduğu ilişkilerde, partnerlerin birbirlerine uyguladıkları şiddet düzeyinin düşük olduğu söylenebilmektedir. Heteroseksüel ilişkilerde erkek şiddetini inceleyen çalışmalarda, gücün kadın-erkek rolleri ve ilişki değer/inançları, sosyo-ekonomik kaynaklar, karar alma ve sosyal etkileşim gibi süreçler açısından incelendiği görülmektedir. Güç algısının, fiziksel şiddet kaynağı olmayacağı düşünülmesine karşın güç doyumsuzluğunun yüksek olduğu ilişkilerde şiddet düzeyi yüksek olmaktadır (Ronfeldt, Kimerling ve Arias, 1998; Kaura ve Allen, 2004; Senn ve ark., 2009). İlişkisel güç göz önüne alındığında, partnerlerden birinin diğerine şiddet uygulamasının yanında, şiddet tehdidi oluşturması da güç kontrolünü elde etmesine izin vermektedir (Gillespie, 1971). Partnerlerinden daha yüksek statülü bir işe sahip olan kadınlar, partnerleriyle eşit statüde bir işe sahip olan kadınlardan daha yüksek düzeyde yaşam tehdidi deneyimlemektedirler (Hornung, McCullough ve Sugimoto, 1981). İlişkisel güç

dağılımı, psikolojik iyi olma halini de etkilemektedir. Güç dağılımında eşitsizlik hisseden partnerler ilişkilerinde eşitlik olduğunu düşünenlere oranla daha fazla üzüntü yaşadıklarını bildirmişlerdir (Schafer ve Keith, 1980). Ergenlik dönemindeki çiftlerin ilişkileri incelendiğinde de benzer bulgular söz konusudur. İlişkisel gücün eksikliği, özellikle kızlar için, psikolojik semptomlarla ilişkili olmasına karşın erkekler arasında iki değişken arasındaki ilişki kızlar kadar belirgin değildir (Galliher, Rostosky, Welsh ve Kawaguchi, 1999).

Sonuç

İlgili yazında yer alan çalışmalarda, ilişkilerdeki güç dağılımının, ilişkilerin istikrarı ve bu ilişkilerden alınan doyum açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu konuda yürütülen çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için ilişkisel gücün o çalışmada neyi ifade ettiğinin belirtilmesi önemlidir.

İlişkilerde güç dağılımı incelenirken eşitlikçi, eşitlikçi olmayan, demokratik ilişkiler gibi farklı ilişki türlerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Eşitlikçi ilişkilerde çiftlerin arasında görev paylaşımı, empati gibi özelliklerin varlığı görülürken eşitlikçi olmayan ilişkilerde, partnerlerden birinin daha baskın olduğu görülmektedir. Bu baskın olma durumu ilişkide alınacak kararlarda söz sahibi olma, konuşma sırasında söz kesme, ilişkide ne zaman neyin yapılacağına karar veren taraf olma halinde kendini göstermektedir. Bireyler, çoğunlukla ilişkilerinin eşitlikçi olması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak bireylerin sürmekte olan ilişkilerini eşitlikçi olarak tanımlama oranlarının düşük olduğu da gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle bireyler, ilişkilerde eşitlik olması gerektiğini vurgulasalar da kendi ilişkilerinde bu eşitliğe sahip olmadıklarını düşünmektedirler.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, erkeklerin daha baskın oldukları ilişkilerin daha yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumun bir nedeni olarak, kadınların erkeklerden daha az kaynak sahibi olmaları gösterilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kadınlar birçok alanda erkeklerden daha alt konumda olmalarının da bir sonucu olarak ilişkilerine daha az kaynak getirmektedirler. Güç dağılımında kaynaklar değerlendirildiğinde ise kişilerin ekonomik durumu ve statüsü öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle erkeklerle karşılaştırıldıklarında kadınların ekonomik durumları ve statülerinin daha düşük düzeyde olmasıyla ilişkilerinde daha az güce sahip olmaları arasında ilişki bulunmaktadır. Bu durumda kadınların ilişkilerinde daha eşit bir güç dağılımına sahip olmalarını sağlayacak önemli bir adımın, çalışma hayatında yer almaları olduğu söylenebilir. Ancak kadınlar ve erkekler için uygun görülen davranışları belirleyen toplumsal beklentiler (Giddens, 2000), kadınlar için daha çok evi ve ailesi ile ilgili beklentileri vurgularken erkekler için daha çok maddi beklentileri vurgulamaktadır. Bu durum ise kadınların çalışma hayatında daha geride olmalarının önemli bir nedenidir. Ancak yukarıda da aktarıldığı (Gillespie, 1971) gibi bu durum zamanla değişime uğramakta ve kadınlar

çalışma hayatında daha fazla yer almaktadırlar. Yine de kadınların iş gücüne katılımlarında artış olmasına karşın bu katılım, kadınları ilişkisel güç açısından erkeklerle eşit düzeye getirebilen bir artış değildir. İlişkilerdeki güç dengesinin zamanla değiştiği de araştırma sonuçlarından anlaşılabilir. Çiftlerin evlenmesi, çocukların doğumu, çocuklarla olan ilişkiler, çocukların büyüyüp evden ayrılması, kişilerin emekli olması vs. durumlar güç dağılımını etkilemektedir.

Yukarıda aktarılanlar gözden geçirildiğinde, bir ilişkide eşitlik veya güç dağılımının algılanmasında kişilerin bakış açısı da önemli bir unsurdur. Grauerholz'un (1987) da belirttiği gibi bir ilişkide güç dengesizliği yaşansa dahi çiftler arasında güven ve sadakat söz konusuysa güç dağılımındaki eşitsizlik yüksek algılanmamaktadır. Bu nedenle bir ilişkideki güç dağılımı nasıl olursa olsun, dağılımın algılanmasının önemli bir boyutunu, kişilerin duyguları oluşturmaktadır. Sprecher'a (1985) göre, ilişkisel alternatiflerin göz önünde bulundurulmaması ise bu konuda yapılan çalışmaların bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, partnerler için var olan ilişki alternatifleri çalışma sürecinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Babcock, J. C., Waltz, J., Jacobson, N. S., ve Gottman, J. M. (1993). Power and violence: the relation between communication patterns, power discrepancies, and domestic violence. *Journal of consulting and clinical psychology*, 61 (1), 40.

Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Buunk, B. P. ve Mutsaers, W. (1999). Equity Perceptions and Marital Satisfaction in Former and Current Marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16 (1), 123-132.

Caldwell, M. A. ve Peplau, L. A. (1984). The Balance of Power in Lesbian Relationships. *Sex Roles*, 10 (7/8), 587-599.

Cartwright, D. (1959). A Field Theoretical Conception of Power. D. Cartwright, (Ed.), *Studies in Social Power* içinde (183-220). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.

Diekman, A. B., Goodfriend, W., ve Goodwin, S. (2004). Dynamic Stereotypes of Power: Perceived Change and Stability in Gender Hierarchies. *Sex Roles*, 50 (3/4), 201-215.

Emerson, R. M. (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, 27 (1), 31-41.

Felmlee, D. H. (1994). Who's on Top? Power in Romantic Relationships. *Sex Roles*, 31 (5/6), 275-295.

French, J., ve Raven, B. (1959). The Bases of Social Power. D. Cartwright, (Ed.), *Studies in Social Power* içinde (150-167). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.

Galliher, R. V., Rostosky, S. S., Welsh, D. P., ve Kawaguchi, M. C. (1999). Power and Psychological Well-Being in Late Adolescent Romantic Relationships. *Sex Roles*, 40 (9/10), 689-710.

Gillespie, D. L. (1971). Who Has the Power? The Marital Struggle. *Journal of Marriage and Family*, 33 (3), 445-458.

Grauerholz, E. (1987). Balancing the Power in Dating Relationships. *Sex Roles*, 17 (9/10), 563-571.

Gray-Little, B. (1982). Marital Quality and Power Processes among Black Couples. *Journal of Marriage and Family*, 44 (3), 633-646.

Gray-Little, B., ve Burks, N. (1983). Power and Satisfaction in Marriage: A Review and Critique. *Psychological Bulletin*, 93 (3), 513-538.

Hatfield, E., Walster, G. W., ve Traupmann, J. (1979). Equity and Premarital Sex. M. Cook ve G. Wilson, (Ed.), *Love and Attraction: An International Conference* içinde Oxford: Pergamon, 323-334.

Hornung, C. A., McCullough, B. C., ve Sugimoto, T. (1981). Status Relationships in Marriage: Risk Factors in Spouse Abuse. *Journal of Marriage and Family*, 43 (3), 675-692.

Kaura, S. A., ve Allen, C. M. (2004). Dissatisfaction With Relationship Power and Dating Violence Perpetration by Men and Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 19 (5), 576-588.

Mack, D. E. (1974). The Power Relationship in Black Families and White Families. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30 (3), 409-413.

Peplau, L. A., ve Campbell, S. M. (1989). The Balance of Power in Dating and Marriage. J. Freeman, (Ed.), *Women: A Feminist Perspective* içinde Mountain View: CA: Mayfield Publishing Co. (121-137).

Ronfeldt, H. M., Kimerling, R., ve Arias, I. (1998). Satisfaction with Relationship Power and the Perpetration of Dating Violence. *Journal of Marriage and Family*, 60 (1), 70-78.

Safilios-Rothschild, C. (1976). A Macro- and Micro-Examination of Family Power and Love: An Exchange Model. *Journal of Marriage and Family*, 38 (2), 355-362.

Sagrestano, L. M., Heavey, C. L., ve Christensen, A. (1999). Perceived power and physical violence in marital conflict. *Journal of Social Issues*, 55 (1), 65-79.

Schafer, R. B., ve Keith, P. M. (1980). Equity and Depression Among Married Couples. *Social Psychology Quarterly*, 43 (4), 430-435.

Schafer, R. B., ve Keith, P. M. (1981). Equity in Marital Roles across the Family Life Cycle. *Journal of Marriage and Family*, 43 (2), 359-367.

Senn, T. E., Carey, M. P., Vanable, P. A., ve Seward, D. X. (2009). African American Men's Perceptions of Power in Intimate Relationships. *American Journal of Men's Health*, 3 (4), 310-318.

Sprecher, S. (1985). Sex Differences in Bases of Power in Dating Relationships. *Sex Roles*, 12 (3/4), 449-462.

Sprecher, S. (1986). The Relation Between Inequity and Emotions in Close Relationships. *Social Psychology Quarterly*, 49 (4), 309-321.

Sprecher, S. (1988). Investment Model, Equity, and Social Support Determinants of Relationship Commitment. *Social Psychology Quarterly*, 51 (4), 318-328.

Sprecher, S. (1992). How Men and Women Expect to Feel and Behave in Response to Inequity in Close Relationships. *Social Psychology Quarterly*, 55 (1), 57-69.

Sprecher, S., ve Felmlee, D. (1997). The Balance of Power in Romantic Heterosexual Couples Over Time from "His" and "Her" Perspectives. *Sex Roles*, 37 (5/6), 361-379.

Taylor, S. E., Peplau, L. A., ve Sears, D. O. (2010). *Sosyal Psikoloji* (Çev.: A. Dönmez). İmge Kitabevi Yayınları.

Utne, M. K., Hatfield, E., Traupmann, J., ve Greenberger, D. (1984). Equity, Marital Satisfaction, and Stability. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1, 323-332.

Wolfe, D. M. (1959). Power and Authority in the Family. D. Cartwright, (Ed.), *Studies in Social Power* içinde (99-118). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.

Wrong, D. (1979). *Power: Its Forms, Bases and Uses*. Oxford: Blackwell.

POLİTİKALARI BAĞLAMINDA İNDİRA GANDHI IN THE CONTEXT OF HER POLICIES: İNDİRA GANDHI

Caner ASAL

İngilizce ve Fransızca Öğretmeni, İspanyol Dili Filoloğu, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Uzmanı

caner.asal89@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7912-2742>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.11, Ekim | October 2020, Erzurum

e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date : 01.01.2020

Kabul Tarihi | Accepted Date : 28.08.2020

Sayfa | Pages : 43-71

<http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.54>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

POLİTİKALARI BAĞLAMINDA INDIRA GANDHI

Caner ASAL

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 43-71

ÖZ

Hindistan'ın ve dünya siyasetinin 20.yüzyıldaki seçkin liderlerinden olan eski Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru'nun kızı olan Indira Gandhi, 1966 yılında Hindistan'ın ilk ve tek kadın başbakanı olduktan sonra birçok başarılı iş yapmıştır. Ancak 1975 yılında başlayan ve 1977 yılında genel seçimlerin yapılmasına kadar süren olağanüstü hal döneminde ülkesinde güttüğü otoriter politika nedeniyle muhaliflerinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Buna rağmen başta tarım devrimi ve bankaların kamulaştırılması olmak üzere önemli reformlar yapmış ve birçok sorunu çözmüştür. Dış politikada ise Gandhi, faydacı yaklaşımıyla Hindistan'ın dünya ülkeleri arasında sözü geçen bir ülke olmasını amaçlamıştır. Sovyetler Birliği ile iyi münasebetler kurmuş ve Bağlantısızlar Hareketinin liderliğine seçilmiştir. Pakistan ile birçok kez savaşmasına rağmen yaptığı Simla Barış Antlaşması ile iki ülke arasındaki münasebetleri düzeltmiştir. Ancak iç politikada Sihlere karşı başlattığı mücadele onun hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu makalede Gandhi'nin liderliğini başbakanlık dönemi boyunca iç ve dış politika faaliyetleri kapsamında değerlendirdik ve Indira Gandhi'nin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyduk. Değerlendirme bölümünde ise onun politikalarının önemi hakkında görüşlerimizi yazmakla makaleyi sonlandırdık.

Anahtar Kelimeler: Indira Gandhi, Hindistan Ulusal Kongresi, Hindistan, Politika

IN THE CONTEXT OF HER POLICIES: INDIRA GANDHI

ABSTRACT

Indira Gandhi, the daughter of the ex-Indian prime minister Jawaharlal Nehru who was one of the prominent leaders of the World and India in the 20th century, did lots of successful works after becoming first and only female prime minister of India in 1966 but was reacted negatively by her opponents because of her otocratic policy in her country during the Emergency rule which began in 1975 and lasted until the general elections in 1977. Though, Gandhi made lots of important reforms, two of them were green revolution and the nationalization of the banks, and solved many problems. Gandhi, in the foreign policy, approached pragmatically to the issues. She firstly contacted with the United States of America to ask for them economic aid because of the drought in her country but she later aimed to contact with the Soviet Union due to the problems with the United States of America. On the other hand, she was elected as chairperson of the Non-aligned movement which her father was one of the founders. Although she made war many times with Pakistan, she established good relations with this country signing Simla Peace Agreement. But, her policy towards the Sikh issue ended with her death. In this article, we analyzed the leadership of Indira Gandhi regarding her internal and external political activities during her prime ministership and explained positive and negative sides of Gandhi. In the evaluation part, we finalised the article by writing our views about the importance of her policies.

Keywords: Indira Gandhi, Indian National Congress, India, Politics

Giriş

Hindistan kültürü yönünden tüm dünyada kendine mahsus bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra kalabalık nüfusu, farklı kültürlerle ev sahipliği yapması nedeniyle her zaman araştırmalara konu olmuştur. 15 Ağustos 1947 'de Hindistan'ın bağımsızlık kazanmasından kısa bir süre sonra dünyada yükselen bir yıldız olmasında bağımsızlık sonrasında siyasetine yön veren isimler etken olmuştur. Bunlardan biri hiç kuşkusuz Indira Gandhi'dir. Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan dedesi Motilal (1861-1931) ve babası Jawaharlal Nehru (1889-1964)'dan sonra Indira Gandhi kimilerine göre tartışmalı politikalarıyla anılsa da Hindistan'ın yakın tarihinde iz bırakmıştır. Çalışmamız, Indira Gandhi'nin politikaları bağlamında değerlendirmek için kaleme alınmıştır. Çalışmada Indira Gandhi'nin biyografisinden ziyade onun Hindistan'ın önemli bir aktör olmasındaki katkısı, onun güttüğü iç ve dış politika kapsamında ele alınacaktır. Böylelikle hem Indira Gandhi'nin Hindistan'a katkıları hem de Hindistan'ın bir ülke olarak gelişme süreci anlatılmış olacaktır.

1. Indira Gandhi Kimdir?

Indira Priyadarshini Gandhi,19 Kasım 1917 tarihinde Hindistan'ın Allahabad kentinde Jawaharlal Nehru ve Kamala Nehru çiftinin tek çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Nehru ailesi Britanya Hindistanı'nın varlıklı ailelerinden olup ailede ülke yönetiminde bulunanlar olmuştur. Indira Gandhi'nin dedesi Motilal Nehru (1861-1931), Hindistan'ın bağımsızlık hareketine katılmış ve Mahatma Gandhi (1869-1948) ile ortak hareket etmiştir.1928 yılında Hindistan Ulusal Kongresi (Indian National Congress)'nin başkanlığına seçilen Motilal Nehru, 1929 yılında partinin başkanlığından ayrıldıktan bir süre sonra 1931 yılında vefat etmiştir. Nehru, İngiliz hükümeti ile iyi ilişkileri olan Brahman sınıfına mensup bir Hindu idi. Indira küçüklüğü ve gençliği boyunca çevresindeki gelişmelerden etkilenmiş, bağımsızlık hareketi sırasında dedesi Motilal ile babası Jawaharlal'ın mücadelesini izlemiş ve bu mücadeleye destek de vermiştir. Dedesinin ölümünden bir süre sonra ise bu kez annesi Kamala Nehru rahatsızlanmış ve o sırada üniversitede okuyan Indira annesinin rahatsızlığı nedeniyle ona refakat etmeye başlamıştır. Durumu ağırlaşan Kamala Nehru 1936 yılında vefat etmiş ve böylece Indira yalnız kalan babasının yanında Hindistan bağımsızlık hareketinde ön saflarda mücadeleye katılmıştır. Indira, 1942 yılında Hindistan Farslarından olan Feroze Gandhi ile evlenmişti. Bu evliliğe Nehru karşı çıktıysa da sonra kabul etmişti. Indira evlendikten sonra Lucknow kentinde bir bungalova yerleştikten sonra çocukları Rajiv ve Sanjay'ı dünyaya getirmiştir. Bu dönemde politikadan uzak kalan

Indira'nın niyeti sakin bir aile hayatı geçirmektir (Green, 2013: 29-37). Ancak Hindistan'ın bağımsızlığına giden süreçte Nehru'nun yanında olmak gereksinimi Indira'yı bu niyetinden alıkoydu. 1947 yılında Hindistan'ın Büyük Britanya'nın bir dominyonu olarak bağımsızlığını ilan etmesi ve Jawaharlal Nehru'nun başbakanlık görevini üstlenmesi ise Indira'nın yaşamında yeni bir sayfa açtı. Annesinin olmayışı babasının evinde onu ev sahibesi konumuna taşımıştı.

Hindistan'ın bağımsızlığından sonra 1951 yılında yapılan ilk genel seçimlere milletvekili adaylığı olarak katılması önerilen Indira Gandhi bu teklifi çocuklarının küçüklüğü nedeniyle reddetmiş ve bunun yerine Nehru'nun seçim kampanyası boyunca onu desteklemiştir. Siyaset yerine sosyal sorumluluk projeleriyle ilgilenen Indira Gandhi, Delhi'de kimsesiz çocuklar kurumu kurmuş ve bunun yanında bir takım sosyal yardım kuruluşlarında görev almıştır. Ancak 1955 yılında daha evvel dedesi ve babasının başkanlığını yürüttüğü Hindistan Ulusal Kongresi'nin yönetim kurulu üyeliğine getirilerek siyasete ilk adımını atmış oldu.

2. Indira Gandhi'nin İlk Politik Çalışmaları

1955 yılında Hindistan Ulusal Kongresi'nin yönetim kuruluna getirilmiş olan Indira Gandhi, 1959 yılında ise partinin başkanlığına seçildi. Parti başkanlığı işlevi olan bir makam değildi ve her yıl bir başkası bu göreve seçilmekteydi. Bu görevde 1 yıl kaldıktan sonra Indira Gandhi, bir süre daha babasına yardımcı olmaya devam etti ve onun resmî kabullerinde yer aldı (Britannica, 2018).¹

Jawaharlal Nehru, 1964 yılının başında ağır bir kalp krizi geçirmiş ve yerine yeni bir lider arayışına gidilmişti. Çok geçmeden 27 Mayıs 1964 tarihinde Nehru öldü ve Indira Gandhi önce yeni Başbakan olarak seçilen Lal Bahadur Shastri (1904-1966)'nin kabinesinde Enformasyon Bakanlığı görevine getirildi ve 3 ay sonra Hindistan Parlamentosu'nun üst kanadı olan Rajya Sabha'ya üye olarak seçildi (Britannica, 2018). Indira Gandhi Gandhi utangaçtı ve parti içindekilere iyi bir hatip olarak görülüyordu. Yıllarca annesinin yokluğu nedeniyle babasına devlet törenlerinde eşlik etmişti, siyasi olarak ise planları yoktu. Hatta Londra'ya yerleşip orada yaşamayı düşünüyordu. Ancak babasının ölümü ve parti ileri gelenlerinin ısrarıyla politikada ön plana çıkartılmıştı. Parti yönetimi Nehru soyadını taşıyan ve yıllarca partinin üyesi olarak başbakanlık yapan Nehru'nun kızının babasının çizgisini devam ettireceğini ve görece tecrübesiz olan Gandhi'nin daha kolay

---

¹ Bkz. EK-1

yönlendirilebileceğini düşünüyordu. Bu dönemde yani Lal Bahadur Shastri'nin kısa süren başbakanlığında (1964-1966) Gandhi'yi öne çıkaran ilk önemli olay Hintçe'nin resmi dil olmasına karşı güneydoğu Hindistan'da patlak veren isyandı. Tamiller, Hintçe'nin resmi dil olarak kabul ettirilmesine karşıydılar. Bu krize karşı Jawaharlal Nehru'nun önerilerinin anayasaya eklenmesini isteyenlerin taleplerini Başbakan Shastri reddetti. Bunun üzerine olaylar çıktı ve ne Tamillerin lideri ne de Başbakan Shastri durumla ilgilendi. Bu esnada devreye giren Gandhi ise olaylara çözüm bulmaya çalıştı. Bu tutumu onun itibarını artırdı. Gandhi'nin ikinci önemli hamlesi ise Hindistan-Pakistan Savaşı'nda faaliyeti idi. Pakistan sınırına giden Gandhi, orduya destek oldu ve mitingler düzenleyerek halkın bozulan moralini düzeltti. Indira Gandhi böylece babasının ardından Nehru ailesini tekrar siyaset sahnesine çıkarmış oldu (Green, 2013: 48-49).

Gandhi'nin Enformasyon Bakanlığı görevi Başbakan Lal Bahadur Shastri'nin Sovyetler Birliği ile barış anlaşması imzalaması için gittiği Taşkent'te anlaşmanın imzalanmasından saatler sonra ölmesiyle sona erdi (11 Ocak 1966), (Green, 2013: 50). Shastri'nin ölümü, Hindistan yönetiminde bağımsızlık hareketinin öncülerinin devrini kapatırken hem ülkenin hem de Indira Gandhi'nin siyasi hayatında yeni bir dönemi açmış oldu.

3. Indira Gandhi'nin İlk Dönem Başbakanlığı (1966-1977)

11 Ocak 1966 tarihinde Lal Bahadur Shastri'nin ölümüyle başbakanlığa, Hindistan Ulusal Kongresi'nin yönetim kurulu üyelerince Indira Gandhi aday gösterildi. Tek aday olması nedeniyle hemen başbakan olarak seçilen Indira Gandhi'yi partisinin ileri gelenleri kolay yönetebileceğini düşünüyordu.

Indira Gandhi'nin 1966 yılında kurduğu yeni hükümetin ömrü çok sürmedi. 1967 yılında yapılan seçimler sonucu birinci parti çıkan Hindistan Ulusal Kongresi'nin lideri olarak Indira Gandhi, yeni hükümeti kurdu. Partisinin sadece küçük bir farkla iktidar olabilmesi ve bir önceki seçimlere göre oy kaybetmesi parti içi sağ kanadın temsilcisi olan Morarji Desai'yi yeni hükümetin başbakan yardımcısı yapmasına neden oldu. Sağ muhalefet, Indira Gandhi'nin Sovyet yanlısı politikasına karşıydı. Bu da ileride partide daha büyük sorunlara yol açacaktı (Green, 2013: 57). Öte yandan Indira Gandhi'nin yeni dönemde yaptığı ilk icraat, Hindistan Cumhurbaşkanlığı'na bir Müslüman olan Zakir Hussain'i aday göstermesi oldu. Hindistan'ın çoğulcu yapısına değer veren ve Hindistan-Pakistan ayrışması sonrası Müslümanların ülkeden göç etmelerine itiraz eden Indira Gandhi, Hindistan'ın çok kültürlü yapısının önemli bir parçası olan Hint Müslümanlarından birisini ve hâlihazırda Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hussain'i partisinin tek adayı olarak 13 Mayıs 1967

tarikhinde Cumhurbaşkanı seçtirdi. Hussain, Hindistan'ın ilk Müslüman Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçti ve görev süresini tamamlayamadan 1969 yılında vefat etti (Britannica, 2019).

Indira Gandhi, başlangıçta belirli bir politika izlemiyordu ancak iki kutuplu bir dünyada kuzey komşusu Sovyetler Birliği ile iş birliğine gitmeyi uygun buldu. Aynı dönemde parti içi sağ muhalefetin Indira Gandhi'nin politikalarına olan itirazları aynı yıl (1969) Indira Gandhi'nin parti başkanlığından ve partiden atılmasıyla nihayet buldu. Partiden atılan Indira Gandhi ve yenilikçi grup Hindistan Ulusal Kongresi (T)'yi² kurdu. Parlamento üyelerinin büyük çoğunluğunun Indira Gandhi' den yana olması nedeniyle Indira Gandhi, başbakanlık görevine devam etti. Eski parti ise Hindistan Ulusal Kongresi (Ö)³ adıyla siyasi hayatına devam etti (Kim, 2006: 5).

Hindistan bu dönemde yine Çin'den sonra en fazla nüfusa sahip ikinci ülke idi. Nüfusun kalabalık olması ve altyapı eksikliği Hindistan'ın gelişmesinin önündeki en büyük engellerdi. Her yıl yaklaşık 15 milyon kişi nüfusa ekleniyordu. Açlık; nüfus fazlalığı, kuraklık ve yakın tarihte yaşanan Çin ve Pakistan ile olan savaşların bir sonucuydu. Diğer yandan gıda fiyatlarının artış hızı ise yıllık yüzde 20'yi bulmuştu. Bütçe açığı sadece 1966-67 yılları arasında yıllık gayri safi milli hasılanın yüzde 7,3'üne ulaşmıştı (Erenow, 2018). Öte yandan Hindistan nüfusunun yarısı ise okuma yazma bilmiyordu. İşte bu şartlar altında Indira Gandhi, politikalarını uygulamaya koydu.

3.1. Bankaların ve Petrol Şirketlerinin Kamulaştırılması

Hindistan'da bankacılık sektörünün tarihi 19.yüzyıla kadar uzanmakta olup bankaların prenslikler ve varlıklı kişiler tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu bankalar fakir halk yığınlarına kredi vermiyor ve onları tefecilerden borç almaya sevk ediyordu. Hindistan'ın 1947 yılındaki bağımsızlığından sonra Nehru, ülkenin gelişmesi ve tarım sektörünün ilerlemesi için 1955 yılında çıkardığı bir yasayla bu bankalardan Hindistan Emperyal Bankası'nı kamulaştırdı ve bu bankayı merkez bankası olarak ilan etti.1959 yılında yine yedi banka kamulaştırılarak merkez bankasına bağlandı. Ondan önce 1947 ile 1955 yılları arasında ise 361 özel banka batmıştı ve bu batan bankaların çoğu çiftçilere kredi vermiyordu. 1950 yılında bankaların yüzde 2,3'si tarım kredisi verirken bu oran 1967 yılında yüzde 2,2'ye düşmüştü

² Hindistan Ulusal Kongresi (Talepçiler):1969 yılında Hindistan Ulusal Kongresi'nden Başbakan Indira Gandhi'nin atılmasından sonra kendisi ve taraftarlarının kurduğu partiye verilen ad.

³ Hindistan Ulusal Kongresi (Örgüt):1969 yılında Başbakan Indira Gandhi'nin partiden atılmasından ve taraftarlarının da onunla birlikte ayrılmasıyla birlikte geride kalan eski partiye verilen ad. Parti bir sonraki seçimlerde pek bir varlık gösterememiş ve 1977 seçimleri öncesinde diğer muhalif partilerle Janata Partisi adı altında ittifak yapmıştır.

(Thequint, 2018). Nihayet, 1966 yılında Indira Gandhi'nin Başbakan olmasından bir süre sonra 19 Temmuz 1969 tarihinde önce bir kararname ve ardından bir kanunla Hindistan'ın parasal kaynaklarının %70'ine sahip olan 14 büyük ticaret bankası kamulaştırıldı. Yasayla bankaların rezervlerinin yüzde 40'ı öncelikli sektörlerle ayrılacaktı (Forbes, 2018). Bankalar korporatif olarak aynı kalırken yönetim kurullarına hükümet tarafından hükümet temsilcileri, endüstri, tarım ve kamu sektörlerinden üyeler atandı (Forbes,2018). Bu durum, tarım sektörü ve bankacılık sektörünün tüm halka açılmasını sağladı. Böylelikle tefecilerden borç almaya itilen çiftçiler ve diğer işçiler kamulaştırılan ve tüm ülkeye hizmet veren bankalardan kredi almaya başladı (pnbsu.com, 2018). Bankaların kamulaştırılmasının ardında Indira Gandhi'nin partisindeki radikal sosyalist kanadın talepleri etkiliydi.⁴ Bunun yanında Nehru'nun ölümünden sonra yapılan ilk seçimlerde Kongre Partisi'nin oy kaybetmesi de Nehru'cu politikalara geri dönüşü gerektirmişti. Ancak en büyük etken elbette ki bankacılık sektöründeki tekelin kırılması ve geniş halk kesimlerinin özellikle küçük çiftçilerin ve küçük endüstrilerin kredi sorununu çözmektir. Nitekim 1969 yılında 14 bankanın kamulaştırılmasından sonra veriler bu kararın ne kadar faydalı olduğunu da ortaya koymuştur (Shodhganga, 2018: 38-46).

1969 yılında alınan bu kararlar, Kongre Partisi içindeki fikir ayrılığının da önemli bir göstergesi olmuştu. Eski Finans Bakanı Morarji Desai öncülüğündeki sağ kanat, Indira Gandhi ve yandaşlarını partiden attırdı (Sanghyi, 2006: 65, 67-68). Gandhi ve ekibi Hindistan Ulusal Kongresi (T) adıyla yeni bir parti kurdu ve parlamentodaki küçük partilerin desteğiyle yollarına devam ettiler. Halk ise kamulaştırma kararından çok memnundu.

3.2. Yeşil Devrim

Hindistan'ın nüfus bakımından kalabalık olmasının getirdiği çeşitli sıkıntılardan birisi de tarımda ve gıdada ülkenin kendi kendine yeter durumda olmamasıydı. Gandhi,1969 yılında önde gelen bankaları kamulaştırmış ve bu bankaların küçük çiftçilere kredi vermesine imkân tanımıştı. Ancak bu karar yeterli değildi. Zira gıda kıtlığı nedeniyle her yıl binlerce kişi açlıktan ölüyordu.1950'li yıllarda tahılların %5'ini ithal eden Hindistan, 1960'lı yıllarda geçirdiği iki büyük kuraklık nedeniyle tahılların büyük çoğunluğunu ithal etmeye başladı.1966 yılında 72 milyon ton tahıl üreten Hindistan,10 milyon ton tahılı da ithal ediyordu. Ertesi yıl ise 12 milyon ton ithal edilmesi gerekmektedir (Hindistan Ulusal Kongresi, 2018). Gandhi bu duruma son vermek için 1966

⁴ Bu grup Jön Türkler olarak adlandırılmış olup ülkenin demokratikleşmesi, sosyalizasyonu ve modernleşmesini savunuyordu. Bkz. J.C. Johari, Indian National Congress Since Independence, New Delhi, India, Lotus Press, 2006, Giriş Bölümü s. 26.

yılıının mart ayında ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında Başkan Johnson'a da belirttiği gibi tarımda bir yeşil devrim planını devreye koydu. Bu plana göre tarım sektörüne krediler açılacak, kurak topraklarda sulama projeleri geliştirilecek ve ekinler çeşitlendirilecekti. Öncelikle Gandhi, üç kişilik bir ekibi Meksika'ya buğday seçip satın alması için gönderdi. 18 bin ton Meksika buğdayı 1966 yılının Eylül ayında Yunanistan'dan Hindistan'a doğru yola çıktı. İlk gelen buğdaylar etkisini yapılan sulama faaliyetleri sonrası gösterdi. Rockefeller ve Ford Kurumlarının da yardımıyla ekilen hektar sayısı 1966 yılında 504.000 hektar iken 1972 yılında 10 milyon hektara yükseldi. 1960-61 yıllarında tahıl ithalatı yüzde 4,7 oranında iken 1972-73 yıllarında yüzde 0,8'e düştü (Perkins, 1997: 244-245).

Yeşil Devrim olarak adlandırılan bu tarım reformunun gelişme gösterdiği yerler ise Hindistan'ın gelişmiş bölgeleri olan Kuzeybatı Hindistan ile Güney Hindistan idi. Buralarda gıda tüketimi zaten fazla olduğundan artan mahsul piyasaya sürülüyordu (Basu, 2012: 389). Raj Kumar Basu'ya göre her çiftçi yeşil devrimin faydasını görmemişti. Ona göre bunun iki nedeni vardı. İlk önce çevresel koşullar ve bunun yanında ikinci olarak çiftçilerin kaynaklardan yoksun olması ve yeni tarımsal eğilimlerden haberdar olmamasıydı. Bu da olumsuz bir etkendi. Buna rağmen 1962-1965 yıllarından 1972-1973 yıllarına kadar olan dönemde yani Yeşil Devrimin ilk aşamasında ortalama yüzde 2.08 büyüme yaşanmıştır. Pencap, Haryana ve Batı Uttar Pradeş bölgelerindeki büyüme ortalamanın üstündeydi. Yeşil devrim ülkenin geri kalanına yayılmakla birlikte Maharashtra, Gujarat ve Andhra Pradeş eyaletlerindeki büyüme yıllık yüzde 2.38'lik oranla tüm Hindistan'dan daha hızlı oldu. Indira Gandhi'nin son başbakanlığı döneminde başlayan üçüncü aşama 1992-1995 yıllarında tamamlanırken daha cesaret verici ve belirgin sonuçlar alındı. Son aşamada yeşil devrim kırsal kesimdeki refahı hızlanmasıyla eşitsizliği azalttı (Basu, 2012: 392).

Yeşil Devrim tarımda modernleşmeyi ve yeni teknolojiyi beraberinde getirirken devrimin genellikle buğday ekimiyle yapılmış olması bu devrime buğday devrimi de denilmesine neden olmuştur. Tarımda modernleşme başlarken yeni iş imkânları doğmuş ve çiftçiler piyasa odaklı üretim yapar olmuşlardır. Devrimin başta çiftçi sakatlıkları olmak üzere bölgesel eşitsizlik ve kişiler arasında eşitsizlik gibi bazı olumsuz sonuçları da olmuştur (Chowdhury, 2016: 68-69). Bütün bunlara rağmen Başbakan Gandhi, Yeşil Devrim'i uygulaması ve sonrasında bununla başarılı bir sonuç elde etmesiyle Hindistan'ın en önemli sorunlarından biri olan tarım sorununu çözmüştür.

3.3. Olağanüstü Hâl Dönemi (1975-77)

Olağanüstü Hâl, sıkıyönetimden önce, sonra veya bundan tamamen bağımsız olarak kanunla belirtilen olağanüstü yetkilerin sivil yönetime verilmesi ve kullanılması durumudur (sozluk.gov.tr., 2020). Dünyada farklı ülkelerin anayasalarında olağanüstü halin ilanı için gereken koşullar tanımlanmış olup aynı şekilde Hindistan anayasasında da bu koşullar belirtilmiştir. Nitekim Hindistan Anayasasının 352.maddesinde “Eğer Cumhurbaşkanı Hindistan’ın tümü ya da bir parçasını tehdit eden silahlı isyan, dış saldırı ya da savaş nedeniyle bir olağanüstü halin var olduğuna kanaat getirirse, Hindistan’ın tümü ya da belirli bir bölgesini kapsadığını belirtmek kaydıyla olağanüstü hal ilan edebilir.” denmektedir. (India.gov.in, 2020)

Hindistan ise Olağanüstü Hâl döneminden bir süre evvel Bangladeş Bağımsızlık Savaşı’nda Bangladeş’ten yana olmuş ve Pakistan ile savaşmıştı (1971). Bu savaştan Hindistan zaferle çıkmış ve Bangladeş bağımsızlığını ilan etmişse de sonrasında yaşanan kuraklıklar ve ekonominin buna bağlı olarak bozulması ve elbette ki yolsuzluğun artması halkta huzursuzluk meydana getirmişti. Kongre Partisi’nin sağ kanadının lideri ve eski Başbakan Yardımcısı Morarji Desai önderliğindeki farklı partilerden meydana gelen muhalefet, Gandhi’nin başını ağrıtmaya başlamıştı.1975 yılında Allahabad mahkemesi Indira Gandhi’nin 1971 yılında yapılan seçimlerde milletvekili seçildiği bölgede usulsüzlük ve hile yaptığı gerekçesiyle milletvekilliğini düşürüp onu 6 yıl parlamentodan men edince ortalık karışmıştı. Mahkemeye itiraz eden Gandhi, bu itirazından sonuç alamamış ve mahkeme Kongre partisine yeni bir başbakan belirlemesi için 2 hafta süre vermişti (Green, 2013: 62). Bu şartlar altında Indira Gandhi artan huzursuzluk ve siyasi kariyerinin son bulması tehlikesiyle baş etmek için tek çare olan Olağanüstü Hal’i ilan etmeyi uygun buldu. Dönemin Cumhurbaşkanı Fakhruddin Ali Ahmad’a anayasanın 352. maddesi uyarınca 6 aylık bir olağanüstü hâl ilan etmesini önerdi. Cumhurbaşkanı Ahmad, buna itiraz ettiyse de sonradan kabul etti. Indira Gandhi bu kararı çıkardıktan sonra durumdan haberi olmayan kabineye olağanüstü halin ilan edildiğini açıklayınca kabine üyeleri şok oldu (Green, 2013: 63). Olağanüstü halin ilanı ile birlikte muhalefet liderleri tutuklandı. Muhalif yayınlara karşı çok ciddi sansür uygulandı ve Indira Gandhi kendi aleyhindeki Anayasa Mahkemesi kararını geçersiz kılan bir kararnameyi parlamentoda onaylattı. Böylelikle Hindistan’ın bağımsızlığı sonrası ilk defa bir otoriter rejim kurulmuş oldu (Green, 2013: 65-66).

Olağanüstü Hâl’in ilanından kısa bir süre sonra Indira Gandhi Yoksulluğa Karşı Savaş başlığı altında 20 maddelik bir program açıkladı. Ancak bu program

tam anlamıyla uygulanmamıştı çünkü eyalet hükümetleri bu maddeleri gerçekleştirecek yapıdan yoksundu. Program değişik maddeler içeriyordu ve bunların en dikkat çeken kısmı ise Başbakan Indira Gandhi'nin oğlu Sanjay Gandhi'nin 5 maddelik planı idi. Bu plan yetişkin okur-yazarlığını sağlama, gelin çeyizinin ve kast sisteminin kaldırılması, çevreyi güzelleştirme ve radikal bir aile planlaması programını içeriyordu (Krishna, 2011: 70). Aile planlaması ile en fazla üç çocuk sahibi olunması hedefleniyor ve kitlesel bir kısırlaştırma politikası takip edilmek isteniyordu. Örneğin aile planlaması programına katılanlara belli avantajlar sağlanacağı ve ucuz kredili ev vb. yardımlar yapılacağı vaat ediliyordu. Bütün bunlara rağmen Aile Planlaması Programı kitlesel bir destek görmedi çünkü Hindistan geleneklerine bağlı bir toplumdu ve bunu bir hakaret olarak görüyorlardı. Çok çocuk sahibi olmayı aileler bir zenginlik olarak görüyor ve bu programa katılmayı reddediyordu. Buna rağmen 23 milyon kişi bu programa katıldı (Green, 2013: 70-71).

1976 yılında 5 yıllık görev süresi dolan parlamentonun yenilenmesi ve seçime gidilmesi gerekirken bu karar ertelendi ve olağanüstü hâl uzatıldı. Olağanüstü Hâl'in uzatılmasına taraftar olanlardan biri ise Sanjay Gandhi idi ve belirsiz bir süre Olağanüstü Hâl'in ertelenmesini savunuyordu. Ancak olağanüstü hâl uygulamaları halkın tepkisini çekiyordu. Ulusal Af Örgütüne göreyse olağanüstü halin ilk yılı biterken 110 binden fazla kişi tutuklanmış ve yargılamadan hapse atılmıştı (Krishna, 2011: 172). 22 kişininse hapiste öldüğü belirtiliyordu. 1976 yılının Kasım ayında Sanjay Gandhi'nin ikna etmesiyle birlikte Indira Gandhi seçimleri bir kez daha erteledi. Ancak iki ay sonra 1977 yılının ocak ayında Gandhi, mart ayında seçimlerin yapılacağını ilan etti. Hemen ardından politik mahkûmları serbest bıraktı (Kochanek ve Hardgrave, 2007: 288-289).

Gandhi, aslında seçimleri kazanacağına güvendiği için böyle bir hamleyle başvurmuştu. Ancak karşısında muhalefet partileri Janata Partisi ve Demokrasi İçin Kongre Partisi adları altında birleşmişti (Kochanek ve Hardgrave, 2007: 288). Ve olağanüstü halin halk nezdindeki etkisi oldukça olumsuzdu. Bu şartlar altında 1977 yılının mart ayında seçimlere gidildi. Hindistan'ın bağımsızlığından beri ülkeyi yöneten Hindistan Ulusal Kongre Partisi seçimlerde büyük yenilgiye uğradı ve Indira Gandhi, milletvekili seçilemedi. Böylelikle Gandhi'nin 11 yıllık başbakanlığı son buldu (Kochanek ve Hardgrave, 2007: 288). Aslında bu seçim sonuçları Hindistan halkının otoriterleşen Gandhi hükümetine olan tepkisinin çok açık bir göstergesiydi. Hindistan Ulusal Kongresi'nin uğradığı bu hezimet bu partinin tekrar bölünmesine yol açmıştır.

3.4.Nükleer Politika

Hindistan'ın uluslararası alanda kendi bağımsızlığını gösteren kanıtlardan birisi de izlediği nükleer politika idi. Hindistan bağımsızlığını ilan ettikten bir süre sonra 1948 yılında Jawaharlal Nehru, Atom Enerjisi Komisyonu'nu kurarak nükleer programı devreye soktu. Bu komisyonun görevi nükleer gücün stratejik doğası gereği gereken tüm maddeler üretmekti (Shodhganga, 2018). Nehru'nun ölümüyle başbakan olan Shastri ise Nehru'nun başlattığı politikayı takip ederek Hint nükleer patlayıcı programını başlattı. Shastri'nin ölümü sonrası Başbakan olan Indira Gandhi, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasını (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, 2018) imzalamayı reddetti ve ilk nükleer patlama denemesini 18 Mayıs 1974 tarihinde Pokhran yakınlarında yaptı. Tüm dünya bu deneme karşısında şaşkınlığa uğradı zira kimse Hindistan'dan böyle bir hamle beklemiyordu. Bu patlamanın gücü 1945 yılındaki Hiroşima'ya atılan atom bombasının gücünden az olsa da (8-12 ki) Hindistan açısından bu, önemli bir başlangıç idi (Latif, 2014: 133).

Gandhi, 1980 yılında yapılan seçimler sonrası yeniden başbakan olunca Afganistan'ın yakın bir tarihte Sovyetler Birliği tarafından işgali ve Pakistan'ın nükleer silah politikası nedeniyle 1974 yılında başlattığı nükleer deneme politikasını devam ettirme kararı aldı. 17 Şubat 1980 tarihinde Gandhi, Trivandrum kentinde yaptığı bir basın toplantısında da Hindistan'ın nükleer bomba yapmaya inancı olmadığını ancak nükleer deneme yapmakta serbest olduğunu açıklamıştır. Gandhi, Pakistan'ın nükleer silah yapma kabiliyetinden endişe etmiştir (Alam, 1988: 36-37). Ancak iç politikadaki ayrılıkçı Sih militanlar sorunu ve diğer problemler Başbakan Gandhi'nin yeterli derecede nükleer politikaya eğilmesini engellemiştir. Başbakanlığının son zamanında Gandhi'nin temennisi ise Pakistan'ın nükleer politikasını barışçıl bir şekilde sürdürmesi ve ABD'nin olumsuz bir durumda bu ülkeye müdahale etmesiydi.

Genel olarak bakıldığında Gandhi'nin nükleer politikası, temkinli ve Hindistan'ın komşu ülkelere karşı caydırıcı bir amaç güden bir nükleer politika idi. Gandhi, çevresinde tehdit olarak gördüğü Pakistan'a karşı barışçıl bir nükleer politika izlemeyi yeğlemiştir. Gandhi'nin başlattığı bu politika, daha sonra oğlu Rajiv Gandhi ve diğer başbakanlar tarafından da başarıyla devam ettirilmiştir.

3.5. Eğitim Politikası

Hindistan'da Nehru'nun ölümünden sonra başbakan olan Lal Bahadur Shastri döneminde (1964-1966) ülkenin ulusal eğitim politikasıyla ilgili bir rapor

yazması için komisyon kuruldu. Bu komisyonun başkanı olan D.S. Kothari'ye ithafen komisyon, Kothari komisyonu olarak anılmıştır.

Kothari komisyonu, hazırladığı raporda zorunlu eğitimin Hindistan anayasasının da belirttiği gibi 14 yaşına kadar verilmesini ve en önemli şey olan eğitimde fırsat eşitliğinin ve ulusal bütünleşmenin sağlanmasını belirterek daha büyük bir kültürel ve ekonomik kalkınma için radikal bir yeniden yapılanma çağrısı yapmıştır. Öğretmenlerin daha iyi eğitim almasını savunan komisyonun vurguladığı bir diğer konu ise 3 dil formülü idi. Buna göre bir kişi hem İngilizce hem de bulunduğu eyaletin resmi dilinin yanında ulusal dil olan Hindu dilini öğrenecekti. Bunun yanında Hindistan'ın tarihini ve kültürünü yansıtan Sanskrit dilinin öğretilmesi de komisyonun raporunda öneriliyordu. Dil öğretimiyle entelektüel ve geniş halk yığınları arasındaki açığın azaltılması hedeflenmişti. Bu komisyon, son olarak ulusal gelirin yüzde 6'sının eğitim harcamalarına ayrılmasını da talep etmişti (All Research Journal, 2018). Komisyon raporu 1966 yılında sunulsa da Hindistan'ın ekonomisinde ve dış politikasındaki olumsuz gelişmelerden dolayı uygulamaya konulması 1968 yılını bulmuştu. Gandhi'nin eğitim politikası planı radikal reformlar önerse de Hindistan'ın içinde bulunduğu koşullar planın tam anlamıyla başarılı olmasını engellemiştir.

4. Indira Gandhi'nin İkinci Dönem Başbakanlığı (1980-1984)

Ülkeye siyasi, ekonomik ve toplumsal atılımlar sağlasa da uyguladığı merkezîyetçi politikalarla yerel yönetimleri zayıflatan Indira Gandhi, kendisine muhalif hareketleri besleyen damarlara katkı sağlamış (Şahin, 2018: 175) ve böylece oluşan olumsuz hava, onun 1977 yılında yapılan seçimleri kaybetmesine neden olmuştur. Seçimleri kazanamayan ve milletvekili seçilemeyen Indira Gandhi'nin bu durumu uzun sürmemiştir. 1978 yılının Kasım ayında yapılan ara seçimlerde tekrar milletvekili seçilen Indira Gandhi meclise geri dönmüştür (Green, 2013: 75). Aynı yıl partisi içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle kendi taraftarları ile birlikte Hindistan Ulusal Kongresi (Indira) adında yeni bir parti kurmuştur (Encyclopedia, 2019). 1979 yılında Indira Gandhi karşıtı hükümet bloğunun arasında çıkan anlaşmazlık Başbakan Morarji Desai'nin istifa etmesine yol açmıştı. Yeni kurulan Charan Singh başbakanlığındaki hükümet ise mecliste güvenoyu alamayınca erken seçimlere gidilmesi kararı verilmişti. 14 Ocak 1980 tarihinde yapılan genel seçimleri büyük farkla kazanan Indira Gandhi tekrar başbakanlığa getirilmiştir (Kochanek ve Hardgrave, 2013: 290). Gandhi, ikinci başbakanlık devrinde bu defa Pencap bölgesindeki ayrılıkçı Sihlerle uğraşacak ve bu sorun onun ölümüne yol açacaktır.

4.1. Pencap Sorunu

Hindistan'ın kuzeybatısında bulunan Pencap bölgesi Hindistan'ın 1947 yılında Hindistan ve Pakistan olarak ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi sırasında ikiye ayrılmış Pencap'ın Müslüman halkı Pencap'ın batısında, Sih ve Hindu halk ise bölgenin doğu kısmında kalmıştır. Sihlerin haklarını savunduğu iddiasıyla 1920 yılında Sih halkının liderleri tarafından kurulan Akali Dal Partisi (Kumar, 2017: 179-180) ise buradaki faaliyetlerine hız vermiş ve Akali Dal Partisi 1967 yılında bölge hükümetini kurmuştur (Chiriyankandath, 2016: 60). Bölgede üstünlüğünü kaybeden Indira Gandhi'nin Hindistan Ulusal Kongre Partisi bölgede iktidara yeniden gelebilmek için Sih halkını bölmek amaçlı kendi taraftarlarına yeni bir Sih lider tayin etmiştir. Ancak yeni tayin edilen Bhindranwale adındaki Sih lider, kısa süre sonra Indira Gandhi'nin partisinin bir kuklası olmaktan vazgeçmiş ve özerklik talebinde bulunmaya başlamıştır. Indira Gandhi, ilk olarak Sih Lider Bhindranwale'yi eleştiren gazete sahibi Lala Jagat Narain'in öldürülmesinden dolayı Bhindranwale'yi sorumlu tuttu ve hapse attırdı. Ancak bir süre sonra hapisten çıkan Bhindranwale, Sihler tarafından bir ulusal kahraman muamelesi görmeye başladı. Bölgede bulunan Hindular ise durumdan endişelilerdi. Gandhi, Bhindranwale önderliğindeki Sih teröristlerinin Sihlerin kutsal tapınağına taşınmasından sonra Sih ayrılıkçılara karşı tedbir kararı aldı. Bu karar, Sihlerin merkezi hükümet yanlısı Atwal'ın tapınağı terk ettikten sonra öldürülmesi ve ardından birçok Hindu sivilin öldürülmesi sonrası kesinlik kazandı (Green, 2013: 76-78).

Öte yandan Pencap bölgesi Hindistan'ın tahıl ambarıydı ve orada devam eden huzursuzluk tüm Hindistan'ın etkilenmesine neden olacaktı. Bu nedenle Hindistan Başbakanı Indira Gandhi'nin emriyle Amritsar Tapınağı Hindistan Ordusu tarafından kuşatıldı. 3 Haziran 1984 tarihinde tüm yabancı gazeteciler bölgeden çıkartıldı ve tüm ulaşım hatları kesildi. 5 Haziran'da ise tüm sivillerin tapınaktan ayrılması istendi. Aynı günün gecesi tapınağa girildi ve uzun çatışmaların ardından birçok Hindu askerinin ölmesine rağmen Bhindranwale ve taraftarları ölü ele geçirildi. Ancak tapınağın yapılan operasyon sırasında büyük zarar görmesi Sihleri çok üzmüştü. Öyle ki bu operasyon sonrası Indira Gandhi tehdit edilmiştir. Indira Gandhi, operasyon sonrası bu ayrılıkçı hareketi sonlandırmış olsa da artık aldığı tehditler nedeniyle ölümünün yaklaşmakta olduğunu anlamıştı. Çevresindeki Sih korumalar görevden alınmış ancak Indira Gandhi bir süre sonra Sihleri dışlamış görünmemek için tekrar Sih korumaları göreve getirmiştir. Bunun yanında operasyonun bitiminde Sih kökenli Cumhurbaşkanı Zail Singh'i bölgeye göndermiş ve Zail Singh tapınağı ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur. Ancak Singh, bu ziyaret sırasında bir

suikasta uğramış ve kıl payı hayatta kalmıştır (Green, 2013: 79). Sih halkı “Blue Star Operasyonu” olarak adlandırılan bu operasyon sonrası yaşanan durumdan çok rahatsız olmuş ve Sih askerler orduyu terk etmiştir. Birçok seçkin Sih, madalyalarını Hindistan Cumhurbaşkanı’na göndererek iade etmiştir (Singh ve Fenech, 2014: 91). Her ne kadar hükümet, tapınağın zarar görmesi ve tüm olanların sorumluluğu konusunda Bhindranwale ve taraftarlarını sorumlu tutmaktan yana politika gütse de Sihler, Indira Gandhi’yi 31 Ekim 1984 tarihinde öldürterek karşılık verdiler. Indira Gandhi’nin ölümü sonrası oğlu Rajiv Gandhi aynı gün başbakan atanmış ve 3 gün içinde 10 bin Sih katledilmiştir (Singh ve Fenech, 2014: 91). Dolayısıyla Pencap sorunu Blue Star Operasyonu ile son bulmamış ve daha büyük olaylara yol açmıştır.

5. Indira Gandhi’nin Dış Politikası (1966-77 ve 1980-84)

Indira Gandhi’nin Başbakanlık görev süresince izlediği dış politika birkaç temele dayanıyordu. Bunlardan birincisi babası Jawaharlal Nehru’nun takip ettiği politikayı devam ettirmek, ikincisi Hindistan’ın yakın komşuları ile münasebetlerini düzeltmek ve üçüncü olarak Hindistan’ın üçüncü dünya ülkeleri arasındaki öncü konumunu sürdürmek. Bu esaslar doğrultusunda Indira Gandhi, babası Nehru’nun Sovyetler Birliği’ne yakın ancak hem ABD hem de Sovyetler birliği dışında üçüncü dünya ülkelerinin oluşturduğu bağlantısızlar platformunun öncülüğünü sürdürme ilkesini benimseyip devam ettirmiştir. Ancak Hindistan’ın Çin ve Sovyetler Birliği ile komşu olması bunun yanında sınır problemi yaşadığı Pakistan ile münasebetlerini yeniden düzenlemek Indira Gandhi’nin yönetimde olduğu dönemin koşullarının getirdiği bir durumdu. Bu nedenle ister istemez bir yandan iç politika meseleleri bir yandan da dış politika meseleleri konusunda sıkıntılı günler geçiren Hindistan’ın dış meselelerini çözmek Indira Gandhi’nin iç politika meselelerine daha çok odaklanmak istemesinden de ileri gelmiştir. Yine de dış politika konuları ister istemez Başbakan Gandhi’nin uğraş alanlarından birini oluşturmuştur.

5.1.Hindistan’ın Komşularıyla Olan Dış İlişkileri

Hindistan, Güney Asya’nın yüzölçümü ve nüfus bakımından en büyük ülkesidir. İngiliz yönetimi sonrası Pakistan ve Bangladeş’in Hindistan’dan ayrılması sonrası bile bu durum değişmemiştir. Hindistan’ın başlıca komşuları Çin, Sovyetler Birliği ve Pakistan olmakla birlikte Myanmar, Bhutan, Bangladeş ve Nepal gibi görece küçük ülkelerle de sınır komşuluğu vardır. Hindistan bu ülkelerle özellikle ticari bağlamda güçlü ilişkilere sahiptir.

5.1.2. Indira Gandhi Dönemi Hindistan - Çin Münasebetleri

Hindistan ve Çin Asya kıtasının Sovyetler Birliği'nden sonra iki büyük ülkesiydi. Her iki ülke hem kültürel hem de tarihi açıdan bu özelliklerini ön planda tutmuşlardı. Hindistan'ın Britanya'dan 15 Ağustos 1947 bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Güney ve Doğu Asya'da bölgesel güç konumunu korumak isteyen Çin, Hindistan'ın anlaşmazlık içinde olduğu Pakistan ile münasebetlerini geliştirmiştir. Çin'in Hindistan ile sınır sorunları vardı ve bu nedenle sınır savaşı yapmıştı. Çin, Hindistan'ın bölgesel hâkimiyetini engelleme peşindeydi. Hindistan ve Pakistan arasında 1965 yılının Ağustos ayında patlak veren Keşmir kaynaklı savaşta ise Çin bu nedenle Pakistan tarafını tutmuştur. Bu savaş sonrası Başbakan Indira Gandhi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mao Zedung'un ölümüne kadar bu ülkeyle münasebetlerine mesafe koymuştur. Zedung'un 1976 yılındaki ölümünün hemen ardından Başbakan Indira Gandhi, tek taraflı olarak Çin ile yeniden diplomatik münasebet kurmak istediğini beyan etmiş ve K.R. Narayanan'ı bu ülkeye elçi olarak atamıştır (Khanna,1997: 302). Böylelikle iki ülke arasında münasebetler tekrar başlamıştır. Yine de Indira Gandhi'nin başbakanlıkta bulunduğu süre boyunca Çin ile ilişkiler, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler kadar gelişme göstermemiştir.

5.1.3. Indira Gandhi Dönemi Hindistan-Sovyetler Birliği Münasebetleri

Hindistan'ın bir diğer komşusu olan Sovyetler Birliği ile Başbakan Nehru döneminde Hint-Sovyet münasebetleri gelişmiş ve Sovyetler Birliği, Hindistan'ın en büyük destekçilerinden biri olmuştur. Indira Gandhi'nin başbakanlığı devrinde ise bu münasebetler daha da gelişmiştir. Indira Gandhi, ilk olarak 1966 yılında Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş ve ekonomik yardım talebine olumlu yanıt almıştır (Mastny, 2019: 64). 9 Ağustos 1971 tarihinde yine bu ülkeyi ziyaret etmiş ve bu ülkeyle dostluk ve iş birliği anlaşması imzalamıştır (Sharma,1999: 5-6). 1976 yılında yine Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Indira Gandhi'ye Moskova yönetimi Olağanüstü Hal rejiminden dolayı destek vermiştir (Mastny, 2019: 73). 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonrası Indira Gandhi, ikinci başbakanlık döneminde Sovyetler Birliği'ni desteklemiş ve 1980 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nden desteğine karşılık 15 yıl süreyle 1,6 milyar dolarlık silah yardımı kredisi almıştır. Böylece Hindistan dünyanın en büyük silah ithalatçılarından biri olmuştur (Satın aldığı silahların yüzde 85'i ise elbette Sovyet menşelidir.) (Gupte, 2012: 32; Mastny, 2019: 64).

Gandhi'nin ölümüne kadar Sovyetler Birliği, Hindistan'ın en önemli müttefiklerinden biri olmaya devam etmiştir.⁵

5.1.4. Indira Gandhi Dönemi Hindistan - Pakistan Münasebetleri

1947 yılında Hindistan ve Pakistan, Britanya'dan bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra Hindistan'daki Müslümanların bir bölümü Pakistan'a; Pakistan'daki Hindular da Hindistan'a göç etmiştir. Ancak Pakistan ve Hindistan arasında sınır anlaşmazlıkları yaşanmaya başlamıştır. Jammu - Keşmir bölgesi, iki ülke arasındaki en büyük problemi teşkil etmiş olup bu yüzden Hindistan ve Pakistan arasında 1965 yılında bir savaş olmuştur (Khanna,1997: 299). Bu savaş Hindistan'ın zaferiyle sonuçlanmışsa da sorunlar yine bitmemiştir. Bu sorunlardan birisi de Doğu Pakistan ile Batı Pakistan arasındaki problemlerdir. Öncelikle bu meselenin başlangıcında Doğu Pakistan, Avami Ligi⁶ Lideri Mujibur Rahman önderliğinde 1966 yılında otonomi talebinde bulundu (Nair, 2008: 12). 1970 yılındaki Pakistan genel seçimlerini Doğu Pakistanlı siyasetçi Mujibur Rahman kazanınca Batı Pakistan'da Zülfikar Bhutto önderliğindeki muhalefet bunu reddetti. Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han tarafından Mujibur Rahman'a başbakanlık görevinin verilmesinin ertelenmesi ve ardından gelen askeri yönetimin müdahalesi sonrasında Mujibur Rahman 17 Nisan 1971 tarihinde Bangladeş'in tek taraflı bağımsızlığını ilan etti. Kısa bir süre sonra ise iki Pakistan arasında bir savaş patlak verdi ve savaştan kaçan 10 milyon Doğu Pakistanlı Hindistan'a sığındı (Nair, 2008: 44, 178). Başbakan Gandhi durumun kötüleşmesi üzerine Pakistan sınırından Hindistan'a bomba atılması sonrası bu ülkeye savaş ilan etti. Kısa süren savaş, Batı Pakistan'ın yenilgisiyle sona erdi. Batı Pakistan lideri Yahya Han bu yenilgi sonrası Cumhurbaşkanlığını aralık ayında, 1970 yılı seçimlerinden ikinci parti olarak çıkan Pakistan Halk Partisi lideri Zülfikar Ali Bhutto'ya devretti ve Doğu Pakistan, Bangladeş adını alarak bağımsızlığını ilan etti (Haqqani, 2010: 89-90). Bunun sonucunda Bangladeş'in kurtuluşuna yardım eden ve bağımsızlığına ön ayak olan Başbakan Gandhi hem bölgede hem de dünyada büyük saygınlık kazandı. Bu meseleden sonra Gandhi, Pakistan Cumhurbaşkanı Bhutto ile 2 Temmuz 1972 tarihinde Simla Anlaşması olarak anılan bir anlaşma imzalayıp bu ülkeyle de komşuluk münasebetlerini düzeltti (Simla Antlaşması, 2019).⁷

⁵ Bkz.EK-3.

⁶ Avami Ligi:1949 yılında Doğu Pakistan (şimdiki Bangladeş)'da kurulan siyasi parti. Demokrasi, milliyetçilik, sekülerizm ve sosyalizmi savunan parti, Bangladeş'in bağımsızlık mücadelesine öncülük etmiş olup kurulduktan sonra farklı tarihlerde Bangladeş'i yönetmiş olup şimdiki lideri Şeyh Hasina Wajid'dir. Bkz. Syedur Rahman, Historical Dictionary of Bangladesh, United States Of America, Scarecrow Press, 2010, s.32-35

⁷ Bkz.Ek-2.

Ancak Gandhi, Pakistan'ın nükleer denemeleri nedeniyle bu ülkeye karşı her zaman temkinli bir politika izledi. Zira Gandhi'nin ikinci başbakanlık döneminde Ziya ül-Hak yönetimindeki Pakistan'a hem maddi hem de askeri yardım yapan ABD, bununla Afganistan'ı işgal ederek bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirmeye çalışan Sovyetler Birliğini dengelemeye çalışıyordu. Bu yardımlar, Afgan isyancılara ulaştırılıyordu dense de Hindistan, bu durumdan rahatsızdı ve Pakistan'a karşı Gandhi hükümeti ihtiyatlı tavrını devam ettirmiştir.

5.1.5. Hindistan'ın Bölgenin Diğer Ülkeleriyle Münasebetleri

Hindistan'ın Afganistan, Myanmar, Bangladeş, Nepal, Bhutan ve Sri Lanka gibi küçük ülkelerle komşuluk ve münasebetleri bulunmaktaydı. Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sonrası Hindistan, bu işgalin doğru olmadığı ve Afgan halkının egemenlik hakkına bir saldırı olduğunu isim vermeden beyan etmiştir (aslında müttefiki olduğu için Sovyetler Birliğini desteklemiştir). Öte yandan Indira Gandhi komşu ülkelerden bazılarına resmi ziyaretlerde bulunmuş ve bu ülkelerle iyi niyet temelinde komşuluk münasebetleri kurmak istediğini belirtmişti. Özellikle Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması kararını desteklemiş ve bu ülkeye bağımsızlık mücadelesinde yardım etmiştir. Bangladeş'in bağımsızlığı sonrası bu ülkeye ziyarette bulunan Gandhi, Bangladeş'e tam destek vermiştir (Nair, 2008: 46). Farakka barajı meselesi iki ülke arasında bir müddet sorun olsa da daha sonra bu yapılan anlaşmalarla çözüme kavuşmuştur (Salman, 2002: 148). Başbakan Gandhi, güney komşusu olan Sri Lanka'ya ise farklı tarihlerde ziyaretlerde bulunmuş ve Tamil halkı ile ilgili sorun⁸ nedeniyle 1974 yılında Sri Lanka Başbakanı Sirimavo Bandaranaike ile bir ortak bildiri yayınlayarak Tamillerin belli bir yüzdesinin Sri Lanka vatandaşlığına geçmesi konusunda anlaşılmuştur (Chattopadhyaya, 1994: 28). Yine aynı yıl, yıllardır Hindistan'a mı yoksa Sri Lanka'ya mı ait olduğu tartışılan Kachchativu Adası ve iki ülkenin karasuları sınırı hakkında bir anlaşma imzalandı ve Kachchativu Adası Sri Lanka'ya bırakıldı (Naik, 2017: 439-440). Böylelikle Gandhi, güney komşusuyla olan problemlerinden belli başlı olanlarını halletmiş oldu. Sonuç olarak Gandhi, her ne kadar stratejik olarak önemli görmese de bölgedeki küçük ülkelerle iyi

⁸ Sri Lanka'nın kuzey ve doğusunda bulunan Tamil etnik grubunun içinde bulunduğu sorun. Sri Lanka'nın kuzey ve doğusunda bir Tamil devleti kurulması talebinde bulunan bir grup Tamil tarafından Velupillai Prabhakaran önderliğinde Tamil Kaplanları olarak bilinen Tamil Eelam Kaplanları'nın Kurtuluşu adı altında bir terör örgütü kurulmuştur (1976). 1983 yılında söz konusu örgütün yol açtığı iç savaş başlamış ve 2009 yılında Sri Lanka Hükümeti bu iç savaşı kazanmıştır. Bkz. <https://www.britannica.com/topic/Tamil-Tigers> (27 Ağustos 2020).

komşuluk ilişkileri kurmayı amaçlamış ve bu ülkelere karşı dostane bir tutum takınmıştır.

5.1.6. Indira Gandhi Dönemi Hindistan'ının Batı Ülkeleri İle Olan Münasebetleri

Indira Gandhi, Bağlantısızlar Hareketi'nin öncülerinden olan Hindistan'ın bu durumu nedeniyle Batı ülkelerine mesafeli bir tutum takınmıştır. Onları bir müttefik olarak değil ancak iç politikadaki başta ekonomi olmak üzere çeşitli sorunlarla baş edebilmek için bir araç olarak görmüştür. Bunlardan birisi de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Gandhi, başbakanlığa gelişinden birkaç ay sonra üst üste gelen kıtlık yıllarından ötürü (1960'lı yılların ortaları) yaşanan sorunu çözmek için ABD'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu ülkeden gıda yardımı talep etmiştir. Hatta ekonomik destek alabilmek için ABD'nin baskısı altında Hindistan Rupisini yüzde 36,5 oranında devalüe etmiştir (Chopra,2003: 333). Ancak bir süre sonra yardımın gecikmesi üzerine Gandhi, ABD ile olan ilişkilerini gözden geçirmiş ve kuzey komşusu Sovyetler Birliği ile iş birliğine gitme kararı almıştır. Gandhi'nin bu kararı sonrası ABD ile ilişkiler uzun yıllar boyunca mesafeli olmuştur. Özellikle Bangladeş'in bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan Hindistan-Pakistan Savaşı sırasında ABD'nin Pakistan'dan yana tavır alması Gandhi ve hükümetini rahatsız etmiştir. Gandhi'nin ABD'nin Pakistan'a olan silah yardımını da endişe ile izlediği çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Ancak bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Gandhi, ikinci başbakanlığı döneminde özellikle de ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla kredi almak için ABD ile münasebetlerine önem vermiştir. Başbakan Gandhi, 29 Temmuz 1982 tarihinde çeşitli temaslarda bulunmak üzere ABD'yi ziyaret etmiştir (Chopra, 2003: 333).⁹

Indira Gandhi, ABD dışında başta İngiltere olmak üzere belli başlı Batı ülkelerine ziyaretlerde bulunmuş -özellikle Bangladeş meselesi nedeniyle bir dizi ziyaretler yapmıştır- ve bu ülkelerle dış politikasının temelini teşkil eden ekonomik çıkarlar odaklı ortaklıklar kurmayı hedeflemiştir. Indira Gandhi başbakanlığının ilk yıllarında ülkesine desteği Batı ülkelerinden bulmak istemiş ve Mart 1966'da Fransa'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle onun Fransızca'yı akıcı konuşmasından ve tavrından etkilenmiş daha sonra kendisinden "Kadınların politikada başarılı olacağını düşünmüyorum. Ancak bu kadın da şaşırtıcı bir kuvvet var. Başarılı olacaktır!" diye söz etmiştir (Jayakar, 1992: 190). Bunun dışında Birleşik Krallığa ilk olarak 1966 yılında daha sonra ise Pakistan ile olan sorunlar nedeniyle 1971 yılında

---

⁹ Bkz. EK-4.

(Sundarajan, 2010: 393) ve 1982 yılının Nisan ayında resmi ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerinde başarılı görüşmeler gerçekleştirmiştir. En son ziyaretinde Margaret Thatcher ile bir dostluk kurmuştur (Ranas, 2011: 138). Sonuç olarak Gandhi, Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri olması nedeniyle Hindistan'ın bu ülkelere olan tavrında daima temkinli bir tutum takınmıştır.

5.1.7. Hindistan ve Bağlantısızlar Hareketi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın ikiye ayrılması aynı zamanda dünyanın Batı Bloku ve Doğu Bloku olarak ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Aynı tarihlerde her iki bloğa da mesafeli duran yeni bağımsız olmuş bazı ülkeler ayrı bir oluşum meydana getirerek bu iki bloğa da bir alternatif oluşturmak istemiştir. İlk olarak, 1954 yılında Çin Başbakanı Zhou Enlai ile Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru'nun bu konuda anlaşması üzerine Bağlantısızlar Hareketi olarak adlandırılan hareket 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde 18 ülkenin katılımıyla ilk konferansını düzenledi. Bu konferansta Bandung prensipleri adı altında 10 ilke benimsendi ve barış içinde bir arada yaşama ilkesine vurgu yapıldı. Sonradan bu hareketi Kruşçev önderliğindeki Sovyetler Birliği de destekledi (Tarrosy, 2005: 157-158). Nehru'nun önderliğini yaptığı Bağlantısızlar Hareketi, kızı Indira Gandhi döneminde de Hindistan'ın ön planda olduğu bir hareket olmaya devam etti. Gandhi ilk olarak 1970 yılında Zambiya'nın başkenti Lusaka'da düzenlenen konferansa katıldı ve burada Bağlantısızlar hareketi üyelerine zamanının politik ve ekonomik açıdan bitmemiş devrimini uygulamaları çağrısında bulunan bir konuşma yaptı (Chopra, 2003: 331). Gandhi'nin ikinci başbakanlık döneminde ise 1983 yılında Yeni Delhi'de Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi düzenlenmiş ve Gandhi, bu zirvede hareketin başkanlığına seçilmiştir. Aynı zirvede Gandhi Bağlantısızlar Hareketi'nin dünyanın en barışçıl hareketi olarak tanımlamıştır (Kapoor, 2014). Böylelikle Bağlantısızlar Hareketi'nin kuruluş ilkesi bir kez daha vurgulanmıştır. Genel olarak bakıldığında Başbakan Gandhi, her zaman Bağlantısızlar Hareketi ülkeleri ile temas halinde olmuştur. Hindistan, bir üçüncü dünya ülkesi olarak Batı ülkeleri ile ekonomik çıkarlarını temel alan bir ilişki kurarken ilkesel anlamda da Bağlantısızlar Hareketi'nin öncüsü olmaktan vazgeçmemiştir.

Sonuç

Hindistan gerek coğrafi gerekse de sosyo-kültürel özellikleriyle hem dünyanın hem de Güney Asya'nın dikkat çeken ve önde gelen ülkelerinden biridir. Ülkenin kurucularından ve ilk Başbakanı olan Nehru'nun kızı olarak önce babasına eşlik ederek siyasete ısınan Indira Gandhi, parti liderlerinin onu kolay yönlendirilecek bir figür olarak seçip başbakanlığa getirdiği bir isim

olmakla birlikte kısa zamanda mücadelecisi, faydacı ve aynı zamanda otoriter vasfını ülke siyasetine hâkim kılmıştır. Ülke içinde uyguladığı politikalar büyük tepki almış, özellikle Olağanüstü Hal ilan etmesi ve sonrasında gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamalar, kendisine karşı geniş bir muhalefet cephesi kurulmasına neden olmuştur. Indira Gandhi, iç politikada ülkede siyasi istikrarı sağlamak ve ekonomiyi düzene koymak için çabalamış, ülkesinde gerçekleştirdiği tarım devrimiyle halkın gıda problemini önemli ölçüde çözerek iç politikada önemli bir başarı kazanmıştır. Dış politikasını ise iç politikasına uygun olarak belirlemiştir. Daha evvel de bahsedildiği gibi onun dış politika tarzı, iç politikasında olduğu gibi Hint vurgusuna dayalı ülkenin ekonomik ve bölgesel çıkarlarına hizmet eden bir politik tarzıdır ve oldukça faydacıdır. Bu maksatla yabancı ülkelerle münasebet kuran Gandhi, hem tarihi bir şahsiyetin kızı olması hem de Hindistan gibi dünyanın en büyük demokrasisine sahip bir ülkenin başbakanı olması sıfatıyla dış politikada önemli başarılar elde etmiştir. Bu bağlamda Bangladeş'in bağımsızlığa kavuşmasında rol oynayıp Pakistan'ın bölgede zayıflamasına neden olmuş ve Sovyetler Birliği ile iş birliği yaparak bu ülkeyle Çin'e karşı bir bölgesel güç dengesi oluşturmuştur. Ancak Gandhi'nin iç politikada Sihlere karşı güttüğü politika başarısızlıkla sonuçlanmış ve bunun sonucunda Gandhi, uğradığı suikast sonrası hayatını kaybetmiştir. Böylelikle Hindistan tarihinde bir dönem kapanmıştır. Indira Gandhi hem politikaları hem de karakteriyle halen dünyada tartışılmaya devam etmekte olup Hindistan siyasi geçmişindeki varlığının güçlü bir kişilik örneği sergilemesi ve hakkında "Hindistan'ın Annesi" imgesinin oluşması, onu tartışmasız bahse değer kadın profillerinden biri haline getirmiştir (Şahin, 2018: 179). Bu çalışma, bizlere aslında Türkiye'nin siyasi tarihi boyunca görülen kişi ve parti çekişmelerinin bir benzerinin coğrafi olarak uzak olan bir ülkede de vuku bulmuş olmasıyla uluslararası ilişkilerin ve siyasi tarihin kişi temelli incelemelerde ne derece benzeşebildiğini de göstermektedir. O nedenle ülkemiz halkınca çok tanınmayan bir ülkenin, çok tanınan ve ülkemizde de sıkça rastlanan türde bir kişiliğini tanıtmanın mukayeseli bir siyasi değerlendirme imkânı sunacağı ortadadır.

EK: 1. Indira Gandhi ve babası Jawaharlal Nehru

Kaynakça: <http://indiafacts.org/the-story-behind-nehru-indira-gandhis-bharat-ratna/> (05 Ocak 2019)

EK: 2. Indira Gandhi ve Pakistan Cumhurbaşkanı Zülfikar Ali Bhutto Simla Anlaşmasını imzaladıkları dönemde (1972)

Kaynakça: <https://www.thefridaytimes.com/tft/indira-gandhi-and-zulfikar-ali-bhutto-in-simla-1972/> (05 Ocak 2019)

EK: 3. Indira Gandhi ve Sovyetler Birliği Lideri Leonid Brejnev

Kaynakça: <https://www.thenational.ae/arts-culture/book-review-india-the-sleeping-tiger-a-foreign-policy-overview-1.142510> (05 Ocak 2019)

EK: 4. Indira Gandhi ve ABD Başkanı Ronald Reagan ile eşi Nancy Reagan

Kaynakça: <https://www.indiatoday.in/magazine/cover-story/story/19820831-indo-us-relations-prime-minister-indira-gandhi-dazzles-america-772112-2013-10-07> (05 Ocak 2019)

Kaynakça

- Alam, M. B. (1988). *India's Nuclear Policy*, Delhi, India, Mittal Publications.
- Bank Nationalisation, 2018, (07 Eylül 2018), http://pnbsu.com/news/banking_finance/bank_nationalization.pdf
- Banking reform in India, 2018, (07 Eylül 2018) <https://economics.mit.edu/files/508>
- Basu, R. S. (2012) "Understanding The Poverty Amelioration Programmes Of The Congress: The Narratives From The Jawaharlal Nehru and Indira Gandhi Years", Lithuania, Universitat Wroclawski, *Societal Studies*, 4 (2), 361-406.
- Chattopadhyaya, H. (1994). *Ethnic Unrest in Modern Sri Lanka: An Account of Tamil Sinhalese Race Relations*, New Delhi, India: M.D. Publications Pvt. Ltd.
- Chiriyankandath, J. (Ed.), (2016). *Parties and Political Change in South Asia*, Oxon, UK, Routledge.
- Chopra, Ed.P.N. (2003). "A Comprehensive History of India", 3. Cilt, New Delhi, India: *Sterling Publishers Pvt. Ltd.*
- Chowdhury, M.K. (2016). "Agricultural Strategy in India: Green Revolution (A Historical Perspective)", *International Journal of Arts, Humanities and Management Studies*, Vol 02, No.5, 67-79.
- Decoding Indira Gandhi's Bank Nationalisation of 1969, 2018 (07 Eylül 2018) <https://www.thequint.com/news/india/indira-gandhi-bank-nationalisation-1969-morarji-congress>
- Education in India: National Policies and Regulations, 2018, (14 Ekim 2018) <http://www.allresearchjournal.com/archives/2016/vol2issue6/PartG/2-6-67-472.pdf>
- Economic Milestone: Nationalisation of Banks (1969), (07 Eylül 2018) [http://www.forbesindia.com/article/independence-day-special/economic-milestone-nationalisation-of-banks-\(1969\)/38415/1](http://www.forbesindia.com/article/independence-day-special/economic-milestone-nationalisation-of-banks-(1969)/38415/1)
- Green, J. C. (2013). *Indira Gandhi: India's Destined Leader*, History Theses, State University of New York College at Buffalo, Paper 23.
- Green Revolution: Making India self sufficient in food, 2018, (07 Eylül 2018) <https://www.inc.in/en/in-focus/green-revolution-making-india-self-sufficient-in-food>
- Gupte, P. (2012). *Mother India: A Political Biography of Indira Gandhi*, India: Penguin Books.

Haqqani, H. (2010). *Pakistan: Between Mosque and Military*, Washington, USA: Carnegie Endowment.

India's Nuclear and Defence Policy (2018). (11 Eylül 2018) http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/118057/9/09_chapter%204.pdf

India Since Independence, (2018). (03 Eylül 2018) <https://erenow.com/exams/indiasinceindependence/28.html>

Indian Constitution, (2020). (13 Ağustos 2020) <https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india/constitution-india-full-text>

Indian National Congress, (04 Ocak 2019) <https://www.encyclopedia.com/history/asia-and-africa/south-asian-history/indian-national-congress>

Indira Gandhi biography, (2018). (02 Eylül 2018) <https://www.britannica.com/biography/Indira-Gandhi#ref325594>

Indira Gandhi biography, (2018). (2 Eylül 2018) http://www.pmindia.gov.in/en/former_pm/smt-indira-gandhi/

Jayakar, P, (1992). *Indira Gandhi: A Biography*, New Delhi, India: Penguin Books.

Johari, J.C. (2006), *Indian National Congress Since Independence*, New Delhi, India: Lotus Press.

Kapoor, R. S. (2014). *How India's Intellectuals Spread Lies* (2nd Edition), New Delhi, India: Vision Books.

Khanna, V.N. (1997). *Foreign Policy of India*, New Delhi: Vikas Publishing House.

Kim, Y. (2006). *Indian Electoral Politics and the Rise of the Bharatiya Janata Party* (BJP), USA: Florida State University.

Kishan S.R., (2011). *21st-Century Diplomacy: A Practitioner's Guide*, USA, Bloomsbury Publishing.

Krishna, A. V. (2011). *India Since Independence: Making Sense Of Indian Politics*, India: Pearson Education.

Kochanek, S, A, Hardgrave, R. L. (2007). *India: Government and Politics in a Developing Nation*, Boston, USA, Cengage Learning.

Kumar, A. (2017). *Political Parties in India*, India: Educreation Publishing, Chhattisgarh.

Latif, A. (2014). "A Comparative Study of Nuclear Doctrines of India and Pakistan", *Journal of Global Peace and Conflict*, Vol. 2, No. 1.

Mastny, V. (2019). (05 Ocak 2019), The Soviet Union's Partnership with India, <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/documents/MastnySoviet-IndianPartnership.pdf>

Naik, V N. (2017). "Indira Gandhi and Indo-Sri Lankan relations, International Journal of Academic Research and Development", *New Delhi*, Volume 2, Issue 4, 436-441.

Nair, P. S. (2008). *Indo-Bangladesh Relations*, New Delhi, India: APH Publishing,

Nationalisation of Indian Banks and their progress after nationalisation, (2018). (07 Eylül 2018), http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/66839/10/10_chapter%204.pdf

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması, (2018). (11 Eylül 2018), <https://www.iaea.org/topics/non-proliferation-treaty>

Olağanüstü Hâl, 2020, Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, (27 Ağustos 2020), <https://sozluk.gov.tr/>

Perkins, J. (1997). *Geopolitics and the Green Revolution: Wheat, Genes, and the Cold War*, New York: Oxford University Press.

Rahman, S. (2010). *Historical Dictionary of Bangladesh*, United States Of America: Scarecrow Press.

Salman, M. A. S. (2002) . *Uprety, Kishor , Conflict and Cooperation on South Asia's International Rivers: A Legal Perspective*, Washington: World Bank Publications.

Sanghvi, V. (2006). *The Congress, Indira to Sonia Gandhi*, Delhi, India: Gyan Publishing House.

Sharma, S. R. (1999). "India-USSR Relations, 1947-1971: From Ambivalence to Steadfastness", 1. Cilt, *New Delhi*, India, Discovery Publishing House.

Simla Barış Antlaşması, (2018). (05 Ocak 2019) Bkz. https://mea.gov.in/in-focus_article.htm?19005/Simla+Agreement+July+2+1972

Singh, P., Fenech, L. E. (2014). *The Oxford Handbook of Sikh Studies*, Oxford, Britain: OUP Oxford.

Sundararajan, S. (2010). *Kashmir Crisis: Unholy Anglo-Pak Nexus*, Delhi, India: Gyan Publishing House.

Şahin, H. Hilal. (2018). *Madunların Kimliksel Varoluşunda Kadın İmgesi: Indira Gandhi Örneği The Image of Women within the Subaltern Identity: The Case of Indira Gandhi*, Konya, Eğitim Yayınevi.

Tamil Kaplanları, (2020). (27 Ağustos 2020)
<https://www.britannica.com/topic/Tamil-Tigers>

Tarrosy I. (2005). "Need for non alignment in our global World? The Non-aligned Movement Today and Tomorrow", Croatia, *Croatian International Relations Review*.

Zakir Hussain, (2019). (04 Ocak 2019)
<https://www.britannica.com/biography/Zakir-Husain>

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER
KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FARŞÇA YAZMALAR
PERSIAN MANUSCRIPTS IN ISTANBUL UNIVERSITY
RARE BOOKS LIBRARY**

Çetin KASKA

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

cetinkaska@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1168-5522>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.11, Ekim | October 2020, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 26.04.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 05.09.2020
Sayfa | Pages : 72-99
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.55>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FARŞÇA YAZMALAR

Çetin KASKA

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 72-99

ÖZ

Bütün milletlerin kendilerine ait tarihi ve kültürel mirasları bulunmaktadır. Ülkemizin sahip olduğu kültür mirasının en önemlilerinden biri de el yazması eserlerdir. En değerli kültür hazinelerimiz olan yazma eserler bilim, sanat ve kültür araştırmacıları için önemli kaynaklardır. Bu eserlerin saklanması, muhafaza edilmesi, kataloglarının yapılması, tahrip olanların tamir edilmesi ve gelecek nesillere ulaştırılması milli kültürümüzün korunması açısından çok önemlidir. Ülkemizde pek çok el yazması merkezi arasında bazı üniversitelerin de bulunduğu bilinmektedir. Bu üniversitelerden bir kısmının hatırı sayılır el yazması koleksiyonu bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi de bünyesinde el yazması eser bulunan üniversitelerimiz arasında yer almaktadır. Bu makalede hem sayısal anlamda hem de konu açısından zengin bir Farsça koleksiyona sahip olan İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 1615 Farsça eserin listesi hazırlanmış, minyatürlü varaklar belirtilmiş ve önemli nüshalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, Minyatür, Farsça Kitaplar.

PERSIAN MANUSCRIPTS IN ISTANBUL UNIVERSITY RARE BOOKS LIBRARY

ABSTRACT

All nations have their own historical and cultural heritage. One of the most important cultural heritage of our country is manuscripts. Manuscripts, our most valuable cultural treasures, are important sources for science, art and culture researchers. It is very important for the preservation of our national culture, to preserve, protect, save these works, to repair the destroyed ones and to deliver them to the next generations. It is known that there are some universities among many manuscript centers in our country. Some of these universities have a considerable collection of manuscripts. Istanbul University is among our universities with manuscripts. In this article, a list of 1615 Persian works in the Istanbul University Rare Works Library, which has a rich Persian collection both numerically and in terms of subject, has been prepared, miniaturized leafs have been specified and information has been given about some copies.

Keywords: Istanbul University, Rare Books Library, Persian Manuscripts, Miniature, Persian Books.

Giriş

Günümüzde en değerli kültür varlıkları arasında yer alan, sanat, kültür ve bilim çalışmalarına kaynaklık eden ve el ile yazılan eserlere el yazmaları denilmektedir (Orman, 2011: 7-15). İlk el yazması eserin kim tarafından ve ne zaman meydana getirildiği bilinmemektedir. Ancak bunun alfabenin bulunması kadar eski bir tarihe sahip olduğu rivayet edilmektedir. İslam coğrafyasının genişlemesi, Müslüman sayısının her gün artması, İslamiyet'in incelik ve esaslarını beyan eden eserlerin telif edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle önemli kültür merkezlerinde, eserlerin istinsah edilmesi ve kitapların yazılması ağırlık kazanmıştır. Özellikle Kur'an'ın eksiksiz intikal etmesi ve muhtevasının anlatılması için birçok ilim ortaya çıkmış, bunlarla ilgili bilgilerin insanlara ulaştırılması zorunlu hale gelmiştir. Neredeyse bütün İslam coğrafyasında açılan medreselerin yanında kütüphaneler kurulmuş, yazmaların yaygınlaşması sağlanmıştır (Bilgin, 2013: 43/369-373). Yazma eserler geçmiş ile gelecek kuşaklar arasındaki en önemli bilim ve kültür köprüsüdür. Paha biçilmez ve insanlığın ortak değeri olan bu eserlerin üzerinde çalışmak ve tanıtılmasını sağlamak, onların yaşatılması ve canlı tutulmasıyla eşdeğerdir. Bilime, sanata ve okumaya değer veren imparatorluklar bir milletin kimlik belgesi olan bu eserler için birçok kütüphane tesis etmişlerdir (Kut, 1988: 181-198; Kut, 1982: 342). Kültür mirasımızın, kültür tarihinin birinci elden kaynakları olan el yazmaları, araştırmacıların ve bilim adamlarının çalışmalarına ışık tutan en önemli kültür varlıklarıdır. El yazmaları yıllarca toplumların ihtiyaç duyduğu tüm bilimsel alanlarda yazılmış, uzun süre eğitim ve kültür hayatına hizmet etmiş ve bu eserler hakkında araştırmacıların daha sağlıklı bilgi sahibi olunması için çok sayıda katalog hazırlanmıştır (Bakar, 2001: Önsöz; Özyıldırım, 2018: 13-25). El yazmaları özellikle matbaanın icadıyla birlikte eski popülerliğini kaybetmiştir (Orman, 2011: 7-15).

Günümüzde bütün ilimlerde İslâmî yazmaların en çok bulunduğu ülke Türkiye'dir. Türkiye'de yaklaşık olarak 250.000 el yazması eser olduğu tahmin edilmektedir. Ortalama olarak bu eserlerden 160.000'den fazlası Arapça, 70.000 cilt kadarı Türkçe, 13.000 ciltten fazlası Farsça'dır. Ermenice, Süryanice ve Yunanca el yazmaları da bulunmaktadır. Mecmuaların içindeki eserlerle birlikte Türkiye'deki yazmaların 500.000 veya 600.000 kadar olduğu rivayet edilmektedir. Hatta bu sayının özel koleksiyon ve kütüphanelerin dâhil edilmesiyle daha da artacağı düşünülmektedir (Özgüdenli, 2008: 1-76; Kut, 1972: 183-240; Bayraktar, 1982: 53-143). Ülkemizdeki el yazması eser sayısı kesin olarak hala bilinmemektedir, ancak kataloglama işlemi bittikten sonra ortaya çıkacaktır (Aynur, 2012: 41/597-598). Türkiye kütüphanelerinde bulunan

250.000 cilt kadar el yazması eserin 146.000 cilt kadarı İstanbul kütüphanelerinde yer almaktadır. Türkiye kütüphanelerinde toplam yüzde altı-yedi civarında Farsça eser bulunduğu tahmin edilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde 4.022, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 1.615, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi'nde 164, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde 940, Bayezid Devlet Kütüphanesi'nde 443, Millet Kütüphanesi'nde 509, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 466, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 44, Köprülü Kütüphanesi'nde 139, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde 95, Hacı Selimağa Kütüphanesi'nde 131, Murad Molla Kütüphanesi'nde 82, Arkeoloji Müzeleri İhtisas Kütüphanesi'nde 179, Yapı Kredi Kültür merkezi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde 274 ve Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde 68 cilt Farsça yazma eser yer almaktadır (Özgüdenli, 2008: 1-76; Ateş, 1990: 1-555). Türkiye'deki toplam yazma eserlerin 160.000 kadarı Kültür Bakanlığı'na bağlı 35 kütüphanede bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Erzurum Üniversitesi gibi eğitim kurumlarında zengin el yazmaları koleksiyonları bulunduğu bilinmektedir (Ünver & Kaya, 2005).

1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 1924-25 yılında kurulmuştur. Kütüphane binası Şeyhülislâm Hayri Efendi tarafından Medresetü'l-kudât (kadılar medresesi) ismiyle yaptırılmıştır. Kütüphane koleksiyonu Sahip Molla, Yıldız Saray Kütüphanesi, Rıza Paşa, Halis Efendi, Mollazâde İbrahim Bey, Hakkı Paşa ve Edebiyat Fakültesi'nde bulunan yazma eserlerle İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ın kitaplarından ve eşyalarından oluşmaktadır. Nadir Eserler'de yaklaşık 18.600 cilt yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerin 9941'i Türkçe, 6963'ü Arapça, 1615 tanesi de Farsça yazmadır. Ayrıca çok az sayıda Almanca, Ermenice, Fransızca, İtalyanca ve Rusça el yazması eserler de bulunmaktadır (Kut, 2005: 274-75; Sühbânî & Aksu, 1374: Önsöz; Ünver & Kaya, 2005). İstanbul'daki kütüphaneler arasında, içinde barındırdığı el yazması eserler sayesinde seçkin bir yere sahip olan bu kütüphanede, Sultan II. Abdülhamid'e ait ve o dönemden günümüze ulaşan Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu da yer almaktadır. Sanat değeri taşıyan bu fotoğraflar müstesna bir yere sahiptir. Ayrıca kütüphanede az sayıda matbu eser de bulunmaktadır (Aksu, 1988: 19-62). Kütüphanedeki eserler içerisinde istinsah tarihi bakımından tarihsel değeri bulunan tezhip, minyatür, müellif hatlı nüshalar, tek nüshalar ve hat yönüyle sanat değeri taşıyan Farsça el yazması eserlerin listesi hazırlanırken eserlerin demirbaş numarası, müellifi, eser adı,

kâtibi, istinsah tarihi, hattı, satır sayısı, varak numarası ve ebadı sırasıyla verilmiştir.

2. Minyatür Bulunan Nüshalar ve Varak Numaraları

El yazması eserler milletlerin kimlik belgesidir ve bu eserler tarihimiz, inançlarımız, ekonomik anlayışımız, kültürümüz ve edebiyatımız hakkında bilgi vermektedir. Birer tarihi belge niteliğinde olan el yazması eserlerde yer alan küçük hacimli renkli resimlere minyatür denilmektedir (Mahir, 2005: 30/118-123). Minyatürler el yazması eserlerdeki konuyu açıklayan ve gerektiğinde anlattığı konu ile ilgili en ince ayrıntısına kadar üzerinde duran resimler olarak da tarif edilmektedir (Atalay, 2012: 8-20). Minyatüre İslam sanatında "tasvir" ve minyatür sanatçısına "nakkaş" veya "musavvir" denilmektedir (Mahir, 2005: 30/118-123). İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Farsça eserlerin içinde bulunan minyatürler süsleyicilikleriyle birlikte kuvvetli bir anlatım gücüne de sahiptir. Özellikle bu eserlerin içinde tarihi bilinmeyenlerin tarihlendirilmesinde sanatkarı bilinen minyatürler önemli bir işlev görmektedir. Farsça eserler içindeki minyatürler hem sanat değeri taşımaktadır hem de buldukları eserlerdeki konuları açıklayan, savaşları, törenleri, seferleri ve olayları ince ayrıntılarla tasvir eden vesikalardır. Farsça eserler minyatür bakımından çok zengindir. Nizâmî-i Gencevî'nin *Hamse'sinde* (42 minyatür), Firdevsî'nin *Şâhnâme'sinde* (56 minyatür), Lokmân b. Hüseyin-i Âşûrî'nin *Şahenşâhnâme'sinde* (58 minyatür) ve Şâh Kulî Mihrdâr'ın *Mecmûa-i Murakkaât'ında* (41 minyatür) çok sayıda minyatür bulunmaktadır (Sühbânî & Aksu, 1374: 10-700; Aksu, 1981: 1-23). Ayrıca Farsça eserlerde kara kalemle çizilmiş bazı çizimler de bulunmaktadır. Adı geçen kütüphanede bulunan Farsça eserlerin içinde yer alan minyatürler aşağıda eserlerin demirbaş ve sayfa numaraları verilerek ifade edilmiştir:

FY4/ 237a, 240b, 243a, 245a, 251b, 265b. **FY9/** 30a, 51a, 59b, 121a, 138b, 170a, 200b. **FY13/** 19b, 36b, 61a, 106b, 185b, 218b, 229a. **FY23/** 138b, 139b. **FY46/** 110b. **FY57/** 19b, 21a, 22a, 22a-b, 23a, 25a-b, 26b, 30b, 32a, 34a, 40a, 41b, 42a, 43a, 43b, 44b. **FY64/** 15b, 16a, 21a, 27b, 31b, 32a, 40b, 42b, 43a, 46a, 54b, 55a, 62a-b, 69b, 70a, 75b, 76a, 87a, 89a, 91b, 94a, 101b, 104a, 105b, 117a, 120b, 133a-b, 142b. **FY74/** 4b, 13a, 22b, 23b, 24a, 27b, 28a, 31b, 34a, 35b, 41b, 43a, 45b, 46a-b, 47a. **FY123/** 48b, 80b. **FY141/** 23a, 24b, 32b, 33a, 36a-b, 45a, 53b, 56a, 59b, 62b, 66a, 68b, 71b, 84a, 94b, 111a, 115a, 122a, 134b, 137b, 145a, 149a, 172a, 180b, 200a, 202b. **FY187/** 3a, 176b. **FY194/** 11b, 12b, 14a-b, 15a-b, 16b, 18b, 22b, 23b, 24b, 25b, 35b, 37b, 39b, 42b, 43a-b. **FY454/** 18b, 54a, 91b, 147b, 170a, 172a, 190a, 215b, 246a, 247b, 370a. **FY539/** 14a, 24b, 42a, 46b, 59b, 70a, 88b, 94b, 119a, 142a, 158b, 164b, 181b, 194a, 200b, 206b,

211b, 216b, 226a, 243a, 251b, 272b, 275b, 280b, 289a, 305b, 313b. **FY541/** 7b, 8a. **FY616/** 16a, 25b, 48b, 59a, 61a, 64b, 75b, 87a, 88a, 93b, 103a, 199a, 204b. **FY805/** 105b. **FY966/** 7a. **FY1223/** 6a, 11a, 23b. **FY1309/** 1b, 2a, 19a, 27a, 46b, 51b, 57a, 61a, 66b, 71b, 82b, 92b, 110b, 115b, 136b, 141a, 146a, 151b, 154b, 162b, 172a, 180b, 202a, 208a, 211a, 218b, 226a, 229b, 233b, 238a, 244b, 250a, 260a, 282b, 287b, 297b, 312b, 327b, 346a, 373a, 379a, 394b. **FY1313/** 4b, 26b, 36a, 42a, 59b, 83b, 90a, 114a, 115a, 124b, 131b, 136a, 160a, 165a, 172a, 174a, 177b, 182a, 187a, 213a, 228a, 263a, 277b, 306b. **FY1316/** 14a, 37a, 122a, 176a, 214b. **FY1318/** 1b, 2a, 50b, 104b, 148b. **FY1326/** 36b, 72a. **FY1327/** 47a, 48b, 50b, 51b, 54b, 69a, 75b, 78a, 80b, 87a, 88b, 98a, 104b, 105b, 114a, 121b. **FY1333/** 38a, 67a, 74b, 95b, 106a, 120b, 140b, 155a. **FY1340/** 18b, 72b, 92b, 106a, 112a, 148a. **FY1384/** 41a, 44b, 64b, 77a, 84b, 89b. **FY1385/** 19b, 22b, 23a, 24a, 26a-b, 27b, 28a, 31b, 33a, 35a, 40a, 43a, 45a-b, 46b, 47b. **FY1397/** 60b, 113a, 177b. **FY1404/** 7a, 8a, 11b, 12a, 13b, 14b, 15a, 16a-b, 17a, 24b, 25a, 30b, 31a, 38b, 39a, 41b, 42a, 43b, 48b, 50b, 54a, 56b, 57a, 58a, 61b, 62a, 69b, 71a, 72b, 75a, 76b, 79a, 81b, 84a, 85b, 88a, 89b, 91a, 94a, 97a, 102b, 109a, 111b, 120a, 121b, 124a, 127a, 133b, 135a, 136b, 138a, 140b, 142a, 143b, 146a, 147b, 148a. **FY1406/** 1b, 2b, 8b, 16b, 17b, 19b, 20b, 22a, 24b, 25b, 30b, 31a, 32a, 35a, 36a, 37b, 42b, 44b, 45a-b, 46b, 47a, 49a, 51a, 52a, 56b, 61a, 66a, 67b, 71a, 78b, 79b, 82a, 89a, 92a, 93a, 95b, 98a-b, 99a, 102a, 103a, 105a, 108b, 109a, 112a, 114b, 115b, 116b, 117b, 119a, 121a, 123a, 124a, 125b, 126b. **FY1407/** 15b, 26a, 28b, 39b, 48a, 60a, 76a, 96a, 116b, 128b, 135a, 152b, 158a, 180a, 188b, 198a, 211b, 237a, 250b, 269b, 279b, 284a, 305b, 314a, 332b, 337b, 345a, 357a, 385a, 397a, 406a, 434a, 457a, 491a, 517a, 526b, 558a, 570b, 576b, 583b. **FY1410/** 38a, 44b. **FY1412/** 1b, 2a. **FY1418/** 1b. **FY1422/** 6a-b, 7a-b, 10a-b, 11b, 17a-b, 18a-b, 19a-b, 20a-b, 21a, 22a-b, 23a-b, 24a-b, 25a-b, 26a, 28a-b, 29a-b, 30a-b, 31a-b, 32a-b, 33a-b, 34a-b, 35a, 45b. **FY1424/** 3, 4, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 55, 56, 59, 60. **FY1425/** 2b, 3a, 4b, 5a, 6b, 7a, 8b, 9a, 10b, 11a, 12b, 13a, 14b, 15a, 16b, 17a, 18b, 19a, 20b, 21a, 22b, 23a, 24b, 25a, 26b, 27a, 28b, 29a. **FY1426/** 48b.

3. Farsça Yazmalar Hakkındaki Bazı Bilgiler

Burada beşinci bölümde yer alan listede yer almayan bazı bilgilere yer verilecektir. Beşinci bölümde burada zikredilen eserlerin adları, müellifleri ve istinsah tarihleri verildiğinden burada sadece demirbaş numaraları siyah yazılarak bazı açıklamalar yapılacaktır. 1-Türk padişah, sultan ve devlet adamlarına ithaf edilen el yazması eserler: **FY1422:** Şâh I. Tahmasb emriyle III. Sultan Murad'a hediye edilen bu eserde, Hz. Meryem, Hz. İsa minyatürleri, Şâh İsmail ve Abdullah b. Muhammed'in hatları, Sultan Hüseyin Baykara'nın tasvirleri, karakalemle çizilmiş aslan ve diğer bazı çizimler bulunmaktadır. **FY32:** Bu eser Sultan II. Bayezid'e takdim edilmiştir (1b, 2a). **FY467:** Bu eser

Osmanlı sefiri Fahrî Efendî'ye takdim edilmiştir. **FY1139:** Bu eser Sultan Süleyman zamanında yazılmış ve ona takdim edilen bir *Mesnevî* şerhidir. **FY1308:** Bu nüsha Sultan II. Abdülhamid için yazılmıştır. **FY1317:** Bu nüsha III. Sultan Ahmed'in kütüphanesi için yazılmıştır. **FY1395:** Bu kitap büyük ihtimalle Sultan II. Abdühamîd'e takdim edilmiştir. **FY1404:** 58 minyatürün bulunduğu bu eser Sultan III. Murad'ın kütüphanesi için hazırlanmıştır. **FY1428:** Bu murakaât Veliyüddin Efendizâde'ye aittir. **FY1472:** Bu eser Hîve Hân'ının Sultan Mahmûd Hân'a gönderdiği bir tebriknâmedir. **FY1409:** Bu eseri Avusturya konsolosu münşisi Hüsyâr, Sultan Mehmed Reşâd'a takdim etmiştir. **FY3:** Bu eser Sultan I. Abdülhamîd için hazırlanmıştır. **FY41:** Manzum ve mensur olarak yazılan bu eser II. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. **FY801:** Bu eser Veziazam Mahmud Paşa adına yazılan umumi tarihtir. **FY1139:** Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin 143 beytinin şerhinden oluşan bu eser, Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. **FY406:** Dokuz baktan oluşan bu eser II. Bâyezid adına yazılmıştır. **FY619:** Bu eser II. Bayezid'in emriyle yazılan Osmanlı tarihidir. **FY1388:** II. Murad'ın Varna savaşını anlatan bu eser, Ebü'l-fazl Veliyüddîn Paşa'nın emriyle yazılmıştır. **FY304:** Bu eser Fatih Sultan Mehmed adına yazılmıştır (2b). **FY1241:** Bu eser Abdulhamid'in saltanatının 25.ci yılında Hâlis adında biri tarafından kendisine takdim edilmiştir. **FY1455:** Bu eseri Hâcî Mîrzâ Hasan b. Müftî Hâcî Ahmed-i İsfahânî, Abdulhamid'e hediye olarak takdim etmiştir. **FY1398:** İstanbul'da istinsah edilen bu eser Sultan Ahmed'e takdim edilmiştir. **FY1242:** Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserine yazılan bu nazire II. Abdülhamid'e ithaf edilmiştir. 2-Kütüphanede yer alan el yazması eserlerin istinsah edildikleri yerler: **FY27/ FY1389/ FY1454:** Hindistan'da, **FY72:** Tebriz'de, **FY81:** Semerkant'ta, **FY93:** Yenice'de, **FY178:** İstanbul Sultan Ahmed civarında, **FY361:** İstanbul Tophane'de, **FY193:** Bağdat'ta, **FY212/ FY751:** Semerkant'ta, **FY230/ FY372:** Bağdat'ta **FY233/ FY236/ FY238/ FY257/ FY277/ FY294/ FY320/ FY378/ FY380/ FY410/ FY444/ FY485/ FY577/ FY578/ FY695/ FY749/ FY856/ FY871/ FY924/ FY979/ FY994/ FY1047/ FY1112/ FY1272/ FY1398,** İstanbul'da, **FY281/ FY398:** Şiraz'da, **FY307/ FY701:** Kayseri'de, **FY333:** Edirne'de, **FY400/ FY544/ FY858/ FY860/ FY1310/ FY1479/ FY1526:** İsfahan'da, **FY1246:** Karahisar'da, **FY470:** Kâşân'da, **FY474/ FY475:** Nişâbûr'da, **FY509/ FY515:** Mısır'da, **FY511:** Şiraz'da, **FY758:** Harezmi'de, **FY836/ FY896:** Halep'te, **FY888:** Mekke'de, **FY996:** Amasya'da, **FY1099/ FY1329:** Bursa'da, **FY1325:** Meşhed'de, **FY1328:** Erzurum'da, **FY1477:** Tahran'da, **FY1507:** Buhara'da, **FY640:** İstanbul Süleymaniye'de, **FY1410:** Herât'ta, **FY248:** Beşiktaş'ta, **FY71/ FY1094:** Trabzon'da, **FY1272:** Üsküdar'da istinsah edilmiştir. 3- Nazire olarak yazılan, şerh ve tercüme edilen eserler: **FY65:** Bu eser Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazire

olarak yazılmıştır. **FY89:** Bu eser Sa' dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eserine yazılan bir şerhtir. **FY197:** Bu eser Sa' dî'nin *Gülistân* adlı eserine nazire olarak yazılmıştır. **FY266:** Bu eser James Justinian Morier'in *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* adlı eserinin tercümesidir. Eser Habîb-i İsfahânî tarafından tercüme edilmiştir. **FY294:** Alain Rene Lesage'ye ait olan bu eser, Habîb-i İsfahânî tarafından tercüme edilmiştir. **FY981:** Bu eser Mevlânâ, *Mesnevî*'sine manzum ve mensur olarak yazılan tasavvufî bir şerhtir. **FY996:** Bu eser Sa' dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân* adlı eserine yazılan bir şerhtir. **FY643:** Bu eser *Mesnevî*'ye Anadolu sahasında yazılan kâmil şerhlerden biridir. **FY942:** Bu eser *Mesnevî*'ye hicri sekizinci yüzyılda yazılan ilk şerhtir. **FY1255:** Bu eser Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin seçkisidir. 5-Kütüphanede yanlış kaydedilen eserler: **FY40:** Bu eser Kürtçe yazılmasına rağmen Farsça eser olarak kaydedilmiştir. **FY1129:** Bu eser Cüneyd-i Şîrâzî'ye ait olmasına rağmen kâtip yanlışlıkla Cüneyd-i Bağdâdî'ye ait olduğunu yazmıştır. 4-Müellif hattıyla yazılan eserlerin demirbaşları şöyledir: **FY628/ FY233/ FY266/ FY712/ FY1591/ FY400/ FY1404/ FY251/ FY1243.**

4. Kütüphanede Bulunan En Eski Farsça Yazmalar

Ahmed el-Yezdî İbn-i el-Berkât'ın *Fusûl fî İhyâ'i Usûli'-d-dîn* (FY32) adlı eseri 643'te yazılmıştır. Bu eser kütüphanede üzerinde istinsah tarihi bulunan en eski kitaptır. Müellif ve kitabı hakkında bilgi yoktur. Eserin ser-levhası tezhiplidir ve ilk varak çürümüş ve tamir görmüştür. İkinci en eski yazma Nâsır-i Hüsrev'e ait olan felsefî ve ahlâkî *Rûşenâînâme* (FY1062) adlı mesnevidir. 674'te yazılan bu eserde fihrist 19a-20b varaklarında yer almış ve 74a, 84b, 90a, 92a varakları nakışlıdır. *Rûşenâînâme* 1b-18b ve *Hânü'l-Ehvân* 19a-137b varakları arasında bulunmaktadır. Üçüncü en eski kitap Ahmed b. Muhammed-i Nişâbûrî'nin yazdığı *Kitâbü's-Sâmî fi'l-Esâmî*'dir. 676'da yazılan bu eserdeki unvanlar ve bazı işaretler kırmızı yazılmıştır. Kırmızı cetvel 1b-7b ve 7b-10 varakları arasında bulunmaktadır. Bu eser Arapça-Farsça bir sözlüktür ve eser dört bölümden oluşmaktadır. Dördüncü en eski tarihli eser Alî-i Hemedânî'nin kaleme aldığı *Şerh-i Kasîde-i İbn-i Fâriz*'dir. 688'de kaleme alınan bu eserdeki unvanlar ve Arapça beyitler kırmızı olarak yazılmıştır. Beşinci en eski tarihli eser Alî b. Ahmed Ebû'l-Hasan'ın yazdığı *Tabîrnâme ve İhtilâcnâme*'dir. 697'de yazılan bu eserin yazarı hakkında bilgi yoktur. Eserdeki unvanlar ve haşiye kırmızı renkle yazılmıştır. Fihrist eserin başında yer almaktadır.

5. Farsça Yazmalarda Yazı

Yazma eserlerin en önemli unsurlarından birisi de metindeki yazının cinsidir, çünkü herhangi bir istinsah tarihi olmayan el yazması eserler, hat türüyle yazıldıkları coğrafi bölge ve dönem bulunabilmektedir. Bazı yazı türleri çeşitli bölgelere aittir, örneğin "nesih" Anadolu Selçuklularına ve "ta'lik" İran'a

has bir yazı türüdür. Türkler'e has bir yazı türü olan ri'ka muhasebe ve maliye kayıtlarında kullanılan siyâkat yazı türünün gelişmiş halidir (Bilgin, 2013: 43/369-373). Ancak menşe itibariyle bu yazılar bir bölgeye has olsa da ta'likle illa Farsça yazılır veya nesihle de Türkçe eserler yazılır diye bir durum söz konusu değildir. Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Farsça eserler ta'lik, nesih, ri'kâ, sülûs ve nesih-ta'lik gibi yazı türleriyle yazılmıştır. Ancak eserler Farsça olduğu için, büyük çoğunluk ta'lik yazı ile yazılmıştır. Bazı Farsça eserler birden fazla yazı türü ile kaleme alınmıştır. Bazı eserlerde de başlıklar, bölümleri belirten ibareler ve metin farklı yazı türleri veya farklı renkteki mürekkeplerle yazılmıştır.

5.1. Farsça Yazmalar Listesi

El yazması eserler geçmiş ile bugün ve bugün ile geçmiş arasında bağlantı kuran en değerli eserlerdir. El yazması eserlere en kısa yoldan ulaşabilmek, ancak bu maksatla hazırlanan kataloglarla mümkündür. Özellikle son dönemlerde katalogların öneminin anlaşılmasıyla bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin: Kandili Rasathanesi El Yazmaları Kataloğu (2007), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kataloğu (2014), Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (2001), Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu (2018). Kültür ve medeniyetimize faydalı olan ve tarihimize ışık tutan bu çalışmalar neticesinde kütüphane raflarında duran tozlanmış birçok el yazması eser buldukları yerlerden inmiş, çeşitli konularda gün ışığına çıkmamış birçok husus aydınlanmıştır. Farsça yazma eserlerin liste hazırlanırken Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki bütün Farsça eserlerin dijitallerine tek tek bakıldı, daha önce bu konu hakkında çalışan Sübhânî ve Aksu'nun çalışmasından istifade edildi. Bu çalışma yapılırken karşılaştığımız en büyük sorun zarar görmüş ve dijitali olmayan sınırlı sayıdaki eserden yeteri kadar istifade edemememizdir. Bu eserlerden birkaçını görme şansımız oldu, ancak diğerlerini göremedik. Aşağıdaki listede kütüphanede bulunan her Farsça yazmanın adı, demirbaş numarası, müellifi, kâtibi, hattı, ebadı ve satır sayısı belirtilmiştir:

Table with columns for ID, Name, Address, City, Country, Date of Birth, and other details. It lists numerous individuals, likely students or staff, with their personal and contact information.

PY601	Mirza Mehdi Hüsn-i Eserîndârî	Târîh-i Nâdir	Abdurrahîm b. Mollâ İsmail Âli	1299	Ta.İk.	20	149	259210-248x136
PY602	Sâhib-i Ulûm	Makûl-i Saif	Muzafer b. Muhammed	1000	Neuh.	21	270	338216-226x121
PY603	Muhammed b. Mahmud-ı Ârifî	Neûs-ı Fârinâ fî Âdyâ-yî Küyân	Abd. Hasan	1031	Ta.İk.	32	335	335x183-256x115
PY604		Mecmaü		1224	Ta.İk.	38	397	355x210
PY605	Mirza Mühsin-i Fâri	Dehşet-ü Mevâhib		1242	Ta.İk.	26	362	324x210-243x130
PY606	Abdullah b. Seyyidân-ı Dîbhîcî	Eyâmü'l-emân fî Serh-i Mâkûd C.1		1133	Ta.İk.	26	355	269x175-209x97
PY607	Abdullah b. Seyyidân-ı Dîbhîcî	Eyâmü'l-emân fî Serh-i Mâkûd C. 2		1133	Ta.İk.	26	481	318x165-259x100
PY608	Abdullah b. Seyyidân-ı Dîbhîcî	Eyâmü'l-emân fî Serh-i Mâkûd C. 4		1133	Ta.İk.	23	378	265x150-206x100
PY609	Bâhâeddîn Muhammed b. Mahmud-ı Ârifî	Cinâr-ı Abbâsî	Hudâidî-ı Kamîr	1097	Ta.İk.	23	354	318x175-198x97
PY610		Mecmaü'l-erşâd		1248	Ta.İk.	19	147	310x197-223x125
PY611	Hüseyn Vâiz-i Kâfî	Terk-i Mevâhib		1262	Neuh.	31	539	310x210-238x120
PY612	Lâf-ı Akı	Arâdeh		1273	Ta.İk.	19	92	260x150-226x147
PY613	Brahim Sâhib-i Fârid	Serâhîne-i Ahamed Mînâfî		1061	Ta.İk.	22	219	308x192-248x140
PY614	Ferîdîdîn Ârifî	Maîrâk-ı tayr		1033	Ta.İk.	10	240	315x210-235x145
PY615	Muhammed Hâkîm b. Muhammed Yâkî	Cekûk-ı Yâvûz		1133	Neuh.	23	198	304x197-204x120
PY616	Ahmed b. Ali Muhammed	Tevâhib-ı Selâmîne Bî Herf Lesker	Ahmed b. Akkî Hâfîz	1133	Ta.İk.	29	349	295x190-243x140
PY617		Mecmaü-ı Eyâr ve Fevâ id		1148	Ta.İk.	Muhâf.	54	308x70
PY618	Abdullah b. Muhammed el-Mîrârdî	İnsâ		1133	Ta.İk.	31	29	308x195-243x145
PY619	Bîrûnî Hîrâzî	Hesî Behîst	Muhammed b. Bîrûnî	968	Ta.İk.	33	451	302x206-236x140
PY620	Abdullah İsmâîl	Kesûf-ı Evsâr		1133	Neuh. Ta.İk.	25	209	304x170-238x110
PY621	Abdurrahmân-ı Cîvî	Herf Evrâg	Mîrâz Âlî	1041	Ta.İk.	19	337	306x254-205x114
PY622	Muhammed b. Mahmud-ı Ârifî	Neûs-ı Fârinâ fî Âdyâ-yî Küyân		1133	Ta.İk.	25	248	258x153-210x96
PY623	Fâridîdîn Muhammed b. Ömer-ı Râzî	Cinâr-ı Abbâsî		1172	Neuh.	23	139	260x175-218x108
PY624	Abdullah el-İsmâîlî	Kesûf-ı Evsâr	Ömer b. Abdullah	1033	Neuh.	23	332	298x230-239x153
PY625	Abdullah el-İsmâîlî	Kesûf-ı Evsâr		1033	Neuh.	26	175	308x210-309x145
PY626	Muhammed Mehdi	Dîvân-ı Nâdirî		1285	Ta.İk.	14	164	288x212-235x140
PY627	Bâhâeddîn Muhammed-ı Kâzîmî	el-Memâzîl fî Şerh-i Mâvâhib	Abdullah b. Muhammed	1051	Ta.İk.	23	242	304x170-224x121
PY628	Muhammed b. Mihâleb Hâkîm-ı Kâzîmî	Râvîz-ı Râvîz	Muhammed b. Hâkîm-ı Kâzîmî	931	Ta.İk.	23	87	260x155-203x105
PY629	Mîr Hâdî Muhammed b. Hîrâzî Sâb	Râvîz-ı Sâb	Bîr Dervîş	1063	Ta.İk.	26	456	308x210-203x145
PY630		Devâz-ı İslâm		933	Neuh.	Muhâf.	221	267x190
PY631		Mecmaü'l-erşâd		1003	Neuh.	Muhâf.	211	308x190
PY632		Kitâb-ı İsmâîlî		1112	Ta.İk.	19	274	285x150-206x105
PY633	İskender Bîg Mîrâzî	Târîh-i Âkâm Âdâ-yî Abbâsî		1133	Ta.İk.	13	397	380x157-159x96
PY634	Ak b. Hasan ez-Zevlî	Tekke-i Ferîdîdîn-ı Hâkîmî		1033	Neuh.	23	245	282x205-210x130
PY635	Ak b. Hüseyin ez-Zevlî	İnsân-ı Bekîr fî Menâkib-i el-Şeh		1133	Ta.İk.	18	188	260x170-181x115
PY636	Sîrîdedîn Muhammed b. Ahmed-ı Ferâzî	Mes-âkirü'd-Devlî el-Zehr fî Kesf-i hâkîk ü Nâmâ-ı Dîvân	Ömer b. Mahîdî	988	Neuh.	23	213	261x195-224x130
PY637	Muhammed Mehdi Hüsn-i Eserîndârî	Târîh-i Nâdir	Yakub b. Resîlî	1240	Ta.İk.	21	132	285x195-223x135
PY638	Muhammed b. Muhammed	Fâzıl-ı Hâzîb		1233	Ta.İk.	35	155	285x175-228x101
PY639	Lâf-ı Akı Bîg Mîrâzî	Arâdeh		1099	Ta.İk.	19	217	308x192-234x146
PY640	Muhammed Mehdi Hüsn-i Eserîndârî	Târîh-i Nâdir		1217	Ta.İk.	18	269	282x190-238x120
PY641	Serâfîdîn Abdullâh b. Fazlîllâh	Tecvîz-ü Temâr ve Tecvîz-ü İdsâr		1233	Ta.İk.	24	83	288x175-190x95
PY642	Hüseyn b. Ali el-Vîrâzî Beyhâkî	İsmâîlî-ı Âdyâ ve İhsân-ı Nebeyyîne	Muhammed Ali Garbî	1086	Ta.İk.	24	307	285x152-222-108
PY643	Sîrîdî	Serh-i Mesnevi		1133	Ta.İk.	25	138	260x180-238x105
PY644	Muhammed Mes'ûd b. Muhammed Yakub	Serh-i Zer'vî		1133	Ta.İk.	19	92	288x185-238x125
PY645	Ak b. Ahmed İbri'ül-Hâsân	Tahâvî ve Bulûccâne	Mahmud b. Muhammed b. Ahmed	697	Neuh.	25	216	273x170-213x130
PY646	Sâhib-i İsmâîlîyâ Mağribî	Gâhîrâ Tevârîk		1267	Ta.İk.	20	173	272x160-163x97
PY647	Ökâz Bey b. Şihâb Muhammed	Zîc-ı Okâz Bey		1033	Ta.İk.	21	168	275x185-187x117
PY648		Mecmaü		1133	Ta.İk.	20	63	278x187-188x112
PY649	Mîr Hâdî Muhammed b. Hâdîeddîn Sâb	Mecmaü'l-erşâd		999-1098	Ta.İk.	21	256	283x156-190x95
PY650		Râvîz-ı Sâb	Abdullah Vekîl Bîrûhîlî Kemâl Nîrî	1033	Ta.İk.	23	63	260x170-188x112
PY651		Mesâkîb-i Mîrâtekâ	Abdülkâdir-i Kandâkârî	1256	Ta.İk.	15	443	250x156-192x76
PY652	Hüseyn Vâiz-i Kâfî	Rezhîle-ı Ayân-ı Hâvâz		1233	Ta.İk.	17	341	273x157-183x85
PY653	Mevlânâ Celâleddîn-ı Rûmî	Gâzîyâr ve Mesnevi	Muhammed b. Gâzîyâr-ı Tokatlı Mey Evrî	780	Neuh.	25	167	272x140-225x139
PY654	Sâb-ı Tebrîz	Dîvân-ı Sâb	David Bekîrîce-Mahmud Fârisî-Bîrdârî	1260	Ta.İk.	15	471	260x150-209x98
PY655		Mecmaü'l-erşâd	Muhammed Sâkîr	1133	Ta.İk.	15	31	270x160-159x95
PY656	Yusuf Sâb-ı Mîrâzî	Dîvân-ı Yusûf		1233	Ta.İk.	16	185	273x140-188x90
PY657	Atâullah b. Fazlîdîn Cemâl el-Hüseynî	Râvîz-ı Âşîb fî Sîyr-ü'n-nebî		964	Ta.İk.	17	964	298x170-188x112
PY658	Muhammed Serîf el-Hüseynî	Hîcâz-ı Zâkîyâ		1233	Ta.İk.	23	77	260x180-181x115
PY659	Muhammed b. İsmâk el-Mâkûbî	Tercüme-i Sîret-i'n-nebî		1083	Ta.İk.	24	240	267x176-306x106
PY660	Muhammed Ref' Vîzâr	Bîvâz-ı Cennâ	Mehmed Sâkîb	1244	Ta.İk.	23	201	268x145-198x85
PY661	Serâfîdîn-ı Bihârî	Bîrûk-ı Nîmâ-Hâk		1233	Ta.İk.	18	250	267x160-174x88
PY662	İskender Mîrâzî	Târîh-i Âkâm-ı Nevî Abbâsî		1159	Ta.İk.	18	138	260x185-210x95
PY663	Serâfîdîn-ı Bihârî	Bîrûk-ı Nîmâ-Hâk		1233	Ta.İk.	11	90	263x140-163x100
PY664		Mîrâshâhîle-ı Eyâr-ı Fârisî		1033	Ta.İk.	Muhâf.	130	260x180-228x130
PY665		Mecmaü'l-erşâd		1133	Ta.İk.	Muhâf.	31	258x160
PY666	Hâc-ı Sîkîyânî-ı Nîh	Mecmaü'l-İslâm	Sîkîyânî	1296	Ta.İk.	17	303	270x170-188x104
PY667	Serâfîdîn-ı Bihârî	Nîmâ-Hâk		1297	Ta.İk.	Muhâf.	280	263x155-188x80
PY668	Zâhir-ı Kâzîmî	Dîvân-ı Zâhir	Seyh b. Husayn b. Ahmed-ı Sağır	840	Ta.İk.	19	172	263x170-213x100
PY669	Serh-i Hîlâ-ı Behîstî	Bîrûk-ı Akâd		1033	Ta.İk.	23	14	260x180x95
PY670	Abdullah b. Seyyidân-ı Dîbhîcî	Tekke-ü'l-emân Der Beyân-ı Akâd-ı İslâm		1133	Ta.İk.	29	34	260x70-182x97
PY671	Muhammed Gazâlî	Kâmp-ı Sâkîr	Mahmud el-Hüseynî	887	Neuh.	19	905	363x185-198x120
PY672	Bâhâeddîn Sâkîb Vekîl	Makûf	Muhammed Akkâ Bihârî	1312	Ta.İk.	21	51	260x170-198x110
PY673	İsmâîlî	Cinâr-ı İsmâîlî	Hüseyin b. Ali b. Behîstî	927	Ta.İk.	27	455	257x145-208x87
PY674	Sîrîdî	Serh-i Mesnevi		1006	Ta.İk.	27	202	257x145-208x87
PY675	Celâleddîn Muhammed b. İzzeddîn-ı Devlânî	Bîrûk-ı Sîyâret ve Ahkâk		1133	Ta.İk. Neuh.	23	20	258x175-173x101
PY676	Sâhibül-Ye İsmâîlî Nakîbî	Mesâkîb-i Mîrâtekâ		1228	Ta.İk.	19	420	268x170-210x91
PY677	Ak b. Ömer Necmedîn el-Kâzîbî	el-Kemâliyye fî Makâzîl el-Mârukeyye		1287	Ta.İk.	19	67	263x180-195x95
PY678	Kemâleddîn-ı İbrâhîmî	Kâllâyât-ı Kemâleddîn-ı İbrâhîmî		1033	Ta.İk.	29	76	260x171-222x141
PY679	Bîrmedîn-ı Tebrîzî	Makûlî	Muhammed Akkâ Bihârî	1133	Ta.İk.	28	116	267x150-193x98
PY680		Mecmaü-ı Eyâr		1133	Ta.İk.	Muhâf.	79	258x128
PY681	Celâleddîn Muhammed b. İzzeddîn-ı Devlânî	Levân-ı Şârik fî mekâzîl-ü Ahkâk		1033	Ta.İk.	27	77	258x178-188x110
PY682		Mecmaü-ı Eyâr		1233	Ta.İk.	17	124	265x176-198x130
PY683	Bîrûkî Muhammed Behrîvî	Tercüme-i Husayn-Hâk		1033	Ta.İk.	21	263	268x155-199x112
PY684		Ferâhîne Şîrîdî		1064	Ta.İk.	19	287	265x155-173x105
PY685	Sîrîdî Muhammed Kâzîm b. Muhammed-ı Kâzîmî	Sîyâret-ı Nebî		1033	Neuh.	19	265	265x175-173x100
PY686	Sîrîdedîn-ı Venîyevî	Merzîbânîne	Makûm b. Muhammed b. Mahmud	742	Neuh.	16	218	260x193-188x135
PY687		Mecmaü'l-erşâd		1056	Ta.İk.	20	152	258x145-163x96
PY688	Muhammed Abd-ül-Nâkîbendî	Bîrûk-ı Tâvârîk	Muhammed Kemâlîddîn-ı Bihârî	1262	Ta.İk.	15	144	258x155-198x95
PY689		Mecmaü'l-erşâd		1224	Ta.İk.	15	154	255x146-178x85
PY690		Mecmaü		1133	Neuh. Ta.İk.	30	77	258x163-189x105
PY691	Dîvân Muhammed b. Nevîz	Sîkîyâr-ı sâkîbî ve İsmâ'îlîyâkîm	Bîrûk-ı Bihârî	1033	Neuh.	15	93	268x152-167x93
PY692	Hüseyn-ı Hüseynî	Serh-i Husayn-ı Şâhîm		1033	Ta.İk.	17	38	258x165-169x90
PY693	Muhammed b. Mes'ûd	Zâkîyâ-ı Hâkîk-ı	Mollâ Mîr Sâb-ı Kâfî	1240	Ta.İk.	15	83	258x150-173x85
PY694		Mecmaü		1236	Ta.İk.	21	199	253x145-163x76
PY695	Ahmed b. Muhammed el-Meydânî-ı Nîsbîrî	el-Şîrî fî Âkâm	Hâbîb-ı İbrâhîmî	1349	Ta.İk.	19	29	253x166-178x117
PY696	Hüsnîdîn Bîrûkî-ı Behrî	Makûlî-ı Husaynî		1233	Ta.İk.	15	177	258x170-173x105
PY697	Selâmî-ı Sîyâcî			943	Ta.İk.	15	218	268x170-218x120
PY698	Mîrâz el-Zenc el-Ef'ânî	Râvîz-ı Cennâ fî Târîh-ı Hîrâzî		1133	Ta.İk.	17	211	262x155-168x100
PY699	Bîrûkî-ı Sîyâcî	Dîvân-ı Bîrûkî		1031	Ta.İk.	23	131	258x145-198x87
PY700	Hâc-ı Ökâz Muhammed b. Muhammed b. Gaylânî	Bîrûk-ı Akâd		995	Neuh.	21	139	260x180-173x85
PY701	Gâzîlî	İsmâ'îlîyâkîm ve Celm-ü's-sâkîb		733	Neuh.	20	65	176x250-183x187
PY702	Bîrûkîddîn-ı Şîrîdî	Serh-i Fârisî-ı Hîrâzî	Hâbîb-ı İbrâhîmî	1133	Neuh.	23	269	266x160-173x90
PY703	Mevlânâ Celâleddîn-ı Rûmî	Makûlî-ı Husaynî	Abdullah-ı Bihârî	1284	Ta.İk.	21	147	261x160-178x108
PY704		Kemâ-ı Husayn Aleyhisselâm		1033	Neuh.	25	93	258x185-188x143
PY705	Devlîyâh	Terkîyâr-ı Husaynî		1041	Ta.İk.	17	238	268x157-186x92
PY706	Yezîdî-ı Hîrâzî	Net ve Derzen		1041-1133	Ta.İk.	15	123	266x148-147x76
PY707	Mahmud b. Muhammed-ı Cevlânî	Bîrûk-ı Akâd		1033	Ta.İk.	15	110	260x150-163x95
PY708	Sâb-ı Tebrîz	Dîvân-ı Sâb	Râhîmî Hemîdî	1092	Ta.İk.	17	460	266x140-182x84
PY709		Mecmaü-ı Devlîyânî		1033	Ta.İk.	14	901	245x140-168x80
PY710	Nâzî Şîrâzîlî-ı Rûdîbîrî	Dîvân-ı Şîrâzî		1133	Ta.İk.	19	40	244x145-175x95
PY711	Abdullah Hîrâzî	Tercüme		1033	Ta.İk.	14	120	258x170x98
PY712	Hâbîb-ı İbrâhîmî	Mecmaü-ı Eyâr ve Fevâ id	Mîrâz Hâbîb-ı İbrâhîmî	1143	Ta.İk.	Muhâf.	181	256x164-163x93
PY713	Abdülkâdir Hîdî	Dîvân-ı Abdülkâdir		1233	Ta.İk.	17	183	268x147-178x70
PY714	Sam Mîrâz b. Şâh İsmâ'îlî Sâfîvî	Târîh-i İsmâ'îlî		1033	Ta.İk.	16	93	263x170-188x115
PY715	Sâhibül-Kemâlî	Serh-i Celm-ı Husaynî		1133	Ta.İk.	19	36	261x160-155x100
PY716	Abdülkâdir Hîdî	Kâllâyât-ı Hîdî		1218	Râ'ya	1218	156	256x160-188x100
PY717	Mekîşâh es-Sâfîrî el-Kâzîrî	Mecmaü		1233	Ta.İk.	17		

PY722		Mecmua'nî 'avsalî		1241	Ta'ik	15	124	240150-198000
PY723		Mecmua'nî 'avsalî		1225	Ta'ik	15	304	238140-160675
PY724	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Mecmua-ı İstihlâk-ı Sâfiyye		1133 y.	Ta'ik	23	34	243135-204410
PY725	Muhammed Süleyhî'nin Lâif	Dvân-ı Mevâinâ	Derriy Câlîrî-Mevlevî	1299	Ta'ik	27	271	227135-194801
PY726	Abî-Hemedânî	Mehtâ-ı Kâmilî ve Mektûb-ı Abbâsî	Abî	1033 y.	Ta'ik	21	482	240151-170012
PY727	Abdülhâk Arif Çalâmî Abî	Sohb-ı Kâmilî-i İbn Fârûz	İbn Abdülhâk Şahîbîddîn	988	Nes.h	21	258	240165-177122
PY728	Abdülhâk Arif Çalâmî Abî	Nâzîkât-ı Âlem	733 y.	Nes.h	17	227	240165-160110	
PY729	Abdülhâk Arif Çalâmî b. Hüseyin	Tarîkât-ı Nakşebendîyye		1233 y.	Ta'ik	19	33	240140-14820
PY730	Hâsân b. ÂB Nizâmî'nin	Hicret-i Kâmilî		1333 y.	Ta'ik	17	172	240150-175085
PY731	Buhârî'nin Hâk Vâkıdî	Seyr-i Mâ'ülâk	Farklâh b. Ahmed b. Mahmut b. Muhammed	730	Nes.h	10	136	240160-190130
PY732	Abdülmuhsin-i Câmî	Makâmât-ı Nakşebendîyye		1033 y.	Ta'ik	19	54	240170-175033
PY733	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Neşr-ı İlmî		493	Nes.h	21	254	240160-174033
PY734	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Mesnevî	Beyzîd b. Muhammed	1299	Ta'ik	25	229	237350-172113
PY735	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Mecmua'nî 'avsalî		1133 y.	Ta'ik	23	120	240140
PY736	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Dvân-ı Mehtâvî		1225	Ta'ik	44	17	238175-17080
PY737	Seyh Hüseyin Abî-Nakşebendî	Kesr-ı Mâ'ülâk-ı Beyzîdî		1085	Nes.h	21	31	240160-180110
PY738	Mihârd Muhammed b. Hüseyin	Mecmua-ı Eş'âr		733 y.	Nes.h	21	54	240160-165035
PY739	Mihârd Muhammed b. Hüseyin	Hâzret-i Kâmilî Ravzâtı'nın Şerhî		1083	Nes.h	17	106	240112-18580
PY740	Mevâinâ Celdâtilâin Râmî	Mecmua-ı Devlân		1033 y.	Ta'ik	19	256	240162-190800
PY741	Seyh Süleyhî Fezâvî	Mecmua-ı Eş'âr-ı Tanavvuf		1233 y.	Ta'ik	17	65	240158-165075
PY742	Mehdi Hâld Mîmî	İstihlâk-ı Kâmilî-i Mâ'ülâk-ı İbâd		1133 y.	Ta'ik	21	40	240142-16583
PY743	Mehdi Hâld Mîmî	Fâmilâ-ı Hâsemîyye		990	Ta'ik	17	44	240165-15887
PY744	Hüseyin Vâkî-Kâfî	Reşret-i Âyet-i Kâriye	Abdülvehhâb b. Ebî'l-Meklûk-Hâzîf	990	Ta'ik	21	218	240165-160075
PY745	İbnî Ahmed Mes'ûdî Nizâmî'nin Mecmua'nî	Mecmua ve Şakîk-ı Tanavvuf		1233 y.	Ta'ik	19	193	238140-17060
PY746	Abdülmuhsin-i Câmî	Mecmua-ı Eş'âr		1133 y.	Ta'ik	19	141	238152
PY747	Azîzî Buhârî	Dvân-ı Nisî		1133 y.	Ta'ik	15	174	240160-17080
PY748	Abdülkâdir İzzî	Okulân		1033 y.	Ta'ik	15	40	238155-160033
PY749	Abdülkâdir İzzî	Kâfiyye-i Eş'âr		1254	Ta'ik	31	106	237133-180075
PY750	Abdülmuhsin-i Câmî	Mecmua-ı Eş'âr		1233 y.	Ta'ik	19	112	240140
PY751	Abdülmuhsin-i Câmî	Subhân-ı Şerîf	Hâfîz Abdulkârim b. Hâfîz Hîcâzî	999	Ta'ik	15	106	237135-185075
PY752	Muhammed Münyâ Yusuf	Mâhîb-ı Cümâ		1033 y.	Nes.h	11	277	240165-180130
PY753	Seyyid-i Buhârî	Dvân-ı Sevket		1233 y.	Ta'ik	10	140	238127-170075
PY754	Abdülmuhsin-i Câmî	Dvân-ı Cümâ		1133 y.	Ta'ik	17	607	238155-177278
PY755	Selâmü'l-Yâr Buhârî-i Nakşebendî	Mevâinâ-i Mehtâvî	Abdülvehhâb	1223	Ta'ik	17	347	240165-180075
PY756	Selâmü'l-Yâr Buhârî-i Nakşebendî	Hâzret-i Üşâk		1133 y.	Ta'ik	23	71	238170-16085
PY757	Nerî	Dvân-ı Nerî		1133 y.	Ta'ik	17	48	238130-17080
PY758	Nasîbü'l-Yâr	Abîk-ı Nisî	Abî b. Ahmed	738	Nes.h	17	194	238170-180033
PY759	Nasîbü'l-Yâr	Mecmua-ı Eş'âr		1033 y.	Ta'ik	19	58	240162-162033
PY760	Nasîbü'l-Yâr	Mecmua-ı Eş'âr		1033 y.	Ta'ik	19	82	238130
PY761	Seyyid-i Buhârî	Dvân-ı Sevket		1233 y.	Ta'ik	23	45	232145-165070
PY762	Mehdi Hâld Mîmî	Dvân-ı Lâzîz		1254	Ta'ik	19	81	238145-18005
PY763	Hüseyin Vâkî-Kâfî	Tefhîm-i Mevâinâ-ı Âdiyye	Seyyid Abdülkâdir	1033 y.	Ta'ik	15	165	238135-180080
PY764	Seyyid Ahmed-i Kâfî	Mektûbât		1114	Ta'ik	13	77	227170-165035
PY765	Abdülkâdir İzzî	Mecmua-ı Eş'âr	Muhammed Arif	1290	Ta'ik	15	121	232150-16083
PY766	Abdülkâdir İzzî	Ravzât-ı Nisî ve Nihâyetü'l-Hâzîr		893	Nes.h	25	303	227170-170100
PY767	Kemâletü'l-İfâkânî	Reşret-i Âyet-i Kâriye	Muhammed b. Yahya e'Kâfîb-ı Sâidî	990	Nes.h	11	164	240160-170125
PY768	Kemâletü'l-İfâkânî	Kâfiyye-i Kenet-Edî	Muhammed Kâ.Hân b. Seyyid-i Kâfî	992	Ta'ik	15	412	238155-155600
PY769	İbn-i Bîrî	Hikmet		1124	Ta'ik	19	193	238145-18508
PY770	Muhammed Parsî	Tefhîm-i Tefhîm-ü'l-İlmî		1133 y.	Ta'ik	11	25	240160-160100
PY771	Selâmü'l-Yâr	Kâfiyye-i Seyyidî		1033 y.	Ta'ik	19	130	238135-190075
PY772	Selâmü'l-Yâr	Cümâ ve Tevhîd	Seyyid Ahmed Necibî 'Malîyârî	1280	Ta'ik	18	107	240145-150886
PY773	İbnî Hüseyin-i Dâkî	Mecmua-ı Devlân		1033 y.	Ta'ik	14	249	238151
PY774	İbnî Hüseyin-i Dâkî	İlmî ve Hîseyin		1133 y.	Ta'ik	15	134	238130-130075
PY775	Sâib-i Tehtî	Kâfiyye-i Sâib		1233 y.	Ta'ik	23	348	238130-173886
PY776	Sâib-ı Tehtî	Fâhîr-ı Mesnevî-i Mevâinâ	e'Hic. Abdülkâdir-i Buhârî	1276	Ta'ik	19	70	240165-157078
PY777	Sâib-ı Tehtî	Nisî-i Mevlevî		1033 y.	Ta'ik	15	229	238135-180075
PY778	Sâib-ı Tehtî	Kâfîb-ı Fâhîr		733 y.	Nes.h	25	199	238175-187130
PY779	Sâib-ı Tehtî	Mecmua-ı Meslek		1033 y.	Ta'ik	23	114	238145-197122
PY780	Sâib-ı Tehtî	Hîseyin ve Dvân		1233 y.	Bâ-ı	17	12	238140-174600
PY781	Sâib-ı Tehtî	Mevâinâ-i Mehtâvî-i Kâfî		1033 y.	Ta'ik	15	222	238135-180075
PY782	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1033 y.	Ta'ik	17	176	238130-140800
PY783	Sâib-ı Tehtî	Dvân-ı Orf	Abdülkerîm Sâibî	1054	Ta'ik	19	185	238125-18580
PY784	Sâib-ı Tehtî	Mecmua		1233 y.	Ta'ik	19	40	224145-155075
PY785	Sâib-ı Tehtî	Nâkî	Hicetü'l-Sâibî Ahmed-i Sâib-ı Tehtî	1033 y.	Ta'ik	13	125	238135-160075
PY786	Sâib-ı Tehtî	Nâkî		1210	Ta'ik	15	88	238133-140073
PY787	Sâib-ı Tehtî	Dvân-ı Eş'âr		1262	Ta'ik	20	163	227137-15070
PY788	Sâib-ı Tehtî	Mecmua'nî 'avsalî		1288	Ta'ik	17	39	240160-145070
PY789	Sâib-ı Tehtî	Sohb-ı Sâidî		1233 y.	Nes.h	21	113	217135-150078
PY790	Mahmud b. Muhammed Geylânî	Mekâtilâne	Muhammed Şehî	1033 y.	Nes.h	17	160	238155-143600
PY791	Yakub b. Osman b. Muhammed-i Çamvî	Tefhîm-i Sâib-ı Fâhîr		1033 y.	Ta'ik	17	157	228143-15385
PY792	Mecmua'nî 'avsalî	Reşret-i Âyet-i Kâriye		992	Ta'ik	15	49	240160-140075
PY793	Nâkî Abdülhâk-ı Kâfî	Reşret-i Âyet-i Kâriye	Muhammed Eved b. Abdülkerîm	1220	Ta'ik	10	40	227135-160880
PY794	Nâkî Abdülhâk-ı Kâfî	Mecmua'nî 'avsalî		929	Ta'ik	19	43	238140
PY795	Petâhî Nâkî	Sohb-ı Seb'ânî-Hâzîfî		1133 y.	Ta'ik	17	116	228170-15580
PY796	Yakub b. Muhammed-i Nevvî	Mâhîb-ı Mehtâvî		985	Nes.h	21	49	237135-190075
PY797	İbnî Sâib	Dvân-ı İzzî	Muhammed Mehdi-i Mevlevî-i Kamânî	1033 y.	Ta'ik	15	39	238130-160885
PY798	Nâkî Sâib	Dvân-ı Nâkî		1209	Ta'ik	16	291	238144-162035
PY799	Nâkî Sâib	Dvân-ı Nâkî-i Hüseyin		725	Nes.h	15	191	228170-160100
PY800	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne	Muhammed e'Behhâdî Muhâzî	998	Nes.h	25	117	238170-170110
PY801	Sâib-ı Tehtî	Dvân-ı Orf	Yusuf b. Abdülhâk	1027	Ta'ik	15	152	217130-160885
PY802	Sâib-ı Tehtî	Dvân-ı Orf		1033 y.	Ta'ik	9	24	238160-146600
PY803	Sâib-ı Tehtî	Mecmua'nî 'avsalî		1288	Ta'ik	17	104	238155-160600
PY804	Sâib-ı Tehtî	Mecmua'nî 'avsalî E-ı Tanavvuf		1288	Ta'ik	17	216	228155-160885
PY805	Sâib-ı Tehtî	Neşr-ı İlmî		1251	Ta'ik	17	63	238145-160800
PY806	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1209	Ta'ik	17	130	238155-155885
PY807	Sâib-ı Tehtî	Mecmua'nî 'avsalî		1185-1185	Nes.h/Ta'ik	19	109	228150-160885
PY808	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1288	Ta'ik	17	26	240140-155885
PY809	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1288	Ta'ik	19	126	238170-160122
PY810	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1131	Ta'ik	19	258	238150-165885
PY811	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		979	Ta'ik	13	42	228170-170885
PY812	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1287	Ta'ik	15	108	218150-160100
PY813	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	17	49	238127-145600
PY814	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	17	8	238140-155070
PY815	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		967	Ta'ik	16	48	218155-165885
PY816	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	20	39	238160-160100
PY817	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1288	Ta'ik	15	172	218155-170075
PY818	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	23	128	238120-178278
PY819	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	13	13	218140-15880
PY820	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	09	238140-133077
PY821	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	80	238130-162077
PY822	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	15	7	218141-170110
PY823	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	20	106	238160-17880
PY824	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	82	218130-155080
PY825	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	80	238130-162077
PY826	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	15	7	218141-170110
PY827	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	20	106	238160-17880
PY828	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	82	218130-155080
PY829	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	11	80	238130-162077
PY830	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	15	175	228160-16070
PY831	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	17	107	238160-160885
PY832	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	17	09	238130-160075
PY833	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	13	181	218130
PY834	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	15	135	218120-14480
PY835	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	15	100	218130-170120
PY836	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	17	71	218135-134077
PY837	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Nes.h	19	159	206100
PY838	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	19	47	218152-155075
PY839	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	16	21	218140-147464
PY840	Sâib-ı Tehtî	Mekâtilâne		1233 y.	Ta'ik	21	127	206143-175600

PY841	Sahî	Dîvân-ı Sahî	Pir Muhammed	11 y.y.	Ta'rik	12	44	216120-153661	
PY842	Şâh Nîsenullâh	Şerh-i Lem'atü'l-Favâ'id-i Fâhredîn-i İskâkî	Bekir Süleybî, Ahmed b. Bekir b. Muhammed	1266	Ta'rik	21	49	216140-166351	
PY843	Übeyd-i Zikrî	Hikâyi-i Gorb-e ve Mîrâ		1266	Ta'rik	11	44	216120-138270	
PY844	Neşâr	Tülbün-i Mârifet		13 y.y.	Nesih/Ta'rik	20	36	216145-163693	
PY845		Mecmua'tü'n-ecvâl		13 y.y.	Ta'rik	Muhbir	120	120	216140
PY846		Mecmua		13 y.y.	Ta'rik	Muhbir	6	216145	
PY847	Asımüddin Buhârî b. Muhammed-i Esferiyânî	Şerh-i Kasîde-i Bîrâde-i İbâkî		982	Nesih	21	42	216152-166110	
PY848	Fazlullâh b. Rûzbihân	Şerh-i Kasîde-i Bîrâde	Muhammed Mustafa	12 y.y.	Ta'rik	21	85	216110-148280	
PY849		Mecmua'tü'n-ecvâl		1264	Ta'rik	17	307	216150-178000	
PY850		Mecmua	Abdülmünir el-Mîntesib Resûd Ahmed Efsânî	1161-1168	Nesih	23	27	216165-188100	
PY851	Carullâh Mahmud b. Ömer-i Zomâherî	Kasemü'l-ef'âl Min Makademetü'l-İskâk		11 y.y.	Nesih	6	99	216145-14887	
PY852	Abdullâh el-İvârî	Rûle-i Nûbât-ı Fâhîr-i Vîhret	Abdurrahman Nîcan	1277	Ta'rik	4	8	216140-14577	
PY853	Perî-i Şîrîf	Kulliyü'l-Mecmua'l-İskâkî	Muhammed b. Muhammed Hîmet-i Tarasî	1042	Ta'rik	Muhbir	178	216155-186101	
PY854	Yakub b. Seyyid Ali	Şerh-i Gâlibü'l-Sa'dî	Mustafa Resûd-i Kafesî	993	Sîles	25	85	216150-162100	
PY855	Emîr Hüseyin-i Dîblevî	Hîrî Behîş		12 y.y.	Ta'rik	10	115	216160-15583	
PY856	Ahmed b. Ali b. Ahmed	Mecmua'tü'n-ecvâl	Muhammed b. Buzhüm Ali	1066	Ta'rik	27	116	216115-175278	
PY857		Kenet-i Râdîge	Halîl b. Hîrî Hüseyin-i Şekîrî	978	Ta'rik	25	40	216150-166800	
PY858	Sa'd-i Şîrîf	Kulliyü'l-	Muhammed Cifer	1230	Ta'rik	15-30	325	216150-16605	
PY859	Abdurrahman-ı Cîvî	Nefîkâtü'l-İsmâ	Muafet-i Şâhîzâ	921	Ta'rik	21	87	220125-145275	
PY860		Mecmua	Hüseyin b. Muhammed Bîkâr	1241	Ta'rik	27	159	216150-145100	
PY861	İbâ'î-Mesâlî Muhammed	Tahkî-i Kâdîyâ		1254	Ta'rik	11	124	216150-16605	
PY862		Yerîme-i Hüseyin-i Mînâne		12 y.y.	Nesih/Ta'rik	12	73	216150-126273	
PY863	Muhammed b. Ömer b. Mahmud	Muhtesibü'l-İf'ân ve Muhtesibü'l-Eşyâ	Bu Şâhin Muhammed	1264	Ta'rik	16	210	216150-151100	
PY864	Fuzûlî	Mîmânunü'l-Râhîl Vel-Cevâd		1289	Ta'rik	19	19	216157-13840	
PY865		Mecmua'tü'n-ecvâl ve Eşyâ		11 y.y.	Ta'rik	19	107	216157-17605	
PY866	Hâcî Bedîüddin Muhammed-i Hîyâhî	Zühde-i Hîşhâlî		11 y.y.	Ta'rik	17	344	216110-15570	
PY867	Mahmud b. Muhammed-i Geylânî	Menzârü'l-İsmâ		996	Nesih/Ta'rik	15	132	216140-166800	
PY868		Mecmua'tü'n-ecvâl		1159	Ta'rik	19	18	216150-166800	
PY869	Fazlullâh-i Hanîfî	Cevâfîl-İsmâ		1099	Nesih		236	216150-158485	
PY870		Mecmua'tü'n-ecvâl	Abdullâh b. Hasan-ı Hâfîzî	1242	Ta'rik/Rûk'a	19	131	216150-159275	
PY871	Abdullâh Dîblevî	Hîdüyü'l-İskân	Süleyman b. Rîstevî Âgâ	1264	Ta'rik	26	36	216125-14570	
PY872	Abdurrahman-ı Cîvî	Şerh-i Cevâd Rûkâ		973	Ta'rik	25	187	216150-155278	
PY873	Ali b. Şâhinüddin Muhammed-i Herâzî	Zühde-i Mîrâhîl		968	Nesih		156	216150-158082	
PY874	İbâ'î Hasan Ali b. Eb'î-Kâsim-i Beyhâkî	Clm-i Akbârî'n-ı mecmû		12 y.y.	Ta'rik	14	346	211550-15905	
PY875	Muhammed Halîl b. Muhammed	Seyâhâtüme-i Hindistan ve Türkistan		12 y.y.	Ta'rik	13	29	216145-158080	
PY876	Mahmud b. Muhammed-i Geylânî	Menzârü'l-İsmâ ve Riyâzü'l-İsmâ		977	Nesih	21	246	216130-166800	
PY877	Hikâsîlî Şîrînî	Tahkîk-i Hüsnâ		11 y.y.	Ta'rik	11	106	216120-146466	
PY878	Hüseyin Vîsâ-i Kâfîrî	Rûkâ'tü'l-İsmâ'îlî Ehdîkî-Nebevî	Lîlîullâh Vehabî b. Mustafa Sîkâp Efsânî	1280	Nesih/Ta'rik	19	107	216155-15905	
PY879	Seyyid Şerh-i Cîvânî	Şerh-i Kulliyü'l-İsmâ		977	Ta'rik	19	166	216118-14800	
PY880	Hikâsîlî Şîrînî	Tahkîk-i Hüsnâ		1287	Ta'rik	11	143	288130-135275	
PY881	Emîr Şîrîf	Divân-ı Şîrîf		12 y.y.	Ta'rik	19	72	216140-146466	
PY882	Abû-i Nesevî	Mahabbetü'l-Akâkî		12 y.y.	Nesih	5	64	216125-142273	
PY883	Abdullâh Nûrî-i Kaygârî	Rûkâ-i Hakîkîyye		13 y.y.	Nesih	13	84	216130	
PY884	Resûdîddin	Mekrûbâ		13 y.y.	Ta'rik	12	148	216127-15327	
PY885	Abdurrahman-ı Cîvî	Nekâhâtü'l-İsmâ		13 y.y.	Ta'rik	19	116	216150-145274	
PY886	Hüseyin-i Dîblevî	Bîrâde-i Şîrîf		13 y.y.	Ta'rik	19	13	216155-166800	
PY887	Mânî-i Meshîfî	Divân-ı Mânî		12 y.y.	Ta'rik	13	68	216120-15820	
PY888	Şerh Muhammed Mâyûm	Makâmât		1144	Nesih	19	26	216135-122000	
PY889		Mecmua-i Eşyâ		12 y.y.	Ta'rik	Muhbir	104	21615	
PY890	Muhammed Gazâlî	Mekrûbâ	Abdurrahman Nîcan	1288	Ta'rik	124	124	216150-13867	
PY891		Çâhî Sa'îl ve Mecîze		961	Ta'rik	15	122	216150-145105	
PY892	İsmâîl b. Hallî	Muhâddî-i Fânî		13 y.y.	Ta'rik	15	75	216152-13760	
PY893		Mecmua-i Eşyâ		11 y.y.	Ta'rik	Muhbir	99	216112	
PY894	Şâhinüddin-i Ehdîkânî	Mîmânunü'l-İsmâ ve Eşyâ		1299	Ta'rik	12	73	216150-146270	
PY895		Mecmua-i Kasîd'î		11 y.y.	Ta'rik	15	49	216150-158080	
PY896	Azîz-i Nesevî	Üsvenü'l-Muhakkîn ve Underü'l-Mîdâkkîn	Kemâllüddîn b. Şâhin	890	Ta'rik	15	186	216140-148000	
PY897		Mecmua-i Eşyâ		13 y.y.	Ta'rik	Muhbir	211	158210	
PY898	Şîrîk-i Meğrîbî	Divân-ı Meğrîbî		12 y.y.	Ta'rik	19	12	216155-158278	
PY899	Ferîdîddin Anîr	Tezkîretü'l-Eşyâ	Abûlâk Ocûmî	1263	Ta'rik	17	369	145210-173651	
PY900	Cellüddin Muhammed-i Devvânî	Şerh-i Bahâ'iyân	Ahmed Hîlâlî Na'zîfâde	1242	Ta'rik	19	52	216125-14866	
PY901	Hür b. Mîsârî	Şerh-i Bahâ'iyân	Bâyezîdullâh b. Mecîlîlî Bîhârîddîn	11 y.y.	Ta'rik	19	125	216150-155100	
PY902	Abdurrahman-ı Cîvî	Şerh-i Lem'atü'l-Favâ'id	Muhammed b. İsmet	962	Ta'rik	19	92	216150-15905	
PY903		Mecmua	Beşîr b. Seyyid Evlânî	866-867	Ta'rik	26	37	216152-16685	
PY904	Abdülkâdir Hâdî	Divân-ı Hâdî		13 y.y.	Ta'rik	13	192	216140-15935	
PY905	Abdurrahmân b. Ali	Geylânî-Mîrâd	Derîş Bekrâzî Yahyâ	1233	Nesih	23	243	216150-155102	
PY906	İsmâ-ı Hâdî	Mîmânunü'l-İsmâ		10 y.y.	Ta'rik	Muhbir	132	216150-146270	
PY907	Nîsenullâh b. Muhammed-Nâbecvânî	Şerh-i Gâlib-e Rîzâ-i Mahmud-ı Seb'îkîzî		906	Ta'rik	15	271	216140-14505	
PY908		Mîrâ'tü'l-Evâz Der Ahvâli-Memleket		13 y.y.	Ta'rik	9	102	217072-135272	
PY909	Asâf b. Nîsenullâh	Divân-ı Asâf		10 y.y.	Ta'rik	19	78	216150-15827	
PY910		Mecmua'tü'n-ecvâl ve Eşyâ		12 y.y.	Ta'rik	19	125	216150-15905	
PY911	Hüseyin Vîsâ-i Kâfîrî	Fânî-i Lârifî		1085	Ta'rik	16	302	216145-167105	
PY912	Emîr Hüseyin-i Dîblevî	Hür Hân-ı Devrîlî Râmî-i Humânî		981	Ta'rik	14	155	216125-14867	
PY913		Mecmua		12 y.y.	Ta'rik	17	39	216150-12905	
PY914	Nîsenü Hîrî	Divân-ı Nîsenü		1158	Ta'rik	12	123	216150-158080	
PY915	Sâlin Vekîl	İncîlânîne		13 y.y.	Ta'rik	19	219	216111-16720	
PY916	Sameddin Muhammed Kâzîbî	Divân-ı Kâzîbî		927	Ta'rik	15	144	216125-166278	
PY917	Meşâfîhü'l-Dîmânî	Divân-ı Meşâfîhü'l-Dîmânî	Muhammed b. Kîlâm	1285	Ta'rik	15	104	216145-166800	
PY918	Bîhâ Fâfîdî	Bîhâ Fâfîdî		995	Ta'rik	15	177	216145-145275	
PY919	Ahmedî	Makâmâtü'l-Ehdîk		9 y.y.	Ta'rik	15	39	217035-165100	
PY920	Muhammed b. Muhammed Gazâlî	Yevâkibü'l-Uhm		13 y.y.	Ta'rik	21	149	216125-145273	
PY921	Hüseyin b. Akem Ehlî el-Hîs'îyî	Nîsenullâh-ı Evvâl		11 y.y.	Ta'rik	19	74	216150-145275	
PY922	Fîrâz Muhtesîb	Makâmâtü'l-Rûkâ		11 y.y.	Nesih	14	106	216145-158080	
PY923	Seyî Zâferî Buhârî	Katib-i Dev Meclîsâ		13 y.y.	Ta'rik	17	111	216155-166115	
PY924	Muhammed Tîhârî Karabâğî	Cem'eme-i İsk		1212	Ta'rik	10	120	216130-14580	
PY925	Muhtesîbî Kâzîmî	Divân-ı Muhtesîbî		12 y.y.	Ta'rik	12	140	216140-14868	
PY926	Emîr Gvâsîeddîn-i Bedelîhânî	Divân-ı Emîr Gvâsîeddîn	Mollâ Mahmut	1253	Ta'rik	13	92	217035-14867	
PY927		Telâh-ı Buhârî-i Kâfîrî		10 y.y.	Ta'rik	21	70	216150-159275	
PY928	Bekrâzî Kull-ı Abdül-Râmî	Bostân-ı Hâyîl		988	Ta'rik	14	65	216135-15380	
PY929	Yavuz Sükkân Selâm	Divân-ı Selâm		10 y.y.	Nesih	19	53	216136-14581	
PY930	Sâlin b. Muhakkîb-i Behânî	Ehdîk-ü'l-Hîm ve Vâhretü'l-İskân		12 y.y.	Ta'rik	14	136	216140-158080	
PY931		Mecmua	Muhammed b. Bîlâl	962	Ta'rik	15	68	216150-148070	
PY932	Muhammed Sevkî	Sarâbilîl-İsmâ		1275	Ta'rik	17	156	216115-14368	
PY933	İsmâ-ı Buhârî	Kasîd'î		12 y.y.	Ta'rik	17	87	216130-13580	
PY934	Abdurrahman-ı Cîvî	Levîh	Sâh Efsânî	12 y.y.	Ta'rik	17	188	216120-145808	
PY935	Emîr Gvâsîeddîn-i Bedelîhânî	Divân-ı Emîr Gvâsîeddîn		1088	Nesih	17	53	216150-158080	
PY936	Abdurrahman-ı Cîvî	Levîh		986	Ta'rik	15	21	2166150-123651	
PY937	Muhammed Muhtesîb	Divân-ı Muhtesîb		13 y.y.	Ta'rik	15	93	216136-158082	
PY938	Buhârî-i Kâzî	Mîmânunü'l-Mecnevî		11 y.y.	Ta'rik	21	66	216115-19104	
PY939	Mîrâ Yahyâ Seb'î Ehlî	Mecnevî-i Tâhî		1302	Ta'rik	14	272	216155-159275	
PY940	İsmâ-ı Buhârî	Divân-ı İsmâ		10 y.y.	Ta'rik	17	104	216130-12380	
PY941	Muhammed b. Muhammed-i Geylânî	Mîmânunü'l-İsmâ	Muhammed b. Ali rey-Şerh el-Beyhâkî bîcâde	12 y.y.	Ta'rik	19	67	216130-166800	
PY942	Ahmed-i Rîzâ	Hakâkâtü'l-Ehdîk		11 y.y.	Ta'rik	Muhbir	171	216145-166800	
PY943	Seneddin Muhammed Fahîr	Mîrâ'tü'l-İsmâ		13 y.y.	Nesih	15	177	216150-145275	
PY944	Mîhîdî	Hîmetîne Ravânîyî-Suflî	Karbeddîn Abdullâh	1002	Ta'rik	15	140	216150-158080	
PY945	Sâm Mîrâz b. Şâh İsmâ-ı Sâfîvî	Rûkâ'tü'l-İsmâ		11 y.y.	Ta'rik	13	181	216130-14580	
PY946	Şâhinüddin Ömer es-Sîhrîyevî	Rûkâ'tü'l-Ehdîk-ü'l-İsmâ		12 y.y.	Ta'rik	17	61	216108-14580	
PY947	Abdurrahman-ı Cîvî	Divân-ı Cîvî		11 y.y.	Ta'rik	15	236	216145-166277	
PY948	Hayreddin Hür b. Muhtesîbî-i Erzençânî	Şerh-i Bahâ'iyân-ı Cîvî	Mezher b. Abdurrahman Hatîb-i Erzençânî	979	Ta'rik	17	153	216150-14580	
PY949	Muhtesîbîddîn-i Lîlî	Şerh-i Vekâ'iyü'l-Sa'leddîn-i Tahîzâtî	Hüseyin Nîsenâvî	990	Ta'rik	21	55	216150-14868	
PY950		Mecmua'tü'n-ecvâl		10 y.y.	Ta'rik	19	31	1168125-166270	
PY951	Çâhîl	Sîkâ'mîmânunü'l-İsmâ		10 y.y.	Ta'rik	21	21	216150-129275	

PY961	Fahreddin-i İsmail	Kahya-yı-i İsmail			10.y.y.	Ta.İk.	15	151	181040-138400
PY962	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Dvânçe			11.y.y.	Ta.İk.	22-25	31	198440
PY963	Abdurrahmân-ı Cîmî	Nahîyü'n-nasrî fî Şeh-i Mevâzîti'l-Hâsîl	Yusufof-ı Levî		965	Ta.İk.	17	91	206135-145600
PY964	Şahîdîddîn-i Kâmil	Mecmû'a-ı Fevâ id			11.y.y.	Ta.İk.	Muhâfif	41	206129-145600
PY965	Şahîdîddîn-i Kâmil	Şerâh-ı İsmâ'îlî			11.y.y.	Ta.İk.	17	12	206129-145600
PY966	Emîr Hüsrev-i Dâkîkî	Hüme			10.y.y.	Ta.İk.	17	397	206115-148800
PY967	Övâlî-Şîrâzî	Kahya-yı-i Övâlî			10.y.y.	Ta.İk.	15	306	206111-147408
PY968	Mektebî-i Şîrâzî	Leyl ve Mecmû'in			12.y.y.	Ta.İk.	14	79	206125-150600
PY969	Arzûnîkârî-i Hemedânî	Mecmû'a-ı Eş'âr			12.y.y.	Ta.İk.	12	65	206129-145600
PY970	Arzûnîkârî-i Hemedânî	Zübeyrî'n-Nâkî k. fî Keşf-i'Levâ k.			11.y.y.	Nes.h.	15	21	206140-159005
PY971		Mecmû'a-ı Fevâ id	Osmân		964	Ta.İk.	Muhâfif	99	206125
PY972		Râik-ı Künûz fî Rumûz			10.y.y.	Ta.İk.	14	5	198420-145600
PY973	Alihedîth Akî Tâî	Tercümâ-ı Şerh-i Mevâzîh fî Havâ'i-Mahmûd-i Umeyvî	Ferhullâh		1067	Ta.İk.	15	137	206135-125255
PY974		Mecmû'a-ı Eş'âr			1129	Ta.İk.	18	214	206129
PY975		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl	Muzâfâ		1045	Ta.İk.	10	60	206125-160800
PY976	Hâsîm b. Süleim Mesûrî Bîyâkî	Mecmû'atı'l-İyâkîk			11.y.y.	Ta.İk.	17	205	198423-130673
PY977	Şâhî	Kahya-yı Şâhî			12.y.y.	Ta.İk.	12	34	198410-125670
PY978	Şâhî	Mecmû'a-ı Resâil	Eyüb Cebbî kemâl Hîbât		1090	Ta.İk.	17	118	206110-147408
PY979	Feyzî-i Hüdfî	Morkesî-i Evâ'âr	Muhammed Nergîzî		1029	Ta.İk.	21	49	206090-162457
PY980	Hâsîm b. Mühüddîn-i Meybedî	Kârib-ı Fevâ'id	Abdülkâdir-i Endülkâdî		1021	Ta.İk.	28	56	198410-142556
PY981	Nesâî	Tâlibü'l-Mârifet			12.y.y.	Nes.h.	20	42	198425-148758
PY982		Mecmû'a-ı Eş'âr			1098	Ta.İk.	17	166	198410-145600
PY983		Mecmû'a-ı Eş'âr			11.y.y.	Ta.İk.	14	95	206103-145658
PY984	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Fâhî Mâ Fih	Ahmed Hîvânî Nuzâfide		1231	Bâ'ya	17	159	198431-147478
PY985	Kelâmî-Kâmilî	Dvân-ı Kelâm			12.y.y.	Ta.İk.	14	234	198410-145600
PY986	Muhammed Bîkâ Dîvânî'l-Hâsîyî	Cem'â-ı	Muhammed el-Câmî Nîsâbîddîn Muhammed		1071	Ta.İk.	15	149	206135-150600
PY987		Mecmû'a-ı Eş'âr	Muhammed Tâhîr		1307	Ta.İk.	Muhâfif	167	198430
PY988	Mîr Muhammed Mezcûb	Dvân-ı Mezcûb			11.y.y.	Ta.İk.	15	216	197432-145680
PY989	Hâsîm b. Muhammed el-Hâsîyî	Muhammedî	Abdülkerîm Dâleddîn		1140	Nes.h.	15	69	198420-122555
PY990	Selmî-i Tebrîzî	Kavî-i'v-ı Meşhûrî	Nesîr-i Bekî		1063	Ta.İk.	15	114	198410-145600
PY991		Mecmû'a-ı Eş'âr	Derîvî Muhammed b. el-Hâcî Reseb		1090	Ta.İk.	15	158	198415-137465
PY992	Nâre'dîn A.İb. Sâhibüddîn Muhammed-i Hemedânî	Râik-ı Tevhîdiyye			967	Ta.İk.	25	26	198415-155670
PY993	Abdülkâdir Bîdî	Mühîb-ı Zînn	Osmân Hamîdî b. Muhammed		1267	Ta.İk.	12	91	197425-145664
PY994	Arîs-ı Şîrâzî	Kahya-yı Övâlî			1063	Ta.İk.	12	52	198410-150600
PY995	Yâhî-i Tebrîzî	Râik-ı Muhtâr fî'Azâr			13.y.y.	Ta.İk.	13	36	185430-125600
PY996	Şîrâzî	Şerh-i Gâlibân	Şerîf-i Âlî		986	Ta.İk.	21	198	198425-145675
PY997	Bâhî-i Cûğrîyî	Sâfir-ı Yâkûb			12.y.y.	Ta.İk.	13	50	198410-145600
PY998	Bâhî-i Âmilî	Dvân-ı Hâfîz	Sâhib Hüsn		1055	Ta.İk.	28	58	198425-146474
PY999	Hâfîzî Şîrâzî	Dvân-ı Hâfîz			12.y.y.	Ta.İk.	17	155	198425-155685
PY1000		Mecmû'a-ı Eş'âr			11.y.y.	Ta.İk.	Muhâfif	230	198435
PY1001	Hâsîm Vâcî-Kâfî	Lâlib-ı Lâlib-ı Ma'nevî			11.y.y.	Ta.İk.	17	209	198422-130880
PY1002		Mecmû'a-ı Eş'âr			12.y.y.	Ta.İk.	Muhâfif	165	198400
PY1003		Mecmû'a-ı Eş'âr			1055	Ta.İk.	Muhâfif	100	198440
PY1004	Fahreddin-i Râzî	Râiketü'l-Kemâliyye fî'hakîkî'l-Hâsîyîye			113.y.y.	Ta.İk.	11	70	187417-125465
PY1005	Selmî-i Hüdfî	Dvân-ı Selâm Sâb			1073-1212	Ta.İk.	23	181	198410-145600
PY1006	Muhammed Bîkâ	Şerh-i Be'âliyye'l-Kudûsiyye			1090	Ta.İk.	15	78	198410-130600
PY1007	Abdurrahmân-ı Cîmî	Bihâr-ı İsmâ'îlî			988	Ta.İk.	15	78	198410-130600
PY1008		Mecmû'a-ı Eş'âr			12.y.y.	Ta.İk.	Muhâfif	150	198416
PY1009	Sûbânî Velîd	İnkîşâd-ı	Gazâfere-i Mevlîvî		1020	Ta.İk.	25	108	198415-155698
PY1010	Hâsîm Vâcî-Kâfî	Lâlib-ı Muhtâr			12.y.y.	Nes.h.	15	92	198410-125675
PY1011		Mecmû'a-ı Eş'âr			11.y.y.	Ta.İk.	15	136	198425-145680
PY1012	Emîr Yâhîzâ Bey Seyfî	Dvân-ı Emîr Seyfî			11.y.y.	Ta.İk.	19	16	198412-132455
PY1013	Hâcî-yı Kâmilî	Dvân-ı Hâcî			10.y.y.	Ta.İk.	15	158	198410-125682
PY1014	Muhammed b. Yâhîzâ el-Hanbelî	Kahya-yı Cevâhid	Vebîd Hüsn		963	Ta.İk.	17	79	198410-145600
PY1015	Sâlim Hîsân	Dvân-ı Hîsân			10.y.y.	Ta.İk.	11	40	198425-128673
PY1016	Yâvuz Süleim Selmî	Dvân-ı Selmî	Abdülvâhid-i Meybedî		10.y.y.	Ta.İk.	13	42	198425-130665
PY1017	Mahmûd-ı Sebâstî	Gâlib-ı Râz			947	Ta.İk.	13	57	198422-130668
PY1018	Şâhî İsmâ'îlî Dele	Gâlib-ı Tevhîd	Muzâfâ b. Hüsn b. Muhammed-i Beyzavî		1075	Ta.İk.	21	105	198420-159884
PY1019		Mecmû'a-ı Eş'âr			1090	Ta.İk.	12	42	115490
PY1020		Mecmû'a-ı Resâil	Abdülhâk b. Abdülhâcî Ebû Nîsâr		903	Ta.İk.	31	81	198400-170461
PY1021	Efâtî b. Sadîr Tînkî-i Kîrânî	Tenkîhü'l-Efâlele ve'l-İdâ fî Tercümâ-i Kâribü'l-Mîlî ve'l-Nihâkî Şerhâzî			11.y.y.	Nes.h.	14	469	198410-135640
PY1022	Muhammed b. Muhammed el-Ceylânî	Mînâzîr-ı Hüsn			12.y.y.	Ta.İk.	21	48	198410-155685
PY1023	Hâkîmî-Hemedânî	Dvân-ı Hâkîmî	Mesûdî		1067	Ta.İk.	17	247	198410-150600
PY1024		Mârifetü'l-Nesâ'ih			12.y.y.	Ta.İk.	17	26	192103-148670
PY1025		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl			11.y.y.	Muhâfif	Muhâfif	105	185430
PY1026	Abdurrahmân-ı Cîmî	Mecmû'a-ı Resâil	Hâcîb. Evez		1066-70	Ta.İk.	15	108	198400-130665
PY1027	Ahmed b. Bîkâ İskâk b. Ebû Fazl	Lâlibü'l-İsmâ'îlî			1090	Nes.h.	13	169	198410-145610
PY1028		Mecmû'a-ı Eş'âr			1286	Ta.İk.	26	161	192430
PY1029	Abdülhâk b. Muhammed el-Mîrâzîdî	Mînâzîr			946	Ta.İk.	19	80	187420-160604
PY1030		Mecmû'a-ı Resâil			936	Ta.İk.	17	114	192427-159840
PY1031		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl ve Eş'âr			1058	Ta.İk.	17	109	198410-145600
PY1032		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl			1071	Eş'âr-Nes.h.	Muhâfif	119	189435
PY1033		Mecmû'a			995	Ta.İk.	Muhâfif	181	198425
PY1034	Mîr Kâzî-i Ceylânî	Mevâzîhü'l-İyâkîk			12.y.y.	Ta.İk.	14	82	198425-135675
PY1035	Abdurrahmân-ı Cîmî	Mînâzîr-ı Hüsn			979	Ta.İk.	15	79	198410-130667
PY1036	Mahmud b. Muhammed-i Ceylânî	Mînâzîr-ı Hüsn			10.y.y.	Ta.İk.	10	212	188420-122607
PY1037	Nâsîr-i Hâsîyî	Sâddetü'l-İsmâ'îlî			973	Ta.İk.	9	22	198420-125465
PY1038	Feyzîlîk b. Akâ Hüdfî	Mecmû'a			12.y.y.	Ta.İk.	10	20	198410-155684
PY1039	Fahreddin-i İsmâ'îlî	Tâlibü'l-Hâfîz			11.y.y.	Nes.h.	13	61	198410-130667
PY1040	Fahreddin-i İsmâ'îlî	Lem'at	Fahmûşî		992	Ta.İk.	13-15	33	188415-152672
PY1041	Belâs Kâfî Abdülî-Hâfîzî	Bostân-ı Hâfîzî			12.y.y.	Ta.İk.	17	88	187422-155881
PY1042	Abdülhâk b. Muhammed-i Meybedî	Zübeyrî'n-Nâkî k.	Musîdî		10.y.y.	Ta.İk.	11	236	188420-130600
PY1043		Tâlibü'l-Selmî fî'Zâhib			10.y.y.	Nes.h.	17	106	198410-155685
PY1044		Mecmû'a-ı Eş'âr			1125	Ta.İk.	8	57	187415-138881
PY1045	Sâhîbî	Dvân-ı Yâsîf ve Zâhibâ			12.y.y.	Ta.İk.	15	290	188415-140672
PY1046	Muhammed Cebbî b. Ebû Tâhîr-i Bedâhîzî	Mârifetü'l-Akâid			1046	Ta.İk.	12	131	188410-140665
PY1047	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Kahya-yı	Derîvî kemâlî-Bîyâhîr		1071	Ta.İk.	21	199	198410-145600
PY1048	Seyyid Nîsâ'ülhâ	Dvân-ı Nîsâ'ülhâ			11.y.y.	Ta.İk.	12	57	188415-130672
PY1049	Emîr Hüsrev-i Dâkîkî	Kahya-yı-i Dâkîkî	Şîrâzî, Akâ Sâvecî		993	Ta.İk.	20	261	186120-115465
PY1049		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl			964	Muhâfif	Muhâfif	130	186117
PY1051	Mençûbîrî-Dîvânî	Dvân-ı Mençûbîrî	Nîcî Muhammed Cebbî		1290	Ta.İk.	15	108	198410-125665
PY1052		Mecmû'a-ı Resâil			12.y.y.	Ta.İk.	17	94	188410-130665
PY1053	Övâlî-Şîrâzî	Dvân-ı Kâsî id			11.y.y.	Ta.İk.	15	101	185410-140670
PY1054	Sâhîfâ	Dvân-ı Sâhîfâ			10.y.y.	Ta.İk.	17	133	188418-135600
PY1055	Seyh Mekki-i Hüfî	el-Cem'â'ü'l-İsmâ'îlî Hâkîkî Mînâzîr-ı Hüsn Bîkâ	Hüseyn-i Hâfîz		962	Ta.İk.	15	87	198415-125685
PY1056		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl			1011-969	Muhâfif	Muhâfif	189	185420
PY1057		Mecmû'a-ı Dev'ân			10.y.y.	Ta.İk.	14	285	183400-142668
PY1058		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl ve Fevâ id	Derîvî Ahmed		913-967	Muhâfif	Muhâfif	135	185430
PY1059		Mecmû'a			963	Ta.İk.	12	69	188410-140667
PY1060	Abdurrahmân-ı Cîmî	Sâhibü'l-Ebâr	Muhammed Malû b. Derîvî Muhammed-i Kâdî		969	Ta.İk.	15	70	187418-118466
PY1061	Arzûstî	Pendü'l-İsmâ'îlî			99.y.y.	Ta.İk.	15	31	183433-125600
PY1062	Nâsîr-i Hâsîyî	Rüçer'ül-İsmâ'îlî ve Hîmî'l-Hâsî	Muhammed b. Ebû Tâhîr b. Ebû'l-Kâim		674	Nes.h.	19	137	186145-155410
PY1063	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mesnevî	Derîvî Mustafâ		1020	Nes.h.	21	292	188411-145684
PY1064		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl	Abdülhâk b. Nîsâr		1134	Nes.h.	15	89	181410-145670
PY1065		Mecmû'atı'n-ınevâ'îl	Kâsîm Hâsîyî		12.y.y.	Ta.İk.	17	207	182000-170465
PY1066	Ferhâdî-i Nîsâ'îrî	Şerhâdî-i Hüdfî	İsmâ'îl el-Hüsnî						

PY 1081	Ahmed Dîl	İkbalî'î Cevâhir				Rö.y.	Neşih	13	36	168628-131497
PY 1082		Resûl-i Hâcî				Rö.y.	Ta'lik	13	51	179625-12067
PY 1083	Hasanî	Mecmû'at-ı Asâr	Muhammed b. Ahmed			1002	Ta'lik	13	98	105680-130658
PY 1084		Mecmû'at-ı Ercâzî				988	Neşih/Ta'lik	Muhelif	84	175620
PY 1085		Kâzib-ı Ta'rif				1010	Neşih	11	111	178618-115660
PY 1086		Fâhîs-ı Nebîvî				143	Ta'lik	9	20	172610-110661
PY 1087	Azîz b. Muhammed-i Nesevî	Makadât-ı Akâd				1010	Ta'lik	15	61	178612-125885
PY 1088	Ahî b. Mülk	Bûlak-ı Ezbâh				944	Ta'lik	15	114	178606-12655
PY 1089		Mecmû'at	Nasîrullah b. Muhammed			994	Ta'lik	14	162	178625-120885
PY 1090	İbn Yemîn	Makarrat				1010	Ta'lik	15	145	180605-13566
PY 1091	Bâkî-i Lâhikânî	Dîvân-ı Evrâf				123	Ta'lik	16	79	173615-12063
PY 1092	Fâhîsîlâ Cennât-ı Dehşevî	Kevlî-â Evrâh				1010	Ta'lik	12	238	172610-11366
PY 1093	Abdûlmübîn-i Cîmî	Levâhîb				1010	Ta'lik	13	26	178603-12459
PY 1094	Hasan b. Muhammed el-Hüseynî	Muammyât				908	Ta'lik	15	31	172625-12080
PY 1095	Abdûlmübîn-i Cîmî	Tercüme-i Hadîs-i Ezbâh	Muhammed Seif-i İderîyânî			1010	Ta'lik	13	8	178607-113656
PY 1096	Abdullah-ı İsmâîl	Kemâlî-âddîk				1010	Ta'lik	11	55	177625-12070
PY 1097	Alişah b. Hâkî Bîkâsî-i Evbâhî	Makaddîsîlâ-âddîk				1010	Ta'lik	13	190	177610-11566
PY 1098	Abdûlmübîn-i Cîmî	Bûkârîsân				1010	Ta'lik	13	91	175623-125070
PY 1099	Abdûlmübîn-i Cîmî	Mîsâfât				913	Ta'lik	13	99	175610-11867
PY 1100	Ali b. Şehîdîsân-ı Hemsânî	Mesâhib-ı Evrâk				908	Ta'lik	11	57	178625-135070
PY 1101	Hüseyn b. Muhammed el-Hüseynî	Şerh-i Muammyât	Ali-i Kamâlî			1008	Ta'lik	15	56	175630-120623
PY 1102	Hâdî-i Bûğadî	Dîvân-ı Hâdî	Burhan-Ezbâh			1200	Ta'lik	20	58	175614-136678
PY 1103	Mahmûd-i Şebîstzerî	Kâhîrâ-i Râz				1010	Ta'lik	15	36	175605-12067
PY 1104		Avânî-âddîk				997	Ta'lik	17	32	178615-12075
PY 1105		Mecmû'at-ı Ercâzî				1010	Ta'lik	11	112	175627-11066
PY 1106	Hasan b. Muhammed / Seyyid Muhammed b. Mahmûd-i Hersevî	Emîr-ü Vâzîk-ı ve Resûl-i Muammi				911	Neşih/Ta'lik	13	51	175630-11580
PY 1107		Mecmû'at-ı Ercâzî				911	Neşih/Ta'lik	13	71	170615
PY 1108	İbn Yemîn	Muammyât-Nesvîyeh	Mahmûd b. Bekkâk			805	Ta'lik	11	24	178620-120675
PY 1109		Şerh-i Kasîde-i Tâyye Bîr Fânî	Şîkymân Nazîf el-Hüseynî			847	Ta'lik	21	122	175600-130660
PY 1110		Mecmû'at-ı Ercâzî	Şehâeddîn Ali-i Vezâfî			1012	Ta'lik	15	127	175600-135070
PY 1111	Semâfedîn-i Yezdî	Şerh-i Muammyât-ı Mîr Hüseyn				836	Ta'lik	17	145	173610-114671
PY 1112	Menzûr	Ergâmîk-ı ve Kevlî-âddîk				1282	Ta'lik	18	65	178615-12067
PY 1113		Mecmû'at-ı Devrîyeh				1139	Ta'lik	Muhelif	184	174600-13566
PY 1114	Abdûlmübîn-i Cîmî	Dîvân-ı Cîmî				1010	Ta'lik	14	171	170600-11866
PY 1115	Nâsîr-ı Gencevî	Bîlâk-ı Harâmî				1010	Ta'lik	12	60	175600-115667
PY 1116	Abdullah-ı el-Kâzî	Mesâhib-ı Nâzîr-ı ve Nâsîr-ü-âddîk	Hasan Murâdî			978	Ta'lik	18	102	178605-13166
PY 1117	Sa'dî-âddîk	Kâhîrâ				988	Ta'lik	13	194	172603-112527
PY 1118		Mecmû'at				1227-29	Ta'lik	15	60	173615-135070
PY 1119		Mecmû'at-ı Ercâzî				910	Ta'lik	Muhelif	194	173620
PY 1120	Zâkîb-ı Fâzîlî	Dîvân-ı Zâkîb-ı Fâzîlî				1130	Ta'lik	16	96	172617-120660
PY 1121		Mecmû'at-ı Ercâzî				833	Ta'lik	16	16	172625-120660
PY 1122	Semâî-ı Gencevî	Mîsâfât-ı Hâdîkâ				1130	Ta'lik	12	45	175605-13366
PY 1123	Samedîn Muhammed Fahrî	Mîyâz-ı Cennât	Ali b. Muhibbî			945	Ta'lik	15	47	165620-12056
PY 1124	Rezâf	Dîvân-ı Rezâf				1010	Ta'lik	9	76	178615-11066
PY 1125	Sa'dî-âddîk	Dîvân-ı Sa'dî				783	Neşih	19	182	265630-995611
PY 1126		Mecmû'at-ı Ercâzî	Hâkî Abdullâzîzî Hâdî			1275-78	Ta'lik	12	170	170604
PY 1127	Seyyid Yahyâ-ı Servânî	Kâhîrâ				910	Ta'lik	13	97	172620-118685
PY 1128		Kâzîb-ı Bîkâsî-âddîk				1130	Ta'lik	17	51	173615-12067
PY 1129	Cîmîyeh-ı Bağdâdî	Dîvân-ı Cîmîyeh	Osmân Hâdî			1271	Ta'lik	15	25	172615-130676
PY 1130	Asâf	Dîvân-ı Asâf				1010	Ta'lik	8	75	170612
PY 1131	Semâî-ı Sîkîvî	Dîvân-ı Sîkîvî	Emîrullah b. Yusuf			1010	Ta'lik	15	294	168625-125672
PY 1132		Mecmû'at-ı Ercâzî	Devrî-âddîk			1200	Ta'lik	18	60	168615-12566
PY 1133	Abdullah	Resûl-ı Hâcî				1130	Ta'lik	12	6	158645-13567
PY 1134	Emîr Hüseyn-i Dîkîvî	Dîvân-ı Emîr Hüseyn				1010	Ta'lik	14	170	170615-96620
PY 1135		Mecmû'at				1213	Ta'lik	11	62	170620-115660
PY 1136		Mesâhib-ı Nâzîr-ı ve Nâsîr-ü-âddîk				910	Ta'lik	13	109	168605-12566
PY 1137	Kâzîb-ı Muhammed-i Hersevî	Kasîde-i Masûmî-ı ve Kasîde-i Masûmî Der Hâkî Sînâ Pâsâ	Kâzî			998	Ta'lik	Muhelif	13	656608-11866
PY 1138		Mecmû'at-ı Ercâzî	Yakub b. İbrahim Serhândî			1021	Ta'lik	17	41	167604-13566
PY 1139	Hasan Zaîfî Celbî	Keşîd-âddîk ve Masûl-âddîk				1010	Neşih	16	128	170615-115667
PY 1140	Abdûlmübîn-i Cîmî	Dîvân-ı Cîmî				1010	Ta'lik	Muhelif	240	166605-125678
PY 1141	Abdûlmübîn-i Cîmî	Resûl-ı Muammi	Abdûlmübîn b. Ahmed-i Cîmî			896	Ta'lik	14	77	153603-120660
PY 1142	Mektebî-âddîk	Laylî-ı ve Mecmû'at				1130	Ta'lik	12	83	168606-120654
PY 1143	Hâfîz-ı Şîrâzî	Dîvân-ı Hâfîz				1010	Ta'lik	14	219	165605-118665
PY 1144	Sa'dî-âddîk	Bûlak				1010	Ta'lik	15	141	166605-11866
PY 1145	Fâhîsîlâ-ı İnkîlâbî	Dîvân-ı İnkîlâbî				933	Ta'lik	17	107	168610-112664
PY 1146	Mes'ûd-ı Kumrî	Mîsâfât-ı Fâzîl-ı ve Kâhîrâ				972	Ta'lik	12	66	166600-109662
PY 1147	Nâsîr-ı Nîşâbûrî	Dîvân-ı Nâsîrî				1010	Ta'lik	15	252	166605-120656
PY 1148	Hasan-ı Kâzî	Mesâhib-ı ve Mecmû'at				1010	Ta'lik	15	105	167610-11566
PY 1149	Abdûlmübîn-i Cîmî	Bûkârîsân				1010	Neşih	19	68	168620-108670
PY 1150		Resûl-ı Pîlâd Der Mesâzîl-âddîk				1010	Neşih	11	100	165624-103670
PY 1151		Mecmû'at-ı Evrâf				1010	Ta'lik	15	242	164620-120670
PY 1152	Abdullah-ı Servânî	Hâkî-âddîk-ı Evrâf-ı Kasîde-i Fâhî-âddîk				1166	Ta'lik	16	78	161605-11566
PY 1153	Hasan b. Nâsîr-ı Rûmî	Hüseyn-ı Hasân-ı Evrâf				1010	Ta'lik	15	71	166615-12066
PY 1154	Samedîn Kâzîbî	Dîvân-ı Kâzîbî				1010	Ta'lik	11	63	164615-96627
PY 1155		Mecmû'at-ı Evrâf				1130	Ta'lik	Muhelif	113	165685
PY 1156		Seyyid-âddîk	Abdullah Hân			1260	Ta'lik	8	8	166605-123660
PY 1157	Âzîz-ı Hersevî	Kâzîb-ı ve Seyyid				1010	Ta'lik	9	31	164600-9660
PY 1158	Emîr Ali-el-Âkî	Mesâhib-ı Asâr	Masrûf b. Abdâl			1134	Ta'lik	17	72	162605-123656
PY 1159	Fâzîlî	Dîvân-ı Fâzîlî				1130	Ta'lik	15	105	166605-127668
PY 1160	Hüseyn el-Hüseynî-âddîk	Kâzîb				1010	Ta'lik	15	17	162620-120660
PY 1161	Kâzîm-ı Evrâf	Dîvân-ı Kâzîm				1010	Ta'lik	15	180	163620-106675
PY 1162		Mecmû'at-ı Evrâf				1230	Ta'lik	12	36	162615-11580
PY 1163		Mecmû'at-ı Ercâzî				1010	Ta'lik	Muhelif	153	110660
PY 1164	Ahmed b. Muhammed-i Nîşâbûrî	Kâzîb-ı Cîmî-âddîk	Devrî Burhân b. Hüseynî			678	Neşih	15	292	158600-120665
PY 1165	İzzeddîn Ahmed	Kemâl-âddîk-âddîk				1010	Ta'lik	11	63	165606-110656
PY 1166	Hâfîz-ı Şîrâzî	Dîvân-ı Hâfîz				1130	Ta'lik	12	169	158600-122672
PY 1167	Abdullah-ı Gencevî	Mâsûf-âddîk-ı Vâhîdîyye				1010	Neşih	19	99	160605-120672
PY 1168	Fâhîsîlâ-ı Anar	Mâsûf-âddîk	Heyvâddîn Yâzîr			917	Ta'lik	17	190	157605-115667
PY 1169		Kâzîb-ı Ta'rif				1230	Neşih	14	111	158610-115677
PY 1170	Seyyid Seîf	Beyân-ı Vâkîf-âddîk-ı Mehdî-âddîk	Muhammed b. Hüseyn-ı Kâzîbî			987	Ta'lik	18	100	158600-120660
PY 1171	Abdullah-ı Gencevî	İnkîlâb	Seyyid Abdullâh-ı Nûsîyî			1164	Ta'lik	15	15	157605-120670
PY 1172	Seyyid İzzâf	İnkîlâb				1130	Ta'lik	20	9	166605-120660
PY 1173	Dîvân-ı Şîrâzî	Nesâf-ı Gâhîrâ				941	Neşih	17	179	155605-115670
PY 1174		Mecmû'at-ı Ercâzî				1010	Ta'lik	Muhelif	100	153600-120675
PY 1175	Abdullah b. Muhammed Mirvârdî	Mîsâfât	Hâdîyettîllâh b. Ali			949	Ta'lik	11	293	155600-130660
PY 1176		Mecmû'at-ı Kasîd-âddîk-ı ve Gencevî				1130	Ta'lik	Muhelif	272	156600
PY 1177		Mecmû'at-ı Devrîyeh				1010	Ta'lik	15	162	155601-117665
PY 1178		Mecmû'at				1130	Ta'lik	15	141	154605-118661
PY 1179	Mîrâ Muhammed Takî-Haserî	Dîvân-ı Haserî				1234	Ta'lik	11	187	153605-109668
PY 1180	Fâzîlâ b. Ahmed Sepehârî	Mesâhib-ı Celâkîsân-ı Rûmî				1230	Ta'lik	15	74	154605-120675
PY 1181	Kelâm Hemsânî	Dîvân-ı Kelâm				1092	Ta'lik	17	278	150600-123660
PY 1182	Muhammed b. Ebû-âddîk	Tercüme-i Âşem-âddîk-ı Tefîsîl-âddîk-ı Nâsîr	Burhân-ı Sîrâddîk			768	Neşih	15	82	150615-120680
PY 1183		Mecmû'at-ı Evrâf				1230	Ta'lik	Muhelif	104	153604-130672
PY 1184	Sâhî	Dîvân-ı Sâhî				1130	Ta'lik	4	101	158605-97611
PY 1185		Mecmû'at-ı Ercâzî				1010	Neşih/Ta'lik	14	174	150600-122671
PY 1186	İbnî Sâid b. Muhyî-âddîk	Avânî-ı Çîhâdîlî-âddîk-ı ve Tâhîr-âddîk-ı Gîvâd	Yakub b. Ahmed			1010	Ta'lik	11	113	147605-106670
PY 1187	Şâhidî Burhân Dede	Kâhîrâ-ı Evrâf				1230	Ta'lik	17	140	148600-117675
PY 1188		Mecmû'at				1193	Neşih	14	96	146605-110670
PY 1189	Kâzîm Evrâf	Dîvân-ı Kâzîm	Yakub b. Ali			846	Ta'lik	13	290	150617-117685
PY 1190	Mahyeddîn Yahyâ b. Zekerrîyâ Nîvî	Tercüme-i Ehdîdîyeh-âddîk				999	Neşih	13	57	148600-109665
PY 1191	Sa'dî-âddîk	Kâhîrâ				908	Ta'lik/Neşih	11	153	145607-97657
PY 1192	Kemâl-ı Hersevî	Dîvân-ı Kemâlî				1010	Ta'lik	15	198	140600-109665
PY 1193	Fâhîsîlâ-ı Anar	Mâsûf-âddîk	Abdî b. Seyyid Mahmûd			973	Ta'lik	15	166	145605-114660
PY 1194		Mecmû'at	Muhammed-âddîk-ı Kâzîb-ı Şîrâzî			949	Ta'lik	11	56	145607-109653
PY										

PY 1201	Abdullah İbni Süleyh	Mevlânî-i Kâmilî	11 y.y.	Türk	13	52	132400-100605	
PY 1202	Başyüzdün Ahmed b. Muhammed-i Kâkâfî	Nedîyü'l-Kelâm ve Atâyü'l-Ekâm	893	Neşih	13	142	180427-135800	
PY 1203		Mecmû-i Rubâiyât	12 y.y.	Türk	14	263	131418-180885	
PY 1204	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	İrâhîbî Dîvân	12 y.y.	Türk	86	190421-145590		
PY 1205		Kâzî-i Mîlîmânî-i Mevlânî Celâleddin İbni Süleyh Velâdî	893	Türk	13	202	175415-130600	
PY 1206		Mecmû-i E'âr ve Fevâ id	12 y.y.	Türk	23	81	250415-220605	
PY 1207	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Dîvân-ı Semâ	771	Neşih	23	194	165414-130800	
PY 1208	Hüseyin Vâsî Kâzîfî	Telk-i Sani-i Amm	913	Türk	14	88	11480-10060	
PY 1209	Muhammed Durî Mevlî	Tâkî-i Kadîriyye	1299	Türk	20	112	250414-170670	
PY 1210	Şehabî-i Ferîdî	Rubâiyât	80 y.y.	Türk	6	153	10843006025	
PY 1211		Mecmû-i Kasîd ve Fevâ id	13 y.y.	Türk	34	104	210400	
PY 1212		Mecmû-i E'âr	1104	Türk	65	286403		
PY 1213		Mecmû-i E'âr	12 y.y.	Türk	258	17587		
PY 1214	Muhammed Hâkîm b. Şerîfiddin	Kenzü'l-Hidâyet fî Kenû'l-Hidâyet ve'l-Nihâyet	Anonim	Türk	21	65	274455-175000	
PY 1215		Makâmât	11 y.y.	Türk	8	12	323495-218438	
PY 1216		Mecmû	80 y.y.	Türk	12	102	284800-194414	
PY 1217	Hâfîzî Sîzâzî	Dîvân-Hâfîzî	12 y.y.	Türk	12	171	245406-155883	
PY 1218	Ferîdiddin Ârifî	Mantûh-ı tayr	80 y.y.	Türk	12	76	252435-162400	
PY 1219	Haydar el-Hüseynî	Murakkât	Haydarî-i Hüseyinî	11 y.y.	Türk	2	14	212401-125600
PY 1220	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû-i E'âr	Mecmû-i E'âr	12 y.y.	Türk	19/32	410	284800-194414
PY 1221	Ahmed el-Hüseynî	Murakkât	Ahmed el-Hüseynî	11 y.y.	Türk	2	15	202425-155607
PY 1222	İsmâîl	Dîvân-İsmâîlî	80 y.y.	Neşih	9	54	109450-133400	
PY 1223	Ârifî-i Hüseyinî	Gıy ve Cevâid	80 y.y.	Türk	11	28	198420-130472	
PY 1224		Mîmâz	İsmâîlî	11 y.y.	Türk	8	8	17849-9465
PY 1225	Nâsîrdîn	Murakkât	Nâsîrdîn	11 y.y.	Türk	2	17	278470-295605
PY 1226	Mehmed Sâib Yeşil	Ehfilâ-İsmâîlî	1933	Türk	8	55	308455-148415	
PY 1227		Mecmûlât-ı esvâid ve E'âr	80 y.y.	Türk	192	202425		
PY 1228	İbn-i İbrâhîm	Risâle fî-Hâlîle ve Adâb-ı esvâid	913	Neşih	9	43	172420-110425	
PY 1229	Muhammed Gâzîlî	Kâzî-i Sâidî	Neşih	21	128	248425-198420		
PY 1230	Celâleddin-i Râmî	Mîmâz-Şâhî Dîvân	13 y.y.	Türk	23	46	543455-200410	
PY 1231	Ahmed Edîlî	Mevlânî-i A'âr	863	Türk	25	192	280445-172413	
PY 1232		Şeh-İsmâîlî-i Hüseyinî	869	Neşih	17	281	188420-134805	
PY 1233	İbrahim Gâzîlî	Kenzü'l-Hidâyet	1013	Türk	16	318	218420-280430	
PY 1234	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Dîvân-Mevlânî	80 y.y.	Türk	17	155	258460-172412	
PY 1235		Tercüme-i Sad Kelâm-i Hüseyinî	879	Şeh-İsmâîlî	12	14	343200-243475	
PY 1236	Nâzî-i Hâdîsî	Mevlânî-i Nâzî	11 y.y.	Türk	15	323	254495-200430	
PY 1237		Mecmûlât-ı esvâid	1013	Mahfûz	228	26345		
PY 1238	Ahîyâr b. Âlîm Kul	Murakkât-ı A'âr	12 y.y.	Türk	17	209	255455-190600	
PY 1239	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû	Hâkîm Muhammed Nâzî-i Mevlevî	1247	Türk	25	288	253468-180420
PY 1240	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû	80 y.y.	Türk	21	373	148420-171417	
PY 1241	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû	1245	Neşih	25	314	284455-180405	
PY 1242	Fevzî	Bîhîstîlî	1140	Türk	21	81	250475-198427	
PY 1243	Abdurrahmân-ı Cîmî	Neşih-İsmâîlî	80 y.y.	Neşih	19	399	249470-162401	
PY 1244	Abdülmezzîb b. Âlî-i Lâhîcî	Gavher-i Mevlânî	13 y.y.	Türk	12	410	241450-190605	
PY 1245	Senâî	Hâdîkât-ı Hüskî	1691	Türk	19	274	248427-143875	
PY 1246	Mahmûd Sebîzî	Şeh-İsmâîlî-i Rîzâ-i Mahmûdî-i Sebîzî	965	Murakkât	17	174	228460-175412	
PY 1247	Atâullah b. Fazlullâh el-Cemâl el-Hüseynî	Ravzât-ı Ahbâb	903	Neşih	19	533	223455-170410	
PY 1248		Risâle-i İsmâîlî Tebrîz-İsmâîlî	80 y.y.	Türk	16	68	247420-148475	
PY 1249		Şeh-İsmâîlî-i Beyt	1198	Türk	14	117	228427-182800	
PY 1250	Abdülkerîm b. Derîze	Akâid-ı İsmâîlî	Muhammed Halîm b. Abdullâh	1014	Neşih	15	152	310442-150400
PY 1251	Hasan b. Muhammed Sererî Râmî	Esnâ'ü'l-İskân ve Sanâ' ve Hâdîf	80 y.y.	Türk	12	130	178480-112400	
PY 1252	Muhammed İsmâîlî Râmî-i Hâkî	Hâdîkât-ı Mevlânî	1318	Türk	13	135	255450-190600	
PY 1253	Şâdî-i Sîzâzî	Bostân	969	Türk	14	138	243424-143870	
PY 1254	Orta Sîzâzî	Kasîd ve Fevâ id	1135	Türk	19	71	214301-155670	
PY 1255	İsmâîlî Ankeravî	Nisâb-ı Mevlevî	11 y.y.	Neşih	23	49	210445-160920	
PY 1256	Fazlullâh Hâfîzî	Cevâid-İsmâîlî	12 y.y.	Türk	19	223	260420-146462	
PY 1257	Hâfîzî Cagatavî	Sâib ve Derîze	80 y.y.	Türk	12	82	190415-134668	
PY 1258	Orta Sîzâzî	Kâliyât-ı Orta	Hâdîyetullâh	1017	Türk	17	291	190400-132460
PY 1259		Mecmû	Callâm-ı Hâfîzî	12 y.y.	Türk	14	151	183430-130600
PY 1260	Muhammed Marvâzî b. Dîl Bekr b. Hüseyin	Levâhî-i esvâid fî Gâzîlî-i esvâid	80 y.y.	Neşih	13	40	178415-114662	
PY 1261	Hâfîzî Sîzâzî	Dîvân-Hâfîzî	Smâs-ı Sîzâzî	1004	Türk	15	88	171415-137473
PY 1262	Şehîbiddin Semî Öner	Bahâr-ı Mevlevî	Seyh Muhammed Râkî-i Nakşebendî	1205	Neşih	45	717	332420-232430
PY 1263	Ah b. Osman el-Gınevî	el-Amâlî	770	Neşih-Türk	17	8	269470-180405	
PY 1264	Hüseyin Vâsî Kâzîfî	Mevlânî-i Âlye	774	Türk	10	574	228472-162400	
PY 1265	Hüseyin Vâsî Kâzîfî	Mevlânî-i Âlye	974	Türk	17	558	238472-162400	
PY 1266	Kâzîm b. Fîr b. Ahmed b. eş-Şîrîbî	Ehfilâ-i Mevlânî fî Şeh-İsmâîlî-i Hüseyinî	11 y.y.	Neşih	20	320	300435-155885	
PY 1267	Muhammed b. Âlî b. Muhammed el-Hüseynî	Tercüme-i Kurân	1114	Neşih	7	72	183440-144660	
PY 1268	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	1090	Neşih	19	273	132420-300440	
PY 1269	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	Brâhim b. Hâkî Abdulkelîl	1013	Neşih	25	202	297475-223407
PY 1270	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	1262	Neşih	25	149	300485-221406	
PY 1271	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	11 y.y.	Neşih	25	200	300475-214007	
PY 1272	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	1175	Türk	19	217	243460-191410	
PY 1273	Abdullâh Vassâf b. Fazlullâh	Tercüme-i Esmâ ve Tercüme-i Âsâr	Sâib-i Cagatavî	11 y.y.	Türk	29	119	228460-160665
PY 1274	Nâsîrdîn b. Ömer	Şeh-İsmâîlî-i Sadîyye	1224	Türk	11	99	310420-150674	
PY 1275		Risâle Der Fâkî	13 y.y.	Türk	15	27	227460-150683	
PY 1276	Abdurrahmân-ı Cîmî	Mantûh-ı Akâid	1202	Türk	15	10	198440-190675	
PY 1277	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû	Bîyevzî Kîdîrî	1083	Neşih	80	425	211430-197800
PY 1278	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mecmû	Ahmed b. Abdurrahman-ı Cevrî	863	Neşih	36	410	261470-213423
PY 1279	Muhammed b. Muhammed el-Kâzîfî	Râzâ-i Sâidî	869	Türk	25	213	262472-174410	
PY 1280	Muhammed Mustafa İsmâîlî Râhîlî	Mekdûb-ı Kadîriyye	1158	Neşih	13	138	228460-195405	
PY 1281	Kemâldîn Hüseyin b. Hasan el-Hâzîmî	Cevâid-ı Esmâ ve Zenâhîr-i Esmâ	1014	Türk	25	130	246460-195420	
PY 1282	Ah b. Osman el-Gınevî	Kerâmî Mâhâsîbî Eshâb-ı Kâmilî	1157	Türk	21	438	242450-175600	
PY 1283	İzzeddîn Mahmûd-ı Kâzîfî	Mîhâsîb-ı Hâdîyye ve Mîhâsîb-ı Kadîriyye	1189	Neşih	25	133	284430-16577	
PY 1284	Bekrîddîn Sâib Öner	Mantûh	965	Neşih	17	107	183472-118470	
PY 1285	Abdullâh Callâm Âlî	Ehfilâ-i Farukîye-Nakşebendîye	Ali b. Mahabbî-i Sîzâzî	80 y.y.	Bk +	21	27	268495-185491
PY 1286	Mevlânî Celâleddin-i Râmî	Mekdûb-ı Akâid	Abdullâh Medîne Callâm Âlî	11 y.y.	Türk	21	31	210440-145800
PY 1287	Fahreddîn Hâkî	Kâmilî-i Tanrıvîf	12 y.y.	Neşih-Türk	15	12	200445-141885	
PY 1288	Ferîdiddin Ârifî	Fîrîvîrîsmâne	11 y.y.	Türk	21	80	190485	
PY 1289	Bekrîddîn-ı Ârifî	Nisâ ve Hekâ	11 y.y.	Türk	17	17	193460-150685	
PY 1290	Abdurrahmân-ı Cîmî	Mantûh-ı İskâdîyye	11 y.y.	Türk	15	18	168411-145475	
PY 1291		Mecmû-i Risâle-i Dîger	Mecmû	11 y.y.	Türk	17	60	180455-120665
PY 1292	Mî Fâzîlî	Risâle	Abdulkelîl	1193	Türk	15	27	145400-115665
PY 1293	Muhammed el-Bedîhî (er-Yûkânî)	Mekdûb-ı Kadîriyye-i İsmâîlî-i Râhîlî	Muhammed Sâdî	1227	Türk	19	548	178420-340410
PY 1294		Mevlânî-i Hâzîmî-i Fârim ve Şeh-İsmâîlî-i Çîhdîyye	11 y.y.	Türk	11	64	203420-143667	
PY 1295		Der Takvîn-i Mevlânî ve Der Tavâdî-i Hâkî Gavher-i Filânî	10 y.y.	Neşih	17	12	190435-150672	
PY 1296	Muhammed b. Muhammed Abdîkellî	Kelâm-i Hüseyinî-i Âlî	Sâib-Neşih/11 y.y.	Türk	12	24	200475-160405	
PY 1297		Risâle-i Mevlânî-i Dîriyye	Musîbiddîn b. Ömer	1131	Türk	17	36	152403-115665
PY 1298	Murtazâ Kullî b. Hasan-ı Şîrîbî	Hâkî (Bîhîstî)	11 y.y.	Türk	17	62	212425-165674	
PY 1299	Şerîfiddîn b. Muhammed Mes'ûdî	Asâr-ı Ümî	Abdullâh b. İsmâîl	1171	Türk	21	26	208420-143870
PY 1300	Muhammed Ferîdî	Mîhâsîb-ı er-Râh	Muhammed	1205	Türk	26	88	252460-200415
PY 1301	Ökâz Muhammed b. Şîhîb b. Tîmîrî-i Gâzîlî	Zik-ı Ökâz Bey	Muhammed A'emmîde	1075	Neşih-Türk	Mahfûz	274	397420
PY 1302		Risâle Der Takvîn	12 y.y.	Türk	21	6	198418-144470	
PY 1303		Risâle Der Hîyet ve Hîzmet	İsmâîlî	11 y.y.	Türk	19	27	190430-190673
PY 1304	Nâsîrdîn-ı Tîmî	Şeh-İsmâîlî-i Der Marzûf-ı Takvîn	12 y.y.	Neşih	21	31	178421-135600	
PY 1305	Câfer b. Muhammed el-Belhî	Risâle-i Hîyet	11 y.y.	Türk	21	21	194417-143870	
PY 1306	Muhammed Hüseyin b. Hakîfî Tebrîzî	Burhân-ı Kadîr	12 y.y.	Türk	35	345	220420-245440	
PY 1307	İbn Nâsîr Ferîdî	Nisâb-ı er-Rîym	1147	Neşih	8	44	248420-190680	
PY 1308	Sezâîlî Terzî-i Ağız	Abîhî-Hâzîme	Sezâîlî Terzî-i Ağız	1306	Türk	14	24	249225-200424
PY 1309	Nâsîm-ı Cenevî	Hâzîm-ı Nâsîm	Yû Muhammed-ı Hüseyinî	923	Türk	19	408	313490-190406
PY 1310		Dîvân-İskân	Mîzâ Kâzîk	1220	Türk	12	141	284480-203408
PY 1311	Muhammed b. Dîvân-ı Kâzîm el-Bekrî	Telk-i Ferîdîlî-i Akem	12 y.y.	Türk	19	34	172420-190408	
PY 1312	Âh el-Şîrîbî	Risâle Der Mevlânî-i Abdîkellî	Brâhim b. Tîmî Evez	12 y.y.	Neşih	13	21	210440-100665
PY 1313	Nâsîm-ı Cenevî	Hâzîm-ı Nâsîm	80 y.y.	Türk	19	336	263475-173408	
PY 1314		Mecmû-i Devrî	871/72	Türk	13	562	250472-183424	
PY 1315	Ferîdiddîn Ârifî	Kâliyât	Çîhâzîpî Sâhibî					

PY 1321	Abdumhâmî-i Cîmî	Dvân-ı Cîmî	Muhammed el-Eshadî	898	Ta'rik	15	326	58845-153375
PY 1322	Muhammed b. Abdullâh-ı Nûsbetî-i Kirânî	Kulliyât-ı Kirânî	Suhîb Hüseynî	893	Ta'rik	19	334	596130-160800
PY 1323	Abdumhâmî-i Cîmî	Tahfeti'l-Ahrâr		893	Ta'rik	14	67	533815-165600
PY 1324	Muhammed b. Süleyman Fazlî	İzâhât-ı Hâfika	Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî	893	Ta'rik	20	26	285830-175100
PY 1325	Hâfîz Şîrâzî	Dvân-ı Hâfîz	Kutbeddîn Muhammed el-Hüseynî	876	Ta'rik	21	234	284345-170300
PY 1326	Abdumhâmî-i Cîmî	Yüsuf ve Züleyhâ		893	Ta'rik	12	173	345345-152800
PY 1327	Abdumhâmî-i Cîmî	Yüsuf ve Züleyhâ		893	Ta'rik	16	133	512136-160800
PY 1328	Bâkî	Dvân-ı Bâkî	Mas'ûdî Vahdet	1248	Ta'rik	27	191	235830-180900
PY 1329	Muhammed Sevker-i Rûmî	Sevkiyatları	Muhammed Zâhî	1774	Ta'rik	27	66	282320-180270
PY 1330	Yavuz Sühân Selâm	Dvân-ı Selâm	Sahavî-i Selâmî	893	Ta'rik	11	67	196320-132674
PY 1331	Yavuz Sühân Selâm	Dvân-ı Sühân Selâm	Seyyid Abdîl	1229	Ta'rik	15	78	300135-173800
PY 1332	Sâb-ı Tebrîzî	Dvân-ı Sâb		123	Ta'rik	29	185	235830-175671
PY 1333	Abdumhâmî-i Cîmî	Yüsuf ve Züleyhâ		893	Ta'rik	12	173	287620-148600
PY 1334	Abdumhâmî-i Cîmî	Sahâbet-i Şâhib	Muhammed b. Osman	978	Ta'rik	15	235	190635
PY 1335	Âk Mehlî Sâhî	Dvân-ı Sâhî	Mîr Ali el-Kâzib el-Hüseynî	1008	Ta'rik	8	75	180345-110662
PY 1336	Ferîdîddîn Ârîzî	Pendâşerh	Devrîk Kemal Hüseynî	1008	Ta'rik	17	28	230810-146664
PY 1337		Mecma'at-ı Fâzîl	Orhî Şîrâzî	1139	Ta'rik	16	125	185600
PY 1338		Mecma'at-ı Fâzîl-i Fâzîl	İsmâil el-Hüseynî	1139	Ta'rik	8	33	230834-145676
PY 1339	Sa'd-ı Şîrâzî	Gâlisân	Sâh Hüseyn b. Fahreddîn	992	Ta'rik	12	107	318210-190415
PY 1340	İsmâil Hüseynî-i Dîhlevî	Kulliyât-ı İsmâil Hüseynî		893	Ta'rik	15	215	2308210-143445
PY 1341	İsmâil Hüseynî-i Dîhlevî	Mecma'at-ı Fâzîl		893	Ta'rik	21	68	180635-180600
PY 1342	İbn Yemân	Maknât		133	Bâ'z	19	10	245340-175400
PY 1343	Sa'd-ı Şîrâzî	Kulliyât-ı Sa'dî	Hasan b. Sem'eddîn Nûrânî Hasan Kayrî	894	Ta'rik	15	531	234365-172410
PY 1344	Se'îfî	Se'îfîyye		894	Ta'rik	15	95	235830-158085
PY 1345		Beşârât-ı Âzîz		123	Ta'rik	8	4	148007-105600
PY 1346	Mahmûd-i Seb'îkî	Kâğız-ı Râz		123	Ta'rik	15	36	300842-149683
PY 1347	Bahâ'î Âmilî	Nân ve Helvâ	Seyyid Rûmî Kemal	123	Neşr	12	15	197642-170410
PY 1348	Abdumhâmî-i Cîmî	Sahâbet-i Şâhib		113	Ta'rik	17	95	240813-148670
PY 1349	Sa'd-ı Şîrâzî	Gâlisân	Süleyman Nekkî	1139	Ta'rik	30	70	180213-180680
PY 1350	Şîhî-i Kâfîrânî	Mîhr ve Muhabbet		1035	Ta'rik	17	71	190820-158085
PY 1351	Mahmûd-i Seb'îkî	Kâğız-ı Râz		113	Ta'rik	20	28	180427-144577
PY 1352		Neşvât-ı Hâkimâne		113	Neşr	19	11	184121-148670
PY 1353	Reşîdîddin Nevâzî	Tercüme-i Sâ'at Keleme-i Hümeti Âb		123	Ta'rik	21	47	180813-180680
PY 1354	Bîlâh-ı Cûgâzî	Dvân-ı Bîlâh		970	Ta'rik	15	53	168415-133371
PY 1355	Seyyid Eyyübdîn Hâsân-ı Günevrî	Tercüme-i Vâsiyye-i Hz. Âb		893	Ta'rik	15	9	165636-135674
PY 1356	Râyânî Semerkandî	Dvân-ı Râyânî		113	Neşr	15	31	160813-136775
PY 1357	Âhî Şehâbeddîn-i Hemerdânî	Zâkat-ı Mâlikî	Yâhya b. Ahmed Efkânî	878	Ta'rik	18	218	160815-180600
PY 1358		Neşvât-ı Mâlikî		893	Neşr	21	111	180625-132670
PY 1359	Kâsim b. Muhammed Dvânî Muarref	Tenbihât-ı Münevverîn	Üsküddîh İsmâil Esmâ'îlî Muhammed Şîhâk	1192	Ta'rik	21	180	286330-148675
PY 1360	Hüseynî Vîzâ Kâfiyye	Mes'ûbât-ı Kâfiyye		113	Neşr	25	460	250815-241457
PY 1361	Sevî İsmâil Mahmûd b. Âkî Kâkânî	Maknât-ı Hâfîyye ve Mîhâzât-ı Kâfiyye		893	Ta'rik	28	108	282630-180680
PY 1362		Mînakât-ı Âhî b. Ebî Tâlib		128	Ta'rik	16	62	148007-105600
PY 1363	Âyâz b. Musa	Sevî-î Şîh-ı Se'îf	el-Seyyid Muhammed Fikrî	1271	Ta'rik	18	641	317620-201410
PY 1364	Muarref b. Hasan	Sevî-î Kâzib-ı Günevrî-i Berhûmî		113	Ta'rik	16	45	215840-150600
PY 1365		Alâmât-ı Sem'îyye	Abdullâh b. İsmâil İsmâ'îlî	1170	Ta'rik	21	38	2308210-148670
PY 1366	Abdumhâmî-i Cîmî	Dvân-ı Cîmî		893	Ta'rik	21	187	178415-1830
PY 1367	İsa b. Âhî-i Kebbâlî	Terkiât-ı Kebbâlî	Muhammed Bîkî b. Hâcî Muhammed Sâh	1001	Ta'rik	21	72	255340-185430
PY 1368		Mecma'at-ı Mânecî		922-26	Ta'rik	15	70	215840-165605
PY 1369	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mînakât-ı Dvân-ı Mevlânâ	Devrîk Abdurrahîm Mevlevî	1078	Neşr	18	118	2308210-180600
PY 1370	Yâ Âhmed b. Hüseyin Bâkî-i Tebrîzî	Terkiât-ı Bâkî		113	Ta'rik	12	38	180427-144577
PY 1371		Mînakât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî		857	Ta'rik	19	32	178330-145695
PY 1372		Mecma'		113	Ta'rik	15	45	203820
PY 1373	Nasreddin Muhammed b. Muhammed-i Tîstî	Sevî-î Bîr Bîb Der Mazîr-ı Kavâid-i Fenn-i Üstûrîlîh	Bu Abdullâh Muhammed Yusuf	1029	Ta'rik	14	218	197640-125208
PY 1374	Abdumhâmî-i Cîmî	Yüsuf ve Züleyhâ	Eyyübdîn Âhî-i Cîmî	847	Ta'rik	15	142	180427-180680
PY 1375	Sultân Velod	Rehberâne		746	Neşr	19	238	285340-230600
PY 1376	Ferîdîddîn Ârîzî	Terkiât-ı E'şvîyâ		716	Neşr	23	285	280460-180420
PY 1377	Abdumhâmî-i Cîmî	Bâkî-ı Arîzî		113	Bâ'z	29	8	2308210-148675
PY 1378		Mecma'at-ı Fâzîl		113-172	Bâ'z Ta'rik	Multi	74	180635-180680
PY 1379		Mecma'at-ı Fâzîl	Hüseynî Kemal Tercî	113	Ta'rik/Neşr	Multi	160	3008345-163430
PY 1380	Sultân Velod	Rehberâne (Nîkânlâne)		783	Ta'rik	19	254	215840-180685
PY 1381		Nâr ve Âyin-ı Mevlevîyân		113	Ta'rik	Multi	215	235830-165600
PY 1382		İsmâ'îl-i Dîhlevî		173	Ta'rik	19	98	132025-230627
PY 1383	Sa'd-ı Şîrâzî	Kulliyât	Âhî Râhî Hüsânî	1251	Ta'rik	32	266	280635-230432
PY 1384	Nûrânî-i Günevrî	İsmâ'îl-i Nûrânî	Enîr b. Muhammed Âhî İrdesânî	994	Ta'rik	21	143	290830-172418
PY 1385	Malyûzî Lârî	Fârîdî-i Hâramîyân		113	Ta'rik	15	48	227640-173490
PY 1386	Seyyid Ahmed	Tercüme-i Mahabbet-i Şîhî-i Bîr Sînâ	el-Seyyid Muhammed	893	Bâ'z	23	142	2308210-180680
PY 1387	Mahmûd b. Muhammed b. Kâzib-ı Rûmî	Dîvân-ı Âmil ve Yâshîhâ-ı Cel'el	Muhammed b. Mas'ûdî	1085	Neşr	23	215	176600-133490
PY 1388	Kâfîzî	Gâlisân-ı Rûmî		893	Ta'rik	13	43	157410-108664
PY 1389		Mecma'	Muhammed	1125	Ta'rik	12	144	132025-172470
PY 1390	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mecnevî		893	Ta'rik	21	183	180830-280623
PY 1391	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mecnevî-i Mânecî	Suhîb Hüseyn b. Muarref Hüseynî-i Hümevrî	944	Ta'rik	21	170	300890
PY 1392	Ahmed Kâkî-i Novvedî	Meknât-ı 1.e		1305	Ta'rik	14	258	304345-160605
PY 1393	Ahmed Kâkî-i Novvedî	Meknât-ı 2.e	Abdülkâzî	1305	Ta'rik	14	245	232640-170600
PY 1394	Ahmed Kâkî-i Novvedî	Meknât-ı 3.e	Bu Şehîdî	113	Ta'rik	14	292	2308210-180680
PY 1395	Muhammed Lîrîbâhânî-i Bende'evânî	el-Kevâ'ib-ı sâ'ir/Sevî-î Âhî-i Bîr Sînâ	Muhammed Lîrîbâhânî-i Bende'evânî	113	Ta'rik	11	427	272900-191400
PY 1396	Ahmed Kâkî-i Novvedî	Meknât-ı 3.e	Abdülkâzî	1305	Ta'rik	15	235	232640-170600
PY 1397	Hâfîz Şîrâzî	Dvân-ı Hâfîz		846	Ta'rik	12	213	230813-18081
PY 1398	Reşîdî	İsmâ'îl-i Mahyûmî	Suhîb Ahmed	913	Ta'rik	20	531	285830-171623
PY 1399	Muhammed-i Karîm Sultân Seyyid-ü-devle-i Kâkânî	Dvân-ı Karîm		123	Ta'rik	47	47	285830-230630
PY 1400	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mecnevî		1263	Ta'rik	19	440	390620-122817
PY 1401	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mecnevî	Muhammed Fehmî Dede	1270	Ta'rik	27	550	230830-172470
PY 1402	Muhammed b. Mahmûd Hâfîz Sâh Mîr Hâdî	Bâr-ı sâ'ir/İf Zâkîr-ı Mâlikî ve Şîhîlî	Muhammed Fâzîl b. Muhammed-ü Âlâmî Bahârî	128	Ta'rik	19	209	180830-180680
PY 1403	Abdullâh b. Fazlîlî-i Şîrâzî	Tercüme-i Lem'ât ve tercüme-i bâzîr	Kâsîr Âhî-i Kebbâlî	1096	Ta'rik	23	497	400235-230635
PY 1404	Lokmân b. Hüseyin-i Âyûzî	Sahâbet-ülmâne	Âhîddîn Mevrî	889	Ta'rik	15	153	300625-230635
PY 1405	Fâtevrî Tîstî	Sâhâne		893	Ta'rik	25	460	467630-295608
PY 1406	Fâtevrî Tîstî	Sâhâne	Sâhîb b. Sâhî	899	Ta'rik	23	204	460625-244490
PY 1407	Fâtevrî Tîstî	Sâhâne	Hüseynî Kâfiyye	899	Ta'rik	23	98	460625-230635
PY 1408	Abdulkâdir Bîdî	Dvân-ı Bîdî	Mîr Seyyidîddîn	1145	Ta'rik	21	440	390635-390623
PY 1409	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Âkâr	Hâzîr	1229	Ta'rik	35	113	370635-2306115
PY 1410		Besâm	Âhî el-Hüseynî el-Kâzibî	922	Ta'rik	21	45	280830-170600
PY 1411	Sa'd-ı Şîrâzî	Besâm	Sîb Muhammed-ü Kirânî	893	Ta'rik	14	152	2308210-180680
PY 1412	Sa'd-ı Şîrâzî	Kulliyât-ı Sa'dî		846	Ta'rik	19	421	2306345-148691
PY 1413	Ömer Mihâzî	Hüccet-ü Hîmîd		113	Ta'rik	17	80	230835-200605
PY 1414	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Mecnevî		113	Neşr	19	428	160835-180684
PY 1415	Hüseynî Vîzâ Kâfiyye	Mes'ûbât-ı Kâfiyye		113	Ta'rik/Neşr	23	531	178410-180695
PY 1416	Hüseynî Vîzâ Kâfiyye	Mes'ûbât-ı Kâfiyye	Ahmed b. Mirâz Kizâmî, Mirâz Şîhâk	1217	Ta'rik	19	688	320640-198608
PY 1417	Bîr-ü-Fâzîl-ü b. Musa-i Yehvânî	Tercüme-i Kâzib-ı Sîb	Seyyid Muhammed Fikrî el-Hüseynî	1274	Ta'rik	21	535	320620-2306118
PY 1418	Ahmed Kâkî-i Novvedî	Mecma'at-ı Der Bîr Nûsûm		843-844	Ta'rik	27	235	280830-240690
PY 1419	Abdullâh b. Fazlîlî-i Şîrâzî	Tercüme-i Lem'ât ve tercüme-i bâzîr	Muhammed Yemî	1127	Ta'rik	25	510	300625-180617
PY 1420		Mecma'		1199	Neşr/Ta'rik	Multi	112	230637
PY 1421		Mecma'		1225	Ta'rik	Multi	143	1976123
PY 1422	Sîh Kull Mîhâzî	Mecma'at-ı Murakkâat	Acîl Ceng	893	Ta'rik	Multi	89	478635
PY 1423		Mecma'at-ı Murakkâat		913	Multi	Multi	66	180620
PY 1424		Murakkâat		11-13	Ta'rik	Multi	60	440625
PY 1425		Murakkâat-ı Musavvir		10-11	Ta'rik	Multi	29	330625
PY 1426	Sîh Mahmûd-i Nûsbetî	Murakkâat	Sîh Mahmûd-i Nûsbetî	893	Ta'rik	Multi	48	130620
PY 1427		Murakkâat	İsmâ'îl-i Hüseyin el-Kâzibî	1096	Ta'rik	Multi	22	178625
PY 1428		Murakkâat	İsmâ'îl-i Hüseyin el-Kâzibî ve Vedyeddîn	1121	Ta'rik	Multi		

PY 1441	Hüseyn Nisri Kâzîfî	Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	11	622	478x135-388x223
PY 1442		Kar'îna Keftin	10.y.y.	Nesr-i Ta'lik	8	403	248x155-178x60
PY 1443		Kar'îna Keftin	10.y.y.	Nesr-i Ta'lik	8	434	240x152-176x60
PY 1444		Kar'îna Keftin	1188	Nesr-i Ta'lik	11	311	465x265-365x210
PY 1445		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	9	596	450x265-371x165
PY 1446		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	Muhâlef	92	388x243-367x210
PY 1447		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	9	574	345x220-225x120
PY 1448		Kar'îna Keftin	1291	Nesr-i Ta'lik	11	371	400x250-370x203
PY 1449		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	11	404	375x225-320x175
PY 1450		Kar'îna Keftin	1033	Nesr-i Ta'lik	11	494	450x265-368x220
PY 1451		Kar'îna Keftin	1070	Nesr-i Ta'lik	14	383	352x240-255x140
PY 1452		Kar'îna Keftin	1201	Nesr-i Ta'lik	10	608	380x245-373x205
PY 1453		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	11	407	345x200
PY 1454		Kar'îna Keftin	1202	Nesr-i Ta'lik	11	532	360x220-290x184
PY 1455		Kar'îna Keftin	10.y.y.	Nesr-i Ta'lik	10	605	353x200
PY 1456		Kar'îna Keftin	11.y.y.	Nesr-i Ta'lik	8	413	300x195-262x132
PY 1457		Kar'îna Keftin	1055	Nesr-i Ta'lik	8	433	300x195-262x132
PY 1458		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	9	580	275x165-250x130
PY 1459		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	11	456	380x187-245x147
PY 1460		Kar'îna Keftin	1299	Nesr-i Ta'lik	11	592	280x170-240x126
PY 1461		Kar'îna Keftin	12.y.y.	Nesr-i Ta'lik	11	424	240x155-172x60
PY 1462	Zahîdî Abdurrahman b. Ali Şîkâf	Ferîcine-i Avâlib'î-Mecâzîf	717	Nesr-i	21	235	280x200-205x135
PY 1463	Hasan b. Muhammed Sem'eddîn-i Râmî	Emîn-i Vâsi'lik	10.y.y.	Ta'lik	15	30	177x120-125x80
PY 1464	Kemâldîn-i İsfahânî	Dvân-ı Kemâldîn	1081	Ta'lik	29	271	332x179-233x108
PY 1465		Mecâziyat	13.y.y.	İsk.	1	1	240x160
PY 1466	Tâhar'î-Mevlevî	Dvânice	1590	İsk.	25	45	320x160-230x100
PY 1467	Schâhî-i İsterafîzî	Rubâyyât	11.y.y.	Ta'lik	20	419	257x140-210x78
PY 1468	Buhârî b. Muhammed Necmeddî-i Dîye	Mîmâdî'l-Bîst	742	Nesr-i	15	309	240x160-170x110
PY 1469	Ahmed b. Ali-Mâkûlî	İsmâ'îlî-Mâkûlî	800	Nesr-i	15	415	240x160-200x145
PY 1470	Muhammed b. İbrahim Yezîrî el-Mârûbî	Semâ'îne	846	Nesr-i	17	303	220x140-173x93
PY 1471	Sa'dî-i Şîrâzî	Gülîstân ve Bostân	925	Ta'lik	12	264	170x110-116x60
PY 1472		Tehzîb-i Hâkîmîye Be Sultan Mahûd Hân	1285	Ta'lik	28	1	1170x15
PY 1473		Murakkat	10.y.y.	Ta'lik	18	280x210	
PY 1474	Abdülkerîm b. Muhammed Tebrîzî	Zincîr'î-Şevâbîh	12.y.y.	Ta'lik	27	480	330x220-285x160
PY 1475	Zahîdî'nin Nâsîrdîn	Târîk-ı Râyân ve Mîrâzîdîn	1351	Nesr-i	28	256	334x210-275x145
PY 1476	Abûlhasâdî Bîdî	Kelâm-ı Bîdî	1308	Nesr-i	16	521	318x195-267x147
PY 1477	Muhammed Hüseynî-i Şîrâzî	Murakkat	1285	Ta'lik	9	148	240x155-200x140
PY 1478		Murakkat	1285	Nesr-i Ta'lik	11	235	307x200
PY 1479	Lâfî Ali Big' Âver	Âreâkade	1224	Ta'lik	25	235	310x150-230x150
PY 1480	Lâfî Ali Big' Âver	Âreâkade	1290	Ta'lik	25	217	300x190-217x127
PY 1481		Murakkat	13.y.y.	Ta'lik	4	263x160-160x105	
PY 1482	İsmâ'îlî Şîhî-i Şehâvîzî	Dvân-ı Emînî Şîhî	10.y.y.	Ta'lik	15	70	220x155-140x78
PY 1483	Sa'dî-i Şîrâzî	Kelâyât	1021	Ta'lik	17	294	242x150-198x104
PY 1484	Mevlânî Celâldîn-i Râmî	Mesnevî	1255	Nesr-i	24	307	240x160-180x108
PY 1485		Murakkat	1291	Ta'lik	6	240x150-140x80	
PY 1486	Kemâldîn Mes'ûdî-i Husemî	Dvân-ı Kemâldîn	1201	Ta'lik	16	280	217x140-165x90
PY 1487		Tahzîb'î-Vîzâzî	1313	Ta'lik	9	8	220x135-143x80
PY 1488		Murakkat	10.y.y.	Ta'lik	18	215x140	
PY 1489	İbrahimîddîn Ehsânî-i İsfahânî	Kelâyât-ı Ehsânî	841	Ta'lik	19	350	260x145-190x75
PY 1490	Ahmedîlî Enverî	Mîmâzîk	979	Ta'lik	17	240	240x150-150x90
PY 1491	Sa'dî-i Şîrâzî	Gülîstân	1286	Ta'lik	11	143	200x125-143x77
PY 1492	İsmâ'îlî el-Hâzîrî	Murakkat	1016	Ta'lik	6	180x110-110x52	
PY 1493	Ah'b. Ebî Tâib	Ah'd-ı Kâsîdî	1407	Nesr-i Ta'lik	9	108	180x110-132x57
PY 1494		Murakkat	1298	Ta'lik	Muhâlef	11	150x90
PY 1495	Ah'b. Hâdîyülmîh b. Nasîr'î-M'elk	Ferîcine-i Târîk-ı Devîs'e-Osmânî C.1	1313	Ta'lik	19	1019	362x220-280x140
PY 1496	Ah'b. Hâdîyülmîh b. Nasîr'î-M'elk	Ferîcine-i Târîk-ı Devîs'e-Osmânî C.2	1313	Ta'lik	19	1006	362x220-280x140
PY 1497	Ah'b. Hâdîyülmîh b. Nasîr'î-M'elk	Ferîcine-i Târîk-ı Devîs'e-Osmânî C.3	1313	Ta'lik	19	942	362x220-280x140
PY 1498	Ah'b. Hâdîyülmîh b. Nasîr'î-M'elk	Ferîcine-i Târîk-ı Devîs'e-Osmânî C.4	1313	Ta'lik	19	944	362x220-280x140
PY 1499	Ah'b. Hâdîyülmîh b. Nasîr'î-M'elk	Ferîcine-i Târîk-ı Devîs'e-Osmânî C.5	1313	Ta'lik	19	552-89	362x220-280x140
PY 1500	Fehâhî Hînâ-i Kâzî	Schâhçehâne	1225	Ta'lik	20	424	312x200-235x145
PY 1501	İbn Yezîrî	Dvân-ı İbn Yezîrî	10.y.y.	Ta'lik	29	303	307x220-243x163
PY 1502		Mecâzîyat-ı Devîs'îye	1257	Ta'lik	24	47	260x200-200x140
PY 1503	Mecâzîddîn Muhammed el-Hüseynî	Zincîr'î-Mecâzîh	1344	Ta'lik	19	459	280x190-230x110
PY 1504	İbrahimîddîn Enverî	Dvân-ı Enverî	12.y.y.	Ta'lik	17	208	263x190-225x125
PY 1505	Mas'ûdîddîn Lâfî	Mîmâzîk-ı Lâfî	1086	Ta'lik	21	448	270x175-195x102
PY 1506	Mânevî	Dvân-ı Mânevî	1226	Ta'lik	179	200x160-172x94	
PY 1507	Abdurrahmân-ı Cîvî	Dvân-ı Evvel	10.y.y.	Ta'lik	16	294	260x175-168x93
PY 1508	Ser'îfî-i Ferîfîzî	Dvân-ı Ser'îfî	1023	Ta'lik	20	291	260x130-160x70
PY 1509	Bahâeddîn el-Mîstevî	Nîrâzî'î-Kâsîdî	1011	Ta'lik	23	210	240x165-190x85
PY 1510	Sem'eddîn Muhammed b. Yahya	Mecâzîyat-ı Kâsîdî'î Ser'îfî-Gülîstân-Bîz	1284	Ta'lik	19	299	240x160-180x110
PY 1511	Abdurrazzâk el-Hüseynî	Mîmâzîyat-ı Dvân-ı Şâh Çelâhî	1276	Ta'lik	23	255	240x145-195x100
PY 1512	Şâh-ı Tebrîzî	Mîmâzîyat-ı Dvân-ı Şâh	11.y.y.	Ta'lik	16	295	237x150-210x110
PY 1513	Bîlâzî Tebrîzî	Dvân-ı Bîlâzî	1221	Ta'lik	16	218	220x145-190x95
PY 1514		Mecâzîyat-ı Fer'îzî	1201	Ta'lik	17	224	210x150-150x92
PY 1515	Muhammed Refî' el-Hüseynî	Dvân-ı Rezevî	13.y.y.	Ta'lik	11	40	240x150-180x100
PY 1516		Mecâzîyat-ı Fer'îzî	11.y.y.	Ta'lik	18	407	243x135-205x112
PY 1517	Muhammed Ser'îfî Sem'eddîn-i Kâzîfî	Hâzîrî ve Bahîrî	1299	Ta'lik	17	151	230x160-185x90
PY 1518	Muhammed b. Buhârî İsmâ'îlî-i Husevî	Dvân-ı İsmâ'îlî	1142	Nesr-i	17	41	220x160-143x105
PY 1519	Karâmî-i Tebrîzî	Dvân-ı Karâmî	14.y.y.	Ta'lik	21	155	230x160-175x85
PY 1520	Helkânî Şîrî	Dvân-ı Şîrî	1120	Ta'lik	9	46	240x155-150x92
PY 1521	İbrahimîddîn Alâkîrî	Dvân-ı Alâkî	11.y.y.	Ta'lik	17	39	230x165-160x125
PY 1522	Ebî Süley	Dvân-ı Efbî Süley	1271	Ta'lik	14	48	220x160-192x117
PY 1523	Şâh	Dvân-ı Şâh	10.y.y.	Ta'lik	15	201	225x153-155x100
PY 1524	Schâh-ı Şîrâzî	Dvân-ı Schâh	12.y.y.	Nesr-i	12	257	227x160-170x110
PY 1525	Schâh-ı İsterafîzî	Rubâyyât	12.y.y.	Ta'lik	12	290	228x144-192x75
PY 1526		Mecâzîyat-ı Dvân	1142	Nesr-i	9	13	220x160-140x96
PY 1527	Bîlâzî Şîrâzî	Dvân-ı Bîlâzî	1230	Ta'lik	25	131	223x146-172x85
PY 1528		Mecâzîyat-ı Devîs'îye	11.y.y.	Ta'lik	14	216	225x130-170x90
PY 1529	Orfî-i Şîrâzî	Dvân-ı Orfî	1096	Ta'lik	21	266	222x125-175x80
PY 1530	Helkânî Şîrâzî-i Sem'eddînî	Dvân-ı Helkânî	864	Ta'lik	15	266	210x160-140x84
PY 1531	İsmâ'îlî Buhârî	Dvân-ı İsmâ'îlî	14.y.y.	Ta'lik	15	95	218x160-180x105
PY 1532		Mecâzîyat	1273	Ta'lik	15	81	218x147-170x70
PY 1533	Kâsîdî Şîrâzî	Kelâyât-ı Şîrâzî	123.y.y.	Ta'lik	15	236	220x170-165x100
PY 1534	Muhammed b. İbrahimî	Semâ'îyat-ı Genevî-i Evâfî-i Medînet'î-Mesrî	1284	Ta'lik	17	224	210x160-160x80
PY 1535	Çelâkîddîn-Devevî	Levîmî'n-Şîrâzî'î Şâh Çelâhî	1278	Ta'lik	14	163	216x135-155x78
PY 1536		Mecâzîyat	1273	Ta'lik	17	80	210x135-165x80
PY 1537		Mecâzîyat-ı Rezevî	123.y.y.	Ta'lik	15	79	215x160
PY 1538	Semâ-i Meğrîbî	Dvân-ı Meğrîbî	1280	Ta'lik	15	98	210x170-165x84
PY 1539	Semâ'î Genevî	Târîk-ı Şâhîkâ	1271	Ta'lik	9	54	218x150-135x88
PY 1540	Sevket-i Buhârî	Dvân-ı Sevket	12.y.y.	Ta'lik	17	140	218x150-165x80
PY 1541	Unsurî-i Belhî	Dvân-ı Unsurî	1315	Ta'lik	16	70	218x140-160x70
PY 1542	Ebî Süley	Dvân-ı Efbî Süley	1271	Ta'lik	14	111	218x135-155x75
PY 1543		Mecâzîyat-ı Rezevî	1097	Ta'lik	19	198	220x115
PY 1544	Nâsîr-ı Genevî	Makerevî-i Ferîzî	1252	Ta'lik	21	36	210x140-150x80
PY 1545	Sâh-ı İsfahânî	Mîmâzîyat-ı Fer'îzî	1192	Ta'lik	17	10	220x142-185x105
PY 1546	Mecâzîddîn-i Husevî	Dvân-ı Mecâzî-i Husevî	1257	Ta'lik	14	89	210x170-150x80
PY 1547	Zahîrî-Fârûbî	Dvân-ı Zahîrî	1280	Ta'lik	14	115	180x140-148x86
PY 1548	Câmî	Efsânî-i Lemâzî	13.y.y.	Nesr-i	18	90	205x135-150x80
PY 1549		Mecâzîyat-ı Devîs'îye	1272	Ta'lik	17	187	205x142-162x91
PY 1550	Hasan Nîsârî-i Nuhbîrî	Târîk-ı Mânevî	1247	Nesr-i	15	373	210x150-150x80
PY 1551	Mahrezîmî-Kelâmî	Kelâyât-ı Yezîrî	11.y.y.	Ta'lik	24	362	203x130-160x80
PY 1552	Kâzîbî	Dvân-ı Kâzîbî	12.y.y.	Ta'lik	14	424	200x115-153x77
PY 1553	Mevlânî Celâldîn-i Râmî	Fihri Mâ Fihri	1201	Nesr-i	21	137	212x130-155x82
PY 1554	Kemâldîn-i Abdülkerîm-i İsfahânî	Dvân-ı Abdülkerîmî	1231	Ta'lik	15	165-178	210x135-160x80
PY 1555	Zahîrî-Fârûbî	Dvân-ı Zahîrî	14.y.y.	Ta'lik	15	294	205x130-150x75
PY 1556	Rehîddîn-i Lenbânî	Dvân-ı Rehîddîn-i Lenbânî	1248	Ta'lik	17	97	205x130-170x60
PY 1557	Muhammed Ser'îfî Sem'eddîn-i Kâzîfî	Semâ'îyat-ı Mîmâzî	1299	Ta'lik	11	28	205x130-154x85
PY 1558	Ebî Nûsâ Ferîdîddîn-i Beyhâtî	Beyhâtî-i Şevhânî	1294	Ta'lik	12	304	205x130-160x80
PY 1559	Kâzîb Çelâkî	Tahzîb-ı Nusreîn	123.y.y.	Ta'lik	16	80	202x145-145x83
PY 1560	Nâsîr'eddîn-i Tîsî	Râk-ı Bîst Bîst Der Marîfî-i Usurîbî	1294	Ta'lik	19	32	205x100-150x60

FY 1561	Sâhî-i Tekkî	Dîvân-ı Sîmî	Buhârî b. Hasan-ı Bekî	13 y.y.	Ta.İk.	21	52	208x122-160x70
FY 1562		Mecmûa		1312	Ta.İk.	16-21	391	207x140-160x80
FY 1563	Hâvâ-i Kâfir	Dîvân-ı Hâvâ		13 y.y.	Ta.İk.	11	130	208x122-152x83
FY 1564	Şâhî-i Buhârî Dede	Gâhîna Tevâzûl	Şevk-i Nisvân-ı Dâhîna	1023	Ta.İk.	15	128	208x145-150x80
FY 1565	Kâdîna Tevhîd	Dîvân-ı Kâdîna	Trîmî-i Kazvîni	1340	Ta.İk.	19	475	202x135-175x85
FY 1566	Âkî Muhammed-i Âyâk	Dîvân-ı Âyâk		1217	Ta.İk.	15	297	200x127-142x80
FY 1567	Bî-i Nâca Ferîdûllâh-ı Seyhîni	Makûllâ-ı Segîne		1309	Ta.İk.	18	172	200x125-150x85
FY 1568	İbn-i Bahârî	Dîvân-ı İbn-i Bahârî		1333	Ta.İk.	15	557	195x130-170x110
FY 1569	Feyz-i Hâdî	Dîvân-ı Feyz		12 y.y.	Ta.İk.	21	216	200x140-175x85
FY 1570	Abdulkâdir Mîrzâ-ı Hâdî	Dîvân-ı Hâdî	Hâdî Muhammed-i Hâdîni	1287	Ta.İk.	15	282	200x111-141x70
FY 1571	Abdurrahmân-ı Cîm	Vîsâ'î ve Zîkâr-ı	Öbe-i Hüseyin-i Hâdîfî	961	Ta.İk.	15	138	200x151-150x82
FY 1572	Kellîni Hemâdî	Dîvân-ı Kellîni		13 y.y.	Ta.İk.	25	146	201x120-162x77
FY 1573	Nâzîrî Nihâdî	Dîvân-ı Nâzîrî		12 y.y.	Ta.İk.	12	275	190x115-175x90
FY 1574	Feyz-i Hâdî	Dîvân-ı Feyz		13 y.y.	Ta.İk.	15	359	190x110-125x78
FY 1575		Mecmûa-ı Eyâr	Sihyîl Hâmî Seffî	1332	Nesih	23	41	200x135-160x80
FY 1576	Sevh-i Bekhîlî	Dîvân-ı Bekhîlî	Bazâ Vekîl Mevlâ Yûsuf-ı Gâmevî	1168	Ta.İk.	17	65	193x95-170x70
FY 1577	Şâhîna-ı Sâkîcî	Kullîyât		1303	Ta.İk.	17	394	188x110-143x71
FY 1578	Hâkîmî Câgâzîlî	Sâh-ı ve Dîvân-ı		13 y.y.	Ta.İk.	11	63	190x115-152x85
FY 1579	Sâh-ı Tevhîd	Kullîyât		12 y.y.	Ta.İk.	15	325	195x120-152x70
FY 1580	Hüseyîn Vâiz-i Kâşîfî	Lâhûb-ı Lâhûb-ı Ma'nevî		13 y.y.	Ta.İk.	15	59	193x115-154x80
FY 1581	Şâhîni	Mecmûa-ı Şâhîni		1077	Ta.İk.	17	363	190x125-155x85
FY 1582	Âhmed Kemâl	Mîstâhîdî-ı Şâhîdîna-ı Fîdevalî	Seyyid Abdîl	1258	Ta.İk.	19	27	197x117-127x67
FY 1583	Şâh-ı İsfahânî	Dîvân-ı Şâh-ı		1237	Ta.İk.	10	159	186x123-123x76
FY 1584	Mahyî Abdülkâdir-ı Ceylânî	Dîvân-ı Abdülkâdir	Hâdîlî Yâhîdî Nâkî Benadî	1261	Ta.İk.	15	29	190x120-140x73
FY 1585	Öbe-i Şîrâzî	Kullîyât		1027	Ta.İk.	19	284	182x105-145x63
FY 1586	Abdurrahmân-ı Cîm	Levâhîb	Hâkîm b. Vîsâ'î-Şîrâzî	1260	Ta.İk.	8	69	182x105-145x63
FY 1587	Lâmî-i Cîrcânî	Dîvân-ı Lââmî		14 y.y.	Ta.İk.	14	43	178x110-140x70
FY 1588		Mecmûa-ı Eyâr		1259	Ta.İk.	15	109	178x115
FY 1589	Hâcî-i Kâmilî	Dîvân-ı Hâcî-i		13 y.y.	Ta.İk.	18	46	183x125-145x70
FY 1590	Hüseyîn Vâiz-i Kâşîfî	Âhâk-ı Mubârîk	Abdurrahmân Devîb Muhammed Nîsâcî	1038	Ta.İk.	21	129	175x110-135x63
FY 1591	Buhârî-ı İsfahânî	İbnîna	Âhmed Çîlîkî Medîni	1322	Nesih-Ta.İk.	13	80	170x110-135x70
FY 1592		Mecmûa-ı Eyâr		1321	Ta.İk.	10	142	170x105-130x70
FY 1593	Seffî-i Tevhîd	Dîvân-ı Seffî		11 y.y.	Ta.İk.	13	41	166x105-125x65
FY 1594	Mekkebi Şîrâzî	Levîb ve Mecmûa		13 y.y.	Ta.İk.	13	52	164x105-125x75
FY 1595	Buhârî b. Sa'îd İncîdîn-ı Mîstâfî	Mîstâhîdî-ı Dîvân		13 y.y.	Ta.İk.	11	106	162x110-125x70
FY 1596	Âhmed b. Kemâlî Şihâk Hîcâzî	Kasâ-ı Sevh-i Sâimîn ve Dâhîrâ-ı Terâkî	Mîrâzî Karîmîn A.B.	1347	Ta.İk.	11	245	160x110-130x73
FY 1597	Fahreddîn-i Hâdî	Sandîkân-ı M'edîf		13 y.y.	Ta.İk.	23	46	160x105-125x65
FY 1598		Levâhîb		1311	Ta.İk.	11	32	150x100-100x60
FY 1599	İbn-i Hâsim Hâm	Sevh-i Kasâ-ı İdrîsî	Sâhîbîn A.B. Yâkûbî	1354	Nesih	15	155	152x100-115x60
FY 1600	Mekkebi Şîrâzî	Levîb ve Mecmûa		1256	Ta.İk.	11	101	154x95-115x62
FY 1601	Abdülâzîzî Kâmilî	Mîstâhîdî-ı Sâ'edîyyî	Muhammed Süddîkîlî	1311	Ta.İk.	9	15	148x90-110x60
FY 1602	Mîrâzî Sa'îd Nîsâcî-ı Hîcâzî	Târîh-ı Mâsûdîna Şîrâzî-ı Accem	Hâhîdîlî Abdülkâdîr	1319	Ta.İk.	11	46	150x80-80x40
FY 1603	Vahî	Ferîhad ve Şîm	Mîrân A.B. Seyyid A.B. Fevâzî	1259	Ta.İk.	11	43	143x87-105x58
FY 1604	Abdurrahmân-ı Cîm	Kullîyât		1081	Ta.İk.	16	255	140x118x152x71
FY 1605	Seffî	Dîvân-ı Seffî		118 y.y.	Ta.İk.	16	37	132x100-175x70
FY 1606		Avân-ı Seffî Cîmîlî-ı Mevlevî		13 y.y.	Ta.İk.	Muhâtef	81	201x120-150x80
FY 1607	Yavuz Sukhân Selâm	Dîvân-ı Selâm		12 y.y.	Ta.İk.	15	48	213x121-148x78
FY 1608		Mecmûa-ı Eyâr		13 y.y.	Muhâtef	18	18	140x80
FY 1609	Sâ'edî Şîrâzî	Bîcân		12 y.y.	Ta.İk.	130	170	170x113-115x64
FY 1610	Yemîşîkâr Avî	Dîvân-ı Avî		14 y.y.	Bâ'z	14	100	200x140-170x90
FY 1611		Mecmûa-ı Sâ'edîyyî fî-ı Ahkâk	Ali B. Mâsûd-ı Râzî	1090	Ta.İk.	14	362	178x77-208x120
FY 1612		Mecmûa-ı Eyâr		14 y.y.	Ta.İk.	24	137	160x110
FY 1613	Muhammed Hüseyîn Vekîlî	Dîvân-ı Vekîlî		13 y.y.	Ta.İk.	13	200	165x110-130x75
FY 1614	Mahmud b. Muhammed-ı Ceylânî	Rîyâz-ı Nâsî		887	Ta.İk.	21	207	200x140-155x80
FY 1615	Mevlevî Celâleddîn-ı Rîmî	Mecnevî C1-2		12 y.y.	Ta.İk.	17	243	207x140-185x75

Sonuç

Kadim kültürümüz ile günümüz arasındaki bağlantıyı sağlayan en önemli maddî unsurların başında yer alan el yazması eserler, İslam ülkelerinin ve diğer medeniyetlerin kültür ve bilim çevrelerine kaynaklık etmektedir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ni edebiyat, din, tarih ve sanat yönünde paha biçilmez Farsça bir koleksiyona sahiptir. Bu kütüphanede yer alan Farsça yazma eserler sadece içerikleriyle değil, sahip oldukları sanatsal hususiyetler sebebiyle de önem arz etmektedir. Bu eserler, çoğunlukla farklı müelliflerin farklı eserleridir. Eserlerin muhtevasına bakıldığında, farklı konuları içeren pek çok eserin bulunduğu görülmektedir. Nadir Eserler'de toplam 1615 Farsça eser var ve bu eserlerin çoğu edebiyat, tasavvuf, fıkıh, hadis, mantık, tefsir, kelâm, akaid, ahlak, menâkıb, tıp, sözlük ve edebi sanat gibi konular hakkında yazılmıştır. Farsça el yazmaları istinsah tarihi, minyatür, hat, tezhip ve cilt özellikleri bakımından çok değerli eserlerdir. Bu eserler arasında müellif hatlı nüshalar da yer almaktadır. Bu koleksiyonda yirmi üç *Kur'ân-ı Kerîm* bulunmaktadır. Bu eserlerin üçünü Hüseyîn Vâiz-i Kâşîfî yazmıştır. Mevlevî tarikatının önderi, âlim ve şair Mevlânâ ait yirmi yedi *Mesnevî* nüshası bulunmaktadır. Fars edebiyatının en büyük şairlerden Sa'dî-i Şîrâzî'ye ait on sekiz *Bostân* ve on altı *Gülîstân* nüshası vardır. Bu koleksiyonda şair, yazar ve mutasavvıflara ait iki yüz seksen beş divan, otuz beş külliyyât, iki yüz kırk dokuz mecmûa, on yedi münşeat, yirmi altı murakka, elli dört risale ile İran'ın millî

destanı *Şâhnâme'* nin altı nüshası yer almaktadır. Farsça eserler arasında bazı sebeplerden ötürü İran'dan gelen aydın ve muhacirlerin kaleme aldığı yazmalar ile bazı Anadolu şehirlerinde istinsah edilen eserler bulunmaktadır. Edebi yönden zengin olan Farsça yazmaların içerisinde Mevlânâ, Câmî, Hâfız ve Sa'dî gibi meşhur mutasavvıfların eserleri yer almaktadır. Bazı Farsça yazmalar çeşitli fetihler ve ganimet neticesinde ele geçirilmiş ve İstanbul'a getirilmiştir. Eserlerin bir kısmı Osmanlı coğrafyasında diğer bir kısmı da İran coğrafyasında istinsah edilmiştir.

Kaynakça

Aksu, H. (1981). "Sultan III. Murad Şehinşahnamesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1-23.

_____ (1988). "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli Cedvelli, Plan ve Haritalı (Türkçe-Arapça-Farsça) Yazmalar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 19-62.

Atalay, M. C. (2012). "Türk Minyatür Sanatının Tasarım Ögelerinin, Türk Resminde Varlık Bulması" *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.

Ateş, A. (1990). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara.

Aynur, H. (2012). "Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 41/597-598.

Bakar, İ. (2001). *Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Kataloğu*, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

Bayraktar, N. (1982). *Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri*, Türk Dünyası Araştırmaları.

Bilgin, O. (2013). "Yazma", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 43/369-373

Duman, H. (1997). *El yazmaları Dünyasında Türkiye'nin Yeri*, Ankara.

Kut, G. (1982). "İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri" *İstanbul Ü.E.F. Tarih Dergisi*, 342.

_____ (1988). "Yazmalar Arasında II", *Osmanlı Araştırmaları*, 181-198.

_____ (2005). *Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları I*, İstanbul: Simurg.

Kut, T. (1972). *Türkçe Yazmalar Kataloğu Repertuarı*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.

Mahir, F. B. (2005). "Minyatür", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 30/118-123.

Orman, İ. (2011). *Askeri Müze Yazma Eserler Koleksiyonu*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul.

Özgüdenli, O. (2008). "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-76.

Özyıldırım, A. E. (2018) *Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu*, Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, İstanbul.

Sübhânî, T. P. & Aksu, H. (1374). *Fihrist-i Nüshêhâ-i Hatî-i Fârsî-i Kitâbhâne-Dânişgâh-i İstanbul*, Pejûheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâla'ât-i Ferhengî, Tahran.

Ünver, N. & Kaya, D. (2005). *Yazma Kitaplar*, (18 Ağustos 2020) <https://pdfslide.net/documents/yazma-kitaplar-dursun-kaya-niyazi-uenver.html>

**F. M. DOSTOYEVSKİ'NİN "İNSANCIKLAR" ROMANI
ÜZERİNDEN YOKSULLUK OLGUSUNA BİR BAKIŞ
AN OUTLOOK ON THE PHENOMENON OF POVERTY
THROUGH THE NOVEL "POOR FOLK" BY F. M. DOSTOEVSKY**

Zeynep KANTARCI BİNGÖL

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

z.kantarci@alparslan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3778-1659>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.11, Ekim | October 2020, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 12.03.2019
Kabul Tarihi | Accepted Date : 22.08.2020
Sayfa | Pages : 100-129
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.56>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

F. M. DOSTOYEVSKI'NİN "İNSANCIKLAR" ROMANI ÜZERİNDEN YOKSULLUK OLGUSUNA BİR BAKIŞ

Zeynep KANTARCI BİNGÖL

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 100-129

ÖZ

19. yüzyıl Rus yazarlarından Dostoyevski'nin yazmış olduğu eserler yaşadığı çağın insanını, toplumunu ve olaylarını resmetmesiyle ve içinde taşıdığı felsefi derinlikleriyle bilinir. O, Rusya'da cereyan eden siyasi ve ekonomik olaylar sonrasında gözlemlediği hayatlarda insanın saklı kalmış iç dünyasını en derinlerine inerek gözler önüne sermeyi başarmıştır. İnsanları ilgilendiren ahlaki, dini ve metafiziksel konuları büyük bir ustalıklarla dile getirmiştir. Eserlerinde ideal insanlar ve afaki yaşantılar yerine yaşarken her gün karşılaştığımız acıları, sevinçleri, istekleri, ihtiyaçları olan, zaman zaman gözyaşı dökken, zaman zaman gülen, bunalan, öfkelenen, ölümü ensesinde hisseden, kurtuluşu ve özgürlüğü arayan sıradan insanı ve onun yaşantısını konu edinir ve bu yönüyle felsefi bir akım olan varoluşçuluğun temel kaynakları arasında ismi zikredilir.

Dostoyevski'nin ilk eseri olan *İnsancıklar* mektup - roman tarzında yazılmış, yokluğu ve fakirliği realist bir şekilde tasvir eden toplumsal içerikli bir romandır. Dostoyevski bu romanında sefalet içindeki hayatı, yeri geldi mi bir parça kuru ekmeğe bile muhtaç olan insanların yaşantılarını bütün çıplaklığıyla aksettirir. Maddiyatın insanların yaşantıları üzerindeki yıkıcı gücünü ve fakir insanların karşı karşıya kaldığı acımasız gerçekliği göstermek ister.

Anahtar Kelimeler: Dostoyevski, İnsancıklar, Yoksulluk.

AN OUTLOOK ON THE PHENOMENON OF POVERTY THROUGH THE NOVEL "POOR FOLK" BY F. M. DOSTOEVSKY

ABSTRACT

Dostoevsky's works, one of the 19th century Russian writers, are known for portraying the people, society and events of his time and for their philosophical depth. He observed after the political and economic events taking place in Russia, he managed to reveal the deepest hidden world of man. He expressed the moral, religious and metaphysical issues of interest to people skillfully. Instead of ideal people and random experiences, he dealt with the ordinary man and his experiences that we encounter every day while we live; the one who has joys, desires, needs, who sometimes sheds tears, laughs from time to time, who gets overwhelmed, angry, feels death at his neck and seeks salvation and freedom. In this aspect, his name is mentioned among the basic sources of existentialism.

Dostoevsky's first work, *Poor Folk*; written in a letter-novel style, is a novel with a social content depicting poverty and indigence in a realist way. In this novel, Dostoevsky reflects the life of misery, the lives of people in need of even a piece of dry bread with all their nakedness. He wanted to show the destructive power of material on people's lives and the brutal reality faced by poor people.

Keywords: Dostoevsky, Poor Folk, Poverty.

Giriş

Felsefe ve edebiyat zihnin iki farklı tutumu olarak ortaya çıkar. Felsefe, varlık, bilgi ve değerle, kısacası hayatın her alanıyla ilgili büyük sorular ve sorunlar üzerine eleştirel, sorgulayıcı, derinlemesine ve sistemli düşünmedir. Edebiyat ise duygu, düşünce, hayal ve olayların estetik duygular uyandıracak bir biçimde anlatımını amaç edinir. Farklı alanlar olmalarına rağmen felsefede edebiyat, edebiyatta da felsefe bulunur; kimi durumda şair filozof, filozof da şair olarak ortaya çıkar. Dikkatle bakıldığında büyük filozofların eserlerinde bir ifade gücü olarak edebiyat, büyük edebiyatçıların eserlerinde de bir derinlik olarak felsefe bulunur (Cevizci, 2010: 7; Taşdelen, 2013: 9). Felsefe tarihine baktığımızda pek çok filozofun edebi bir tarz kullandıkları görülür. İlkçağ filozoflarından bazıları görüşlerini şiirler ile dile getirmişler ve aynı zamanda ozan olmuşlardır. Platon, St. Augustine, Schopenhauer, Nietzsche aynı zamanda büyük edebiyatçılarıdır. Russell, Camus, Sartre Nobel Edebiyat Ödülünü almışlardır (Gündoğan, 2014: 52). Bunun yanında bazı edebiyatçıların eserlerinde de büyük bir felsefi hesaplaşma yani edebiyatın içinde saklanan bir felsefe karşımıza çıkar.

Edebiyatta saklanan felsefe, edebiyatın içinde felsefi olanın ya da felsefi düşüncesinin var olması durumudur. Edebiyatın felsefi boyutlar içermesidir. Felsefi boyutlar taşıyan edebiyat sorgulayan, eleştiren ve insanın duygu ve düşünce dünyasında yeni ufuklar açan edebiyattır. Burada edebiyatın insanı düşündürmesi ve bazı sorularla yüzleşmek durumunda bırakması söz konusudur. Edebiyat eserinin kendi söyleminin gereklerini karşılarken aynı zamanda felsefi boyutlar da taşıyabilmesidir (Günay, 2014: 268). Yani eser felsefi terminolojiyi kullanmasa da belirli bir felsefi argümandan hareket edilerek kaleme alınmakta, felsefi düşünce kendini romanda, öyküde, tiyatrodan ya da bir denemede göstermektedir. Böylece felsefenin soyutluğu edebiyatta ete kemiğe bürünmekte, estetik kaygılar felsefenin mantıksallığını perdelemektedir. Ciddi bir akıl yürütmenin soyutluğu içinde sığ, soğuk ve gösterişli olabilecek fikirler, şiir ya da dram gibi güçlü duygular uyandıracak formlar içinde sunulunca, içten ve canlı bir hale gelebilmektedir. Bilhassa, varoluşçuluk, soyutlamayı kullandığı zaman bile, esasında somut bireylikte var olanı açıklamakta ve keşfetmektedir (Öktem, 2011: 137).

Felsefe ile edebiyat arasındaki ilişkinin vücut bulduğu en güzel örnek, varoluşçulukta yaşanmaktadır. Neden felsefe ile edebiyat arasındaki ilişkinin en güzel şekli varoluşçulukta hissedilmektedir? Varoluşçuluk, insanı anlama konusunda önceki felsefi anlayışlara bir karşı duruş olarak ortaya çıkmıştır.

Varoluşçulukla birlikte insan, nesne olmaktan kurtulmuş, kavram olmaktan çıkmış, mantık silsilesinin bir ürünü olmadığını göstermiş; birçok belirsizliği bünyesinde barındıran geleceğe doğru yaşamaya devam eden ve yaşadığı süre içerisinde endişe, korku ve kaygılarıyla, olanaklarıyla, seçimleriyle varoluşunu tamamlamaya çalışan özgür bir varlığa dönüşmüştür. Varoluşçuluğun insana bu bakışı, onunla yine insanı anlatan edebiyat arasında bir yakınlaşmaya sebep olmuştur. Bu nedenle varoluşçu filozoflar, görüşlerini açıklamak, örneklendirmek ya da pratiğe dökmek için edebiyata müracaat etmişler (Kara, 2019: 48) ve felsefeden edebiyata doğru uzanan bir köprü inşa etmişlerdir. Temel kaygıları insanı ve insanlık durumlarını açıklamak olan varoluşçu filozoflar felsefi dilin yetersizliği karşısında edebi dilin zenginliğinden faydalanmışlardır. Çünkü ele aldıkları kaygı, bulantı, saçma, umutsuzluk gibi konuları felsefi çözümlemeyle incelemek zor görünmekte ve bu durum farklı bir söyleme tarzını gerekli kılmaktadır. Bu da felsefe ve edebiyatı iyice birbirine yakınlaştırmıştır. Felsefenin soyut ve kuru kavramsal yönüyle bireysel insan yaşamını tasvir etmekte güçlük yaşanırken edebiyat somut, öznel ve kişisel tecrübeleriyle somut bireyi, bireysel bir varlık olarak insanı en iyi şekilde tasvir edebilmektedir. Edebiyat duyguların somut bir ifade aracı olarak felsefeye hizmet etmekte ve felsefenin soyut ve kuru kavramsal diliyle ifadesi güç olan bir takım duygu veya duygulanımların anlatımına yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, edebiyat salt estetik bir zevk olmanın ötesinde aynı zamanda belirli türden felsefi düşünceleri ifade edebilen bir etkinlik alanıdır. Şu halde, varolan somutu ele aldığı ölçüde edebiyat varoluşçudur (Elmas, 2015: 336-337).

İnsan varoluşunu kavramaya yönelik çeşitli etkinlik alanları vardır. Edebiyat da varoluşu anlamının bir yoludur. İnsanın kendisini aramasında, bulmasında, tanınmasında, anlamasında, kapasitelerini keşfetmesinde, potansiyellerinin farkına varmasında, varoluş gerçeği ile yüzleşmesinde edebiyat etkin rol oynar. İnsan varoluşunu aydınlatabilecek önemli ipuçları verir. Bu nedenle edebî ürünler insanların birbirlerinin varoluşuna tanıklık etme ve varoluşsal deneyimlerini paylaşabilme imkânı buldukları ürünlerdir. Sevgi, nefret, umut, umutsuzluk, aşk, ıstırap gibi insan varoluşunun farklı yönleri edebiyat yoluyla daha anlaşılır ve tanıdık hâle gelir. İnsan edebî eser yoluyla duygulanırken ya da düşünürken kendi kendisiyle ve insanla yüzleşerek varoluşa katılabilme ve diğerlerinin tecrübelerini paylaşabilme imkânı bulur (Koç, 2015: 111). Felsefenin sunduğu ideal insan tipine karşılık edebiyat soluk alan, kanlı, canlı insana yönelir, insan gerçeğini olması gerekende değil olanda arar. Edebiyat ile insan yaşantısına ayna tutulur ve somut varoluş halleri dile getirilir. İnsan varoluşunun değişik halleri edebiyat sayesinde kendisini

gösterir. İnsan, edebiyatın da felsefenin de temel ve onsuz olunmaz nesnesidir. Gene, her iki alan da farklı yollardan, insana ilişkin bilgimizin sınırlarını genişletme ve kendilik bilincimizin boyutlarını derinleştirme, zenginleştirme işlevine sahiptir (Yetişken, 2012: 75).

Edebiyat alanında varoluşçu temalar Dostoyevski'nin elinde can bulmuştur. 19. yüzyıl Rusyası'nın atmosferi Dostoyevski'yi insan ve yaşamına dair sorunlarla karşı karşıya getirmiş ve nasıl ki varoluşçuluk çağının sorunları ile yüzleşen bir felsefe ise Dostoyevski de çağının sorunlarına kayıtsız kalmayarak onlarla bir hesaplaşma içerisine girmiştir. İdeal insanın aksine somut, yaşayan, gerçek insanı ele alan varoluşçu felsefe gibi Dostoyevski de yaşamda her an karşımıza çıkan sıradan insanı ve onun yaşadığı trajedileri incelemiştir. O, ilk romanı olan *İnsancıklar*'da yoksulluğu, yoksulluğa mahkûm olmuş insanları, onların acınası yaşantılarını anlatmıştır. Bu çalışmada Dostoyevski'nin *İnsancıklar* romanında yoksulluk gerçeğini nasıl tasvir ettiği, hangi bağlamlarda ele aldığı ve maddiyatçı bir dünyada yoksulluk ile karşı karşıya kalan ezilen, hor görülen, zavallı insanların nasıl yaşam mücadelesi verdikleri ve insanlık onurlarını korumak için nasıl savaştıkları ele alınacaktır.

1. Dostoyevski ve Edebiyatta Saklanan Felsefe

Bir yazar, eserini kaleme alırken ister istemez yaşadığı çağın ve toplumun, içinde bulunduğu koşulların etkisi altındadır. Eseri her ne kadar bireysel çabasının ve yaratımının bir ürünü olsa da döneminin özelliklerini yansıtır. 19. yüzyıl Rus edebiyatının büyük ustalarından olan Dostoyevski'nin eserlerinde de yaşarken şahit olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal sancıkların izlerine rastlanır. Onun eserleri hem dönemine ait analizleri hem de döneminin eleştirilerini barındırır. Bu durumu çağdaş Rus düşünürü Nikolay Berdyayev şu şekilde dile getirmiştir:

Rus'tur Dostoyevski –sapına kadar. Rusya'nın yazardır. Rusya dışında düşünemeyiz onu. Rus ruhundaki gizem, ancak ona bakıp çözülebilir. Kendi de bir bilmece, bir çelişkiler yumağı. Batılılar, Dosto'ya bakarak anlıyor Rusya'yı. O ise, Rus ruhunun kayganlığını dile getirir. Dahası: Rus düşüncesinin, Rus ulusal bilincinin öncüsü oldu. Ulusal bilincin çatışan yanlarını, tedirginliklerini gözler önüne sererek: bir yanda küçülüş, bir yanda kendini beğenmiş; bir yanda herkese acıyış, bir yanda yurdundan başkasını sevmemek (aktaran Tanju, 2007: 89).

17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan modernleşme süreci Rusya'da büyük kargaşalara ve bunalımlara yol açmıştır. Batı'da modernleşme kendi doğal seyri içinde bir gelişim gösterirken Batı dışındaki toplumlarda ise genellikle Batı'daki gelişmelerin taklit edilmesi

biçiminde görülmüştür. Batı dışı toplumlar modernleşmeyi resmi devlet politikaları ile hızlı ve topyekûn bir biçimde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Durum böyle olunca modernleşmeye karşı toplumun bazı kesimlerinde tepkiler oluşmuştur. Rusya'da da Batı'nın teknik, askeri, ekonomik üstünlüğünü yakalamak için özellikle Çar I. Petro sonrasında modernleşme sürecine girilmiştir. Rus modernleşmesi, tepeden inme, halkın kültür ve inancına yabancı bir düşünce olarak algılanmış, gerek aydınlar gerekse de halk arasında modernleşmeye yönelik ciddi tepkiler ortaya çıkmıştır. Yerinden edinilen köylüler, kentlerde artan yığınlar, işsizlik ekonomik gelir dağılımındaki eşitsizlikler, Rus elitlerin Batı hayranlığı içerisinde halktan kopuk yaşam biçimleri derin bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Yaşanan bu durumlara 19. yüzyıl Rus edebiyatının zirve isimlerinden olan Dostoyevski de kayıtsız kalmamış, eserlerinde modernleşme sürecini yorumlamıştır. V. Ermilov'un da ifade ettiği gibi "İnsanın insanı sömürdüğü bir düzende, kişiöğlunun acılarını, alçalışlarını yüreği darala darala anlatır eserlerinde." (aktaran Tanju, 2007: 101). 1864'te yayımlanan *Yer Altından Notlar* adlı eserine Londra Hyde Park'ta inşa edilen Billur Saray imgesi üzerinden bir modernleşme eleştirisi yapmıştır. Başyapıtı kabul edilen *Karamazov Kardeşler* romanında Rusya'nın yaşadığı bütün siyasal çatışmaları çeşitli karakterlerle ifade etmiş ve Rus Batılılaşmasının bir eleştirisini yapmıştır. *Budala* romanında Batının bireycilik ve rasyonalizmine karşı Batılı değerlerle bozulmamış "Rus ülküsü" ile kurtuluşu önermektedir. Hiçbir şeyi olmayanlara derin bir acıma duygusu ile eğilen *Suç ve Ceza* eseri dünya edebiyatının en büyük başyapıtlarından biridir. Bu eserde şu kanıya varılır: "Bu yalan dolan içindeki bezirgân toplumda kişiöğlunun sorunlarına bir çözüm bulunamaz. Herkes acılar içinde, hor görülüyor, yapayalnızlar, hayatın yükü bellerini bükmüş. Böyle bir toplumda yaşanmaz ki!" (Erkan, 2017: 25-37; aktaran Tanju, 2007: 101)

Dostoyevski'nin eserlerini seçkinleştiren içinde taşıdığı felsefi boyuttur. Bu boyut eserlerde açık bir şekilde görünmese de eserlerin içeriğinde felsefi bir temanın varlığı kendini hissettirir. Düşüncesinin merkezine insanı yerleştiren Dostoyevski, insana yine insanın penceresinden bakarak insanın kim olduğunu ve insanın var oluşuna neyin iyi geleceğini bulmaya çalışmıştır. *Suç ve Ceza* romanında aklın yıkıcı ve suçlu potansiyellerini konu edinir. İnsan doğasına ilişkin derinlikli tespitler yaptığı *Ölü Evinden Anılar* romanında Avrupa'nın hümanistik geleneğini ters yüz eden belirlemeler mevcuttur. Bu romanda Dostoyevski, Sibiryaya günlerinde birlikte kaldığı suçlularda gördüğü, insan doğasını belirleyen şeyler olarak kabul ettiği çelişki, belirsizlik ve irrasyonelitenin göz ardı edildiği takdirde insanın anlaşılamayacağını savunur.

Yeraltından Notlar adlı eserinde de insanın eylemsellik alanının bütünüyle rasyonel olarak düzenlenmesine karşı çıkar. Rasyonel bir özlem içinde yaşamı belirlenen insanın sıkıntıdan ölebileceği ve bu durumdan sakınmak için gerekçe göstermeksizin sırf özgürlüğünü test etmek adına bir başkasına zarar verebileceğini ele alır. Aynı eserde Dostoyevski, Aydınlanmacıların toplumu rasyonel olarak düzenleme çabalarında gözden kaçırdıkları şeyi bir romancı olarak bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer (Elmas, 2015: 342-344). Bu durum bize Dostoyevski'nin edebiyatçı kimliğinin yanı sıra bir filozof kimliğine sahip olduğunu düşündürür. Çünkü eserlerinde en derin felsefi soruları bir filozof edasıyla incelemiş ve bu sorular, Dostoyevski'nin elinde felsefi yoğunluğundan süzülerek yaşayan bir gerçekliğe dönüşmüştür.

Gündoğan'ın (2014: 65) belirttiği gibi Kafka, Camus, Sartre, Simone De Beauvoir gibi Dostoyevski'nin de eserleri, genelde roman statüsünde olmakla birlikte "tezli roman" olarak adlandırılmakta ve felsefenin mantıksal kuru diline ve kavramlarına çok başvurmadan bir fikri ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre metafizik, etik ve diğer felsefe konuları ve sorunları romanın veya bir edebi türün konusu olabilir. İnsan hayatı, varoluşu, hayatın anlamı ve özellikle bireysel yaşantılarda dile getirilmek istenen ve felsefenin de içinde bulunan pek çok insani sorun felsefenin soyut, kuru ve kavramsal diliyle anlatılamaz. Hiçbir kavram şahsi, somut tecrübe hallerini ifade edemez. İşte burada betimleyici, canlı edebiyat dili devreye girer. Yazar, kendine özgü bir biçimde, insan ve insan problemleri üzerinde kafa yorması, onları adlandırabilmesi, dolayısıyla görme ve yaşantı olanaklarını genişletmesiyle filozoflaşır (Girgin, 2014: 259). Mesela Dostoyevski, *Suç ve Ceza* da insan olabilmek için acı çekmenin gerekliliğini ortaya koyar. Ancak acı çekebilenler, ancak gerçekten acı çekebilenler günahlarından arınabilirler. Okuyucu, buna Sonya'nın ağzından duymadan da romanın kıvrımları arasında dolaşırken ulaşabilir. İşte romandaki felsefe budur: "Felsefe yapmayan felsefe" (Timuçin, 2014: 35). Buradaki derin felsefe hiçbir filozofun hiçbir belirlemede bu derinliğiyle bulunmaz. Bu durum bize edebiyatın insanı anlama ve anlatma çabasında en güçlü ifade aracı olduğunu göstermektedir. İnsan varoluşunda yer alan her şey edebiyatta kendine bir yer bulur. Edebiyat yoluyla, insanın yapı olanakları ve insan sorunları somutlaştırılarak canlandırılmış yaşantılarla ve eylemlerle gösterilirken; bunların altında yatan çatışmalarla, bunların temelinde yer alan değerler ve değer sorunlarıyla birlikte dile getirilir. İnsanın dünyasına özgü olan bütün bu çeşitlilik, hem temelleriyle birlikte, hem de en geniş ve en derin bağlantıları içinde düşünsel, algısal ve duygusal boyutlarda incelenir (Yetişken, 2012: 74-75).

Dostoyevski edebiyat alanında varoluşçu temaları büyük bir titizlikle ele alan yazarlardan biridir. O, insan ve varoluşu, inanma, acı çekme, özgürlük, sorumluluk, sevgi, adalet gibi varoluşçu temaları karakterleri üzerinden ele almıştır. Eserlerinde çalkantılı bir dönemde yaşayan bir kuşağı rahatsız eden ahlaksal, dinsel, siyasal konuları etkileyici bir dil ve ustalıklı dile getirmiştir. Gözlemlerinin keskinliği, ayrıntılara verdiği önem, karmakarışık yaşamından çıkardığı sağlam karakterleri ve roman kurgulamadaki ustalığıyla Avrupa'da ve ülkesinde kendisinden sonra gelen hemen hemen tüm yazarlar üzerinde etkili olmuştur. Edebiyat ve düşün yaşamında önemli bir rol oynayan Dostoyevski'yi birçok aydın varoluşçuluk akımının temel kaynaklarından biri olarak saymıştır (Çakmakçı, 2008: 129). Çünkü iki dünya savaşının yıkımı karşısında insan varlığının nasıl bir varlık olduğunu sorgulama gereği duyan varoluşçu felsefe geleneği gibi Dostoyevski de insan varlığını anlamaya yönelmiştir. Zweig'in (2018: 184) ifadeleriyle belirtecek olursak Dostoyevski'den önce:

İnsanlık ruhsal varlığının mistisizmini ve mekanizmasını daha önce hiç bu kadar derinden tanımamıştır; insanlık Dostoyevski'nin bakışıyla daha uyanık ve daha bilinçli, duygularında daha esrarengiz, daha tanrısal hale gelmiştir. O olmasaydı, bütün ölçüleri aşan bu adam olmasaydı, insanlık doğasındaki sır hakkında daha az şey biliyor olacaktı, onun eserinin tepesine çıkarak daha önce olmadığı kadar uzak geleceğe bakabiliyoruz artık.

Bir yazar neyi görür, neyi yaşarsa en iyi onu ifade eder. Çoğu yazarın eserlerine bakıldığında hayatlarından izler taşıdığına şahit oluruz. Dostoyevski de kişisel tecrübelerini eserlerine yansıtmuş yazarlardan biridir. O, kendi yaşamını düşüncesinin nesnesi haline getirmiştir. Kendi yaşamından yola çıkmış, eserlerinde kendi bireysel yaşamını konu edinmiştir. Yazdıkları düşünülmüş değil çoğunlukla bizzat kendisi tarafından yaşanılmış şeylerdir. Zaten "kendi de ezilmişin, horlanmışın biriydi. Çevresi... gerçekler... yıkıp bitirmişti onu. Bu eserlerine de yansır. Onun yaşantısı da yazarlık uğraşı da sanata düşman, özgürlüğe düşman, güzele, dehaya düşman bir ortamın yürekler sızlatan acımasızlığını gösterir" (Tanju, 2007: 101). Dostoyevski bir yoksullar evinde doğar. Daha ilk anda ona hayatının yeri gösterilmiştir toplumun dışında, hor görülen, hayatın dibine yakın bir yer, ama insani kaderin tam ortasında, acıya, ıstıraba ve ölüme komşu bir yer. Son günlerine kadar kendisini saran bu çemberin dışına asla çıkmamıştır, hayatının ağır geçen elli altı yılı boyunca sefaletten, yoksulluktan, hastalıktan ve hayatın yoksullar evindeki mahrumiyetinden kurtulamamıştır (Zweig, 2018: 94). Hayatının daha çok erken dönemlerinde parasızlığın ne anlama geldiğini çok iyi bilen Dostoyevski *İnsancıklar* eserinde de yoksulluk olgusunu işlemiştir. Eserini

yazmaya başladığında nasıl ödeyeceğini bilmediği bir yığın borcun içindeydi ve gelecek onu kaygılandırıyor. Bu yüzden eserin satır aralarında otobiyografik motiflere rastlamak mümkündür. Makar Devuşkin'in akşamları kâğıt oynayan subay ortamını anlatması, eserin türünü de belirleyen mektuplaşmalar, üç beş kuruş için düzeltme yapmak için evrak işlerinin alınması, devlet kasasından borç alma, bu yeterli olmadığında yüzde karşılığında tefecilerden borç alma gibi örnekler otobiyografik motiflerdir (Kandemir, 2016: 204). Bu yüzdendir ki Günay'ın da (2014: 265) dediği gibi varoluşçu felsefe geleneğini Dostoyevski'siz düşünmek pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü varoluşçu felsefe bireyin deneyimini ve bu deneyimin tekilliğini ve biricikliğini insanı anlamının temeli olarak görür. İnsanın nasıl bir varlık olduğunu açıklarken gerçek, somut ve yaşayan insandan hareket eder, olması gereken ideal insandan uzak durur. Dostoyevski de eserlerine yaşarken her gün karşılaştığı insanları konuk eder. Onun söz ettiği insanlar, çatırdayarak yıkılan feodal düzenden kapitalist düzene geçişi anlamayan, boğulur gibi olan insanlardır. Dostoyevski'nin kahramanları: Küçük memurlar, paracı düzenin dışlılarına takılıp yoksullaşmış düşkün soylular; halkın yaşantısından uzak aydınlar, yarı aydınlar (devrimci ülkelerin hazırlandığı o çetin süreçten de, sıradan insanların düşünsel etkinlik ortamından da uzaktılar, oysa Marksizm'e katılma hakkını Rusya'ya kazandıran bu süreçtir Lenin'e göre); yeni düzenin başkasına avuç açar duruma düşürdüğü züğürt ağalar; kentin iç karartan kat kat binalarına bitişik, tabut gibi tek göz gecekonduda oturanlardır (Tanju, 2007: 102). Onun eserlerinde kurgulanmış, hayal edilmiş insanlar değil; ruhları ve bedenleri, arzuları ve sevinçleri, sevgileri ve nefretleri, inançları ve inkârları ile gerçek yaşayan insanlar vardır (Taşdelen, 1992: 123). Dostoyevski kahramanlarını şekillendirirken kendi karakterinden, kendi yaşantısından ve yaşadığı çevreden edindiği izlenimlerden esinlenmiştir. Ne yaşadıysa, neye tanık olduysa onu anlatmıştır. Tıpkı Sartre, Camus, Kierkegaard'ın yaptığı gibi somuttan, yaşanmıştan, bireysel yaşantı hallerinden hareket etmiştir. İster Sartre olsun ister Camus olsun ister Kierkegaard olsun varoluşçular klasik metafizik temellendirmelerin aksine insan yaşantılarını ve deneyimlerini, kendisine yabancılaşmış, ötekileştirilmiş, özgürlüğü elinden alınmış, ölümle burun buruna gelmiş insan varlığının betimlemesini yapmayı kendilerine amaç edinmişlerdir.

Dostoyevski hayatın sillesini küçük yaşlarda yiyen biridir. Alkolik, kaba saba, zalim bir baba ve onun toprak köylülerince öldürülmesi, hastalığın pençesinde kıvranan bir anne ve onun ölümü, yoksulluk, asosyal ve baskıcı bir yaşam, yatılı okullar, sara krizleri, ruhsal bunalımlar Dostoyevski'nin hayatında

derin izler bırakmıştır. Bu yüzden Dostoyevski'nin eserleri pesimisttir. V. Ermilov, Dostoyevski için "kötümserdi: toplumda gerçek bir gelişme olamaz, insanın sorunları çözülemez, kişiöğlunun ruhundaki bölünmüşlüğe çare bulunamazdı." (aktaran Tanju, 2007: 103) tespitinde bulunmuştur. Dostoyevski'nin özellikle *Karamazov Kardeşler* eserinde kötümserliğe dair trajik örnekler mevcuttur. Mesela roman kahramanı Ivan'ın kardeşi Alyoşa ile aralarında geçen bir konuşmada bu kadar kötülüklerin olduğu zalim bir dünyanın nasıl olur da kabul edilebildiğini sorgulamaktadır. Anne ve babası tarafından yatağını ıslattığı için dövülen ve tuvalete hapsedilen beş yaşındaki çocuk ya da annesinin gözü önünde köpeklere parçalatılan sekiz yaşındaki çocuk gibi örnekler üzerinden yaşamın adaletsizliği problemini ele alır.

Dostoyevski'nin eserleri, sadece olay örgüsünden ibaret değildir; mesela *Ecinniler* eserinde ateizm, sosyalizm ve nihilizm gibi aşırı ideolojilerin Rus insanı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Batı düşüncelerine ve sosyalist düşünceye sert eleştiriler getirmiştir. Bu eserde bir örgütten bahsedilir ve örgütteki gençler de Batı düşüncesinin temsilcileridir. Toplumun kurallarını beğenmezler ve onları ortadan kaldırmak için planlar kurmaktadır. Dostoyevski bu eseri ile Batılı düşüncelerin ahlaksızlığını ve bu düşüncelere kapılıp giden Rus toplumunu değerlerinden uzaklaşacağını ve toplumda bir çözümlenin meydana geleceğini anlatmak istemiştir. Batılılaşmanın bir değer kaybı olduğunu buna karşın Rus halkının kendi değerlerine sahip çıkması ve gerçek Hristiyanlığa bağlanması gerektiğini söylemiştir.

Edebiyat ve felsefe bütünleşmesinin ürünü olan eserlerin ortak noktası insan tecrübesinin evrenselleştirilmesi, tek insandan hareketle bütün bir insana hatta genel anlamda varlığa yükselmiş olmasıdır. Bir başka deyişle insandan hareketle metafizikleşme, insanda metafiziği yakalama durumudur (Gürsoy, 2014: 48). Edebiyattaki metafizik kesin bir bilgi alanı olarak metafiziğin imkânının değil; insan varoluşunda, yaşam deneyimleri çerçevesinde metafizik gerçekliğin dile getirildiği alandır. Bu alanda metafiziğin işlevi, bilgisel değeri sorgulanmaz, metafiziğin insan varoluşundaki yeri ve karşılığı ele alınır (Taşdelen, 2013: 96). Dostoyevski de eserlerinde Tanrı'nın varlığı, ruhun ölümsüzlüğü, hayatın anlamı ve değeri gibi metafizik soruları birer metafizik gerçeklik olarak bize sunmaktadır. Mesela Dostoyevski inanmayı bir varoluş sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ona göre Tanrı'ya inanan ya da inanmayan her insanın acı içindedir. Bu acı inan için erdemli bir yaşam sürmesinde gerekliyken inanmayan için hayatına son vermesinde bir sebeptir. "Tanrı sorunu bana bütün hayatım boyunca acı çektirdi" (Dostoyevski, 1973: 71) diyen Dostoyevski'nin eserlerinin temelini Tanrı'nın varlığı sorunu oluşturur ve

diğer sorunlar bu soruna nazaran önem kazanır. Bu soruya verilecek cevap yaşamın seyrini belirler. Bu soru çözüme kavuşmadan insanın kıpırdaması mümkün görünmemektir. *Karamazov Kardeşler'*de "Ölümler arasında yeniden dirilecek miyiz?" (Dostoyevski, 1989: 460) diye sorar ve ruhun ölümsüzlüğünü irdeler. "Tanrısız insan erdemli olabilir mi?" (Dostoyevski, 1989: 141) sorusuyla değerler sorununu ele alır ve Tanrı'nın yokluğunda insanların kişisel ve sosyal yaşantılarındaki karşılaşacakları sorunları değerlendirir. *Ecinniler'*de Tanrının yoksa yüzbaşı üniformasının da bir anlamının olmadığını söyleyen Dostoyevski ile Tanrı sorununu varoluşun anlamı ve değeri ile ilişkilendirir. Tanrı sorununu çözümleyemeyen kişinin hayatını anlamlı kılmakta zorluk çektiğini gösterir (Taşdelen, 2013: 113).

2. "İnsancıklar" Romanı ve Yoksulluk Olgusu

Yoksulluk, insanların birlikte yaşamaya başladıkları ve üretim ilişkileri gerçekleştirdikleri günden beri varolan önemli sorunlar arasında yer almıştır. Günümüzün ya da sadece az gelişmiş ülke ya da toplumların bir sorunu olmayıp, geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan ve gelişmiş diye nitelendirilen toplumları da ilgilendiren çok kapsamlı ve çok yönlü bir sorundur. En genel anlamda gelir eksikliğine bağlı olarak asgari yaşam düzeyini yakalayamama, yaşamı sürdürmek için gerekli olan mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumla karşı karşıya olan insanların geliştirdiği sosyal mahrumiyet duygusudur. Yani gıda, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların eğitim, sağlık ve yaşam beklentisi gibi alanlardaki yoksunluklarını içeren bir kavramdır. Ayrıca toplumla bütünleşememe, toplumdan dışlanma, ayrımcılığa uğramak da yoksullukla doğrudan ilintili konulardır. Yani yoksulluk sadece ekonomik bir sorun da olmayıp; kültürel, hukuksal, siyasal, etnik gibi farklı boyutları olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Açıkgöz & Yusufoglu, 2012: 80; Can, 2017: 1112). Geniş kapsamlı bir konu olan yoksulluk gerek bilim insanlarınca gerek filozoflarca gerek sanat ve edebiyat camiasında farklı şekillerde incelenmiştir. Her inceleme sosyal bir olgu olan yoksulluğun insan, toplum ve yaşam üzerindeki etkilerinin incelenmesine ışık tutmuştur.

Yoksulluk olgusu, onun nedenleri, boyutları, yansımaları, doğurduğu sonuçlar, yoksul insanların yaşantıları, yaşadıkları sıkıntılar, kendilerini algılama biçimleri birçok esere konu olmuştur. Bu eserler sosyo-ekonomik bakımdan toplumun alt tabakalarında yer alan insanların var olma ve hayatta kalma mücadelelerini, maddi ve manevi tükenişlerini ele alır. Örneğin Türk Edebiyatı'nın ustalarından Orhan Kemal'in yapıtlarının ana teması yoksulluktur. *Çokolata* adlı yapıtında da bir çocuk kahraman üzerinden yoksulluğun izini sürer. Victor Hugo *Notre Dame'ın Kamburu* romanında

yoksulluğa derin bir bakış atar. Vincent van Gogh *Yoksul İnsanlar* adını verdiği tablosunda yoksulluğu resmetmiştir. Senaryosunu Steven Conrad'ın yazdığı, yönetmenliğini Gabriele Muccino'nun yaptığı *Umutunu Kaybetme* filmi birçok yoksulluk türünü içinde barındırır. Rus edebiyatının dev yazarlarından Dostoyevski de 1846'da yayımlanan ilk romanı olan *İnsancıklar*'da yoksul, sefil ve çaresiz insanların yaşantılarını anlatarak adeta yoksulluğun ve sefaletin resmini çizmiştir. Romanda, 19. yüzyılda şehirlere göç eden insanların yaşamış olduğu toplumsal ve ekonomik sorunları yansıtmıştır. Bu sorunların başında yoksulluk ve işsizlik vardır. Dostoyevski romanında kırsal yaşamın zenginliği, doğallığı karşısında kent yaşamının yalnızlığını ve sefaletini karşılaştırmıştır (Erkan, 2017: 37). Eser, mektup-roman tarzında yazılmış, toplumsal içerikli bir romandır. Roman, insanların yaşadığı ekonomik sorunları, bunlarla nasıl baş ettiklerini ve bu sıkıntılar içindeyken birbirleri ile olan ilişkilerini ve yardımlaşmalarını ele alır. Yoksul insanların dayanışmasını gösteren bu roman, orta yaşlı bir kâtipin uzaktan akrabası olan genç bir kıza karşı beslediği büyük bir aşkı konu edinir. İki kişinin mektuplaşması şeklinde kaleme alınmış romanda hem kâtip Makar Devuşkin hem akrabası olan genç kız Varvara yokluk içindedir. Birbirleri ile sürekli mektuplaşırlar, birbirlerine destek olmaya çalışırlar. Makar Devuşkin zar zor geçinen, giyecek doğru dürüst bir elbisesi olmayan hatta kendisi muhtaç bir halde iken sahip olduğu az bir parayı bile Varvara için harcamaktan ve onun için maddi sıkıntılara girmekten çekinmez. Çünkü kendini ona karşı sorumlu hisseder ve onun ihtiyaçlarını karşılamayı kendisi için bir vazife olarak görür. Acıma duygusunun egemen olduğu romanda Varvara da Makar Devuşkin'e yeri geldiğinde maddi yardımlarda bulunur. Ama sonunda ikisinin de elindeki, avucundaki her şey biter ve umutsuzluğa düşerler. Artık zor yaşam koşullarına daha fazla dayanamayan Varvara karşısına çıkan zengin bir adamla evlenmeye karar verir. Makar Devuşkin ilk başta bu konuya olumlu yaklaşmış gibi görünse de sonraları içten içe Varvara olmadan yaşayamayacağını anlar. Fakat artık her şey için çok geç kalmıştır, Varvara çoktan gitmiş ve Makar Devuşkin büyük bir yıkım yemiştir. Onu bu hayata bağlayan tek dayanağının gidişiyle yaşamının tüm anlamı kaybolmuştur.

Roman, diğerkâmlık felsefesi üzerine kurulmuştur. Makar Devuşkin yaşamını Varvara'ya adamıştır. Onun için maddi ve manevi her türlü fedakârlığı yapmakta, kendinden daha çok onu düşünmektedir. Varvara'nın kendisini iyi ve mutlu hissetmesi, sağlıklı olması ve iyi bir yaşantı sürmesi için elinden geleni yapmakta hatta kendisi de yoksul ve muhtaç durumda olduğu halde elinde avucunda ne varsa Varvara'ya sunmaktan, onun için tefeciden borç

almaktan bile çekinmemektedir. Varvara'ya büyük bir tutku ile bağlanan Makar Devuşkin onun neşesi ile neşelenmekte, onun dertleriyle gamlanmakta kendini Varvara'nın uğruna feda etmektedir.

Dostoyevski birçok varoluşçu filozofun eserlerinde dile getirdiği varoluşçu temaları belirgin olarak tüm eserlerinde irdeler. O, eserlerindeki kahramanlar aracılığıyla varoluşçu temaların yaşamdaki karşılıklarını sorgulamış ve bu temaların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Onun *İnsancıklar* adlı eserinde de varoluşçu felsefenin izleri karşımıza çıkar. Dostoyevski *İnsancıklar*'da 1800'lü yılların Rusya'sındaki yoksul insanların yaşadığı trajediyi gerçekçi bir gözle tasvir etmeyi başarmıştır. Bu yüzden *İnsancıklar*, Rusya'nın ilk toplumsal romanı olarak kabul edilir (Çakmakçı, 2008: 130). Duygusal öğelerin hâkim olduğu, şefkat, acıma, yardımseverlik, dayanışma temalarının ele alındığı romanda, umursanmayan, göz ardı edilen, aşağılanan ve çoğu zaman toplumda problem olarak görülen yoksul insanların var olma mücadelesi anlatılır. Bu romanda yoksulluk karşısında çaresiz kalan, yoksulluğun verdiği bunalımdan kurtulmanın yollarını arayan ve hayata tutunmaya çalışan insanların ayakta kalma çabaları vardır. Zaten varoluşçu felsefe de ayakta kalma ve bir var olma mücadelesinin sesidir. İnsanın varoluş mücadelesine ilişkin problemi açığa kavuşturmak için uğraşır. Çünkü 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı ve onlara bağlı olarak yaşanan krizler, adaletsizlikler, hayal kırıklıkları, yoksulluk, sefalet, çaresizlik, ümitsizlik, acı, gözyaşı özellikle insanın anlamı ve değeri, insan onuruna uygun bir yaşamın olanağı, umutsuzluk, özgürlük, sorumluluk gibi konular üzerinde tekrar düşünülmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu yüzden çağının halet-i ruhiyesini yansıtan varoluşçuluk bir isyan ve başkaldırı felsefesidir. Bu, insan değer yaratan bir varlık iken silikleşmesine, küçülmemesine, değersizleşmesine ve kocaman bir hiçliğe dönüşmesine yönelik bir başkaldırıdır. Bu; savaşlarda katledilen, intihara sürüklenen, ölmesi ve öldürmesi olağan görülen insanın isyan çığlığıdır. Bu kapitalist etkinlikler içine hapsolmuş, kendisine, dünyasına, emeğine yabancılaşmış, yoksulluğa mahkûm edilmiş insanın haklı sesidir.

Dostoyevski'nin *İnsancıklar* romanında ele alınan yoksulluk olgusu aşağıdaki bağlamlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.1. Yoksulluğun Neden Olduğu Elverişsiz Yaşam Koşulları

Toplumun yoksul kesimi geçim sıkıntısı çeker, bu yüzden kötü bir ortamda sağlıklı koşullarda yaşar, yeteriz beslenir, sağlık problemleri yaşar, sosyal güvenceleri yoktur, genelde günlük yaşarlar. Dostoyevski gerçekçi bir bakış açısıyla yazmış olduğu *İnsancıklar* eserinde Petersburg'un ürkünç, ücra köşelerini ve buralarda yaşayan yoksul insanların virane evlerini başarıyla

resmetmiştir. Başkent Petersburg'un tüm görkemli dış görüntüsünün detaylarında gizli kalmış kenar mahalleler, yaşanan sefillikler tüm gerçekliği ve çarpıcılığıyla gösterilmiştir (Kandemir, 2016: 204). Makar Devuşkin'in tasviri ile yaşadığı yer;

Bizim evimizde, temiz holümüzde, çok uyduruk merdivenler vardır; antre düzgündür; temiz, aydınlık, geniş, her yeri maun kaplamadır. Fakat o bulaşıkhaneyi hiç sormayın: koku saçan, ıslak, yağlı, kırık dökük yapışır duvara. Her sahanlıkta kırık dökük sandıklar, sandalyeler ve dolaplar durur, paçavralar asılmış, pencereler kırılmış; yağ, çerçöp, yumurta kabuğu ve balık artıkları dolu pis su birikintileri vardır yerlerde; iğrenç kokar... Kısacası, berbattır. Odaların durumunu yazmıştım size; diyecek bir şey yok, doğrusu rahat, ama biraz boğucudur, yani kötü koktuğundan değil, üstünüze afiyet, biraz çürük kokusu, keskin bir koku vardır içeride. İlk seferinde tatsız bir izlenim olur, ama bu önemli değildir; iki dakika kalır üzerinizde bu izlenim, sonra geçer, hissetmezsiniz, her şey gibi geçer, çünkü siz de kötü kokarsınız, elbiseniz kokar, elleriniz kokar, her şey kokar... Böylece, alışırsınız. Bizdeki isketeler böyle can verir. Denizci, beşinci kuşu satın aldı, ama bizim evin havasında yaşayamıyorlar (Dostoyevski, 2013: 34).

Yoksul insanlar yaşamlarını yoksul bir çevrede elverişsiz koşullarda sürdürürler. Etraflarında kendileri gibi zor şartlarda hayata tutunmaya çalışan insanlar vardır. Makar Devuşkin de kendisi gibi zar zor geçinen insanlarla aynı ortamı paylaşmaktadır. Bu insanlar içinde Gorşkov ailesi Makar Devuşkin'de özel bir yere sahiptir. Gorşkov, karısı ve üç çocuğunu geçindirmek için mücadele veren memur bir babadır. Sağlıksız yaşam koşulları, yetersiz beslenme ve parasızlık yüzünden tedavi ettiremediği dokuz yaşındaki oğlu kızıl hastalığından ölmüştür Yoksulluğun bu hazin sonunu ve insanların çaresizliğini Dostoyevski Makar Devuşkin'in ağzından "Belki omuzlarından bir yük eksildiği için rahatlamış olabilirler." (Dostoyevski, 2013: 85) sözleriyle ifade ederken yoksulluğun insanların belini nasıl büktüğünü çarpıcı bir şekilde ifade etmek istemiştir. Yürek burkan bu sözler yoksulluğun insanın saygınlığını ve yaşamının kutsallığını nasıl yok ettiğini aşikâr kılar. Dostoyevski yoksulluğun kuşattığı yaşamların değersizliğini ve çaresizliğini, insanların umutsuzluğunu ve ölümlerle burun buruna olma gibi var olma durumlarını varoluşçu bir filozof gibi göstermek istemiştir. Zaten varoluşçu filozoflar da iki dünya savaşının yıkıcı etkilerinin ardından dikkatleri insanların karşı karşıya kaldıkları sorunlar üzerine çekmişlerdir.

İnsan yaşamını sürdürmesi için sadece maddi ve ekonomik ihtiyaçlara gereksinim duymaz. İnsanın sosyal ihtiyaçlara da gereksinimi vardır. İnsanın

karnını doyurması kadar ruhunu doyurması da önemlidir. Fakat yoksulluk maddi ve ekonomik ihtiyaçları karşılamada insanı olumsuz etkilediği gibi sosyal ihtiyaçları karşılamak da bir yoksul için neredeyse imkânsızdır. Yoksulluğun bir boyutu olan sosyal ihtiyaçlar yoksulluğu, insani gelişim için gerekli olan sosyal ihtiyaçlara ulaşamamayı, onlardan mahrum olmayı ifade eder. Mesela sanattan zevk alma sosyal bir ihtiyaçtır. Romanda sanattan zevk duyma ile ilgili sosyal bir ihtiyaçtan kaynaklanan yoksulluğu Varvara, Makar Devuşkin'e şöyle izah etmektedir:

Bana birlikte tiyatroya gitmeyi öneriyorsunuz: pahalı olmaz mı? Herhalde balkondan bilet almalı. Uzun zamandır gitmemiştim tiyatroya, doğrusu en son ne zaman gittiğimi hatırlamıyorum. Fakat yine de korkuyorum, bu girişim pahalıya mal olmayacak mı? (Dostoyevski, 2013: 103).

Yoksulluğun sadece para boyutuyla değerlendirilemeyeceğini görmekteyiz. Çünkü yoksulluk yaşamın içindeki sosyal ve kültürel olanaklardan yoksun olma durumunu da içerisinde barındırır. Kişinin insanca bir yaşam sürdürebilmesi için manevi nitelikteki ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. İnsanın kendini gerçekleştirme ancak sosyal yaşam olanaklarıyla mümkündür. Fakat yoksulluğun pençesinde kıvranan insanlar için bu lüks tüketime dönüşmektedir.

Romanda 19. yüzyıl Rusya'sında yaşanan yabancılaşmanın yansımaları da görülür. Sanayileşme, makineleşme, kapitalizm, kentleşme ve yeni toplum düzeni sonucu yaşanan yoksulluk yabancılaşmayı doğurmuştur. Romanın başkahramanı Makar Devuşkin Dostoyevski'nin zamanında şehrin nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan kişiliksiz-kimliksiz, birbirinin birebir kopyası olan kopyalama memuru kalabalığından biridir (Çakmakçı, 2008: 130). Yoksulluğun kendisini bir paçavraya dönüştürdüğünü düşünmekte ve kendisini küçük, basit, değersiz bir insan olarak görmekte ve kendisinden utanmaktadır. Boş ve anlamsız hayatının tek anlamı Varvara'dır. Bu yüzden onun için gözünü budaktan sakınmaz. Hasta ve yoksul bir genç kız olan Varvara küçük el işleri yaparak hayata tutunmaya çalışır; fakat ne yaparsa yapsın yoksulluğun elinden kurtulamaz, Makar Devuşkin'in yardımlarıyla ayakta durmaktadır. Sürekli ezilmiş ve haksızlıklara uğramış olan Varvara için hayat boş ve anlamsızdır, hep öleceğinden bahsetmektedir. Ayrıca romanda Makar Devuşkin ve Varvara dışında yoksulluk yüzünden acı çeken, ezilmiş, dışlanmış bir sınıfın varlığına da rastlamaktayız. Tüm bu insanlar romana adını veren insancıklar sınıfını oluşturmaktadır. Yaşadıkları fakirlik ve sefaletten dolayı hayata ayak uydurmakta zorlanan, topluma uyum sağlayamayan, köklerinden kopmuş, geleceğe dair güveni olmayan, benlik yitimine uğrayan, mutsuz,

kendilerini aşağılık ve değersiz gören bu insanlar kendilerine ve topluma karşı yabancılaşmışlardır.

2.2. Yoksulluktan Kaynaklanan Sosyal Dışlanma

Yoksulluk sadece maddi kaynaklardan mahrum kalma durumu değildir. Yoksulluk gelir azlığıyla birlikte bir ötekileştirme ve dışta tutma sorunu olarak da görülmektedir. Yoksullar toplumsal yaşam içinde dışlanma ile de karşı karşıya kalırlar ve bu dışlanma yoksulluğu manevi bağlamda daha da derine taşımaktadır. Yoksullukla birlikte gerçekleşen dışlanmışlık duygusu, yoksulların ümitlerini kırmakta ve onları pek çok açıdan daha yoksun duruma sokmaktadır (Açıkgöz & Yusufoglu, 2012: 100). Bu, insanların toplumsal hayata katılmasını, toplumsal yaşamla bütünleşmesini ve toplumla sosyal bağlar kurmasını engelleyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda, Makar Devuşkin zengin bir yer olan Gorohovay Caddesi'nde gezerken rastladığı varlıklı insanlardan yardım dileyen yoksul küçük çocuk üzerinden yoksul insanların varlıklı insanlar tarafından toplumdan nasıl dışlandıklarını şöyle anlatmaktadır:

Kalpleri taş olmuş; dilleri acımasız. "Defol! Çekil! Yaramaz!" İşte bunları duyuyor herkesten ve kalbi katılaşıyor çocuğun, zavallı, ürkek çocuk soğukta, yuvasından düşmüş yavru kuş gibi boş yere titriyor. Bir bakıyorsun, öksürüyor; üzerine çullanmak için bekliyor hastalık, tıpkı alçak bir sürüngen gibi, göğsüne hücum ediyor, oraya yerleşiyor, bir bakıyorsun ölüm tepesine dikilmiş, karanlık bir köşede durduruyor, çıkış yok, yardım eden yok, işte bütün hayatı bu! İşte böyle, bu da onun yaşamı oluyor! Ah, Varenka, "İsa aşkına" dendiğini duymak ve yanından geçmek, hiçbir şey vermeyip, "Tanrı versin," demek çok acı verici bir şey. Bazı "İsa aşkına"ların etkisi olmuyor. ("İsa aşkına"lar da çeşit çeşit olur, canım.)... Zaten zengin insanlar yoksulların kötü kaderlerinden seslice yakınmasını sevmeyiz -yani, birileri rahatsız olur, birileri de sızlanır! Yoksullar hep sızlanır- uyumaya kalkarsın, onların aç iniltileri uykuna engel olur! (Dostoyevski, 2013: 153-154).

Makar Devuşkin'in Varvara'ya 5 Ağustosta yazdığı mektupta da yoksulluğundan dolayı diğer insanlar tarafından dışlandığını şöyle dile getirmektedir:

Size açıkça itiraf ediyorum, Varenka, artık aşırı yoksul bir haldeyim, yani buna benzer bir şey asla gelmemişti başıma. Ev sahibesi beni aşağılıyor, kimseden bir saygı görmüyorum; en korkunç ihtiyaçlar, borçlar içindeyim; işyerinde meslektaşlarla daha önce de şen şakrak değildi aramız, ama canım, artık, hiç konuşmuyorlar. Saklıyorum, dikkatle saklıyorum herkesten, hem kendimi

saklıyorum, hem de işe gittiğim zaman, yan yan, herkesten uzak durarak gidiyorum (Dostoyevski, 2013: 130).

Romanda hem Makar Devuşkin hem Varvara bir var olma mücadelesi içindedir. Çünkü toplum içinde ezilmiş ve hor görülmüşler, haksızlığa uğramışlar, büyük acıların içinden geçmişlerdir. Bir mektubunda Varvara geçmişi hatırladıkça kalbinin parçalandığı ve kendisini mahveden kötü insanlara daima beddua edeceğini yazmaktadır. Makar Devuşkin ile paylaştığı geçmişinde ailesiyle birlikte Petersburg'a ilk geldiği yıllarda yanına sığındıkları uzaktan akrabası olan kadının hele babası vefat ettikten sonra onları nasıl hor gördüğünü şu cümlelerle anlatmaktadır:

Yabancılar bizi yoksul akrabaları olarak, yardıma muhtaç dul ve yetim olarak tanıyor, merhametten, Hristiyanca sevgi yüzünden yanına aldığı söyliyordu. Masada yediğimiz her lokmayı sayıyordu; eğer yemezsek aynı hikâye başlıyordu: Biz tenezzül etmiyormuşuz; sanmayaymışız zenginliğin huzur getireceğini; en iyisi de bizdeymiş zaten... İki de bir babacığımıza hakaret ediyordu; başkalarından daha iyi olmak istediğini, ama daha da kötü olduğunu; karısıyla kızını yeryüzünde tek başına bıraktığını ve hayırsever, Hristiyanlık ruhuna sahip, merhametli bir akraba bulunmamış olsaymış, Tanrı bilir başımıza neler geleceğini, belki bir sokakta açlıktan çürüyüp gideceğimizi söylerdi (Dostoyevski, 2013 51).

Romanda da görüldüğü üzere yoksulluk insanların yaşadığı toplumun dışına itilmesine, toplumsal bağlarının zayıflaması ve bu bağların zamanla kopması neden olan bir durum olarak nitelendirilmektedir. Sosyal yaşam içinde var olamamaya ve sosyal dışlanmaya zemin hazırlayan yoksulluk insanların toplumsal hayata diledikleri gibi katılmalarını engeller ve gündelik hayatta problemler oluşturur. Zaten toplumda düşük yaşam standartlarına sahip yoksul insanlar toplumun zengin ve elit tabakası tarafından tehlikeli, rahatsız edici lanetli olarak görülür ve yoksullar toplumdan dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar. Romanda varoluşçu felsefenin popüler kavramlarından biri olan ötekileştirmenin izlerini görmek mümkündür. Bazı insanlar ya gruplar çeşitli nedenlerde dolayı toplumun diğer kesimlerince ötekileştirilir. 19. yüzyıl Rusya'sında yaşanan çalkantılar zengin ve yoksul arasındaki uçurumu iyice açarak binlerce insanı ötekileştirmiştir. *İnsancıklar* romanında Dostoyevski yoksulluklarından dolayı ötekileştirilen insanların sözcülüğünü yapar. Rusya'daki boyun eğme ilişkilerinin hâkimiyetinin, toplumsal hiyerarşide aşağıda olanlara yapılan zulümde net bir biçimde görünür olduğu *İnsancıklar* romanında da kendini gösterir. Varlık sahibi olanlar sanki daha az talihli olan sıradan insanlara kötü niyetli bir şekilde hükmetmeye hakları varmış gibi davranmakta olduğu romanda görülmektedir (Çakmakçı, 2008:136).

Yoksul insanlar karşılaştıkları sosyal dışlanmaya karşı kendi aralarında bir dayanışma oluştururlar, birbirlerine yardımcı olmaya ve birbirlerini koruyup kollamaya çalışırlar. Makar Devuşkin içinde bulunduğu tüm zorluklara rağmen kendinden daha zor durumda olduğuna inandığı Varvara'ya yardım elini uzatmaktan asla çekinmez. "Benim yüzümden, zorunlu ihtiyaçlarınızdan kendinizi mahrum ettiğiniz meydanda." (Dostoyevski, 2013: 112) diyen Varvara da bu durumun farkındadır. Fakat Makar Devuşkin Varvara'yı mutlu etmek için ona çiçek göndermekten, hastalandığında iyileşmesi için ona üzüm almaktan, ona giysiler, şekerler, kitaplar hediye etmekten ve elindeki üç beş rubleyi onunla paylaşmaktan kendini alıkoyamaz. Varvara da Makar Devuşkin'in "Sizden saklayamam, canım, borçlarım ve giysilerimin kötü durumu beni bunaltıyor" (Dostoyevski, 2013: 112) dediğinde ona elinde avucunda olan bir yarım gümüş rubleyi yollamayı kendisine bir borç bilmıştır. Görüldüğü üzere romanda iki yoksul insanın birbirine sahip çıkma ve destek olma mücadelesi vardır. Ayrıca Makar Devuşkin kendisinden yardım dileyen kendisi gibi yoksul komşusu Gorşkov'un acınası haline çok üzülen acil ihtiyaçları için ayırdığı yirmi kapağını ona vermesinde de yoksul insanların dayanışma içerisinde olduğunu ve birbirini gözettiğini görmekteyiz. Ekonomik zorluklar ve küçük insanların içinde bulunduğu zor yaşam koşullarının gözler önüne serildiği eserde Makar Devuşkin'in kendisi de zorluklar içinde olmasına rağmen hayatında şikâyet etmek yerine kendinden daha zor durumda olanlara yardım elini uzatmaktadır. Bu durum, Dostoyevski'nin küçük insan tiplemesinin içinden büyük bir insan çıkarma gayreti olarak yorumlanabilir. Dostoyevski basit, sıradan insanların da soylu davranışlar sergileyebileceğini, tüm olumsuzluklar içerisinde dahi başka insanlara yardım eli uzatabilecek kadar asil bir duruşa sahip olabileceklerini göstermek istemiştir (Kandemir, 2016: 204).

2.3. Yoksulluğun Kader Olduğuna İnanma

Yoksul insanlar yoksulluğa kader gözüyle bakarlar. Yoksulluğun ne yapılırsa yapılsın değiştirilemez bir yazgı olduğunu düşünürler ve bu yoksulluk halinden kurtulamayacaklarını kabul ederler. Onlarda bu yazgılarına boyun eğiş, çaresizlik, umutsuzluk ve karamsarlık egemendir. Varoluşçu felsefenin öncülerinden Kierkegaard'ın tinin hastalığı olarak gördüğü umutsuzluktan kendi ben'i üzerine hükmü olmayan insanların kurtulamayacağını belirtir. Ona göre kendi ben'ine sahip olamayan insanlar umutsuzdur. Kierkegaard'a göre Makar Devuşkin ve onun gibi yoksulluğu kader olarak görenler bu umutsuzluklarından kurtulamazlar. Çünkü onlara göre yaşadıkları yoksulluk kendileri dışında bir yerlerde tayin edilmektedir. Makar Devuşkin Varvara'ya

yazdığı 8 Temmuz tarihli mektubunda insanın payına düşen her olayın yücelerde belirlendiğini söyleyerek her şeyin kader tarafından takdir edildiğini vurgulamaktadır. Ona göre birine general apoleti verilirken başka birinin ise dokuzuncu dereceden memur olması gerekir. Çünkü böyle emredilmiştir, ses çıkarmadan ve korkarak buna itaat etmek gerekir. Makar Devuşkin başka bir mektubunda da bazılarının doğuştan şanslı doğduğunu bazılarının ise daha doğarken yoksulluk ile tanıştığını Varvara'ya şu şekilde açıklamaktadır:

O sırada sizi hatırladım. Ah, güvercinim, bir tanem! Nasıl hatırlıyorum şimdi sizi, kalbim nasıl da bunalıyor! Neden siz bu kadar mutsuzsunuz Varenka? Meleğim! Neyiniz eksik ki onlardan? Siz benim için iyi kalpli, harika, okumuş birisiniz; neden sizin payınıza kötü bir talih düşmüş? Neden her şey böyle oluyor, iyi bir insan karanlıkta kalıyor, bir başkasıysa mutluluk kendiliğinden geliyor? Biliyorum, biliyorum, canım, böyle düşünmek iyi değil, serbest fikircilik bu; ama içtenlikle, hakikat adına, neden bazıları için kader, yavrusu daha annesinin karnındayken mutluluk müjdesi verir; ama bir başkası yetimhaneden çıkıp doğruca sokaklara düşer? Zaten mutluluk genellikle Aptal İvan'cığa gelir. Yani Aptal İvan'cığım, dededen kalma çuvaları karıştır, ye, iç, eğlen, fakat sen, oradaki, işte sen, yutkun, o sana yeter; yani, sana da böylesi layıktır, kardeşim, işte öyle!" Günah, canım, günah böyle düşünmek, ama ister istemez gelip giriyor ruha günah (Dostoyevski, 2013: 150-151).

Romanda yoksul insanların yoksulluğu kadere bağlamaya eğilimli olduğu görülmektedir. Hatta yoksul insanların çocuklarının da aynı kadere mahkûm olacağı yargısına güçlü bir bağlılık da sözkonusudur. Çünkü insanın kaderi daha anne karındayken belirlenir. Bu yüzden insan var olanı kabullenmeli, elindekine kanaat getirmeli ve tevekkülü elden bırakmamalıdır. Her olay yücelerde belirlendiği için yokluk da yücelerde belirlenmiştir, ne yaparsan yap kader bir kere seni yoksulluğun kucığına atmışsa çabalamak nafiledir. Bu makûs talihi değiştirmek zordur. Yoksulluğu yenmek güçtür, yoksulluk sonraki kuşaklara devredilerek sürekli bir hal alır. Belki de yoksulluktan çıkılabileceğini unutmak yapılması gereken en doğru şeydir.

2.4. Yoksulluk Karşısında Güçsüzlük Hissi

Hemen hemen tarihin her döneminde zenginler toplumda gücü elinde bulunduran kesim olmuşken toplumun önemsiz, değersiz ve silik yüzü olan yoksullar ise güçsüzlüğün timsalidir. Buna ilaveten yoksul insanlar da kendilerini yetersiz ve güçsüz görürler, kendilerini aciz hissederler. Çünkü içinde buldukları yoksulluk durumunu değiştirme ya da ondan kurtulma gücünü kendilerinde bulamazlar. Potansiyellerinin ve gizil güçlerinin farkında olamazlar. Bu duruma manevi yoksulluk da diyebiliriz. Manevi yoksullukla

karşı karşıya kalan insanlar çoğu zaman kurtuluş için piyangodan büyük ikramiye kazanmak gibi bir mucizenin gerçekleşmesini umut ederler. Romanda özellikle Varvara yoksulluğun getirdiği çaresizlikten sürekli hayıflanmaktadır. Umutsuzdur, güçsüzdür ve öleceğinden bahsetmektedir. Belki de bu yüzdendir ki Bay Bikov ile evlenmeyi bir çare, bir kurtuluş yolu olarak görür. Varvara yaşadığı bu çaresizliği mektuplarında şöyle dile getirmektedir:

Ah, ne yapacağım, ne olacak benim kaderim? Çok ağır geliyor benim böyle bir bilinmezlikte olmam, bir geleceğimin olmaması, başıma ne geleceğini tahmin edememek (Dostoyevski, 2013: 28).

Sağlığımın bozulduğunu hissediyorum; güçsüzleştim; işte bugün, sabahleyin yataktan kalkınca, bir fena oldum; üstelik öyle kötü bir öksürük var ki bende! Yakında öleceğimi hissediyorum. Beni kim gömecek? Kim tabutumun peşinden gelecek? Kim benim için üzülecek? Ve işte, belki de, yabancı bir yerde, yabancı bir evde, yabancı bir köşede öleceğim! Tanrım, yaşamak ne kederli şey (Dostoyevski, 2013: 93-94).

İşte ağladım şimdi, çocuk gibi, hatıralara kapılıp gidince. Her şeyi öyle canlı, öyle canlı hatırladım, öyle parlak bir şekilde belirdi ki bütün geçmiş önümde ve şu an öyle bulanık, öyle karanlık ki! Nasıl sona erecek bu, nasıl sona erecek bütün bunlar? Biliyor musunuz, benim bir inancım var, bu sonbahar öleceğime inanıyorum. Çok, çok hastayım. Sık sık öleceğimi düşünüyorum, ama yine de böyle ölmek istemiyorum, buralarda yatmak istemiyorum. Belki de, yine yatıp kalacağım, o zamanki, bahar vakti gibi, hâlâ iyileşemedim. İşte şimdi de çok kötüyüm (Dostoyevski, 2013: 147).

Görülüyor ki elverişsiz yaşam koşulları, ihtiyaçları karşılayamama, yaşam ve geçimini sağlayamama gibi maddi imkânsızlıkların oluşturduğu güçsüzlüğün yanı sıra kendini değersiz hissetme, toplumun dışına itilme, aşağılanma gibi birtakım manevi güçsüzlükler de yoksulluk halinin yansımalarıdır. Bu yüzden yoksul insanlar günlük yaşamlarını etkileyen kararlar alırken kontrolleri elinde tutmakta zorlanırlar. Yoksulluk ortamı benliğin derinliklerindeki yaşama güdüsünü harekete geçirememekte ve böylece yoksul insanlar kendilerini gerçekleştirmek şöyle dursun kendilerini çaresizliğin eline teslim ederler ve ölmeyi istemek onlara tek kurtuluş yolu gibi görünmektedir. Bu da yoksul insanların düşük benlik saygısına sahip olduğunu gösterir.

Benlik saygısı, kişinin kendisini nasıl algıladığı ile ilgili bir durumdur. Kişinin kendisini sevmesi ve kendisinden memnun olmasının yarattığı bir hoşnutluk hali yüksek benlik saygısını ifade eder ve bu durum insanı motive edici bir etkiye sahiptir. Benlik saygısı yüksek olan insanlar karşılaştığı

sorunların kolayca üstesinden gelebilen, kendilerine güven, neşeli, pozitif insanlardır. Buna karşın düşük benlik saygısına sahip insanlar ise kendilerine güveni olmayan, kendilerini güçsüz ve çaresiz hisseden, umutsuzluğa, çökkünlüğe meyilli bir ruh haline sahip insanlardır. İnsanlar çeşitli sebeplerden dolayı düşük benlik saygısına sahip olabilirler. Doyumlu, iyi ve kaliteli bir yaşam yüksek benlik saygısı ile yakından ilişkiliyken kötü ve kalitesiz yaşam koşulları, yoksulluk, işsizlik insanlarda düşük benlik saygısına neden olur. Romanda, Makar Devuşkin'in Varvara'ya 1 Ağustos'ta yazmış olduğu mektupta yoksul insanların kendilerini nasıl algıladıklarını ve buna bağlı olarak geliştirdikleri düşük benlik saygısını:

Yoksul insanlar doğuştan kaprisli olur. Bunu daha önce de hissetmişim, ama artık daha çok hissediyorum. Yoksuldur, katıdır; Tanrı'nın dünyasını bir başka görür ve gelip geçen herkese yan yan bakar, çevresine ürkek bir bakış atar, söylenen her sözü dinler: Acaba onun hakkında ne konuşuyorlar diye. Yani, o neden böyle gösterişsiz? Tam olarak ne hissetmesi gerekir? Sözelimi, şu yandan nasıl durmalı, bu yandan nasıl durmalı? Ve Varenka'm, yoksul insan paçavradan kötüdür, kimseden saygı göremez, yazarlar ne yazarsa yazsın! Pasaklının tekidir o! Yoksul insanın başına gelecek olan gelmiştir. Peki, neden böyledir? Yoksul insanın her şeyi, onlara göre, tersyüz edilmelidir çünkü onun gizli hiçbir şeyi olmamalıdır, onda gurur olmamalıdır asla, asla! (Dostoyevski, 2013: 119).

cümlelerinde görmekteyiz. Varvara ile dertleşen Makar Devuşkin yaşadığı maddi sıkıntılar yüzünden kendisini ayakların silindiği bir paçavradan bile daha kötü bir durumda olduğunu söylemesi ve “çok düştüm ve daha da dehşet verici olan şey, kendi gözümde düştüm” (Dostoyevski, 2013: 116) sözleri onun düşük benlik saygısına sahip olduğunu işaret etmektedir. Varlıklı ve soylu olmaya verilen abartılı önem karşısında roman boyunca Varvara ve Makar Devuşkin gibi fakir insanlar işkence çekmektedir. Çayı başkalarından dolayı içeriz, paltoyu ve botu başkalarından dolayı giyeriz. Hepsi insanın itibarını koruyabilmesi içindir. Bu yüzden fakirlik küçük düşürücüdür, utanç vericidir. İnsanın başkaları tarafından hakaret görmesine ve hor görülmesine neden olmaktadır (Çakmakçı, 2008: 132-133). Bu durum akıllara varoluşçu filozof Sartre'ın “Cehennem başkalarıdır.” (Sartre, 1965: 50) sözünü getirmektedir. Sartre'a göre insan yaşamını başkalarının gözünden görerek tesis eder. Başkalarının bakışı bizde utanma duygu oluşturur. İnsan bu utanma duygusundan ve başkalarının yargılayıcı bakışlarından kaçmak için çabalar.

Bazen de yoksulluk yüzünden insanların yaşadığı çaresizlikler onları başkalarından medet umar hale getirir ve bu hale düşmeleri yüzünden onurları

zedelenir, gururları kırılır. Tıpkı Makar Devuşkin'in komşusu Gorşkov'un kendisine yardım eli uzatmasını isterken düştüğü durum gibi insan bir değer kaybı yaşadığını hisseder. Bu durum eserde şu cümlelerle yansıtılır:

Ah, sefalet insanları ne kadar küçülmeye sürüklüyor! "Peki, ne var, nedir istediğiniz canım?" dedim ona. "İşte böyle böyle," dedi, "siz velinimetimsiniz, Makar Alekseyeviç, bana bir efendilik edin, talihsiz aileme yardım edin; çocuklarım ve karımın elinde hiçbir şey yok; baba diyorlar bana, ama nerede!" Bir şey söylemek istedim, ama sözümü kesti: "Zaten buradaki herkesten korkuyorum Makar Alekseyeviç, yani korkmuyorum da, anlıyor musunuz, utanıyorum; hepsi de kibirli ve mağrur insanlar. Sizi rahatsız etmek istemezdim babacığım, velinimetim; biliyorum, sizin de başınızda tatsızlıklar var, biliyorum çok veremezsiniz, ama biraz olsun borç verseniz; size sormaya cesaret ettim, çünkü iyi kalbinizi biliyorum, sizin de ihtiyaçtan anladığınızı, yoksulluk nedir bildiğinizi... Ve kalbinizde bu yüzden merhamet duygusu olacağını biliyorum." Sonunda da, "Benim cüretimi ve edepsizliğimi hoş görün Makar Alekseyeviç," diyerek bitirdi. Ona ruhen mutlu olduğumu, ama benim de elimde bir şey olmadığını, hemen hemen hiçbir şey olmadığını söyledim. "Babacığım, Makar Alekseyeviç," dedi bana, "sizden çok istemiyorum, yani böyle böyle," (o sırada kıpkırmızı olmuştu) "karım," dedi, "çocuklarım aç, birkaç kuruş olsun yeter." Benim kalbim alabildiğine sıkıştı. "Vay" dedim, "Bu benden baskın çıktı!" Üzerimde sadece yirmi kapık kalmıştı, ama hesabımı ona göre yapmıştım; ertesi gün kendi acil ihtiyaçlarımı almak istiyordum. "Hayır, güvercinim, yapamam; durum ortada," dedim. "Babacığım, Makar Alekseyeviç, ne koparsa gönlünüzden," dedi, "on kapık de yeter." Yani, çekmeceyi açıp yirmi kapağımı ona verdim, canım, iyi bir iş uğruna! Ah, tam sefalet! (Dostoyevski, 2013 156-157).

Yoksulluk maddi kıstasların yanı sıra psikolojik göstergelerle de açıklanmaktadır. Bu psikolojik vurgular yoksulluk olgusuna daha derin bir boyut kazandırmaktadır. Çünkü insanın normal yaşam standartların altında kalması onda üzüntü ve sıkıntı yaratır, insan kendisine olan saygısını yitirir. İnsanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan imkân ve olanaklardan mahrum kalması zamanla insanın kendisini beğenmemesi ne, kendisinden utanmasına ve kendisini değersiz hissetmesine sebep olur. Romanda da varoluşçu felsefenin en temel sorularından biri olan insanın kendisini nasıl tanımladığı sorusu Makar Devuşkin'in penceresinden büyük bir utanca dönüşmektedir. Fakirliğe vurulan

toplumsal damga yüzünden iliklerine kadar hissettiği aşağılık duygusuyla Makar Devuşkin kendisini küçük bir adam olarak tanımlamaktadır.

2.5. Yoksulluğa Karşı Geliştirilen Savunma Mekanizmaları

İnsan varoluş sorumluluğunu üstlenirken bazı güçlüklerle karşılaşır. Kaygı olarak adlandırabileceğimiz bu durumu varoluşçu filozof Kierkegaard yaşamın kaçınılmaz bir parçası olarak görür ve insanın bütünlüğünü kaybetmesi, benliğin dağılması olarak tanımlar. Bu nokta kaygı varoluşa yönelik bir tehdit içerir. Engellenmeler, çelişkiler, korkular insanda kaygı uyandırır ve ego bu kaygıdan kurtulmak için kendisine bir yol arar ve savunma mekanizmalarını kullanır.

İnsanlar yaşantılarında hoşla gitmeyen durumlarla karşılaştıklarında bu durumun üstesinden gelmek için savunma mekanizmalarını kullanırlar. Savunma mekanizmaları olumsuz durum sonucu insanda oluşan kaygıyı azaltır. İnsanın sarsılan özgüvenini toparlamasında ve kişiliğini korumasında etkin rol oynar. İnsanı çatışmalardan ve gerilimden uzaklaştırarak rahatlamasına neden olur. Romanda içinde bulunulan yoksulluk gerçeğine karşı geliştirilen bazı savunma mekanizma örnekleri vardır. Örneğin Makar Devuşkin her şeyde iyi bir yön görerek mutluluk oyunu oynamaktadır.

Canım benim, ben ne sızlanıyorum ne de kaygılıyım, asla şimdikinden daha iyi yaşamadım; bu yaşta da ne kaprisi yapacağım? Yiyorum, içiyorum, giyiniyorum; daha ne isterim! Kont sınıfından falan da değilim! Anne babamın soyluluk unvanı yoktu ve bütün ailemiz benden daha az gelirle yaşardı. Hanım evladı değilim! (Dostoyevski, 2013: 30).

Makar Devuşkin'in iyimserliğine karşın Varvara'da bir kötümserlik ve karamsarlık havası hâkimdir. Varvara'nın bu durumuna karşın Makar Devuşkin ona umut aşlamaya ve onu mutlu etmeye çalışmaktadır.

Yeter kendinize eziyet ettiğiniz! Nasıl ayıp gelmiyor bu size! Yeter ama meleğim; böyle fikirler nereden geliyor aklınıza? Hasta değilsiniz bir tanem, hiç hasta değilsiniz; çiçek açıyorsunuz, gerçekten çiçek açıyorsunuz; biraz soldunuz, ama yine de çiçek açıyorsunuz (Dostoyevski, 2013: 94).

Makar Devuşkin ekonomik anlamdaki yetersizliğine karşı çok çalışmasını ve dürüstlüğünü ön plana çıkararak bir eksikliğini başka bir yerde telafi etmektedir.

Ben kimseye yük olmuyorum! Ben kendi ekmeğimi kazanıp yiyorum; doğru, kuru bir parça ekmek, hatta kararmış ekmek; ama çalışarak kazanılmış, yasal ve hile hurda yapmadan elde edilmiş bir ekme. Ne yapayım! Yazuları temize çekme işiyle az kazandığımı ben de biliyorum; yine de gurur duyuyorum bundan; çalışıyorum, ter döküyorum (Dostoyevski, 2013: 81).

Makar Devuşkin olumsuzluklar karşısında hayal dünyasına kaçarak rahatlamakta ve mutlu olmaktadır.

Ben de bugün bol bol hayal kurdum ve hayallerimde hep siz vardınız Varenka. Sizi gökteki kuşla, insanları eğlendirmek ve doğayı güzelleştirmek için yaratılmış kuşla kıyasladım. Hep şunu düşündüm, Varenka, biz insanlar, kaygı ve telaş içinde yaşayan biz insanlar, gökteki kuşların kaygısız ve masum mutluluğunu da kıskanmalıyız – sonra yine buna benzer bir sürü şey geldi aklıma (Dostoyevski, 2013: 21-22).

Varvara da Petersburg'daki zorluklarla dolu sefil yaşantısına karşın çocukluğunun geçtiği köydeki hayatının düşselliğine kaçarak kurtulmaktadır. Sürekli olarak düşsel bir biçimde mükemmel olan kırın güzelliğini yabancılarla ve fakirlerle dolu kocaman bir şehir olan Petersburg'un yalnızlığı ve sefaleti ile karşılaştırmaktadır (Çakmakçı, 2008: 132). Bunu, Makar Devuşkin'in ona yaptığı iyiliklere karşılık okuması için gönderdiği hatırlarını anlattığı el yazmasından anlamaktayız.

Benim için yaşadığınız bütün telaş ve üzüntü için, bana karşı gösterdiğiniz sevgi için, güzel ve hoş bir şey yapmayı öyle çok istiyorum ki, sonunda sıkıntudan komodini karıştırmaya başladım ve şimdi size göndermekte olduğum defterimi buldum. Ona başlarken hayatımın mutlu dönemindeydim daha. Siz sık sık merak edip benim eski günlük hayatımı, anneciğimi, Pokrovski'yi, benim Anna Fedorovna'nun yanında geçirdiğim günleri ve son olarak, kısa süre önce yaşadığım talihsizlikleri soruyordunuz ve sabırsızca bu defteri, içinde, Tanrı bilir ne diye hayatımın birtakım anlarını kaydetmeye kalkıştığım defteri öyle çok okumak istiyordunuz ki, size gönderdiğim için büyük bir mutluluk duyacağınızdan hiç kuşku duymuyorum. Benim içinse kederli bir iş oldu onu yeniden okumak. Bu karalamalara son satırı koyduğum vakitten bu yana iki kat yaşlanmışım gibi geliyor bana (Dostoyevski, 2013: 43).

Varvara içinde bulunduğu gerilim halinden çocuklar gibi ağlayarak baş etmeye çalışmıştır.

Dün o kadar hüzünlü olduğum için bana kızmayın; çok iyiydim, çok rahattım, ama en iyi anlarımda bile, ben hep hüzünlenirim. Ağlamış olmamın da hiç önemi yok; ben bile bilmiyorum neden ağladığımı. Hastayım, sinir bozucu hisler içindeyim; izlenimlerim hastalıklı. Bulutsuz, solgun gök, güneşin batışı, dün akşamki sessizlik –bütün bunlar– bilemiyorum ama dün bütün bu izlenimleri ağır ve acı verici bulacak bir haldeydim, kalbim kabardı ve ruhum gözyaşlarını koyuverdi (Dostoyevski, 2013: 78).

Makar Devuşkin Varvara'ya içten içe büyük bir aşkla tutkun olmasına rağmen karşıt bir tepki göstererek ona bir baba, bir abi ya da bir dost edasıyla

yaklaşmaktadır. “Yaşlılık çağında bir tutam saçla aşka ve kinayelere kalkışmak da neyin nesi...” (Dostoyevski, 2013: 29) sözlerinden de anlaşılacağı üzere bu büyük aşkını hep gizlemekte ve ona “azizem, meleğim, canım” gibi sevgi yüklü hitaplarının ardından “küçük dostum” diye seslenmektedir.

Yaşarken karşılaştığımız olumsuz ve hatırlanmak istenmeyen durumlar ve olaylar benlik tarafından bilinç dışına atılır. Çünkü istenmeyen bilinçaltı düşüncelerin bilinç düzeyine çıkması insana kaygı verir ve insanı rahatsız eder. Bu yüzden benlik kendisine zarar verecek bilinçaltı düşüncelerden korumak için savunma mekanizmaları geliştirir. Romanda da kahramanlar yoksulluğun vermiş olduğu çaresizliği, ıstırabı, üzüntüyü benliklerinde iyiden iyiye hissetmektedirler. Bu kaygı verici durumdan bir nebze de olsa kurtulmak için savunma mekanizmalarına başvurdukları gözlenmektedir. Özellikle Makar Devuşkin’in gerçekleri yadsıyarak, çarpıtarak manipüle etmeye çalışması dikkat çekicidir.

Sonuç

Eserlerindeki etkileyici söyleyişler, kullandığı akıcı ve kıvrak dil, gözlem ve ayrıntılara verdiği önem, yaptığı tahliller, gerçekçi tasvirler, olay ve karakterleri kurgulamasındaki mahareti ile Dostoyevski güçlü bir kalem, usta bir yazar, büyük bir edebiyatçıdır. Fakat Dostoyevski’yi Dostoyevski yapan asıl unsur satır aralarına gizlemiş olduğu düşünsellik yani edebiyatın içine sakladığı felsefedir. Onun eserleri sadece art arda gelen olaylar örgüsü şeklinde okunduğunda anlaşılamayacak bir derinlik taşır. Eserlerinde çağını, yaşadığı toplumu, hayatı ve yüce değerleri sorgulaması, insan ruhu üzerindeki çözümlemeleri oldukça başarılıdır. Özellikle insan varlığının anlaşılmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu noktada varoluşçuluk akımının gelişmesine etkisi büyüktür.

Günümüzde halen daha popülerliğini koruyan varoluşçuluk insan varoluşuna yönelik birtakım hakikatleri aydınlığa kavuşturmaya çalışmasıyla 20. yüzyıla damgasını vurmuştur. Çağının insan sorunlarından hareket eden varoluşçu filozoflar insan varlığının nasıl bir varlık olduğunu sorgulama gereği duymuşlardır. Bunu yaparken yaşayan, somut insanın ve onun gerçek yaşam anlarının önemine dikkatleri çekmişlerdir. Bu yüzden varoluşçuluk her insanın kendi bireysel yaşantısında her an karşılaşılabileceği “belirsizlik, kaygı, saçma, iç daralması, umutsuzluk, endişe, çaresizlik, bulantı, yabancılaşma, özgürlük” gibi yaşam deneyimlerini ön planda tutarak felsefe yapma girişimi olarak tanımlanabilir. Varoluşçu bu temalar başta felsefe olmak üzere edebiyat, sanat ve sinema gibi alanlarda da yoğun olarak işlenmiştir. Dostoyevski de bu temaları edebiyat alanında büyük bir maharetle işleyerek varoluşçuluğa yeni bir

soluk kazandırmıştır. O, insan ve insanın varoluşuna ait problemleri edebi kişiliğinde bir filozof edasıyla incelemiştir. Bu noktada Dostoyevski insanı anlama ve anlatma çabasında güçlü bir kalem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dostoyevski tıpkı varoluşçu filozoflar gibi somut yaşam deneyimlerini ve korkuyu, kaygıyı, endişeyi açığa çıkaran varoluşsal anları betimlemeye yönelmiştir. İnsan varoluşunda yer alan her şey onun eserlerinde bir karşılık bulmaktadır. O, her insanın yaşadığı sürece kendine sormadan yapamayacağı soruları eserlerindeki kahramanları aracılığıyla çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Kahramanlarını oluştururken insan olmanın tüm imkân ve olanaklarını gözeterek Dostoyevski her türlü düşüncü, inanış, davranış ve yaşayış kahramanları sayesinde gözler önüne sermiştir. 20. yüzyılda insanın yeniden ele alınması gerektiğine dikkat çeken varoluşçu filozoflar gibi insanı çelişkiler, belirsizlikler, anlamsızlıklar bağlamında ele alır ve insanın irrasyonelliğine vurgu yaparak insana dair derin tespitlerde bulunur. İnsanın masumiyetinin yanı sıra bir o kadar da şeytani yönünün varlığını gösteren Dostoyevski insanın varoluşunu olduğu gibi betimler. İnsanı ve yaşamını doğrudan, olduğu gibi, hiçbir şey saklamaksızın ele alması ve yapaylıktan kaçınması Dostoyevski'nin en göze çarpan özelliğidir. Onun eserleri yaşamın içinden filizlenir ve tekrar yaşamın içine kök salar. Onun gıdası gündelik yaşamdır. Eserlerini oluştururken gündelik yaşamdan beslenen Dostoyevski eserlerine insanlık durumlarını, insan olmanın değişik görünümelerini yansıtır ve insana varoluş gerçeği ile yüzleşme imkânı sunar. İnsana kendisini tanımasının ve anlamasının kapılarını açar. İnsan onun eserlerinde kendini ve kendi varoluş hallerini bulur. Sadece kendini değil bir bütün olarak insanı ve onun varoluş evrenini tanıma fırsatını yakalar.

19. yüzyılda toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda yaşanan hayal kırıklıkları insanlara verilen vaatlerin tutulmadığını göstermiş ve insanların yaşam standartlarının yükseleceğine dair inancı yıkmıştır. Bu durum kendisini karmaşıklık ve keşmekeşliğin içinde bulan insanda anlamsızlık ve değersizlik hissi yaratmıştır. Varoluşçular insanı bu değersizleşmenin kışkırtıcısından kurtarmayı amaçlarken Dostoyevski de insanın yaşadığı bu gerçekliği eserlerine yansıtmıştır. Dostoyevski'nin edebiyat dünyasına adım attığı eseri olan *İnsancıklar* onun çok kısa sürede şöhreti yakalamasına vesile olmuştur. Bu eserde Dostoyevski toplumun kanayan yarası olan "yoksulluk" olgusunu tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Petersburg'un varoşlarındaki sıradan, basit insanların sefil yaşantılarının anlatıldığı eserde varoluşçu filozofların önemle üzerinde her an gözümüzün önünde olan gerçek insan ve onun somut yaşam deneyimlerine yer vermiştir. Yoksul insanların içinde bulunduğu durumu

varlık, hiçlik, yalnızlık, umutsuzluk, yabancılaşma ve öteki gibi varoluşsal sorunlar etrafında incelemiştir. Yoksul insanların elverişsiz koşullarda nasıl yaşadıklarını, varlıklı insanlarca nasıl aşağılandıklarını ve bu sebeple kendilerini paçavra gibi hissettiklerini, içinde buldukları çaresizliği, karamsarlığı ve yine de bir dayanışma içinde hayata tutunma mücadelesi verdiklerini anlatmıştır. Dostoyevski, yoksul insanların sancılı ve travmatik bir o kadar da dramatik olan yaşantılarını, onların iç dünyalarını, anlam arayışlarını eserinde yansıtmıştır. Yoksul insanların yaşam trajedilerinin ele alındığı romanda Dostoyevski ezilmiş, hor görülmüş, basit, sıradan insanın toplumda bir yer edinme arayışını göstermeye çalışmıştır. Yaşadığı toplumda gösterişli, şatafatlı yaşamlara karşılık acımasız yaşam şartlarının kurbanı olmuş insanların da var olduğunu hatırlatmıştır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. & Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 76-117.
- Can, Y. (2017). Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (63), 1111-1126.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çakmakçı, İ. M. (2008). Dostoyevski'nin İnsancıklar Romanında Sıradan İnsan Figürü. *Journal of International Social Research*, 1 (5), 126-137.
- Çüçen, A. K. (2015). Varoluş Felsefesi ya da Varoluşçuluk Nedir, A. K. Çüçen (Ed.), *Varoluş Filozofları* içinde (ss. 15-47). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Dostoyevski, F. M. (1973). *Mektuplar* (Çev.: Z. Özalpsan). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (1984). *Ecinniler* (Çev.: İ. Yergüz). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (1989). *Karamazov Kardeşler* (Çev.: N. Z. Taluy). İstanbul: MEB Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (2000). *Yoksullar* (Çev.: C. Başoğlu). İstanbul: Mavi Yelken Yayınları.
- Dostoyevski, F. M. (2013). *İnsancıklar* (Çev.: S. Gürses). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Elmas, M. F. (2015). Varoluşçuluk ve Edebiyat, A. K. Çüçen (Ed.), *Varoluş Filozofları* içinde (ss. 336-352). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Erkan, Ü. (2017). 19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Modernleşme Eleştirisi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 21-45.
- Girgin, A. (2014). Edebiyatta Felsefe, M. Günay & A. O. Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat* içinde (ss. 257-264). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Günay, M. (2014). Edebiyatın İçindeki Felsefe, M. Günay & A. O. Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat* içinde (ss. 265-268). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gündoğan, A. O. (2014). Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine, M. Günay & A. O. Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat* içinde (ss. 51-62). Konya: Çizgi Kitabevi.

Gürsoy, K. (2014). Felsefe ve Edebiyat, M. Günay & A. O. Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat*, içinde (ss. 41-49). Konya: Çizgi Kitabevi.

Kandemir, H. (2016). Dostoyevski'nin İlk Romanı İnsancıklar ve Makar Devuşkin Figürü Üzerinden Küçük İnsan Çözümlemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 201-207.

Kara, M. (2019). Varoluşçuluk Bağlamında Edebiyat ve Felsefe, Şiir ve Endişe. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 43-66.

Koç, E. (2015). Felsefe ve Edebiyat. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 105-118.

Öktem, Ü. (2011). Felsefede Edebiyatın Yeri ve Önemi. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 125-146.

Sartre, J. P. (1965). *Gizli Oturum* (Çev.: B. Onaran). İstanbul: De Yayınları.

Tanju, İ. (2007). *Dostoyevski*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Taşdelen, V. (1992). "Varoluşçuluk ve Edebiyat Etkileşimi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taşdelen, V. (2013). *Felsefeden Edebiyata*. Ankara: Hece Yayınları.

Timuçin, A. (2014). Felsefesiz Edebiyat Edebiyatsız Felsefe Olur mu ya da Olmalı mı, M. Günay & A. O. Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat* içinde (ss. 31-40). Konya: Çizgi Kitabevi.

Yetişken, H. (2012). Felsefe Edebiyat İlişkisinin Değeri. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (18), 71-79.

Zweig, S. (2018). *Üç Büyük Usta* (Çev.: N. Ermiş). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

**ÇAĞDAŞ SOSYAL HİZMET ÇALIŞMALARININ FELSEFİ
VE TARİHSEL UĞRAĞI: MICHEL FOUCAULT**
**THE PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL HAUNT OF
CURRENT SOCIAL WORK STUDIES: MICHEL FOUCAULT**

Uğur DAŞTAN

Dr., Remzi Sakaoğlu Bilim ve Sanat Merkezi

dr.ugur.dastan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7369-9049>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.11, Ekim | October 2020, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 15.09.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 16.10.2020
Sayfa | Pages : 130-158
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.57>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ÇAĞDAŞ SOSYAL HİZMET ÇALIŞMALARININ FELSEFİ VE TARİHSEL UĞRAĞI: MICHEL FOUCAULT

Uğur DAŞTAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S .11, Ekim 2020, Sayfa: 130-158

ÖZ

Ünlü Fransız düşünür Michel Foucault, genellikle yirminci yüzyılın postmodern düşünürleri arasında gösterilir. İktidar etkilerine göre şekillenen modernite olgusunun ve bu olguya dayalı teorik ve pratik yapıların eleştirildiği Foucault felsefesinde, modern dönem içerisinde ortaya çıkan sosyal hizmet alanına referans olabilecek görüşlere de rastlamak mümkündür. Bu araştırmada özellikle tımarhane, klinik ve hapishane örneklerinden hareketle, Foucault'nun sosyal hizmet alanını doğrudan ilgilendiren eleştirilerine yer verilmiştir. Foucault tımarhaneleri incelerken delinin toplumdaki dışlanması sorusuna ait eleştirilere yer verir. Klinikler üzerine tartışmalarında modern bilimle başlayan teşhis ve tedavi yöntemlerini insani değerler açısından ele alır. Hapishaneler söz konusu olduğunda ise bu kez modern bilim ve modern hukuk sistemleri arasında sıkıştırılan insanın kendi varoluşuna yabancılaşmasını tartışır. Bu tartışmalar Foucault'nun sosyal hizmet alanına temel teşkil edecek çalışmalar yaptığının bir göstergesidir. Bu çalışmanın amacı sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren kurumların Batı'daki gelişim öykülerine odaklanmanın yanı sıra bu öykülerin günümüz sosyal hizmet çalışmalarında teorik ve pratik anlamda ne gibi katkılar sunduğuna dair felsefi bir perspektif sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: M. Foucault, Sosyal Hizmet, Tımarhane, Hastane, Hapishane

THE PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL HAUNT OF CURRENT SOCIAL WORK STUDIES: MICHEL FOUCAULT

ABSTRACT

The prominent French thinker Michel Foucault is commonly considered among the postmodern thinkers of the twentieth century. In Foucault 's philosophy, where the phenomenon of modernity, influenced by the effects of power and theoretical and practical structures based on this phenomenon is criticized, it is possible to come across views that can be a guide to the area of social work that has arisen in modern times. In this research, Foucault's critique is linked directly to the field of social work, in particular with regard to the representations of madhouses, hospitals and prisons. While Foucault studies madhouses, he gives rise to criticism of the issue of the isolation of the mad from society. In his discussions on clinics, he dealt with diagnostic and care approaches, beginning with modern science in terms of human values. In the case of prisons, this time, he addresses the alienation of the human being trapped between modern science and modern legal systems. These discussions indicate that Foucault's works can be assessed as a basis for social work studies. The goal of this study is to concentrate on the growth of the stories of institutions working in the field of social work in the West, as well as to provide a philosophical perspective on what these stories relate in theoretical and practical terms to today's social work studies.

Keywords: M. Foucault, Social Work, Madhouse, Hospital, Prison

Giriş

Günümüz toplumsal yapısının en önemli alanlarından birisini hiç kuşkusuz sosyal hizmet uygulamaları oluşturmaktadır. Ulusal veya uluslararası ölçeklerde oluşturulmuş kamu ya da özel kuruluşlar vasıtasıyla yürütülen ve birbirinden tamamen farklı organizasyonların bütünü şeklinde tanımlanabilecek olan sosyal hizmetin, doğrudan her bir bireye ulaşmaya çalışan ve var olan imkânlardan, bireylerin eş değerde yararlanılmasını amaç edinen bir alan olduğu söylenebilir. Bu anlamda, toplumsal gelişmişlik düzeyinin olmazsa olmaz bir uygulaması olarak karşımıza çıkan sosyal hizmet, diğer tüm alanlarda olduğu gibi çağın gereklerine göre şekil alan ve baş döndürücü hızdaki değişimlerin sürekli olarak yaşandığı bir faaliyet alanıdır. Sosyal hizmet gereklidir ve eğer toplumsal yapının eşitlik ve adalet ekseninde devamı ve işlevselliği korunmak isteniyorsa her dönemde çağın ihtiyaçlarına göre sosyal hizmet faaliyetlerinin güncel ve kaliteli bir biçimde sunulması elzemdir.

Sosyal hizmetin gerekliliğine ilişkin hemen hemen her bir bireyin taşıdığı genel kanının aksine gerçekte sosyal hizmetin ne olduğuna ilişkin akademik çevrelerce ortaya konulan tartışmaların varlığı ise oldukça şaşırtıcıdır. Bu anlamda, hitap edilen kitlenin genişliği ve uygulama alanlarının çokluğu sebebiyle bu alanda çalışan kişiler tarafından dahi tam olarak tanımlanması mümkün olmayan sosyal hizmet için çoğunlukla hem mesleki bir hizmet hem de uygulamalı bir bilim olduğu şeklinde çift yönlü bir kabul vardır (Duyan, 2003: 2-3). Bu çift yönlü kabule dayalı bir biçimde modern bir alan olan sosyal hizmetin, diğer birçok modernite uygulamasında olduğu gibi köklerini Antik Yunan'a kadar geriye götürmek ve mevcut bu tarihsel süreç ekseninde genel çerçevesini çizmeye çalışmak mümkün olsa da, gerek ilgilendiği unsurların insan ve sosyal konular olması gerekse de tüm bu tarihsel serüven esnasında şekillendiği yapıların sürekli değişimi düşünüldüğünde, tanımıyla ilgili tartışmaların da en az sosyal hizmet alanının uygulamalarında karşılaşılan sorunlar kadar çağı aşan bir probleme dönüştüğü anlaşılır (Doel, 2012: 5).

Sosyal hizmetin tanımı ve devamında içeriğiyle ilgili belirsizliklerin temelinde sosyal hizmet uygulamalarının bilimle ne türden bir ilişki kurduğu meselesi saklıdır. Bu ilişki aynı zamanda sosyal hizmetin teorik alt yapısının da serüvenidir. Akademik ve bilimsel bir disiplin olarak uzunca bir dönem Batı'da rasyonel ilkelerle birlikte ve nicel değerlendirmeler ışığında ortaya konulan sosyal hizmet, en az psikoloji, sosyoloji ve felsefe kadar etkin teorik ürünlerin sergilendiği pozitif bir bilimsel çerçeveyi anımsatır (Doel, 2012: 7). Bununla beraber mesleki bir yaklaşım olarak sosyal hizmet, başlangıçtan beri bilimi kendi

pratikleri açısından bir temel olarak kullanmıştır (Kirk & Reid, 2002: 49). Bu kullanım, diğer mesleklerin bilimi kullanmasına paralel bir biçimde ya mesleki faaliyetlerin yürütülmesinde bilimsel bir modeli takip etmek ya da mevcut faaliyetlerde (eğitim programları, finansal kaynaklar, organizasyon ortamları, vb.) ihtiyaç duyulan bilgilendirmeyi yapmak için bilimsel bilgilerden faydalanmak şeklinde kendini gösterir (Kirk & Reid, 2002: 26). Tüm bu unsurlar, bilim ile sıkı ilişki içerisinde olan sosyal hizmetin, gelişen düşünce dünyasına entegre olması için gerekli koşullara uyum sağlamasını zorunlu kılar. Bu nedenle bilim dünyasında değişen paradigmalara bağlı olarak sosyal hizmet alanında da benzer değişimler bir zorunluluk olarak yaşanır.

Sosyal hizmetin bilimle olan bu ilişkisinin yanı sıra hem kamu hem de özel alanda yapılan çalışmaların bir bütünü olması hasebiyle politik yapı ile de doğrudan bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Kaldı ki, bu ilişki tıpkı sosyal hizmetin bilimle olan ilişkisi içerisinde kendini ve faaliyetlerini tanımlamasında yaşanan sorunlara eş değer bir biçimde, sosyal hizmetin zaman içerisinde uygulamalar noktasında yaşanan değişimlerinin de ana eksenini oluşturur. Özgürlük, adalet, hukuk, hak vb. birçok olgu, zaman içerisinde değişen toplumsal yapılara veyahut siyasi anlayışlara göre farklılık arz eder ve bu farklılıklar sosyal hizmet alanını her anlamda etkiler. Nitekim siyasi aktörler ya da güçlerin belirleyici olduğu sosyal politikaların sunduğu içgörüler, sosyal hizmet becerileri ve ayrımcılıkla mücadeledeki uygulama taahhütleri ile yan yana geldiğinde, daha entegre ve etkili bir uygulama olasılığını ortaya koyar (Parrott, 2001: 20).

Sosyal hizmetin gereği ve ne olduğuyula da ilgili olarak ortaya konulan tartışmaların yanı sıra zaman içerisinde kendisini güncellemek adına değişen fikri zemini de göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın ana iskeletini oluşturan Fransız düşünür Michel Foucault'nun, sosyal hizmet pratiğinin tarihsel bağlamını ortaya koymak ve kuramsal çerçevesini oluşturmak bakımından ne denli önemli bir düşünür olduğu açıkça ortaya çıkar. Zira Foucaultcu perspektife vakıf olan herkes için Foucault, hem ele aldığı konu ve olgular hem de bu konu ve olgulara ilişkin tarihsel anekdotları ile sosyal hizmet alanı için eşine ez rastlanır bir kaynaktır. Her ne kadar geçtiğimiz yüzyılın ortalarındaki haliyle sosyal hizmetin ve o dönem sosyal hizmetin yoğun ilişki içerisinde olduğu psikiyatri gibi kimi insan bilimlerinin varlığına ilişkin tek bir merkezden yöneltilmeleri, iktidar merkezleri tarafından oluşturulmuş birer alan olmaları (Whitebook, 2005: 332) ve sosyal hizmet uygulamaları adı altında yapılan faaliyetlerdeki dikkat ve düzeltme işlemlerinin aslında gerçeği görmemek adına insan için birer oyalama taktiği içermesi nedeniyle olumsuz bir

tavır taşıyor (Santos, 2006: 1) olsa da Foucault'nun özellikle delilik olgusu üzerinden tımarhaneleri, suçlu olgusu üzerinden hapisaneleri ve son olarak hasta olgusu üzerinden klinikleri tüm çağlardan günümüze gelişim öyküleri ile birlikte ele aldığı temel eserlerinde, başka hiçbir kaynakta kolaylıkla bulunamayacak bir sosyal hizmetler tarihi sunulur.

Bu eserlerde aktarılan tarihsel tablo ve değinilen hususlarda kullanılan dispozitiflerin, asıl dayanak noktasını kapatma mefhumu oluşturur ve Foucault kapatma eylemlerinden hareketle, insan olgusunu hem içerden hem de dışardan gelebilecek iktidar baskılarına karşı bilimsel mecradan ahlaki alana kadar uzanan geniş bir zeminde tartışmaya açar. Bir yandan iktidar eliyle hazırlanan ve ortaya çıktığı dönem itibariyle din, bilim, toplumsal değerler vb. tarafından belirlenen kapatma mekanizmaları içerisinde mevcut iktidara karşı ötekileştirilen insanı, öte yandan toplumsal bir varlık olması hasebiyle kendi kendine uyguladığı iktidara dayanarak özüne yabancılaşan insanı ele almaya çalışan Foucault, insanın bu kadar geniş bir bakış açısıyla ele alınmasındaki zorunluluğu, iktidarın her yerde olmasına bağlar (Foucault, 1977a: 176; Foucault, 1976a: 69). İktidarın her yerdedir ve onun bu kuşatıcı rolü bireyi içinden çıkılamayan bir sistemin parçası haline getirirken, eylemlerinin ya da varlığının sorgulanmasında dar kalıplardan sıyrılmayı da bir zorunluluk haline getirir. İnsanın bu denli geniş bir zeminde ele alınmasının bir diğer nedeni; iktidarın çok bilinenin aksine baskıcı bir unsur olmaması, tem tersine zevk bile üretebiliyor olmasıdır (Foucault, 1976a: 61; Foucault, 1975a: 49). Öyle ki, doğrudan arzularımıza, isteklerimize ya da diğer psikik olgularımıza işleyen iktidar, kendisine yabancılaştırılan insanın damarlarında gezinir. Bu uyku halinden insanın kurtulması için daha geniş bir zeminde ve çok boyutlu bir tartışma yürütmek gerekir. Buradan hareketle, doğrudan kurumlar ve toplumsal yapılar vasıtasıyla veya dolaylı olarak hazlar aracılığıyla bireyin kendisiyle özdeşleşen iktidarın her alana yayılması ve insanın varlığına sürekli nüfuz etmesi, Foucault'yu haklı olarak insanı ele alırken daha derinlemesine tahlillere itmiş ve sonuçta günümüz itibariyle onu bir uzmanlık alanı olan sosyal hizmetin konu alanına ilişkin bir figür haline dönüştürmüştür. Üstelik Foucault görüşlerini ortaya koyarken esasında sosyal hizmetin bilimsellik iddiaları ile ilgili açmazlarını serimlemeyi ve tanımında yatan ve özünü insanın oluşturduğu karmaşık teorik alt yapısını zenginleştirmeyi amaç edinir. Bunun yanı sıra iktidarın ilişkili olduğu politik yapılarla paralellliğini irdeleyebilmenin olasılıklarını artırır.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışmada, üniversite yıllarında felsefe eğitiminin yanı sıra günümüz sosyal hizmet çalışmalarının şekillenmesinde

önemli bir zemin teşkil eden psikoloji alanında da eğitim almış olan ve ilk eserinde ruhsal hastalıkların incelenmesi hususundaki eksikliklere yer veren (Urhan, 2013: 11) Foucault'nun; tımarhaneler, klinikler ve hapishanelere ilişkin görüşleri, tarihsel gelişim süreçleri açısından ele alınacaktır. Bu kurumlar üzerinden yapılan Foucaultcu değerlendirmelerin, çok genç bir alan olan sosyal hizmet uygulamaları ve uygulayıcıları açısından nasıl bir önem arz ettiği aktarılarak, sosyal hizmet uygulamalarındaki çok yönlü değişimlerin ardındaki düşünsel zemine katkı sunulmaya çalışılacaktır. Ayrı ayrı başlıklar etrafında hem bu kurumların zaman içerisinde nasıl şekillendiği hem de bu şekillenme esnasında iktidarın gerek bilim gerekse farklı biçimlerde insan üzerinde kurduğu tahakkümün yansımaları, çalışmanın ana eksenini oluşturacaktır.

1. Tımarhaneler

Delilik ve tımarhanelerin Batı'da vücuda gelme biçimi, Foucault'nun ilk olarak ele aldığı ve sonraki tüm düşünceleri için bir başlangıç noktası oluşturan, en kapsamlı konuların başında gelir. Kapatılmanın en bariz göstergesi olan tımarhanelerin yaygın bir biçimde varlığından söz ederken, Foucault, genel anlamda diğer arkeolojik çalışmalarında da olduğu gibi Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Çağ olmak üzere üç dönem üzerinden bir okuma gerçekleştirir. Bu anlamda, Rönesans dönemi öncesinde Orta Çağ'da delilerin belediyeler vasıtasıyla şehirlerden toplanması ve limanlar arası dolaşan gemilere (Narrenschiff) hapsedilerek, sosyal hayattan uzaklaştırılması Foucault'ya göre bilinen en yaygın uygulamalardan ilki olarak karşımıza çıkar (Foucault, 1961: 31-32). Öyle ki, deli ve su gibi iki unsuru birbirine bağlayan söz konusu bu uygulama efsanelere dahi yansır. Bir gemi vasıtasıyla deli kılığında Cornwell kıyılarına geldiği ve kralın huzura çıktığını anlatan meşhur efsanede, Trestan, Kral Marc'ın şatosuna girdiğinde kimse tarafından tanınmamış ve yine kimse onun nereden geldiğini bilememiştir (Foucault, 1961: 37). Bu efsane, deli gemilerinin varlığına ilişkin somut bir kanıt içermesinin yanı sıra toplumda delilerin kim ve nereli olduğu ile ilgili herhangi bir kaygının taşınmıyor oluşunu da işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir. Yine bu dönemde, deli gemilerine hapsedilenlerin yanında hemen her fırsatta yerleşim merkezlerinden uzaklaştırılan delilerin, Almanya gibi bazı ülkelerde geleneksel olarak bir tüccar ya da hac kafilesine ile uzaklara gönderilmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur (Foucault, 1961: 32). Tüm bu uygulamalarda amaç, "normali" korumak adına "anormal" olarak nitelendirilen delilerin sürgün edilmesidir. Bu açıdan kapatılma safhasından önce bir anlamda yok sayılan delilerin, toplumdan topluma dolaşabilmelerinden kaynaklı kısmi bir özgürlüklerinin var olduğu

düşünülse de esasında Orta Çağ'ın bütünü boyunca kiliselerde cüzzamlılara uygulanan tecridin bir benzeri ile karşı karşıya kaldıkları da açıktır.

Bütün Orta Çağ boyunca adeta süreklilik arz eden toplumsal yapılardan uzaklaştırılarak kendi kaderlerine terk edilen delilerin, Rönesans'ın başlangıcında, Foucault tarafından da memnuniyetle karşılanan bir bakış açısıyla kısa süreliğine de olsa parlak bir dönem geçirdiği anlara da rastlanır. Bu bakış açısının hayat bulduğu alanlar ise edebiyat ve tiyatrodur. Önceleri toplumda önemsenmeyen, işe yaramaz bir nesne muamelesi gören ve oraya buraya sürülen deliler, birdenbire edebi eserlerin başkahramanları ve tiyatroların baş aktörleri haline dönüşür. Orta Çağ'da kusurlar hiyerarşisi içerisinde yerleştirilen deli, Rönesans'la birlikte, birinci sıraya yükselerek, insanın bütün zayıflıklarını yöneten bir koro şefi vazifesi görür (Foucault, 1961: 52). Artık âşıklara aşkı, gençlere hayatın gerçeklerini söyleyen deli, bu yönüyle bilgelik misyonunu üstlenir (Foucault, 1961: 39-40). Tuhaf bir değişim içerisinde hakikatin sözcüsü konumuna yükselen deli, artık herkesin kendisinden bir şeyler öğrenmeye çalıştığı bir rol model ve toplumsal hafızalara ışık tutan bir fenerdir.

Deliliğin edebiyat ve tiyatro vasıtasıyla edindiği ve Foucault'nun da takdir ettiği bu prestijli konum, aynı dönemde çok geçmeden Brat ve Erasmus gibi düşünürler vasıtasıyla hümanizma gerekçe gösterilerek tekrar bertaraf edilir. Tüm silahlarını kaybeden delilik aniden söylem evreninin içine atılır ve hakikate giden yol olma özelliğini kaybeder (Foucault, 1961: 59-60). Kartezyen felsefenin başlangıcını da simgeleyen bu dönem Klasik Çağ'dır. Rasyonel düşünme biçimlerinin ağırlık kazandığı Klasik Çağ'da delilik, zihinsel bir hastalık olarak akli olanın zıttı bir olguya dönüşür. Delilik aklın yokluğudur ve her ne pahasına olursa olsun yine akıl ilkeleri doğrultusunda kontrol altına alınmalıdır. Rasyonel eğilimlerin oluşturduğu bu delilik algısı, beraberinde on yedinci yüzyılda kapatmanın pratik anlamda vücuda geldiği haliyle, kapatma evlerini, sosyal hayatın bir gerçeği haline dönüştürür. Başlangıçta Almanya ve İngiltere örneklerinde olduğu gibi büyük kapatma evlerinin çoğunlukla manastır, kilise vb. dinsel kurumlarda ortaya çıkışına rağmen (Foucault, 1961: 102-103) on yedinci yüzyılla birlikte kapatma evleri tamamen siyasal kararlara göre oluşturulan kurumlara dönüşür. Zira bu kurumlarda mühürlü zarflar içerisinde birçok keyfi kapatmanın yapıldığı herkes tarafından bilinir (Foucault, 1961: 89). İster dinsel ister siyasal olsun kapatma evlerinin işlevsel olup olmadığı, içerisinde barındırdığı kişilerin sayısı ile ölçülür. Çünkü bu sayı aynı zamanda mevcut sistematige aykırı kişilerin de ne kadarıyla ayıklandığını gösterir.

On yedinci yüzyılda devlet ve din eliyle gerçekleştirilen bu kapatma eylemlerinde iki temel dayanak noktası vardır. Birincisi kapatılmaya razı olan ve böylelikle mutlu olacağına inanan kişilerin kapatılmasıdır ki, burada dinsel ağırlıklı bir teoriden söz edilebilir. İkincisi ise bunu reddedenlerin düzeni bozacağı endişesiyle kapatılmasıdır ki, burada da siyasal seçimlerin ağırlıklı bir rolü vardır (Foucault, 1961: 137-138). Her ne sebeple olursa olsun deliler akıl sahibi olanlardan rasyonel ilkelere bağıllık güdüsüyle ayrılır ve dışlanır. Dışlamanın boyutları gün geçtikçe artar ve belli bir zaman sonra “Genel Hastane” adı verilen kurumların ortaya çıkmasıyla birlikte sadece deliler değil; meczuplar, fakirler, kimsesizler gibi birbirleriyle alakası olmayan ama toplumsal işleyişe zarar verdiği düşünülen tüm gruplar bir arada kapatılma eylemine maruz kalır (Foucault, 1961: 89). Genel Hastane, adının aksine tıbbi bir kurum değildir. Daha çok yarı adli bir kurum mantığıyla oluşturulan bu yapılarda, monarşi ve burjuvazi mantığının ete kemiğe büründürüldüğü bir gözetim mekanizması tasarlanır (Foucault, 1961: 92). Genel Hastane’lerin ortaya çıktığı Hamburg, Paris ya da Londra gibi ilk Avrupa şehirlerine bakıldığında, bu şehirlerin ekonomik açıdan diğer şehirlere oranla daha çok canlılığın yaşandığı şehirler olması ise bir tesadüf değildir. Çünkü bu şehirlerde ortaya çıkıp daha sonra öncelikli olarak diğer ekonomik merkezlerde yaygınlaşan bu hastaneler, kapatmanın ekonomik açıdan bir çözüm olarak görüldüğünün de ispatıdır. Özellikle Avrupa tarihi açısından ekonomik bunalımların ve işsizliğin çok görüldüğü dönemlerde uzunca bir süre işsizlere ve serserilere de ev sahipliği yapan Genel Hastaneler, doğrudan çoğunluğun refahını diri tutmanın alternatif bir kurumu olarak görülür (Foucault, 1961: 116-117). Birbiri ile alakası olmayan ve farklı toplumsal kesimlerden gelen insanlar, bu hastanelerde bir araya getirilerek, var olan sorunlar görmezden gelinir.

Genel Hastane uygulamaları ile birlikte ekonomik olduğu kadar toplumsal bir öteki haline de dönüşen deli figürü, aynı zamanda tamamen her alana yayılan gözetim mekanizmasının da en belirleyici unsuru haline gelir. Burada kimi zaman bir suçlu kimi zaman ise ekonomik değerleri örseleyen bir unsur olarak kabul edilen deli; sefil, fakir, serseri, işsiz vb. kendisiyle ilişkisi olmayan diğer toplumsal sınıfların da ortak adına dönüşür. Tabi bu dönüşüm başka olguların da ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin; Foucault’ya göre kapatılanlara uygulanan bu ayırım yabancılaştırmanın yaratıcısı olarak tarihe geçer (Foucault, 1961: 138). Toplumun farklı kesimlerinden gelen ve toplumsal işleyiş olumsuz yönde etkilendiği düşünülen bu sınıflar, kapatma ilkesiyle birlikte birbirine yaklaştırılır ve sonunda mevcut işleyiş daha etkin kılmak yerine özellikle ahlaki yapılarda yeni ve onulmaz yaraların açılmasına neden olur

(Foucault, 1961: 141). Özellikle bu sorunun aşılması için ahlakın da tıpkı ticaret ve ekonomi gibi yönetilmeye razı olduğunu söyleyen Foucault, Genel Hastanelerin de buna uygun bir biçimde Klasik Çağ'ın sonuna doğru ahlaki bir statüye bürünmek zorunda kaldığını iddia eder (Foucault, 1961: 127-129). Burada deliliğin ahlaki bir kaygıyla toplumsal duyarlılığı tetiklediği doğru olsa da bu duyarlılığın çağımızdaki gelişim süreci düşünüldüğünde oldukça ilkel kaldığı da bir gerçektir. Dolayısıyla Genel Hastaneler üzerinden büyük bir kopuş yaşandığını ve Rönesans dâhil önceki dönemlerde görülmeyen bir dışlanmanın bu döneme has uygulamalar sonunda ortaya çıktığı iyice anlaşılmalıdır (Foucault: 1970a: 265). Edebiyat ve tiyatrodaki ele alınan biçimleri istisna olmak kaydıyla, önceki dönemlerle mukayese edildiğinde gelişim göstermesi gereken delillere ait teorik ve pratik uygulamaların, sorunu daha karmaşık hale getirmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olarak düşünce tarihindeki yerini alır.

Rönesans ve Klasik Çağ sonrası Modern Çağ'a gelindiğinde ise deliliğin bir hastalık olarak tanımlanmaya başladığı görülür. Bu tanımlama, Klasik Çağ itibariyle gelen ahlaki, ekonomik ve siyasi belirsizlikler sonucunda dışlanan delinin, yeniden toplumsal yapıda anlamlandırılması için girişilen çabanın farklı bir vechesidir. Özellikle birçok Avrupa uygarlık ve düşünce tarihçisi deliliğin bu anlam değişiminde, İngiliz William Tuke ve Fransız Philippe Pinel'in önemli katkıları olduğunu iddia eder (Foucault, 1978: 214). 1793 yılında Fransa'da Fransız Devrimi sırasında bir hekim olan Pinel, Bicêtre¹ adında bir tımarhaneye müdür olarak atanır (Foucault, 1961: 667-669). Klasik Çağ'ın ruhuna uygun olarak aslında hapisane olarak inşa edilen bu yapıda barındırılan ve tehlikeli olarak kabul edilen kapatılmış grupların bir kısmını, Pinel, göreve başlar başlamaz salıverir. Bundan böyle buranın bir kapatma mekânı olarak kullanılmayacağını, hücre ve zincirlerin tamamen kaldırılacağını ilan eder. Burada yalnızca hasta ve bakıma muhtaç kişilere hizmet verileceğini ve bu nedenle artık sadece hekimlerin bu kurumda görev alacağını tüm şehir halkına bildirir (Foucault, 1978: 214). Pinel'in ortaya koyduğu delilere ilişkin bu yaklaşımın bir benzeri hemen hemen aynı tarihlerde bu kez İngiltere'de W. Tuke tarafından ortaya konulur. Nitekim Tuke, dar anlamıyla günümüzde psikiyatri

¹ Foucault Tokyo'da verdiği ve dilimize "Delilik ve Toplum" şeklinde çevrilen konferansta, deliliğin hasta formatı altında incelenmesinin dönüm noktasından bahsederken Pinel'in atanmasının 1792 tarihinde Salpêtriére'e olduğunu söyler. Ancak bu döneme ilişkin açıklamaların daha yoğun olduğu *Deliliğin Tarihi* adlı eserinde, gerekli tarihi referansları da vererek, Pinel'in ilk önce atandığı kurumun 25 Ağustos 1793'te Bicêtre, daha sonrasında 13 Mayıs 1795'te Salpêtriére olduğunu ve metinde bahsi geçen hastaların ilk salıverilme hadisesinin Bicêtre'de gerçekleştiğini aktarır. Bu nedenle, bu çalışmada daha detaylı bilgilerin yer aldığı *Deliliğin Tarihi*'ndeki bilgiler referans alınmıştır.

kliniği denilebilecek ilk kurumsal yapıyı, York şehrinde faaliyete geçirir ve çok geçmeden bu kurumların sayısı Avrupa genelinde hızla artar (Foucault, 1978: 214). Pinel ve Tuke ile başlayan ve deliliği ruhsal bir hastalık olarak gören bu yeni yaklaşım, aslında Foucault açısından mevcut iktidar baskısının sadece kılıf değiştirmesinden ibaret bir hamledir. İktidar, bu kez, özellikle on sekizinci yüzyılla birlikte başlayan insan bilimlerine bir model arama çalışmalarında da olduğu gibi bilim ile doğrudan eklenmek suretiyle yeni bir strateji geliştirir.

Tımarhaneler bu yeni anlayışla birlikte artık geçmişte olduğu gibi delilerin ve suçluların bir arada belli yaptırımlara maruz kaldıkları bir yer değildir; ama bu kez çok daha fazlasının yapıldığı bir yer haline dönüşmüştür. Bu yeni tip yapılarda deli düzenlenmekte ve sınıflandırılmaktadır (Foucault, 1961: 688). Özellikle pozitivist anlayışların ağırlığını iyiden iyiye hissettirdiği on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılda, tımarhaneler, özgür biçimde teşhis, gözlem ve tedavilerin yapıldığı bir alan olmaktan çok öte delilerin itham edildiği ve yargılandığı kurumlar haline gelir (Foucault, 1961: 713). Tımarhanelerde görev alan doktorlar, gözetim altında tutan, gözetleyen ve daha iyi görmek için deliye yaklaşan kişidir. Sadece görüldüğü haliyle var olan deliyle, deli olmayan, bilinçli bir iktidar eliyle ve sistematik bir biçimde karşı karşıya getirilir (Foucault, 1961: 692). Öyle ki, belli yasal düzenlemelerle delilerin bu yeni tip tımarhanelere getirilmesi için aileler teşvik edilir ya da cezalandırılır (Foucault, 1970b: 79-80). Bu durum, Modern Çağ'da ortaya çıkan yeni tımarhanelerin bilimsel modeli kullandığı kadar hukuk sistemlerini de deliyi ötekileştirmek için programına aldığını gösterir.

Foucault açısından Modern Çağ'da ortaya çıkan tüm bu gelişmeler, aynı zamanda doğrudan ekonomik gerekçelerin de delilikle olan ilişkisini güncellediğini gösterir. Özellikle kapitalist anlayışların teorik zeminde yeni yeni ete kemiğe büründüğü bu yüzyılla birlikte delilerin, bir hasta olarak ele alınmak istenmesinin altında yatan nedenler iki başlık altında toplanabilir. Birincisi; geçekten deli diye nitelendirilen ve herhangi bir iş gücü oluşturamayacak olan grupları, her türlü üretim ve tüketim faaliyetinden uzak tutmaktır. İkincisi; daha önce uygulanan ve kapitalizmin yoğun baskısıyla değişen kapatma uygulamalarında iş gücü oluşturabilecek kişileri bir şekilde üretme faaliyetlerinde kullanmaktır. Nitekim Pinel'in boşalttığı iddia edilen Bicêtre'deki tımarhanede sadece ekonomik açıdan iş gücü oluşturanları salıverip, çalıştırılması mümkün olmayanları içerde tutması manidardır. Buradaki çalışamayacak durumda olanların dışında kalan herkesin, kapitalizmin yedek iş gücü ordusu olarak kabul edildiğini iddia eden Foucault,

bunun yeni iktidar taktiğinin gerçek yüzünü gösteren, önemli bir ayrıntı olduğunu iddia eder (Foucault, 1970b: 83).

Deliliğin Modern Çağ'da ele alınış biçimiyle ilgili olarak Foucault tarafından ele alınan son husus; daha öncede de kısmen değinildiği gibi kapatma olgusunun bilim ile eklemlenmesinden kaynaklanan tedavi yöntemleri ile ilgilidir. Bu tedavi yöntemlerinde, dönemin bilimsel işleyişine uygun olarak, psikiyatri kliniklerinde uygulanan tüm iyileştirici uygulamalar aslında insanları normalleştirme fonksiyonuna tabi tutar. Bu uygulamalar, bir zamanlar bilgelik misyonu yüklenen deliye sınır çizmedir. Bu haliyle, delilerin tedavi edilmeye çalışıldığı bu yeni tip kapatma evleri, iktidarın en büyük aygıtlarındandır (Foucault, 1977b: 157). Klasik dönemde aklın delilik üzerinde uyguladığı iktidar, şimdi bu psikiyatri klinikleri vasıtasıyla doktorun delilere uyguladığı bir iktidara dönüşmüştür (Foucault, 1977b: 160). Kuruluş gayesinin ya da topluma lanse edilenin çok ötesinde, akıl hastalığı söz konusu olduğunda, herhangi bir semptom saptayamayan bu klinikler, incelediği kişilere sadece "sen delisin" şeklinde bir damga vurur (Foucault, 1973a: 118). Bu damgalama, sınıflandırma işlevinin bir gereği olarak, deli ile deli olmayan arasına çizilen sınırları daha da belirgin hale getirir. Toplum, iktidar eliyle normal ve deli olarak kategorize edilirken, bu ayrımı iktidar adına belirleyen kişi psikiyatrdır (Foucault, 1973b: 130).

On dokuzuncu yüzyılla birlikte hızlı bir biçimde ivme kazanan ve bireylerin gözlenmesini, kaydedilmesini, sınıflandırılmasını ve davranışlarının karşılaştırılması üzerinden analiz edilmesini esas alan psikiyatrik bilgi için diğer kapatma uygulamalarında da açık bir biçimde var olan bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımda üzerinde iktidar uygulanan bireyler, bilginin zorunlu nesnelere olarak ele alınır (Foucault, 1974a: 251). Sadece deney ve gözleme müsait ampirik edimleri ile özdeşleştirilmeye çalışılan deli, hiçbir zaman gerçek bir hakikat sorgulamasına tabi tutulmadan, iktidar onu nasıl algılamak istiyorsa öyle ele alınmak zorunda olan bir nesne vazifesi görür. Bir şekilde, belli bir alana yönlendirmeye ve öz bilincini fark edebileceği alanlardan uzaklaştırılmaya çalışılan delilerin, Foucault açısından, bilgeliğin sözcüsü olduğu zamanlardan çok daha ilkel bir çerçeveye bu şekilde hapsedilmesi, her zaman ve şartta sorgulanmaya muhtaç bir durumdur. Böyle bir sorgulama sonucunda, bir dönemler Fransa'da çalıştığı bir psikiyatri hastanesindeki işinden ayrılan Foucault, (Foucault, 1982a: 102) çağcıl psikiyatrların, kendisini yoğun bir biçimde anti-psikiyatr olarak görmelerini ise psikiyatrinin sözde bir bilim olması ile ilişkilendirir. Nitekim kapatma sorunsalı üzerinden sadece var olan bir tarihe ve gelişime vurgu yaptığı için çağcıl psikiyatrlar tarafından çokça

eleştirildiğini ifade eden Foucault için gerçek bir bilim, kendinin ortaya çıkışındaki en utanç verici ve çirkin hikâyeleri dahi içine sindirebilmelidir (Foucault, 1982b: 138). Hal böyleyken, zorlama metotlarla, psikiyatri kliniklerinde modernite adı altında konulan tanı ve sonrasında uygulanan tedavilerin dinsel bir vahiy gibi algılanması ve söz konusu yöntemlerin evrensel ilkeler olarak dikte ettirilmesi, sadece psikiyatri açısından değil; diğer insan bilimleri açısından da kabul edilemez. Çünkü bu bilimlerde ele alınan ana olgu insandır ve insan hem varlığı gereği hem de yaşadığı toplumsal yapının gereklerine göre şekillenen var oluşu ile her türden genelleştirme ve nesnelleştirme iddiasının çok ötesinde yerel unsurlara göre şekillenen bir varlıktır.

Günümüz sosyal hizmetlerine, delilik ve tımarhanelerin gelişim öyküleri üzerinden bu şekilde ışık tutmaya çalışan Foucault'nun, eleştirilerinde yer verdiği ve en az tımarhaneler kadar önemli gördüğü bir diğer kurum ise hastanelerdir. Tımarhanelerin ortaya çıkışı ile başlayıp bilimsellik iddiası sonucu akıl hastanelerine dönüşmesiyle sonuçlanan deliliğe ilişkin kapatma dispoitifinin gelişim öyküsünü de içerisinde barındıran hastaneler, Foucault açısından özellikle insanı anlama çabalarının arttığı yirminci yüzyıl için mutlaka ele alınması ve doğru anlaşılması gereken kurumların başında gelir. Zira hastaneler sadece tımarhaneler gibi toplumdan tecrit edilmesi gereken belli bir kesim yerine tüm insanları ilgilendiren ve onun fiziksel ve ruhsal özellikleri bakımından da ayrıca iktidarın gözünden değerlendirildiği daha nüfuz arttırıcı yapıları ifade eder.

2. Hastaneler

Foucault, sosyal hizmet uygulamalarının en önemli kurumlardan olan hastanelere ait görüşlerini, *Deliliğin Tarihi* adlı eserinden iki yıl sonra kaleme aldığı *Kliniğin Doğuşu* adlı eserinde daha detaylı bir biçimde masaya yatırır. Önceki başlıkta da görüldüğü üzere hastalık olgusu ekseninde deliliğin dahi son tahlilde psikiyatri çalışmalarıyla birleştirildiği hastaneler, bireyin incelenmesine ilişkin dönemin karakteristik havasına uygun bir biçimde doğa bilimsel bir yaklaşım sergiler. Bu nedenle *Deliliğin Tarihi* adlı eserinde psikiyatri ekseninde tamamlanamayan insana ait görüşleri, *Kliniğin Doğuşu* adlı eseriyle birlikte daha geniş bir biçimde ele almaya çalışan Foucault, yine bu incelemelerinde kısmen çok eski dönemlere atıfta bulunsa da başlangıç noktası olarak Modern Çağ'ı esas alır. Bu nedenle hastanelerin eleştirilmesi modernitenin ana dayanağı olan akıl ve bilimsellik üzerinden yapılır.

Foucault'ya göre modern tıbbın ve dolayısıyla günümüz hastanelerin doğum tarihi on sekizinci yüzyılın son yılları olsa da (Foucault, 1963: 10) bir organizasyon olarak kliniklerin varlığını çok eskiye götürmek mümkündür. Çünkü günümüz modern tıp algısının aksine klinik organizasyonu, tıpta birey olgusunun keşfedilmesiyle bağlantılı bir biçimde ortaya çıkmamıştır (Foucault, 1963: 85). Bu bağlamda, yeminiyle ünlü Hipokrat, ilk hastane uygulamalarının temsilcisi olarak karşımıza çıkarken, tıp alanı, bu ilk organizasyonlarda bir nevi sanat olarak algılanır. Genç insanlar tıp bilimini hastaların yatağında öğrenir, hastalara genellikle hekimin evinde bakılır ve öğrenciler hasta ziyaretlerinde sabah akşam öğretmenleri olan usta hekimlere eşlik ederek mesleğe başlar (Foucault, 1963: 82). Evrensel olmayan bu uygulamalar, günümüz anlayışından uzak bir biçimde, bilim yerine felsefeyi sürece dâhil eden Hipokrat'ın eseridir ve Hipokrat, bu haliyle, Foucault için tıp alanında gözlemi terk eden bir sistematik kurucusu olarak kabul edilir (Foucault, 1963: 82).

On sekizinci yüzyıla kadar özellikle çoğu üniversitelerde, belli kürsüler paralelinde, günümüz hastanelerine benzer somut birkaç örneğe rastlamak mümkün olsa da Foucault, bu kurumların detaylı bir tarihsel dökümünün günümüz kliniklerindeki iktidar etkilerini görmekte yeterli olamayacağını düşünür. Çünkü bu çabalar ya daha başlangıç aşamasında başarısızlıkla sonuçlanmış ya da askeri, ekonomik ve akademik kaygılarla dönemin ağırlıklı politikalarını destekleyici açık iktidar hamleleri olarak kalmıştır (Foucault, 1963: 84-86). Oysa on sekizinci yüzyıl itibariyle başlayan modern tıbbi algı ve bu algıya göre şekillenen kliniklerde durum tam tersidir. Burada hem iktidar diğer dönemlerde görülmediği kadar sinsidir hem de toplumun her ferdine bir şekilde sirayet etmiştir. İktidarın toplumda her bireye ulaşmasını sağlayan argümanların sayısı Modern Çağ itibariyle çoğalmış ve bu argümanlar rasyonelleşme gibi tehlikeli bir sınır içerisinde, insanın hem bedenini hem de ruhsal özelliklerini kucaklayıcı bir taktikle sunulmuştur.

Modern tıbbın başlangıcında bilgi ve iktidarın sıkı ilişkisine dayalı olarak, empirik temelli bir insan incelemesi ve bu inceleme sonucunda elde edilen verilerin, rasyonel ilkeler ışığında sistematik bir hale getirilmesi söz konusudur. Belli standartların yakalanmasını amaç edinen klinik çalışmalarda, ortaya konulan teşhis ve tedavi yöntemleri, klinikleri, bireyler üzerinde dolaylı bir biçimde uygulanmak istenen tahakkümün arenası haline getirir. Klinik uygulamaların tahakkümünü görmek adına, on sekizinci yüzyılın son çeyreğinde, Fransa'da Kraliyet Tıp Derneği'nin dönemin tıp fakültesi ile yaşamış olduğu çatışma iyi bir örnek oluşturur. Nitekim salgınlarla mücadele etmek için anketlerin yapılması, deneyler yapmak suretiyle elde edilen olgusal

verilerin kıyaslanması ve son aşamada elde edilen verilere göre talimat ve denetim yapılmasını içeren bir dizi kararın fakülteye kabul ettiren dernek, bu yolla doğrudan bilimsel alana müdahil olma yoluna gider (Foucault, 1963: 49-51). Sonraki dönemlerde politik ideolojinin ve tıbbi teknolojinin arasındaki ilişki, birbirlerini gerektiren bir biçimde gelişimini bu ilk örnekten hareketle sürdürmeye devam eder (Foucault, 1963: 62).

Tüm bu gelişim süreci içerisinde delilikte olduğu gibi hastalık ve klinik uygulamaları üzerinden bilimsel nedenselliğin gerektirdiği biçimde hastalıkların somuta indirgenerek ele alınmasını yadırgayan Foucault, tıbbi algının kendisine çizmiş olduğu sınırların dışına çıkamaması ile birlikte beliren pratiklerin, ironik bir biçimde metafiziksel bir kabule dönüştüğünü düşünür. Bu kabullere en iyi örneği; insana has özellikler olan kaygı, tutum, sezgi vb. tamamen psişik faktörlerin işlenmeye çalışıldığı psikoloji bilimine ait araştırmalar oluşturur. Psikolojide insana has birçok konu doğa bilimci bir analiz ve dolayısıyla mekanik nedenselliğe bağlı bir açıklama modeli ile ele alınmaya çalışılır. Örneğin; ruhsal hastaların zihnini ve liflerini serinletmek için yapılan banyo uygulaması ve aksayan dolaşımı veya hayal dünyasını canlandırmak için hastaya kan verilmesi gibi tedavi yöntemleri aracılığıyla psişik semptomların altında fiziksel nedenlerin yer aldığını iddia eden psikolojik çalışmaların tamamı, (Foucault, 1954: 90) bireye dair bir açıklama yapmak bir yana bilimin kullanılması vasıtasıyla ve doktor marifetiyle uygulanan iktidar taktikleri olarak kayda geçer. Bireylerin ayrı ayrı ele alınması yerine aynı nedensellik ilkeleriyle benzer bir olgu biçiminde ele alınmaları, Foucault'yu hakikat bağlamında rahatsız ettiği gibi insanın onurunu zedeleyen bir yaklaşım olarak da nitelendirilir. Bu nedenle Foucault, Wilhelm Dilthey'de vücuda gelen anlayışa benzer bir biçimde saf "açıklama"nın yerine "anlama"yı ön plana alan bir modelin, insanı belirlemek adına daha uygun düşeceğini iddia eder (Foucault, 1954: 58-61).

Bilimselliğin hastalık dispozitifini üzerinden bireye karşı takındığı tek düze tutumun sonucu olarak on sekizinci yüzyıla kadar "Neyiniz var?" şeklinde hastalara sorulan soru, bu dönemde modern tıbbın bilimselleşmesinin gereği olarak, "Nereniz ağrıyor?" gibi daha somut ve sınırlı bir soruya dönüşür (Foucault, 1963: 18). Burada artık hastalık sadece fiziksel özelliklerden hareketle tanımlanmak istenir. Yine insanlık tarihinde büyük toplumsal değişimlere ve yıkımlara neden olan salgınlar noktasında da bu bilimsellik iddialarının ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür. Öyle ki, politik bilinçle beraber bir hastalığın salgın olarak nitelendirilmesi için matematiksel bir çoğunluğun arandığı yeni tip teşhislerde, salgınla mücadele adı altında diğer bir iktidar aygıtı olan kolluk

kuvvetlerinden de azami derecede yararlanılmaya çalışılır (Foucault, 1963: 44-46). Tüm bu uygulama değişimi ve değişim esnasında sürece dâhil edilen kolluk kuvvetleri ya da hasta hakları gibi yeni argümanlar, politik ideolojinin gerekleri ile yeni tıbbi teknolojilerin arasında kökü derinlerde olan bir yakınlık ve uyum olduğunu gösterir (Foucault, 1963: 62-63). Bu yakınlığın paralelinde tıbbi söylemin, bugün ahlaki açmazlar şeklinde de nitelendirilecek bir takım uygulamalara da imza atması, modern tıbbın daha kuruluş aşamasında eleştirilmesi için yeterlidir. Bu ahlaki açmazlardan Foucault'yu en rahatsız edenlerden biri, Fransız Devrimi sırasında yoksul hastaların, zenginler tarafından kurulan fonlar aracılığıyla tedavi edilmeleridir. Herkes tarafından bilinen hayırseverlik algısının tersine Foucault'ya göre yoksul bedenler üzerinden iktidarın varlığını sürdürdüğü bu uygulamada, yoksul hasta aslında kendisini tıbbi anlamda bir öğretme sürecinin nesnesini olarak sunduğunun farkında değildir. Zira bu sürecin sonunda, aslında üst sınıftan bireylerin benzer hastalıklara maruz kaldığında kolaylıkla tedavi edilebileceği yöntemler geliştirilmeye çalışılır (Foucault, 1963: 115-117). Buradan hareketle, modern tıp uygulamalarındaki bilimsel çerçevenin, bireye sınır çizmeye çalıştığı kadar onu belli iktidar odaklarına hizmet etmeye mecbur bıraktığı da aşikârdır.

Hastalıkların modern tıp tarafından incelenmesinde bir diğer önemli nokta, nesnellik bağlamında vazgeçilmez ilkeler olarak kabul edilen belirti ve semptomlarla yakından ilişkilidir. Burada nesnellik bağlamında öncelikle hastalıklarla ilgili belirtilerin genelleştirici özelliklerine vurgu yapan Foucault, böylesi bir uygulamanın temelinde bulunan empirik usullere dayalı indirgemeci tutumu, Étienne Bonnot de Condillac'ın görüşleri etrafında eleştirir (Foucault, 1963: 126). Condillac'ın "Her semptom belirtidir; ama her belirti semptom değildir." ilkesinden hareketle, ortaya konulan temel ayrımın dahi gerçekliği ifade etmede var olan indirgemeci tutumu değiştiremediğini iddia eden Foucault, bu bilimsel incelemelerin hakikate ulaşmada doğuracağı sıkıntıları ele almayı bir zorunluluk olarak görür (Foucault, 1963: 125-126). İster semptom isterse bir belirti olsun, var olan bir bulgunun, bedenler üzerinde meydana gelişine göre ön görülen sonuçlar açısından nesnel kriterlere uygunluğunun ortaya konulmaya çalışılması, günümüzde nesnellik kriteri olarak görülmekten oldukça uzak bir biçimde, daha çok olasılıklar üzerinden belli kurgulamaların yapıldığı bir faaliyet alanının resmini ortaya çıkarır. Burada bir nesne olarak ele alınan insanın bütünsel yapısına uygun bir biçimde, tüm yönlerini belirleyecek özsel bir hakikat unsuru olmasından vazgeçilerek, (Foucault, 1963: 131) olasılıklara dayalı bir bilme edimi içerisinde sıkışan bir unsura dönüştürüldüğü görülür (Foucault, 1963: 140). Bu nedenle, hasta tanımlamalarında, nesnellik

gereğı benzer vakalardan hareketle insanın ele alınması, epistemik düzlemde bilginin kendi düzeyinde yeniden biçimlendirilmesi olarak değerlendirilebilir (Foucault, 1963: 170). İktidar ve bilginin hem teorik hem de pratik anlamda birbirine eklemelendiğı modern tıbbın, insanı ele alış biçimi, ancak bu şekilde okunduğunda bir anlam kazanır.

Hastaneler üzerinden Foucault'nun eleştirilerine bir bütün olarak bakıldığında, özellikle on sekizinci yüzyılla birlikte başlayan modern tıbbın, hem bedeni ve nüfusu hem de organizmayı ve biyolojik süreçleri konu alan yeni etkinliklerle bir bilme iktidarı oluşturmaya çalıştığı açıktır. Çeşitli disipline edici ve düzene koyucu taktiklerin kullandığı modern tıp, bu anlamda, geçmişte açıkça karşılaşılan siyasal iktidar oyunları kadar büyük etki yaratabilecek türden bir baskı mekanizmasını ifade eder (Foucault, 1976b: 258). Bireyin yeniden tahakküm altına alınması için oluşturulan hastanelerde, elde edilecek deneyimlerin mümkün hale gelebilmesi için hastaneye ayrılmış alanın tamamen sil baştan düzenlenmesi, hastanelerin toplum nezdindeki bozuk sicilli yapısının yeniden tanımlanması ve son olarak yardım-deney ve yardım-bilgi arasında belli bir ilişkinin kurulması gerekmiştir (Foucault, 1963: 244). Yeni ilişki ağlarının bu şekilde belirlendiğı ve genişletildiğı modern kliniklerle birlikte, bir yandan insan bir bilim nesnesi haline dönüştürülürken öte yandan iktidar ölüm söylemi üzerinden kurguladığı gizli tahakküm projesini hayata geçirmektedir. Yani modern hastanelerin kuruluş safhasında, Batı insanı, kendi kendini bilimsel yolla ifade edebilmek için kendi yokluğu olan ölümü modern tıbbın temeline bilerek ve isteyerek yerleştirmiştir (Foucault, 1963: 244).

Sonuç olarak, hastaneler üzerinden ortaya koyduğu bu görüşleriyle Foucault, sağlık ve sağlık hizmetleri bağlamında yirminci yüzyılda çok az sosyal bilimciye nasip olacak bir düşünce şekillenmesine ve etkiye neden olmuştur (Petersen, 2012: 7). Hasta haklarının güvence altına alınmasından, kliniklerdeki hastaya yaklaşım biçimlerine kadar geniş ölçekli ve sağlık sektöründeki her kesiminin yararlanmasına olanak sağlayan Foucaultcu bu etki, özellikle halk sağlığı gibi bazı alanların da günümüz açısından yeniden anlamlandırılmasında fazlasıyla yol gösterici olmuştur. Nitekim Foucault'nun eleştirileri sonrası modern hastanelerde "kamu yararı" veya "bireysel iyilik" olarak sunulan sayısız emir ve uygulamanın altında yatan gerçek olgunun iktidar olduğu çok geçmeden anlaşılmuştur (Petersen, 2012: 12).

Kapatma eylemi ve disiplin dispoitifleri üzerinden hastanelerle ilgili eleştirilerinin ardından, Foucault, aynı dispoitifler üzerinden sosyal hizmet alanında bir diğer önemli kurum olan hapishanelere ilişkin de benzer

argümanlardan faydalanarak daha güçlü eleştirilerde bulunur. Özellikle modern iktidarın bireyleri imal eden disiplinleri kullanarak, kendisini gizlerken etkilerini daha da arttırdığı hapishaneler, tımarhane ve hastane örneklerinden daha kompleks bir ilişkiler ağını bireye dayatır. Üstelik bu ilişkiler ağında, tımarhane ve hastanelerde bir şekilde perde arkasında rol alan ceza ve hukuk sistemleri gibi bazı düzenleyici faktörler, hapishaneler söz konusu olduğunda, iktidar tarafından daha etkin bir silaha dönüştürülür.

3. Hapishaneler

Foucault'nun kapatma dispoitifinden hareketle tımarhaneler ve hastanelerden sonra ele aldığı bir değer kurum hapishanelerdir. Genel itibarıyla soybilim çalışmalarının ilkinin oluşturduğu *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde bahsettiği bu kurumları, hastane ve tımarhane örneklerinin ele alındığı eserlerinden farklı bir tarzda kaleme alan Foucault, bu şekilde iktidarın çok yönlülüğünü ve pratikler üzerindeki etkilerini daha derinlemesine aktarmaya çalışır. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde hapishaneleri ele alırken, hastaneleri incelediği *Kliniğin Doğuşu* adlı eserine benzer bir biçimde, Rönesans ve Klasik döneme ait değerlendirmelere çok fazla yer vermemiş ve Antik Çağ ve Orta Çağ'da da örnekleri bulunmasına rağmen hapishanelere ilişkin tarihsel incelemelerini kasıtlı bir biçimde Modern Çağ ile başlatmıştır. Bu başlangıç, günümüz hapishanelerinin ortaya çıkışında dönemin rasyonalite sistemlerinin ve bu sisteme göre işleyen programların, bireyleri nasıl bir iktidar aracına dönüştürdüğünü göstermesi bakımından özenle seçilen bir zaman aralığını ifade eder. Zira Foucault açısından karmaşık bir disiplin etme sürecinin işlediği modern hapishanelerin, bu haliyle, Modern Çağ öncesi benzerlerinin var olduğunun düşünülmesi imkânsızdır (Foucault, 1981: 265). Modern hapishaneler kullandığı iktidar teknolojileri ve hukuk sistemi açısından sil baştan düzenlenmiş ve modern çağla birlikte farklı bir ceza sistemi kullanan eşi benzeri olmayan yeni kurumsal yapılara dönüşmüştür.

Modern hapishanelerin bu yenilikçi ruhu ve tarihte var olan diğer cezalandırma ve kapatma kurumlarına benzememesinin ilk nedeni; bireylere uygulanan modern disiplin etme biçiminin eski disiplin etme biçiminden farklı olmasıdır. Foucault tarafından *abluka-disiplin* ve *mekanizma-disiplin* şeklinde adlandırılan bu disiplinlerden ilki, eski dönem hapishanelerinde kullanılan disipline karşılık gelirken, ikincisi modern hapishanelerde kullanılan disiplin biçimini ifade eder (Foucault, 1974b: 308). Hapishanelerde uygulanan bu iki farklı disiplin biçimi, söz konusu kurumun tarihsel incelemesine etki edecek kadar derin bir farklılığa neden olur. Dolayısıyla Foucault'ya göre günümüzde bu farklı disiplin biçimlerini göz ardı ederek, hapishaneler için yapılan tüm

tanımlamalar ve değerlendirmeler geçersizdir ve birer yalandan ibarettir (Foucault, 1975b: 24). Hapishanelerin suçlulardan oluşan bir hurdalık olduğu ve bu hurdalığın sakıncalarının kullandıkça ortaya çıktığı yönündeki kabule dayalı olarak, sürekli reform isteyen bir kurum olması gerektiğini söyleyen bu yalancı açıklamalara rağmen hapishanelerle ilgili mevcut metinler, programlar ve niyet bildirimlerinin açıkça ortada bulunduğunu söyleyen Foucault, bu kurumların başından beri okul, kışla ve hastaneler gibi insanı dönüştüren mükemmel bir iktidar aygıtı olduğu kanaatini taşır (Foucault, 1975b: 24). Hal böyleyken, tarihsel olarak kapatma eylemlerinde hapishane adı altında var olan her kurumun aynı değerlendirilmesi ve birbirinin devamı olan yapılar şeklinde aktarılması mümkün değildir. Özellikle modern dönem öncesi ve sonrası olmak üzere uygulanan disiplin farklılıklarına göre ortaya çıkan iki farklı kurumsal yapı söz konusudur.

Disiplin etme biçimleri bakımından farklılaşan hapishane yapılarından hareketle, ilk olarak kullanılan abluka-disiplin temelli hapishanelerde genellikle kapatma dispozitifini ekseninde, topluma aykırı tiplerin (suçlular, deliler, hastalar, kimsesizler, vb.) dışlanmasını ya da belli biçimde farklılaşan bireylerin toplumdan tecrit edilmesini esas alan açık bir iktidar taktiği ortaya konulurken, modern hapishanelerde sıradan hale gelen ve gizli iktidar taktiği olan bireyleri cezalandırmanın, bu eski örneklerde hiç bulunmadığını söylemek mümkündür. Örneğin, bugünkü hapishane mantığının olmadığı Orta Çağ'da, pratik anlamda kullanılan hücreler, Foucault için sadece mahkeme bekleme odaları olarak kullanılır. Ölüme gönderilecek olanlar, ölümü kefaretle satın almak için bekletilenler veya başka tarzda ceza kesilecek mahkûmlar burada geçici bir süreliğine misafir edilir (Foucault, 1972: 105). Herhangi bir cezalandırma mantığının olmadığı bu uygulamalar, Orta Çağ'da kullanılan diğer kapatma teknikleriyle de paralellik gösterir.

Orta Çağ'dan Modern Çağ'a geçiş sürecinde yani Rönesans ve Klasik Çağ'da ise abluka-disiplinin etkisini kısmen kaybettiği ve mekanizma-disiplinin ortaya çıkışına zemin hazırlayacak uygulamaların bir bir hayata geçirildiği görülür. Bu uygulamalarda, Avrupa genelinde değişen siyasal yapıların büyük bir etkisi vardır. Orta Çağ'da dine dayalı bir biçimde, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ya da feodal yapının kurucu şöhretini taşıyan birisi olarak nitelendirilen hükümdarların babacan bir tavır sergiledikleri yerde, Orta Çağ sonrası dönemler için siyasal yapıların şekillenmesinde devletin sürekliliği ve özgül ağırlığı daha büyük bir önem kazanır. Devlet artık kendisi için vardır ve ne kilise ne de hükümdar devletin bu kendinden varlığının önüne geçemez (Foucault, 1979: 7). Devletin siyasal yapı içerisinde öncelikli konuma gelmesiyle

birlikte “devlet aklı” denilen bu güç, uzunca bir süre hukuksal süreçlere oranla daha üstün bir konuma yerleştirilir. Bu doğrultuda, özellikle on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda, devlet aklının sınırsızlığına tam bir inanış söz konusuyken, onun dışında kalan siyasal olguların tamamı, bir şekilde sınırlı tutulmaya çalışılır (Foucault, 1979: 11). Orta Çağ ile Modern Çağ arası siyasal yapıda meydana gelen bu büyük mantıksal değişim, her alanda olduğu gibi ceza ve hukuk sistemlerinde de büyük bir değişime neden olur ve esasen modern iktidarın mekanik-disipline evrilmesini sağlayacak yol, böylelikle, Klasik Çağ itibarıyla açılmış olur.

Klasik çağın son dönemlerinde devlet aklı fikri ve bu fikre istinaden tam olarak oluşturulamayan siyasal ve hukuksal yapı, iktidardakiler ve muhalifler arasında uzunca süren çekişmelerden sonra muhaliflerin başarılarıyla sonuçlanır. Devlet aklına karşı yaklaşık iki asır süren mücadelenin ardından hukuk, hukuki düşünme, hukuk kuralları ve hukuki yaptırımlara başvurulması gibi birçok çağcıl kavram siyaset alanında temellendirilmeye başlanır (Foucault, 1979: 11). Tabii bu temellendirme günümüz açısından oldukça ilkel bir nitelik arz etmesinin yanı sıra henüz insanı özünde değerli bir varlık olarak kabul etmenin çok gerisindedir. Mekanizma-disiplinin başlangıcını da ifade eden bu süreçte, ilk olarak, iktidarın bedenler üzerinde en dehşet verici bir biçimde tahakkümünü uyguladığı halka açık cezalandırma yöntemleri sahneye çıkar. Nitekim Foucault’nun, konuyla ilgili kaleme aldığı *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinin hemen ilk sayfasında, halka açık olarak bedenler üzerinde uygulanan bu dehşet verici cezalandırma biçimini, tüm çıplaklığı ile ayrıntılı olarak gözler önüne sermesi, aslında, suçlunun bedeni üzerinde başlayıp, moderniteyle birlikte ruhsal özelliklerini dahi kapsayacak olan iktidar etkisini göstermek için seçilen kasıtlı bir örnektir. Söz konusu bu örnekte, babasını öldüren bir suçlunun iki elinde yanar halde bulunan birer meşale taşıyarak idam edileceği meydana gelmesi ve suçunu herkesin önünde itiraf etmeye mecbur bırakılması sonrasında çırılçıplak soyundurulmuş halde darağacına çekilmesi ve bütün uzuvları kesilerek dehşet verici bir biçimde öldürülmesi ayrıntılı bir biçimde aktarılır (Foucault, 1974b: 33). Foucault’nun hapishanelerin gelişim serüvenini anlattığı bu eserin ilk sayfalarında, beden üzerindeki akıl almaz işkencelere dayalı bu cezalandırmayı sunmak istemesi, modern iktidarın yükseldiği temel dayanak noktalarına ve mekanizma-disiplinin ne denli kabul edilemez bir olgu olduğuna dair okuyucuyu daha başlangıçta ikna etmek istemesinden kaynaklanır. Zira bedenler üzerinde başlayan bu akıl almaz ve dehşet verici uygulama, sonraki dönemlerde modern iktidarın acımasızlığının anlaşılması için bir anahtar işlevi taşır. Nitekim mekanizma-disiplinin bedenler üzerindeki bu akıl almaz işkence

metotları, on sekizinci yüzyılda doruğa ulaşır, tüm Avrupa kentlerinde seyirlik bir uygulama olarak yaygınlaşır. Üstelik bilimsel bilginin pratikte hayatımızı kolaylaştırmak için kullanıma sunduğu teknik bilgilerden, suçlu bireylere azap çektirme adına faydalanılmaya dahi başlanır. Yaklaşık bir asrı aşkın bir süre Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kullanılan giyotin, işte böyle bir faydalanmanın soncunda ortaya çıkar. Giyotin, hakikat bağlamında, mantık ve deneyin bilimselliğini değil; eskiden uygulanan azaplı ölümleri kanıtlamak için kullanılır ki, bu beden üzerinde bilimselliğin ne denli yıkıcı bir etkisi olduğunu gösteren en keskin örneklerden biridir (Foucault, 1974b: 46).

On dokuzuncu yüzyılın başlarında bedene yönelik azap çektirme uygulamaları ciddi bir biçimde Batı dünyasında sorgulanmaya başlar. Bu sorgulama paralelinde önce halka açık cezalandırmalar sona erdirilir sonra da giyotin vasıtasıyla gerçekleştirilen ani ölümlerle azabın en az dereceye düşürülmesine karar verilir. Böylelikle cezalandırma seyirlik bir unsur olmaktan çıkartılır ve azap çekmenin ortadan kalkması, Avrupa genelinde on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yerleşik bir kabule dönüşür (Foucault, 1974b: 47). Bu dönemle birlikte daha önce giyotin uygulamasında cezalandırmanın hızlı ve etkin yapılması için kullanılan bilimsellik algısı, bu kez beden yerine ruha ceza verme gibi insanı daha derinden etkileyen bir cezalandırma sisteminin inşası için kullanılır (Foucault, 1974b: 50). Ruhun ceza sistemleri içine dâhil edilmesiyle birlikte, kanıtlanabilir ve rasyonel bilimsel bilginin hukuki uygulama alanlarına niçin ve nasıl sızdığını araştırmak, bu anlamda, günümüz hapishanelerin gerçekte ne olduğu sorusunun cevaplanabileceği düşünsel malzemeleri bulmayı kolaylaştırır (Foucault, 1974b: 60). Bilgi ve iktidarın birbiriyle sıkı bir ilişki içerisine girdiği bu dönem itibarıyla iktidar etkilerini yansıtan bilimsel veriler; ekonomik, ahlaki ve toplumsal diğer kabullerle de paralellik arz eden bir biçimde, cezalandırma ve hukuk sistemine genel olarak iki şekilde eklenir. Bu eklenmenin ilki; doğa bilimsel yöntemleri kullanan sosyal bilimlerin alanındaki insana ait olgusal değerlendirmelerin, suçu ve suçluyu ortaya çıkarmak maksadıyla kovuşturma aşamasında kullanılmasıdır. İkinci ve daha önemli olan eklenme ise cezalandırma safhasında uygulanan infaz ve ıslah etme çalışmaları ile ilgilidir. Foucault açısından insan ve insanlığa saygı duymak adına çağın koşullarına göre beliren ihtiyaçların şekillendirdiği bu bilimsel eklenmelerin, nasıl sonraları bir sürü garip ve anlaşılması zor sorgulama tekniklerine dönüştüğünü anlamak son derece önemlidir (Foucault, 1974b: 127). Çünkü bu eklenmeler, iktidarın karmaşık toplumsal ilişkiler ağında, kendini gizlemek adına bulduğu etkin çözümlerdir ve hem cezalandırmanın

maliyetlerini düşüren hem de iktidarın etkilerini her bireye sirayet edecek kadar yaygınlaştıran uygulamalardır (Foucault, 1974b: 135-136).

Bilimsellik algısının yeni ceza ve hukuk sistemleri içerisine dâhil olmasıyla birlikte, mekanizma-disiplin etkin bir biçimde tüm ceza uygulamaların temeline yerleşmiş olur. Yeni cezalandırma sisteminde suçluların belli kriterlere göre sınıflandırılmaya tabi tutulması, aslında onları birer nesne olarak değerlendirmek anlamına gelir ve bilimsel bilgi bu sınıflandırmada temel dayanak noktasını oluşturur. Öte yandan ıslah etme programları çerçevesinde daha karmaşık ve etkili bir alan olarak düzenlenmesi gereken hapisane, bu kez iktidar eliyle üretime katkı sağlanan ve bireylerin kendi özlerine ruhen geri dönüşü yaşadıkları bir mekân olarak tasarlanır (Foucault, 1974b: 192). Önceleri iktidarın varlığını hissettirdiği ölüm ve tehdit fonksiyonlarının yerini, bu kez, çağdaş disiplin etme teknikleri aracılığıyla, yaşatma ya da topluma kazandırma fonksiyonları alır (Foucault, 1976a: 103). Bir zamanlar hükümdarın malı olarak görülen ve hükümdara tabi bir nesne olarak algılanan mahkûm ve bedeni, ıslahı amaçlayan yeni ceza sistemleri ile birlikte, tüm toplum için ortak ve ekonomik olarak yararlı bir nesne haline gelir (Foucault, 1974b: 164). Bedenler artık yeni düzen arayışı içerisinde bir değeri bulunan ve herhangi bir aşamada kullanılmaya ya da daha doğru bir ifadeyle değerlendirilmeye hazır olgulara evrilir. Dolayısıyla yaşatma ve topluma yeniden kazandırma fonksiyonlarını icra eden bu yeni iktidarın adı da artık biyo-iktidar olarak anılır. Bu anlamda, biyo-iktidar, önceki iktidar yapılarından farklı olarak, bilim eksenli bir tabanda; niteleyen, ölçen, değerlendiren, hiyerarşiye sokan ve normlar çerçevesinde bireylerin dağıtımını yapan bir mekanizmadır (Foucault, 1976a: 106). Bundan böyle bilim ve bilimsel bilgi, biyo-iktidara hizmet etmek adına, ceza ve hukuk sistemlerini yeni bir olgusal düzlemde, yeni kriterlere dayalı olarak işletmek zorundadır.

Mekanizma disiplinin cezalandırma sistemlerinde kullandığı ve günümüz modern hapisanelerinin de ilk örneği olan *Panoptikon*², tam olarak böyle bir cezalandırma sistemiyle eşgüdüm içerisinde oluşturulur. Faydacı bir düşünür olmakla beraber iyi bir hukukçu ve reformist bir toplum araştırmacısı olarak da nitelendirilen Jeremy Bentham tarafından 1785 yılında geliştirilen ve Panoptikon adı verilen bu çok gelişmiş hapisane, bilim eliyle mükemmel bir kurumsal yapının tasvir edilmesini içerir. Kelime anlamı bütünü gözlemlenmesi olan Panoptikon, iç içe geçmiş halkalardan oluşan bir binadır ve

² Bu konuda, daha geniş bilgi sahibi olmak için J. Bentham'ın çevirisi yapılan ve aynı adı taşıyan eserine bakılabilir. [Bknz. Jeremy Bentham, "Panoptikon: Gözün İktidarı", (çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan), Su Yayınları, İstanbul 2008.]

bu binanın tam ortasında sadece bir adet gözetleme kulesi bulunur. Mahkûmların hücreleri bu gözetleme kulesinden rahatlıkla görülebilecek şekilde sıra sıra dizilir. Bir mahkûm kendisini ne kadar saklamaya çalışırsa çalışsın, hapishanenin mimari yapısı vasıtasıyla oluşturulmuş ışıklandırma düzeneği öyle mükemmeldir ki, mahkûmun gölgesi dahi rahatlıkla kuleden görülebilir. Sürekli gözetim ve denetim altında tutulmakta olduğunu bilen mahkûm, zaman içerisinde kendisini kuledeki gardiyanın gözüyle görmeye ve o gözün beklentileri doğrultusunda hareket etmeye başlar. O kadar ki, artık kulede bir gardiyan olup olmadığı önemsizleşir ve mahkûm hapishanenin gözünü ve mevcut otoritenin bakış açısını içselleştirmiş olur (Foucault, 1974b: 295-297). Tam anlamıyla denekleri insanlar olan modern iktidarın, bir tür büyük laboratuvarı olarak düşünülen Panoptikon, insan tutumları üzerinde daha etkin olmayı sağladığı gibi toplumun diğer kapatma eylemi amaçlanan kurumları (okul, hastane, kışla vb.) için de uygulanabilir örnekler taşıyan bir aygıttır (Foucault, 1974b: 302-303). Panoptikon, çok yönlü ve karmaşık toplumsal ilişkilerin görüldüğü Modern Çağ'da gözetleme sorunlarını çözmeye en uygun iktidar teknolojisidir (Foucault, 1977c: 87).

Modern cezalandırma sistemleri ve uygulamalarında görülen Panoptikon benzeri kurumsal yapılar, bilimin iktidarla sıkı bir işbirliği içerisinde olduğunu gösteren mekânlar olmanın yanı sıra toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin de aynı iktidar eliyle süreç içerisinde değerlendirmeye tabi tutulduğu mekânları ifade eder. Eski dönem kapatma uygulamalarında bireyleri dışlamak amacıyla tecrit görevi gören hapishaneler, modern dönemde, ekonomik gerekçelerle her bireyi toplumsal sürece dâhil etmeye çalışan ve bu amaçla onları belli normlara göre şekillendiren kurumlara dönüşür (Foucault, 1974a: 245). Böylelikle bir eğitim aracı haline dönüştürülmeye çalışan suçlu insanlar, burada iktidarın istediği biçimde bir biçimlendirmeye tabi tutulur ve söz konusu bu biçimlendirmede çeşitli nesnelleştirme kriterleri kullanılır (Foucault, 1974b: 164). Her suçun fiziksel ve manevi etkilerle tedavi edilebilir olduğuna inanılan yeni nesnelleştirme kriterlerinde, toplumsal olarak yeniden değer kazandırılmak istenen insanın, aslında iktidar eliyle yeniden dizayn edilmesi amaçlanır. Burada modern özne adı altında değerli kabul edildiği ilan edilen insan, aslında iktidara boyun eğdirilen bir nesne olarak, kural ve emirlere itaat eden ve üzerinde inşa edilen koca otoritenin perdelendiği bir birey olarak tasarlanır (Foucault, 1974b: 200-201). Foucault için ıslah etmeyi ve bireyleri iktidarın ön gördüğü bir biçimde tek tip bireyler olarak topluma geri kazandırmayı amaçlayan bu yapılara en iyi örneği, 22 Ocak 1840 yılında Fransa'da bir ıslah evi olarak kurulan *Mettray* oluşturur. Altı ve yirmi bir yaş

arası bireylerin (çocuk ve gençlerin) kabul edildiği bu yapı, içerisinde kalan bireylerin davranışlarına karşı en yoğun bastırma teknolojilerinin uygulandığı bir tür hapishanedir. Sıkı bir hiyerarşiye göre sınıflandırılan bireylerin başında bulunan görevlilerin ve uygulanan metotların çeşitliliği düşünüldüğünde, hemen hemen tüm modern kapatma kurumlarında rastlanan uygulamaların bir benzerine Mettray'de rastlamak mümkündür. Bu haliyle, bireyleri nesnelleştirme metotlarına uygun olarak, tek düze biçimselleştirmenin en bariz örneklerinden olan Mettray, daha erken yaşlarda bireylerin iktidara nasıl boyun eğdirilerek, onun istekleri etrafında davranışlarının şekillendirildiğini gösteren ibretlik bir mekândır.

Foucault'nun, özelde Panoptikon ve Mettray gibi tasarımlarla irdelemeye çalıştığı, hapishanelere ilişkin genel kanaati, modern kapitalist anlayışı da kapsayacak bir biçimde, bu türden kapatma mekanizmaların modern bir fabrika gibi iktidarın isteklerine boyun eğen bireyler yetiştirmeye çalışan kurumlar olduğu fikri üzerinde yoğunlaşır. Topluma aykırı ya da suçlu diye nitelendirilen bireylerin, iktidarın öngördüğü bir biçimde tek tipleştirildiği ve aynı standartlarla tekrar topluma kazandırılmaya çalışıldığı kurumları anımsatan hapishaneler için Foucault'nun *hapishane-fabrika ütopyası* diye adlandırdığı bir kavram kullandığı görülür. Buna göre modern kapatma usulleri ve infazların gerçekleştirildiği mekânların tamamında amaçlanan şey; hümanist yaklaşımların ön gördüğü değerli özne fikrinin yerine iktidarın çeşitli hilelerle kendisine boyun eğdirdiği bireyleri disipline etmektir ve bunu yaparken de kendisini görünmez kılmaktır (Foucault, 1974a: 242-244). Ancak gerek bilimsellik gerekse ekonomik ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı yeni gelişmelerin doğru bir strateji ile bir arada kullanılarak geliştirildiği hapishaneler, yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, iktidarın istediği biçimde bir algılamaya neden olamamıştır. Bunun için hapishane-fabrika ütopyası çökmüş ve kuruluş felsefesindeki temel mantığa aykırı bir biçimde, hapishanelere giren kişiler, çıktığında daha çok suça meyilli bireyler haline gelmişlerdir (Foucault, 1975b: 26). Foucault'ya göre bir üretim olsa bile bu iktidarın tasarladığı türen nesnelleştirilmiş bireylerin aksine tamamen profesyonelleşmiş suçluları içeren bireyler şeklinde tezahür etmiştir. Modern hapishane kurgusu ne yazık ki, suça eğilimli kişilerin imalathanesi haline gelirken, bu türden kişiler, yine görünmek istemediği toplumsal zeminler için iktidarın kullanımına açık malzemeler olmuşlardır (Foucault, 1976c: 82-83).

Hapishaneler hakkındaki tüm açıklamaları dikkate alındığında, Foucault için genel bir ıslah etme veya toplumun geneli için menfaatlerin korunduğu bir kurumsal yapıdan söz etmek oldukça zordur. Ne bilimselliğin hukuk

sistemlerinde kullanışı ne de infaz sürecinde bilimsellikten yararlanılarak insan onuru korumak adına daha iyi bir kamusal alan oluşturmak için düzenlenen hapishaneler, iktidarın her yere nüfuz etmesini engelleyememiştir. Aksine tüm uygulamalar zamanla iktidarın suçlular dahi toplumun her ferdine bir şekilde ulaşmaya çalışan vazgeçilemez bir olgu olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Yirminci yüzyılın sonu itibariyle modern hapishanelerin ardında yatan ve insanın onurunu zedelemeyen insanlığın yararına sunulduğu iddia edilen hapishane vb. kurumların bugün tüm çıplaklığıyla anlaşılır kılınması, konuyla yakından ilgilenen herkesin üzerinde durması gereken önemli bir husustur. Zira bu türen kurumların üzerine söylenecek sözler ve uygulamalardan doğan aksaklıklardan alınacak dersler hiçbir zaman bitmeyecektir.

Sonuç

Sosyal hizmet alanı, henüz gelişmekte olan yeni bir alan olarak, Michel Foucault'nun görüşlerinden hem teorik hem de pratik anlamda istifade edilebilecek alanların başında gelir. Özellikle burada ele alınan tımarhane, hastane ve hapishane örneklerinden hareketle, eserlerinde sık sık bahsi geçen sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren diğer kurumlara ilişkin anekdotlar düşünüldüğünde, Fransız düşünürün engin bir düşünce dünyası sunduğu muhakkaktır. Çağın gereklerine göre bugün sosyal hizmet alanını ilgilendiren birçok kurumun ya da uygulamanın aksayan yönlerine ilişkin tarihsel analizlerin detaylı bir biçimde yapıldığı Foucault düşüncesinde, etik bir varlık olarak özünde barındırdığı değerlerin sürekli canlı tutulması arzu edilen insanın, kendisi dışındaki hiçbir oluşum ya da olguya tercih edilemeyecek kadar kıymetli bir varoluş misyonuna sahip olduğu görülür. Üstelik bu misyon gücünü bizzat insanın kendi açmazlarından ve karmaşık yapısından alır. Bu nedenle adı ve özelliği ne olursa olsun, herhangi bir üst oluşum ya da genelleştirici düşüncenin bir formül olarak insana etki etmesi ve onu sınırlandırması yadırganır.

Foucault felsefesinin çok yönlü ve insanın kendinden müteşekkil varlığını önemseyen düşüncelerinin, kendisi gibi düşünen diğer postmodern düşünülerle birlikte, sosyal hizmet alanında büyük zemin kaymalarına neden olduğu açıktır. 1960'lar ve 1970'lerde Foucault'nun da aralarında bulunduğu çağcıl düşünürlerin yoğun eleştirilerine maruz kalan geleneksel sosyal hizmet uygulamaları, ırkçılık karşıtı sosyal hizmet, çok kültürlü sosyal hizmet, baskı karşıtı sosyal hizmet, ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, feminist sosyal hizmet, Marksist sosyal hizmet ve radikal sosyal hizmet gibi birçok yeni yaklaşımın ortaya çıkışına şahitlik etmiştir (Özgür, 2010: 100). Bu yaklaşımlardan modern

dünya tarafından meşrulaştırılan bir iktidar teknolojisini ve yönetim sanatını içerisinde barındıran eski sosyal hizmet uygulamalarının bir kenara atılmasını öngören baskı karşıtı sosyal hizmette, tek bir merkezden yönetilen ve uygulanan araştırma teknikleri yerine çağın postmodern anlayışına uygun bir biçimde yerel ve çok sesli bir uygulama alanı arzulanır ki, esasen bu uygulama alanının doğrudan fikir babası olarak karşımıza Foucault çıkar (Güldalı, 2018: 230). Bunun yanı sıra yine psikolojiyle doğrudan ilişkili mesleklere yönelttiği itirazlarla çok kültürlü sosyal hizmet uygulamalarına da doğrudan katkı sunan Foucault, geleneksel sosyal hizmet uygulamalarında görülen Batı kültürüne ait tekelleştirici yöntemleri, özne lehine çoğulcu bir faaliyete dönüştürmeyi arzu eder (Özgür, 2010: 92). Tüm bu yaklaşımların odağında bulunan ve insanı önemseyen sosyal hizmet anlayışlarını bir şekilde etkileyen düşünürün, feminist akımlarla ve Marksist ideolojiyle olan fikri münasebetleri de Foucault felsefesini tanıyanlar açısından malumdur. Dolayısıyla Foucault, gerek ele aldığı konular ve kurumlar gerekse felsefi düşüncesinde önemli bir yere sahip insan faktörüyle sosyal hizmet alanı için teorik zeminde eşine az rastlanır bir düşünürdür.

Foucault'nun teorik zeminde sosyal hizmet alanına yaptığı katkıların yanında, özellikle *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserini kaleme aldığı ve soybilim çalışmalarının da başlangıcını ifade eden 1970'li yıllardan sonra pratik uygulamalar içerisinde de aktif bir rol aldığı görülür. Hatta bazı düşünürler soybilim çalışmalarındaki üslup ve inceleme tarzındaki değişikliği, Foucault'nun bizzat siyasi ve sosyal faaliyetlerdeki aktif rolleriyle doğrudan bağlantılı bir durum olarak yorumlar (Paras, 2006: 98). Foucault'nun siyasi ve sosyal faaliyetler bağlamında pratiğe ilişkin sosyal hizmet uygulamalarını ilgilendiren en önemli olay, hiç kuşkusuz, onun 1971 yılında, G.I.P adı ile bilinen Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu'nun kurucuları arasında yer almasıdır (Eribon, 1992: 224). 1970 yılında Proleter Sol adlı Maoçu hareketin dağıtılması sonrasında, bu harekete mensup birçok kişinin militan ilan edilerek hapse atılmasıyla başlayan süreçte, bu mahkûmların burada yaşadığı sorunları araştırmak amacıyla, Jean Paul Sartre, Fransa'da benzer durumlarda da rastlanılan bir soruşturma komisyonu kurma fikriyle 1971'de Foucault'ya gelir ve Foucault bunu hiç tereddüt etmeden kabul eder. Ancak soruşturma adını eleştirilerine konu olan hukukçularla ilgili bir terim olduğu gerekçesiyle değiştirir ve yerine haberleşme kavramını kullanır. (Foucault, 1971: 101) Bu grup yapmış olduğu çalışmalara dönemin hapishaneleri üzerinde büyük bir etki uyandırır. Örneğin; bu hareket sonrası o zamana kadar yasak olan gündelik basın ve radyo kanallarının hapishanelere girmesine olanak tanınır (Foucault, 1971: 101). Hapishanelerde neler olup bittiği ile ilgili bu haberleşme grubunun

ardından kısmen mahkumlar lehine ses getirici iyileşmeler olunca bu grubun devamı niteliğinde daha sonra G.I.S. (Sağlık Haberleşme Grubu), G.I.A. (Akıl Hastaneleri Üzerine Haberleşme Grubu) ve G.I.S.T.I (Göçmen İşçiler Haberleşme ve Dayanışma Grubu) adı altında farklı sosyal hizmet alanlarında faaliyet yürüten kurumlar adına benzer çalışmalar yapılır (Foucault, 1971: 101). Foucault'nun doğrudan kurucu ya da üyesi olarak bulunduğu bu gruplar dikkate alındığında, onun sadece moderniteyi eleştirmekle kalmadığı aynı zamanda bir sosyal hizmet mensubu faaliyetler icra ettiğini de söylemek mümkündür.

Tüm bu açıklamalar ışığında rahatlıkla denilebilir ki, Batı'da eserleri ve faaliyetleriyle sosyal hizmet alanında büyük yankı uyandıran Foucault'nun, ülkemizde de aynı çalışmaları yürüten tüm paydaşlar tarafından bilinmesi oldukça büyük bir önem taşımaktadır. *Deliliğin Tarihi*'ni kastederek, eserlerinin; psikiyatrlar, psikologlar, hastabakıcılar vb. kapatma olgusu içerisinde görev alan herkes tarafından okunmasını tavsiye eden Foucault'nun, (Foucault, 1974c: 148) bu bağlamda, ülkemiz sosyal hizmet alanındaki paydaşlara da doğrudan üç şekilde fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu faydalardan ilki, Foucault aracılığıyla Batı'daki sosyal hizmet kurumlarının tarihsel gelişim serüvenlerinin detaylı bir biçimde öğrenilerek, bu bilgilerin, ülkemizdeki benzer kurumların gelişim öyküleriyle mukayese edilebilmesi olanağı yaratmasıdır. Bu türden bir mukayese, yapılan hizmetlerin aynı dönem içerisinde hangi kriterlere göre yapıldığı noktasında ipuçları verecek ve yapılan hizmetin kalitesini anlamaya yardımcı olacaktır. İkinci olarak, gelinen nokta itibariyle sosyal hizmet alanındaki güncel uygulamaların ardında yatan ve insanın her koşulda değerli olduğunu düşünen çağdaş anlayışların, daha iyi özüm senerek, uygulanabilirlik safhasındaki yaratıcılığa dâhil edilmesi mümkün olacaktır. Zira çağın beklentilerini, ihtiyaçlarını ve düşünce sistematüğini yansıtmayan hiçbir uygulamanın uzun soluklu olması mümkün değildir. Son olarak yine Batı dünyasındaki uygulamalarla Orta Doğu, Afrika ve Uzak Doğu'daki diğer medeniyetlerin uygulamaları arasındaki değerlendirmelere de eserlerinde yer veren düşünürün gözünden, Batı'nın kendi uygulamaları dışındaki sosyal hizmet faaliyetlerine nasıl bir açıdan baktığını görme şansı da yakalanabilir. Nitekim Japonya, İran, Cezayir vb. birçok ülkede çeşitli sebeplerle bulunan Foucault'nun, yerelliği önemseyen bakış açısının zorunlu bir sonucu olarak, burada yaşayan toplumlara ait değerlendirmeleri de en az Batı'daki kurumsal yapılara ilişkin görüşleri kadar sarsıcıdır.

Kaynakça

Doel, M. (2012). *Social Work The Basics*, New York: Routledge - Taylor & Francis Group.

Duyan, V. (2003). "Sosyal Hizmetin işlev ve Roller". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (2), 1-22.

Eribon, D. (1992). *Michel Foucault*, (trans. Betsy Wing), Massachusetts: Harvard University Press.

Foucault, M. (1954), *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*, (Çev.: Emre Bayoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

----- (1976c). "Bakış Açıları" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 82-84.

----- (1979). *Biyopolitikanın Doğuşu - College de France Dersleri 1978-1979*, (Çev.: Alican Tayla), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

----- (1972). "Büyük Kapatılma" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 103-115.

----- (1976a). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev.: Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

----- (1970b). "Delilik ve Toplum" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 76-84.

----- (1978). "Delilik ve Toplum" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 210-233.

----- (1970a). "Delilik, Edebiyat, Toplum" (Çev.: Işık Ergüden), *Sonsuza Giden Dil*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 260-286.

----- (1961). *Deliliğin Tarihi*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi.

----- (1973b). "Dünya Büyük Bir Tımarhanedir" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 129-131.

----- (1971). "G.I.P Manifestosu" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 100-102.

----- (1977b). "Göz Kamaştırıcı Hayvan: İktidar" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 150-166.

----- (1982a). "Hakikat, İktidar ve Kendilik" (Çev.: Işık Ergüden), *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 98-105.

----- (1974a). "Hakikat ve Hukuksal Biçimler" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 163-278.

----- (1975b). "Hapishane Üzerine Söyleşi: Kitap ve Yöntemi" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 21-37.

----- (1974b). *Hapishanenin Doğuşu - Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi.

----- (1974c). "İktidar Mekanizmasında Hapishaneler ve Tımarhaneler" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 144-149.

----- (1977a). "İktidar ve Bilgi" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 167-184.

----- (1977c). "İktidarın Gözü" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 85-105.

----- (1963). *Kliniğin Doğuşu - Tıbbi Algının Arkeolojisi*, (Çev.: Şule Ünsaldı), Ankara: Epos Yayınları.

----- (1981). "Michel Foucault İle Söyleşi" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 263-276.

----- (1973a). "Sonuç Yerine" (Çev.: Işık Ergüden), *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 116-119.

----- (1982b). "Stephen Ringgins'le Söyleşi" (Çev.: Osman Akınhay), *Özne ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 123-139.

----- (1975a). "Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler" (Çev.: Işık Ergüden), *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 47-60.

----- (1976b), *Toplumun Savunmak Gerekir*, (Çev.: Şehsuvar Aktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Güldalı, O. (2018), "Baskı Karşısı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1), 228-244.

Kirk, S. A. & Reid, W. J. (2002). *Science and Social Work A Critical Appraisal*, New York: Columbia University Press.

Özgür, Ö. (2010), "Çok Kültürcü Sosyal Hizmet: Eleştirel Bir Bakış", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 89-104.

Paras, E. (2006), *Foucault - Öznenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna*, (Çev.: Yunus Çetin), İstanbul: Kolektif Kitap.

Parrott, L. (2001). *Social Work and Social Care*, New York: Routledge - Taylor & Francis Group.

Petersen, A. (2012). "Foucault, Health and Healthcare", Graham Scambler (ed), *Contemporary Theorists for Medical Sociology*, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 7-19.

Santos, F. (2006). "Foucault and Social Sciences" (Translated by. Marta Ines Merajver), *Sociedad (B. Aires)*, Vol. 1, Special Edition, http://socialsciences.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0327-77122006000100005, (15 Temmuz 2020)

Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi Arkeoloji, Soykütüğü, Etik*. İstanbul: Say Yayınları.

Whitebook, J. (2005). "Against Interiority: Foucault's Struggle with Psychoanalysis", Gary Gutting (Ed), *The Cambridge Companion to Foucault*, New York: Cambridge University Press, 312-347.

**KIRSAL KALKINMADA KADIN KOOPERATİFLERİNİN
ROLÜ: AHATLI KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ
THE ROLE OF THE WOMEN CO-OPERATIVES IN RURAL
DEVELOPMENT: CASE STUDY FOR AHATLI WOMEN CO-
OPERATIVE**

Pelin DEMİRCAN YILDIRIM

Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Politika

pelindemircan33@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3300-5783>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.11, Ekim | October 2020, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 24.07.2020
Kabul Tarihi | Accepted Date : 19.10.2020
Sayfa | Pages : 159-170
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.2020.58>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KIRSAL KALKINMADA KADIN KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ: AHATLI KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

Pelin DEMİRCAN YILDIRIM

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 11, Ekim 2020, Sayfa: 159-170

ÖZ

Kırsal kalkınmanın sağlanması ve kırsalda kadının güçlenmesi konusunda öne çıkan en önemli modellerden biri kooperatifçiliktir. Kooperatifçilik kavram olarak, aynı amaç doğrultusunda gönüllü olarak bir araya gelen insanların dayanışma suretiyle oluşturduğu ve ekonomik güçlerini birleştirdiği bir işletme modelidir. Son zamanlarda popülerleşmeye başlayan kadın kooperatifleri, kadınların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının çözümünde bir mücadele yöntemi olarak katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Antalya'nın Kaş ilçesinde yer alan Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin istihdam sağlama açısından önemli bir sektör olan tarımın gelişimine yaptığı katkının yanı sıra Antalya'nın kalkınmasında nasıl rol üstlendiğini görmek amacıyla vaka analizi yapılmıştır. Çalışmadaki veriler, kooperatifin internet sitesi üzerinden ve telefon görüşmesi yoluyla elde edilmiştir. Sonuç olarak Ahatlı Kadın Kooperatifi gibi toprağı işleyip üretim yapan bir kooperatifin, tarımın yoğun olarak yapıldığı Antalya'nın diğer beldelerinde çalışan kadınlar için örnek olması ve kadın kooperatifleri sayısının artırılması gerektiği konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kadın kooperatiflerine yönelik sınırlı sayıda çalışma yapılması ve Antalya'daki kadın kooperatifleri arasında Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin tarımsal üretim amaçlı kurulması bakımından çalışma önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Tarım, Kooperatif, Kadın Kooperatifi.

THE ROLE OF THE WOMEN CO-OPERATIVES IN RURAL DEVELOPMENT: CASE STUDY FOR AHATLI WOMEN CO-OPERATIVE

ABSTRACT

One of the most important models that enable the achievement of the rural development and strengthen the socio-economic status of women in rural areas is the practice of co-operatives. Cooperative as a concept refers to a business model in which people come together and unite their power for the same purposes as volunteers in order to act with solidarity. The women's cooperatives, which have started to become popular in recent times, provide contributions as a means of struggle for working out the social and economic needs of women. In this context, a case study was carried out to see how the Cooperative of Women from Ahat located in the Kaş district of Antalya has played a role in the development of Antalya as well as to see its contribution to the development of agriculture, which is an important sector in terms of employment. The data for the study is obtained from the internet page of the co-operative and via phone interviews. As a result, it has been evaluated that a cooperative like Ahatlı Women's Cooperative that cultivates and produces should be an example for women working in other regions of Antalya, where agriculture is intensely carried out, and the number of women's cooperatives should be increased. This study is deemed significant since being one of the few works on women co-operatives and also due to focusing on Ahatlı Women Co-Operative that has been established for the specific purpose of agricultural production.

Keywords: Rural Development, Agriculture, Co-Operative, Women Co-Operative.

Giriş

Kırsal kalkınma, toplumda yaşayan bireylerin daha insanca yaşam koşullarına kavuşturulması amacıyla sadece ekonominin değil, sosyal ve kültürel değerlerin de iyileştirilmesini, değiştirilmesini sağlamaktadır. Bu unsurlar ele alındığında toplumun gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlayan, aynı zamanda kırsal kalkınma politikaları arasında önemli yer tutan kooperatifler bunların başında gelmektedir. Kooperatifler, ortak gaye için bir araya gelen insanların kurdukları işletmeler aracılığıyla, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturdukları örgütlenme modelidir.

Toplumun kalkınmasında ve refah düzeyinin arttırılmasında kooperatifler önemli bir modeldir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanların, kooperatiflere aktif katılımları desteklenmektedir; özellikle kırsal alanda sürdürülebilirliği sağlamak adına, kadınlara ve gençlere kooperatif kanalıyla destek sağlanmaktadır. Kooperatifler, kadınlara ve gençlere istihdam sağlanması bakımından önemli kuruluşlardır. Son zamanlarda ülkemizde tarım, gittikçe terk edilen bir sektördür. Gençler bu sektörde kalmak istemeyerek göç etmektedirler. Bu nedenle kadınları ve gençleri tarım sektöründe tutmada, kooperatiflere önemli görev düşmektedir.

Kırsal kalkınma deyince akıllara tarım kooperatifleri gelmektedir. Tarım deyince ise akıllara, ilk olarak kırsal kesim ekonomisini ayakta tutan emekçi kadınlar gelmektedir (Yılmaz vd., 2019: 73). Bu kadınlar pek çok sektörde olduğu gibi, tarım sektöründe de ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla tarım sektöründe çalışan ve tarımsal üretimin tüm faaliyetlerinde yer alan kadınlar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır (Serinikli, 2019: 45). Bu da kırsal alanda üretime katılan kadınların, tarım sektöründe daha fazla istihdam edildiği konusunda önemli ipuçlarına işaret etmektedir. Fakat kırsaldaki kadınlar emekleri karşılığında ekonomik açıdan yeterince gelir elde edememekte, öte yandan karar alma süreçlerinde söz sahibi olamamaktadırlar. Bu amaçla kırsaldaki kadın emeğinin tarımsal işgücü dışındaki alanlarda da değerlendirilmesi gerekmektedir (Şengün, 2009: 575). Kadınların sosyal ve ekonomik hayatlarında güçlenmelerini sağlayacak, aynı zamanda ihtiyaçlarını karşılayacak, yoksulluklarını giderecek ve kadının söz sahibi olmasını mümkün kılacak bir örgütlenme modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, son zamanlarda sosyal ve ekonomik getirilerinin yanında, önemli bir dayanışma örneği olan kadın kooperatifleri popülerlik kazanmıştır (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEİG), 2018: 5). Fakat ülkemizde kadın kooperatifleri hakkında yeterli bilinç oluşmadığı için kadın kooperatiflerine aktif katılım sağlanamamaktadır. Oysa kadın kooperatifleşmesi kalkınma çözümü olarak

sunulmasının yanı sıra, kadınların karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesinde bir mücadele yöntemi olarak görülmektedir. Bu çalışmada Antalya'nın Kaş ilçesinde yer alan Ahatlı Kadın Kooperatifi üzerine vaka analizi yapılmış ve kooperatifin Antalya'nın kalkınmasına sağladığı katkı değerlendirilmiştir.

1. Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği

Türkiye'de kadın kooperatifçiliği hareketi 2000'li yılların başında kadın işgücünün ekonomiye kazandırılması, kadınların sosyal ve kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi, korunması, desteklenmesi, sağlıklı ve daha gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak amacıyla kadın girişimcilerin artan talepleri doğrultusunda kurulmaya başlamıştır. Bu talepler doğrultusunda kadınların ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla 2011 yılında "Kadın, Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi" şeklinde tek tip örnek ana sözleşme hazırlanmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), 2012: 11). Yine kadın kooperatiflerine desteğiyle bilinen ve hala çalışmalarına devam eden Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı, kadınların ekonomik ihtiyaçlarını gidermek adına başlattığı çalışmalarının sonucunda kadın kooperatifleşmesinin, kadınların sorunlarının çözümüne uygun bir örgütlenme modeli olduğunu belirtmiştir. Kadın kooperatifçiliği, kadınların ihtiyaçlarına ve önceliklerine karşılık vermesi bakımından son zamanlarda hükümet, yerel yönetim, STK'lar ve özel kuruluşların bu alana yönelmesinde etkili olmuştur (KEİG, 2018: 5). Sosyal ve ekonomik hayatın getirdiği gelişmeler neticesinde 2013 yılında, "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi" adı altında özel bir kadın kooperatifi türü kurulmuştur. Kadın kooperatifleri, diğer kooperatif türleri gibi 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na tabidir. Aynı zamanda Ticaret Bakanlığı tarafından Kanununun 88. maddesi gereğince "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi" hazırlanmıştır (KEİG, 2018: 8).

Ticaret Bakanlığı'nın 2012-2016 yılları arasında Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'yla kooperatif sektörünü geliştirmek ve kadınların kooperatif çatısı altında birleşmelerini sağlamak amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Sonrasında 2019-2023 dönemini kapsayan yeni bir Strateji Belgesi'nin hazırlanmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.¹

Kadın kooperatifleri, kadınlar tarafından kurulan ve üyeleri kadınlardan oluşan bir türdür. Kadın kooperatiflerine yönelik literatürde bir tanıma rastlanılmamıştır. Fakat Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) kadın

¹ <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/devam-eden-projelerimiz> /2019 -2023-turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-ve-eylem-planı (11 Ocak 2020).

kooperatiflerini "ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır" şeklinde tanımlamaktadır (Duguid vd., 2015: 38).

2. Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatifçiliği: Ahatlı Kadın Kooperatifi Örneği

Günümüz dünyası 1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisiyle değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Ülkeler bu süreçte varlıklarını korumak ve sürdürmek amacıyla sürekli mücadele vermişlerdir. Fakat küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yoksulluk, işsizlik, istihdam gibi pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle işsizlik sorunu çok yüksek boyutlara ulaşmış (T.C. Resmî Gazete, 1995: 3) ve iş bulma umidiyle pek çok insan kırdan kente göç etmek durumunda kalmıştır. Bu süreçten en çok etkilenenler ise kadınlar olmuştur.

Türkiye'de kırsal ve kentsel alanda çalışan kadınların işgücüne katılımlarını değerlendirdiğimizde büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, kentlerde ekonomik açıdan daha iyi şartlarda çalışan kadınlar söz konusuysen, kırsaldaki kadınlar tarımda daha zor şartlarda çalışmaktadır. Aynı zamanda, bu kadınlar evdeki sorumluluklarının dışında kırsal ekonomiyi canlandırmada büyük rol üstlenmekle kalmayıp toplumun sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimlerine de katkıda bulunmaktadır (Yılmaz vd., 2019: 73). Her ne kadar kadınlar tarım ekonomisine ve bölge kalkınmasına katkı sağlasalar da toplum genelinde değer görmemektedirler. Karşılaşılan pek çok sorunla mücadele ederken yalnız kalmakta ve sarf ettikleri emeğin karşılığını alamamaktadırlar. Bu nedenle kadın kooperatifleri kadınların ekonomik faaliyetleri içerisinde daha az risk taşımalarını ve sosyal hayatlarında daha etkin olmalarını sağlaması açısından önemli bir paya sahiptir (Emiroğlu, 2012: 3). Çünkü kooperatifler, kadınların sosyal ve ekonomik rollerinde değişimin sağlanmasında ve kadınların ekonomik açıdan güçlenmelerini teşvik etmede başarılı bir rol üstlenmektedirler (Aksoy ve Günay, 2018: 79). Aynı zamanda, kooperatifler gelir dağılımının sağlanmasında, yoksulluğun azaltılmasında, istihdam yaratılmasında ve özellikle kırsal alanda sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir kalkınma aracıdır. Bu bağlamda kadın kooperatifleri kalkınma açısından son zamanlarda öne çıkan ideal modeller arasında yer almaktadır. Kadın kooperatifleri sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda kadınların karşılaşmış olduğu sorunlarla mücadelede önemli bir örgütlenme biçimidir.

Bu nedenle araştırmada, Antalya'nın Kaş ilçesinde yer alan Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin Antalya'nın kalkınmasında nasıl rol üstlendiğini görmek

açısından vaka çalışması yapılmıştır. Antalya’da altı adet sınırlı sayıda diyebileceğimiz kadın kooperatifi bulunmaktadır. Kadın kooperatifleri türleri bakımından Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ana sözleşmesine göre hareket etmektedirler. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi türü altında yer alan kadın kooperatiflerinin çoğu el sanatları, yemek gibi el emeği ürünler yapıp satmaktadır. Tablo 1’de Antalya’da Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri gösterilmektedir.

Unvan	Kuruluş Tipi	Türü	Merkezi
Turizm Gıda Çevre	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Muratpaşa
Alanya Koza Ürünleri Ve El Sanatları	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Alanya
Engelliler İle Engelli Çocuk Annelerine Destek	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Konyaaltı
Finike	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Finike
Mutlu Portakal	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Muratpaşa
Ahatlı	Kooperatif	Kadın Girişimi Üretim Ve İşletme Kooperatifi	Antalya/ Kaş

Tablo 1: Antalya Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri

Kadın kooperatifleri arasında Ahatlı Kadın Kooperatifi, tarım arazisi üzerinde üretim yapmaları ve yaptıkları ürünleri tüketicilerle buluşturmaları bakımından diğer kooperatif türlerinden ayrılmaktadır.² Bu çalışmanın özgünlüğü, literatürde kadın kooperatiflerine yönelik sınırlı sayıda çalışma olması ve diğer kooperatif türlerinden ayrılan Ahatlı Kadın Kooperatifi’nin ele alınmasıdır.

² <https://ahatli.org/> (12 Ocak 2020).

Vaka çalışması, veri toplama amacıyla kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir. Bir kurumun ve sosyal bir gurubun derinlemesine araştırılması için uygun bir araştırma modeli olarak görülmektedir (Çakan ve Tutar, 2019: 639). Araştırmada özellikle anlatılan durum hakkında onu özel kılan noktaya vurgu yapılır ve çalışma süresince vakanın özellikleri yansıtılmaya çalışılır.

Ahatlı Kadın Kooperatifi, farklı yerlerden aynı amaç için bir araya gelen kadınların yollarının kesiştiği bir kooperatiftir. Kadınlar sahip oldukları 27 dönümlük toprak parçasını hep beraber işleyerek ortak bir yaşamı arzulamaktadırlar. İlk olarak, zirai tekniklerin uygulanması sağlanarak üretim yapmaya başlamışlardır. Asıl uzmanlık alanları şifalı aromatik bitkiler ve bu bitkilerden elde edilen yağlardır. Kadınlar şifa bilgileri arasına yenilerini eklemek istemektedirler. Dolayısıyla asıl amaçlarını “doğayla ve birlikte iç içe yaşamak, üretmek, gelişmek, paylaşmak, çoğalmak” olarak tanımlamaktadırlar. Aynı zamanda, üretim alanları yaratarak, küresel sistemin dayattıklarıyla tüketmenin karşısında olduklarını belirtmişlerdir.³

Ahatlı Kadın Kooperatifi ortakları, yereldeki kadın üreticilerle birlikte hareket etmekte ve bir dayanışma sergilemektedir. Kooperatifin amacı civar köylerde yaşayan kadınların kendi bahçelerinde ürettiği ürünlerin pazarda satılmasından ziyade, büyük şehirlerde doğal olan bu ürünlere ulaşamayanlar için bir köprü olmayı sağlamaktadır. Adrese doğrudan teslim ettikleri gıda kolileri bu dayanışmanın ilk örnekleri olarak gösterilmektedir.⁴ Aynı zamanda evinde sesini duyuramayan ve yaptıklarını gösteremeyen kadınlar için de Ahatlı Kadın Kooperatifi, ortak bir platform yaratarak emeklerinin değerlendirilmesini sağlamaktadır.⁵

Ahatlı Kadın Kooperatifi, topluluk oluşturma çabası üzerine hareket ederken iletişim, doğayı koruma, sosyal sorumluluk, demokratik denetim, özerlik ve bağımsızlık, işbirliği ve dayanışma gibi öncelikleri de göz önünde bulundurarak hareket etmektedir.⁶

Bu çalışma kapsamında Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin yönetim kurulu başkanıyla telefon görüşmesi yapılmıştır. Başkan, Ahatlı Kadın Kooperatifi'nin on iş kadınının bir araya gelerek oluşturulduğunu ve kooperatifin tarım arazisi satın aldığını belirtmiştir. Kooperatif iki yıllık yeni bir kooperatiftir. Dönemsel olarak iş planı yapılmaktadır. Kooperatif arazilerinin yeni alınması nedeniyle üretim tam olarak yapılamamaktadır. Fakat kooperatif başkanının kendine ait

³ <https://ahatli.org/biz-kimiz/> (12 Ocak 2020).

⁴ <https://ahatli.org/yereldeki-ureticiyi-destekliyoruz/> (12 Ocak 2020).

⁵ <https://ahatli.org/el-emegi/> (12 Ocak 2020).

⁶ <https://ahatli.org/> (12 Ocak 2020).

altı dönümlük arazisinde kendilerine yetecek kadar ürün elde edilmektedir. Kooperatif, pek çok bitkinin toprakla uyumunu da araştırmaktadır. Aromatik bir bitki olan ekinezyanın toprakla uyumlu olduğunu ve verim alındığını tespit etmişlerdir. Ayrıca kooperatif, önemli bir satış mağazası ile bu bitkinin satışı konusunda anlaşarak ürünün raflarda yer almasını sağlamıştır. Yapılan görüşmede kooperatif başkanı, dönem içerisinde on sekiz bitkinin daha deneneceği ve toprak ile iklime uygun olanların üretileceğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan yola çıkarak, aslında bir ürünü elde etmede farklı disiplinlerin katkısının da önemli olduğunu görmekteyiz. Bu çaba sadece bölge halkına değil, tüm ülkenin kalkınmasına da katkıda bulunmaktadır. Çünkü elde edilen bitkilerin hangi toprakla uyumlu olduğunun görülmesi, farklı bölgelerdeki benzer topraklarla eşleştirilmesini sağlayabilir. Dolayısıyla, bu durum, aromatik bitkilerin diğer şehirlerdeki topraklarda uygulama alanı bulmasına yol açabilir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, kadınlar kendilerinin yönetici olduğu ortamda pekâlâ üretme, kazanma, dayanışma ve sorumluluk sahibi olma gibi konularda da yeteneklidirler. Aynı zamanda ihtiyaçları temelinde hizmet geliştiren kadınlar, ekonomik ve sosyal açıdan sorunlarla mücadele ederken yaşadıkları topraklarda üretmek hem kadınların hem de toplumun kalkınmasında önemli rol oynamaktadırlar. Kalkınma, sadece toplumdaki bireylerin ekonomik açıdan gelir seviyesinin artırılması olarak değil, sosyal ve kültürel açıdan da iyileşmesi olarak da tanımlarken (Çetin, 2009: 39), kadın kooperatifleri tarım alanında çalışan kadınlara iş sahası yaratmasının yanında, sosyal anlamda da güçlenmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla, Ahatlı Kooperatifi'nin, tarımsal amaçlı kadın kooperatifi olması bakımından diğerlerinden ayrıldığını ve kırsal kesimdeki kadınlara avantaj sağladığını söylemek mümkündür (Sönmez, 2010: 10). Kadın kooperatifleri, kırsaldaki kadınların emeğinin değerlendirilmesinden, kadınların toplum ve aile baskısından kurtulmasına, kadının gelirden pay almasına, söz sahibi olmasına, sürdürülebilir tarım faaliyetlerinin sağlanmasına, istihdamın artırılmasına ve kırdan kente göçün önlenmesine kadar pek çok açıdan katkı sağlamaktadır. Fakat kadınların birçoğu bu avantajlardan habersizdir ve kadın kooperatifleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Bu nedenle, Ahatlı Kadın Kooperatifi gibi kırsal alanda tarımsal amaçlı kadın kooperatiflerinin sayısı artırılmalıdır ve kadınlar kooperatifler hakkında bilinçlendirilmelidir.

Antalya, tarım sektöründe istihdam sağlaması açısından Türkiye ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Antalya'nın 365.248 hektar olan tarım arazisinde 50.667 hektarında açık ve örtü altı sebze, 551 hektarında süs bitkileri

74.787 hektarında meyvecilik, 184.867 hektarında ise tarla bitkileri tarımı yapılmaktadır.⁷ Bu nedenle tarımın yoğun olarak yapıldığı ve kadınların tarım sektöründe çokça yer aldığı Antalya ilinde, Ahatlı Kadın Kooperatifi gibi faaliyet gösteren kadın kooperatifleri sayısı arttırılmalıdır.

Tarım sektöründe istihdamın payı son 25 yılda yaklaşık %55 azalmasına rağmen halen çalışan 5 kişiden biri tarımda istihdam edilmektedir. Ayrıca Türkiye’de çalışan her 3 kadından birinin tarım sektöründe istihdam edilmesine rağmen, kırsaldaki kadının örgütlenme noktasında geri planda kaldığı görülmektedir. (Kızılarlan, 2016: 30-35). Dolayısıyla, kooperatifler istihdama, gelişmeye ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Bu nedenle kooperatifleşme, tarım sektöründe yer alan kadınların örgütlenmesinde etkili bir araç olarak görülmektedir. Çünkü kadınlar örgütlendiği zaman, yönetici konumunda olma, Çiftçi Kayıt Sistemi’ne dâhil olarak daha fazla destekten faydalanabilme, kaynaklara daha fazla ulaşabilme, pazarlama sürecinde daha aktif yer alma, özgüvenin artması, dayanışmayla ekonomik birlikteliğin sağlanması, farkındalıklarının arttırılması ve çağdaş üretim tekniklerini kullanarak verimlilik artışının sağlanması sonucunda kırsal kalkınmada yerini alabilirler (Kızılarlan, 2016: 35).

Sonuç

Kırsal alanda kalkınmanın sağlanmasında en önemli yollardan biri, kadınların kooperatif kanalıyla örgütlenmeleridir. Kadının kırsalda tarım alanlarında üretime yaptığı katkılar ve ülkenin kalkınmasına sağladığı hizmetler göz ardı edilemez. Bu bağlamda kırsalda kadına sağlanan her destek, her proje, kadının güçlenmesini ve gelişmesini sağlayacaktır. Özellikle Antalya gibi tarım yoğun bir ilde kadın kooperatiflerinin sayısı yetersizdir. Çünkü bir bölgenin kalkınması için kooperatiflere ihtiyaç vardır. “Kooperatifler kırsal kalkınmada büyük rol oynarlar. Tahminlere göre küresel tarım ürünlerinin %50’sinin kooperatifler aracılığıyla pazarlanmaktadır.” Ayrıca “tarımsal kooperatifler ekonomik üretime kadınların katılmalarını da teşvik ederek kırsal kalkınmanın arttırılmasını sağlarlar.”⁸

Buradan hareketle çalışmada kırsal alanda kadının örgütlenmesini arttıracak, kadınlar ve yerel yönetimler açısından farkındalık yaratacak, Antalya’nın Kaş ilçesinde yer alan Ahatlı Kadın Kooperatifi analiz edilmiştir. Tarımsal üretim amaçlı kurulan Ahatlı Kadın Kooperatifi Yönetim Kurulu

⁷ <https://antalya.tarimorman.gov.tr/Menu/75/Antalyada-Tarim> (12 Ocak 2020).

⁸ <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir> (12 Ocak 2020).

Başkanı'nın da ifade ettiği gibi, kırsala yatırım yapıp, kadınlarla bir arada üretip, birlikte hareket etmeyi gözetmek kalkınma için önemlidir. Kooperatifin gelecek faaliyetleri arasında üretim alanını genişletmeye yönelik çalışmalar yer almaktadır. Bunun yanı sıra bilim insanlarının, tarıma, kooperatifçiliğe ilgi duyan öğrencilerin araştırma yapabilmeleri için misafir evleri kurmak istediklerini de ifade etmişlerdir. Bu anlamda aslında kalkınmanın çok boyutlu bir hal aldığı gözler önüne serilmiştir.

Antalya'nın pek çok tarım havzası mevcuttur. Bu havzayı kapsayan ilçelerin çoğunda tarım alanları vardır ve çoğunlukla kadınlar istihdam edilmektedir. Türkiye'de tarım sektöründe çalışan kadınların %49'u ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (Kızılarşan, 2016: 35). Dolayısıyla Ahatlı Kadın Kooperatifi gibi tarım amaçlı kadın kooperatiflerinin kurulması Antalya'nın pek çok diğer tarım yapan belde ve köyleri için de önerilmektedir.

Kadın emeğinin değerlendirilmesi açısından kadın kooperatifleri önemlidir. Aynı zamanda kooperatiflerin temel ilkelerinden biri olan toplumsal sorumluluk ilkesi çerçevesinde, kooperatif üyeleri buldukları bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına önemli derecede katkı sağlamaktadır (Çetin, 2009: 39). Kadınlar, dayanışmacı ve sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımı ile herkes için işleyecek ekonomiler yaratır. Dolayısıyla, kadınların kooperatif kurmalarının desteklenmesi, kadın kooperatifleri hakkında bilgilendirilmesi ve kadınlara yerel yönetim işbirliğiyle eğitimler sunulması gerekmektedir. Hukuki düzenlemeler kadın kooperatiflerini geliştirici ve destekleyici hale getirilmelidir. Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kamu teşvikleri arttırılmalıdır. Kadın kooperatiflerine sağlanan desteğin işlevsellik kazanması ve doğru yere ulaşması noktasında denetlemeler etkin bir şekilde yapılmalıdır. Ayrıca ülkemizde tarımsal kalkınma kooperatiflerine sağlanan desteğin kırsal alanlarda faaliyet gösteren kadın kooperatiflerine de sağlanması, kalkınma politikaları açısından önemlidir. Kalkınma politikalarının planlanması aşamasında kadın kooperatifleri dahil edilmelidir.

Kaynakça

Ahatlı Kadın Kooperatifi (t.y). *Ahatlı Kadın Kooperatifi*. <https://ahatli.org/> (12 Ocak 2020).

Ahatlı Kadın Kooperatifi (t.y). *Biz Kimiz?*. <https://ahatli.org/biz-kimiz/> (12 Ocak 2020).

Aksoy, A. D. ve Günay, G. (2018). "Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (1), 77-90.

Çakan, S. ve Tutar, H. (2019). "Aile İşletmelerinde Strateji Belirleme: Bir Durum Çalışması". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 631-650.

Çetin, H. (2009). "Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4 (2), 35-50.

Duguid, F., Ph.D. Durutaş, G., ve Wodzicki, M. (2015, Aralık). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*. USA: The World Bank. <https://documents.worldbank.org/curated/en/683371485321510204/pdf/112242-WP-PUBLIC-Rapor-ENG.pdf> (12 Ocak 2020).

Emiroğlu, M. (t.y.) *Kooperatifçilik & Kadın Kooperatifleri*. <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e48b13b87639ac9e02df/7458fc6b5805cfbbaf4a3f0d76ad0bf5.pdf> (12 Ocak 2020).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2012, Aralık). *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri*. <http://koop.gtb.gov.tr/data/51f7a6fe487c8e14b4454624/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%2018.12.2012.pdf> (12 Ocak 2020).

KEİG. (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu*. İstanbul: Keig Yayınları.

Kızıllarlan, N. (2016). "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Perspektifinde Kadın". *Kırsal Kalkınma* 04, 30-39.

Öztürk, N. (t.y.) *Yereldeki Üreticiyi Destekliyoruz*. <https://ahatli.org/Yereldeki-Ureticiyi-Destekliyoruz/> (12 Ocak 2020).

Öztürk, N. (t.y.). *El Emeği İçin Ortak Platform Yaratıyoruz*. <https://ahatli.org/el-emeği/> (12 Ocak 2020).

Serinikli, N. (2019). "Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları: Agro-Turizm Kadın Kooperatifleri". *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 14 (1), 45-57.

Sönmez, N. İ. (2011). *Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesinde Kooperatifçiliğin Rolü (Amasya-Çorum İlleri Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Şengün, H. (2019). "Kırsal Kalkınma ve Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Artvin Kadın Girişimciler Turizm Geliştirme Kooperatifi". Ayşegül Mengi ve Deniz İşçioğlu (Ed), *Kırsal Kalkınma ve Kooperatifçilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 573-588.

T.C. Resmi Gazete (1995, 25 Temmuz). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22354_1.pdf (12 Ocak 2020).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Antalya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (t.y.). *Antalya'da Tarım*. <https://antalya.tarimorman.gov.tr/Menu/75/Antalyada-Tarim> (12 Ocak 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019, 01 Ağustos). *2019-2023 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı*. <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/devam-eden-projelerimiz/2019-2023-turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-ve-eylem-planı> (11 Ocak 2020).

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019, 31 Temmuz). *Kooperatif Nedir?*. <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatif-nedir> (12 Ocak 2020).

Yılmaz, E., Özdemir, E., Orman, Y., Unakıtan, G. ve Konyalı, S. (2019). "Tarımsal Üretimde Kadınların Karar Alma Süreçlerine Katılımı ve Kooperatiflerden Beklentileri". *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 71-81.

YAZIM KURALLARI VE YAYIN İLKELERİ
AUTHOR GUIDELINES AND EDITORIAL PRINCIPLES

YAZIM KURALLARI

Dergimize çalışmalarını gönderecek araştırmacılar, çalışmalarını uluslararası geçerli **etik ilkeleri** doğrultusunda hazırlamalıdır. Bu noktada dergiye gönderilen çalışmaların tüm bilimsel etik ve hukuki sorumluluğu araştırmacılara ait olmakla birlikte gerekli hallerde yayın kurulu, etik kurul belgesi talep edebilir. Yayın kurlunun araştırma ve yayın etiğine uygun bulmadığı çalışmalar ise değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır.

• **Yazar adı ve adresi:** Çalışmalar, hakemlere doğrudan sistem üzerinden (yazarın yüklediği dosyada değişiklik yapılmadan) yönlendirildiği için çalışma üzerinde yazar-hakem gizliliğini sağlama adına, makalenin sahibini tanımlayıcı herhangi bir bilgi olmamalıdır. Bu nedenle gerek çalışma içerisinde gerekse dosya adında yazar isim / isimlerine yer verilmemelidir.

• **Makale Metni:** Çalışmalar 10.000 kelimeyi geçmemeli, MS Word dosyası olarak hazırlanmalı, bazı çalışma alanlarının özel durumları dışında yazı tipi olarak mutlaka **Book Antiqua** fontu kullanılmalıdır. Çalışmada kullanılan özel bir font varsa mutlaka yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışma, **Giriş** bölümü ile başlamalı, bu bölüm yazının hipotezi, kapsamı ve amacı üzerinde durulmalıdır. Ara ve alt başlıklara ayrılabilen **Gelişme** bölümü veri, gözlem, görüş, yorum ve tartışmalarla desteklenmelidir. **Sonuç** bölümünde ise çalışmada varılan sonuçlar, önerilerle desteklenerek açıklanmalıdır. Zorunlu haller dışında çalışmada mutlaka Türk Dil Kurumu'nun güncel Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

• **Başlık:** Çalışmalara Türkçe ve İngilizcesi olacak şekilde başlıklandırılmalıdır. Başlıklar en fazla **12 (on iki) sözcükten** oluşmalı ve tamamen **büyük harf** ile yazılmalıdır. Metin içerisindeki başlıkların tamamı ise **ilk harfi büyük** olacak şekilde **bold** yazılmalıdır.

• **Makale İçi Başlıklar:** Makalede, konunun işlenişine göre rakam sistemi esas alınarak ana ve alt başlıklar oluşturulmalıdır.

• **Öz ve Abstract:** Çalışmada ele alınan konuyu en kısa ve öz şekilde ifade eden, **150-180** kelime aralığında olacak şekilde Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Her iki özeti altında en az **3 (üç)** en fazla **5 (beş)** anahtar sözcüğe ve

bunların İngilizcelerine yer verilmelidir. Öz ve Abstract kısımları **9 punto** ve **tek satır** aralığı ile yazılmalıdır.

- **Fotoğraf, Harita ve Tablolar:** Metnin içinde kullanılan fotoğraf, plan ve tabloların sayfa yapısının dışına çıkılmaması hususunda dikkat edilmelidir. Bu tür belgeler baskı tekniğine uygun çözünürlükte olmalı ve birden fazla ise numaralandırılmalıdır. Tablo, Fotoğraf ve Harita numaraları ortalı ve bold olmalıdır. (Örnek gösterim için makale şablonuna bakabilirsiniz)
- **Alıntılar:** Beş satırdan kısa alıntılar: ya tırnak içinde: "Alıntı" şeklinde ya da italik olarak: *Alıntı* şeklinde gösterilmelidir. Beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, 10 punto ve italik yazılmalıdır. (Örnek gösterim için makale şablonuna bakabilirsiniz)
- Çalışmalarda sayfa düzeni şu şekilde olmalıdır:

Sayfa Boyutu	Kenar Boşlukları	Satır Aralığı	Paragraf Aralığı	Paragraf Girinti	Metin Boyutu
A4	Üst: 5,2 cm Alt: 4 cm Sağ: 4 cm Sol: 4 cm	1,15	Üst: 3 nk Alt: 3 nk	1 cm	10,5

ATIF SİSTEMİ

- Dergimizde **APA Atıf Sistemi** uygulanmaktadır.
- APA Atıf Sistemi'nde kaynak başvurusu paragraf içinde ilgili yerde parantez içinde yazarın soyadı, eserin baskı tarihi ve sayfa numarası şeklinde verilir: (Bilgegil, 1989: 34).
- Birden çok **ciltli eserlerde** sayfa numarasından önce Romen rakamlarıyla cilt numarası da verilir: (Pakalın, 1993: II/706).
- Kaynak **iki yazarlı** ise iki yazarın da soyadları belirtilir: (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1984: 45).
- Kaynak **üç - beş yazarlı** ise ilk atıfta tüm yazar adları yazılır: (Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, 1998: 35), sonraki atıflarda ise ilk yazarın adı yazılır ondan sonra "ve diğerleri" anlamına gelen "vd." kısaltması konulur: (Topaloğlu vd., 1998: 35).

- Eğer kaynak **altı veya daha fazla yazarlı** ise sadece ilk yazarın adı kullanılır “ve diğerleri” anlamına gelen “vd.” kısaltması konulur: (Harris vd., 2001: 42).
- Eğer metinde **birden fazla kaynağa gönderme** yapılmışsa bunlar aynı parantez içinde gösterilmeli ve aralarına noktalı virgül konulmalıdır: (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1984: 45; Akyüz vd., 1958: 50).
- Aynı **yazarın aynı yılla ait birden fazla çalışmasına başvuru** yapılması durumunda, baskı yılının sonuna a, b, c... gibi küçük harfler konulabilir: (Çelebioğlu, 1975a: 33) ve (Çelebioğlu, 1975b: 46).
- Metinde paragraf içinde gösterilen başvuru kaynaklarının tümü, kaynakçada verilmelidir.
- Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak biçimde verilmelidir.
- Yapılan ön kontrollerde belirtilen kurallara uymayan çalışmalar, yazar tarafından gerekli düzeltmeler yapıldıktan değerlendirme sürecine alınacaktır.

APA ATIF SİSTEMİ ÖRNEKLERİ

• Tek yazarlı Eserler

Metin İçinde: (İnalçık, 2017: 41).

Kaynakçada: İnalçık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (24. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

• 2 Yazarlı Eserler

Metin İçinde: (Tekeli ve İlkin, 2009: 45).

Kaynakçada: Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı* (1. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

• 3 - 5 Arası Yazarlı Eserler

Metin İçinde: İlk atıfta tüm yazar adları yazılır: (Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, 1998: 35). Sonraki atıflarda ilk yazarın adı yazılır ve “vd.” ifadesi kullanılır: (Topaloğlu vd., 1998: 35).

Kaynakçada: Topaloğlu, B., Yavuz, Y. Ş. ve Çelebi, İ. (1998). *İslam'da İnanç Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

• 6 ve Daha Çok Yazarlı Eserler

Metin İçinde: Sadece ilk yazarın adı kullanılır ve “vd.” ifadesi kullanılır: (Harris vd., 2001: 42).

Kaynakçada: Harris, P., Said, M., Kellner, P., Kennedy, M., Taylor, A., Becker, Z. (2011). *Cultural Diplomacy In Africa*. Oxford: Oxford University Press.

• **Kitap Bölümü**

Metin İçinde: (Arens, 2000: 160).

Kaynakçada: Arens, A. (2000). "The Audit Process". Randal Elder (Ed), *Auditing-An Integrated Approach*. New Jersey: Prentice Hall, 141- 217.

• **Çeviri Yayınlar**

Metin İçinde: (Pacitti, 1969: 34).

Kaynakçada: Pacitti, P. (1969). *Örgütsel Şebekeler* (Çev.: Ahmet Solaklı). New York: Prentice Hall.

• **Akademik Dergi**

Metin İçinde: (Oral, 2017: 21).

Kaynakçada: Oral, Ö. (2017). "Osmanlı-Venedik Diplomatik İlişkileri Tarihine Bir Katkı: 1763 Tarihli Cezayir-Venedik Antlaşması". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2 (6), 103-130.

• **Basılı Kurumsal Yayınlar**

Metin İçinde: (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1984: 35).

Kaynakçada: Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Türkiye'de Sanayileşme Sorunları*. Ankara: DPT Yayınları.

• **Doi Uzantılı Makaleler**

Metin İçinde: (Brownlie, 2007: 1260).

Brownlie, D. (2007). "Toward effective poster presentations: An annotated bibliography". *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

• **Online süreli Yayınlar**

Metin İçinde: (Kenneth, 2000: 8).

Kaynakçada: Kenneth, I. A. (2000). "A Buddhist Response To The Nature Of Human Rights". *Journal of Buddhist Ethics*, 1-9. <http://blogs.dickinson.edu/buddhistethics/files/2010/04/A-Buddhist-Response-to-the-Nature-of-Human-Rights.pdf> (15 Ocak 2012).

• **Kişi ya da Organizasyon İnternet Siteleri**

Metin İçinde: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası [TCMB], 2019).

Kaynakçada: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2019). *Enflasyon Verileri: Tüketici Fiyatları*.

[https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+ Verileri/](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/) (12 Ocak 2020).

• **Yazarı Belli Basılı Gazete Yazısı**

Metin İçinde: (Kahraman, 2018: 4).

Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). "Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş". *Sabah Gazetesi*, 4.

• **Yazarı Belli Online Gazete Yazısı**

Metin İçinde: (Kahraman, 2018).

Kaynakçada: Kahraman, H. B. (2018, 9 Kasım). Büyük Tıkınma ya da Edebiyatı Edebiyatımsılarla Öldürüş. *Sabah Gazetesi*.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kitap/kahraman/2018/11/09/buyuk-tikinma-ya-da-edebiyati-edebiyatimsilarla-oldurus> (29 Ocak 2020).

• **Yazarı Belirsiz Basılı Gazete Yazısı/Haberi**

Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020: 7).

Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). "Honda ve Toyota, Çin'deki Üretimlerini Durdurdu". 7.

• **Yazarı Belirsiz Online Gazete Yazısı/Haberi**

Metin İçinde: (Dünya Gazetesi, 2020).

Kaynakçada: Dünya Gazetesi. (2020, 29 Ocak). "Beyaz Eşya Sektörü Ötv Muafiyeti İstiyor". <https://www.dunya.com/ekonomi/beyaz-esya-sektoru-otv-muafiyeti-istiyor-haberi-461445> (30 Ocak 2020).

• **Youtube**

Metin İçinde: (Harvard University, 2019).

Kaynakçada: Harvard University. (2019, 28 Ağustos). Soft Robotic Gripper For Jellyfish [Video]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=guRoWTYfxMs>

• **Twitter**

Metin İçinde: (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020).

Kaynakçada: T.C. İçişleri Bakanlığı [@TC_icisleri]. (2020, 15 Ocak). Yabancı Terörist Savaşçıların (YTS) ülkelerine iadelerine devam edilmektedir. Bu kapsamda bugün Almanya vatandaşı 3 yabancı Terörist Savaşçı, ülkesine sınır dışı edildi. Kamuoyuna saygıyla duyurulur [Tweet]. Twitter.
https://twitter.com/TC_icisleri/status/1217510258601533443

Kısaltmaların Diğer Dillerdeki Akademik Çalışmalarda Karşılıkları

Türkçe	İngilizce	Almanca
ss.	p.	S.
vd.	et al.	u.a.
Çev.	Trans.	über. v.
baskı	edition	Auflg.

YAYIN İLKELERİ

- ETÜSBED'e gönderilen yazılar, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş, akademik standartlara uygun ve orijinal olmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilen yazı daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bir bildiri ise bu durum, makalede belirtilmeli ve dergi editörlüğü haberdar edilmelidir. Ayrıca dergide derleme, çeviri ve kitap tanıtımlarına da yer verilebilir.
- Derginin dili Türkçedir. İngilizce ve Almanca kaleme alınmış çalışmalar da yayımlanabilir.
- Dergi, Bahar ve Güz (Nisan ve Ekim) döneminde olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun kararıyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Bir yazarın bir sayıda birden fazla yazısı yayımlanamaz.
- Dergiye gönderilen yazılar, önce dergi yayın ilkelerine uygunluk açısından, konu, sunuş tarzı ve teknik bakımdan Yayın Kurulu'nca incelenir. Yayımlanmaya uygun bulunanlar, bilimsel açıdan incelenmeleri için alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından birinin olumlu diğerinin olumsuz olması hâlinde ise yazı, üçüncü bir hakeme daha gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması hâlinde yayımlanır. Hakemler raporlarında bazı hususların düzeltilmesini istemişlerse düzeltmelerin yapılması için makaleler yazara geri gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara hakem adı açıklanmaz ve hakem raporları 5 yıl süreyle saklanır.
- Dergideki tüm süreçler COPE (Committee on Publication Ethics)'un Sosyal Bilimler için önerdiği etik ilkeler çerçevesinde yürütülmektedir. İlgili etik ilkelere <https://doi.org/10.24318/cope.2019.4.1> bağlantısından ulaşılabilir.
- Dergiye gönderilen tüm makaleler, hakem süreci bitiminde tarafından kontrol edilmekte çalışmada benzerlik olup olmadığı ve alıntılarının ilmî usullere uygun yapıp yapılmadığı belirlenmektedir. Benzerlik oranının **%25'in (öz, abstract ve kaynakça hariç)** üzerinde olması halinde makale süreçten çıkarılır. Bunun dışında dergide yayımlanmış herhangi bir makalede etik ihlal yapıldığı **kanıtları ile** tespit edilir veya bildirilirse söz konusu makale yayımlanmış bile olsa dergiden çıkarılır.
- Yazıların bilim ve dil sorumluluğu tamamen yazarlarına aittir. Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını bağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz. Yazarların Türk Dil Kurumu'nun imlâ kılavuzuna uyulması tavsiye edilir. Fakat yine de yazılardaki imlâdan yazarlar sorumludur.
- Makalelerde ulusal ve uluslararası geçerli olan araştırma ve yayın etiğine uyulmalıdır.
- **Sisteme yüklenen makalelerin alttaki yazım ve referans kurallarına uygun olmaması halinde editör, yayım kurulunun onayına sunmadan makaleyi reddedecektir.**

- Makale sistemine yüklenen belgede **kesinlikle** yazar ismine/isimlerine, yazarları tanıtabak bilgilere yer verilmemelidir.